

**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

Кафедра земельного та аграрного права

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО,
АГРАРНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО
ТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА»**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

*з нагоди 65-річчя викладання навчальних дисциплін
земельно-правового, аграрно-правового та еколого-правового
спрямування в Національному юридичному університеті
імені Ярослава Мудрого*

10 грудня 2021 року

Харків
«Юрайт»
2021

УДК 349.42
А 43

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф. Гетьман А. П.,
д-р юрид. наук, проф. Шульга М. В.

Актуальні проблеми земельного, аграрного, екологічного та
А 43 **природоресурсного права:** збірник матеріалів науково-практичної конференції (10 грудня 2021 року) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків : Юрайт, 2021. 320 с.
ISBN 978-617-7450-30-5

**За зміст та якість матеріалів відповідальність
несуть автори публікацій.**

ISBN 978-617-7450-30-5

УДК 349.42

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2021

© «Юрайт», оформлення, 2021

Андрейцев В. І.

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, професор
кафедри цивільного, господарського
та екологічного права НТУ «Дніпровська
політехніка», Заслужений юрист України*

**ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО І ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ:
ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ПРИРОДНО-СОЦІАЛЬНИХ
КОМПОНЕНТІВ І ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНИХ
ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ**

Наукові дослідження в галузі екологічного права, кількість яких значно зросла у порівнянні з динамікою еколого-правової науки минулої доби, є свідченням прискореного процесу заінтересованості представників цієї сфери у позитивному вирішенні актуальних проблем сьогодення, ефективної реалізації державної екологічної політики на національному, регіональному, місцевому, об'єктному рівні.

Однак, на тлі зазначених позитивних зрушень окремі наукові доробки вчених еколого-правової сфери містять окремі позиції, які є дисонансом еколого-правових досягнень, які свідомо чи з необережності спотворюють єдність структури та системи екологічного права України.

Такі припущення деяких дослідників на виключну самостійність та ізольованість окремих частин екологічного права в науковому, навчально-методичному, пізнавальному та практичному плані нівелюють конституційно-правові засади та приписи Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. (зі змінами), інших актів екологічного законодавства України, особливо в частині законодавчих засад національної екологічної політики щодо триєдиної змістовної сутності екологічних правовідносин та адекватних їм приписів правового забезпечення.

На мій погляд, екологічне право України нерозривно пов'язано з загальною категорією «екологія», запровадженого в науковий обіг німецьким біологом Ернстом Геккелем з виходом в світ

його наукової праці «Всезагальна морфологія організмів», в якій він визначив «екологію» як загальну науку про взаємозв'язок та взаємовплив організмів та навколишнього природного середовища, тобто усіх умов існування живих організмів (неорганічних та органічних) [1, с. 19].

Термін «екологія» від грецького οἶκος – «житло», «місцеперебування», «сховище» [2, с. 3].

Як зазначається в спеціальних дослідженнях, найважливішим завданням сучасної загальної екології є вивчення основних законів взаємовідносин організмів усіх рівнів, організацій між собою й природним середовищем і розробка шляхів регулювання й гармонізації взаємин людського суспільства з природним оточенням [3, с. 5, 6].

Екологія як біологічна дисципліна в процесі комплексних історичних досліджень набула соціального значення, зокрема правового контексту. Як зазначав свого часу проф. О. С. Колбасов, сукупність всіх проблем взаємодії суспільства і природи, взятих в їх науковому відтворенні складає зміст науки екології. Цей єдиний комплекс віддзеркалює всі можливі аспекти наукового розуміння дійсності – природничий, технічний, гуманітарний [4, с. 5–49].

Фундаментальні та прилюдні дослідження екологічних проблем щодо взаємодії живих організмів, зокрема, суспільства і навколишнього природного середовища обумовили наукове обґрунтування особливостей типів і видів екологічних наук, зокрема урбоекології [5, 360 с.], інженерної екології [6, 152 с.], екології [7, С. 38-54], соціальної екології [8, 173 с.; 9, 213 с.], зокрема розвитку правової екології в контексті становлення і формування екологічного права [10, 176 с.; 11, 165 с.], спрямованого на регулювання і забезпечення екологічних правовідносин, урахування наукових висновків соціальної екології про трансформацію терміну «екологія» як науки про закономірності взаємодії суспільства і навколишнього середовища, їх взаємовпливу, прогнозування і управління процесами взаємодії в сучасних умовах, унеможливлення та зменшення екологічних ризиків для довкілля, здоров'я і життя людей шляхом системної екологічної функції держави у процесі здійснення державної екологічної політики інтегрованої з іншими напрямками діяльності суб'єктів.

В цій частині слушні положення висловлені проф. В. В. Петровим про те, що в минулій системі «природа – суспільство – природа», гармонійність відносин двох підсистем забезпечувалася тим, що якість середовища життя людини вироблялася самою природою, то в модифікованій системі «навколишнє середовище – суспільство – навколишнє середовище» змінене навколишнє середовище під впливом господарської діяльності – це середовище, яке уже не в змозі без людини зберегти оптимальні біологічні умови життя [12, С. 7].

В сфері навколишнього природного середовища людина стає безпосереднім об'єктом охорони, а завдяки заходам щодо охорони здоров'я, збереження його біологічного статусу здійснюються заходи щодо захисту його навколишнього природного середовища у процесі життєдіяльності людей [12, С. 10].

Зміст та обсяг правового забезпечення екологічних правовідносин визначається відповідно національним законодавством кожної країни. В Україні екологічні правовідносини, їх склад та зміст регламентовані з урахуванням історичних форм взаємодії суспільства і довкілля (використання природних ресурсів, збереження природних ландшафтів і охорони довкілля, захисту здоров'я і життя людей засобами правового забезпечення екологічної безпеки [13, 207 с.; 14, С. 3-165; 15, 378 с.]. Відповідно до цього екологічне право включає взаємопов'язану сукупність трьох складових систем:

- а) екологічне природоресурсне право;
- б) екологічне довкільно-ландшафтне право;
- в) екологічне безпекове право (право екологічної безпеки).

Штучне відокремлення будь-якої частини екологічного права означає ігнорування вчення доктрини екологічного права, спосіб штучного розривання принципів екологічного права, створення не наукових положень у його прогресивному удосконаленні.

В навчально-методичному аспекті це передбачає викладання окремих курсів та спецкурсів для поглибленого вивчення окремої тематичної проблематики, підготовки та видання спеціалізованих навчальних посібників із зазначенням, що така частина є складовою єдиного курсу «Екологічне право», підготовки окремих наукових статей, тез та виступів на науково-практичних конференціях, «круглих столах», інших наукових заходах.

Головна мета і завдання розвитку науки екологічного права – розвивати та поглиблювати інститути (суперінститути) екологічного права, сприяти модернізації законодавчих приписів регулювання і забезпечення екологічних правовідносин, обґрунтування правових зв'язків суміжних правових інститутів, класифікації екологічних правовідносин за предметом правового регулювання, особливостями об'єктного складу та специфіки правового режиму охорони та захисту охоронювальних інтересів, легальних прав і правосуб'єктності осіб екологічних правовідносин, що потребують чіткого і цілеспрямованого захисту механізмами та інструментами екологічного права, екологізованих галузей системи національного права.

Закономірно, що в сучасний період внаслідок незмінного техногенного навантаження на стан навколишнього природного середовища, екологічна регулятивна і охоронна функція держави не досягають своєї ефективності, що детермінувало включення в державно-правовий механізм забезпечення екологічної політики безпеково-захисної функції держави і права з метою гарантування безпечності, зокрема екологічної безпеки у взаємодії та впливу соціальної і екологічної систем, їх гармонізації в умовах тенденцій сталого розвитку, забезпечення пріоритетності у процесі здійснення господарської та іншої небезпечної діяльності за принципом «безпека людини – безпека держави», що обумовлює дослідження та обґрунтування сучасних доктрин чинності екологічного законодавства і права щодо діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеного небезпечного господарсько-екологічного ризику.

При цьому доцільно враховувати наслідки техногенних аварій та катастроф, їх негативного впливу на функціонування природно-довкільної підсистеми, корегування та визначення правових можливостей вільно перебувати громадянам в природних умовах, вишукування додаткових економічних засобів для усунення, локалізації та ліквідації екологічних ризиків національного та транснаціонального характеру, створення та здійснення запобіжних та реабілітаційних механізмів для реалізації суб'єктивного права громадян на безпечне для здоров'я і життєдіяльності навколишнього природного середовища і найголовніше забезпечити розробку та прийняття довгоочікуваного консолідованого Екологічного

кодексу України, адаптованого та гармонізованого до принципів законодавства країн Європейського Союзу, конвенцій ООН в екологічній сфері.

Отже, методологічно і науково виправдано розглядати «Екологічне право» як органічну та діалектичну сукупність правового регулювання екологічних правовідносин щодо використання природних ресурсів (екологічного ресурсного права), охорони довкілля і збереження природних ландшафтів (довкільно-ландшафтного права) і забезпечення екологічної безпеки людини і держави (екологічне безпекове право), забезпечення відповідно до закону природного права людини щодо вільного перебування в природних умовах, використання його корисних властивостей для життєдіяльності у безпечному довкіллі для здоров'я і життя, використання фізичними та юридичними особами на титулі права власності та права користування ресурсів, ландшафтів та інших компонентів довкілля для задоволення потреб та інтересів суб'єктів права.

Список використаних джерел:

1. Федоров В. Д., Гильманов Т. Г. Экология. Изд-во Моск. ун-та, 1980. 464 с.
2. Чернова Н. М., Былова А. М. Экология. М. : Просвещение. 1981. 255 с.
3. Білявський Г. О., Падун М. М., Фурдуй Р. С. Основи загальної екології : підручник. Київ : Либідь, 1993. 304 с.
4. Колбасов О. С. Экология: политика – право. Правовая охрана природы в СССР. М. : Наука. 1976. 230 с.
5. Кучерявий В. П. Урбоекологія. Львів : Світ, 1999. 360 с.
6. Иванов Б. Д. Инженерная экология. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. 152 с.
7. Мелешкин М. Т., Зайцев А. П., Маринов Х. Экономика и окружающая среда: взаимодействие и управление. М. : Экономика, 1979. 200 с.
8. Марков Ю. Г. Социальная экология. Новосибирск : Наука. Сибирск. отделение, 1986. 173 с.
9. Комаров В. Д. Социальная экология. Философские аспекты. Ленинград : Наука. Ленинград. Отделение, 1990. 213 с.

10. Екологічне право України (Загальна частина) : навч. посібник / В. К. Попов, М. В. Шульга, С. В. Разметаєв та ін. Харків, 1995. 176 с.

11. Екологічне право України (Особлива частина) : навч. посібник / В. К. Попов, А. П. Гетьман, В. О. Чуйков та ін. Харків, 1996. 165 с.

12. Петров В. В. Экология и право. М. : Юрид. лит., 1981. 224 с.

13. Андрейцев В. І. Екологічне право. Курс лекцій в схемах. Загальна частина. Київ : Вентурі, 1996. 207 с.

14. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки. Екологічне право: особлива частина : підручник / за ред. акад. В. І. Андрейцева. Київ : Істина, 2001. 544 с.

15. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : моногр. Дн. : НГУ, 2011. 373 с.

16. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 399. *Урядовий кур'єр*. 2020, 16 вересня.

Багай Н. О.,
суддя Верховного Суду,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЕЮ: ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Важливе значення у судовій практиці має правильне застосування правових норм, що регулюють відносини постійного землекористування. Слід відзначити, що кількість таких спорів до цього часу є значною, що свідчить про неоднозначне застосування правових норм щодо права постійного користування землею.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) N 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 р. у справі № 1-17/2005 було

визначено основні відмінності між суб'єктивним правом постійного користування земельною ділянкою та суб'єктивним правом власності на землю і суб'єктивним правом оренди: «право постійного землекористування є безстроковим, на відміну від права оренди, і може бути припинене лише з підстав, передбачених законодавством; права та обов'язки постійних землекористувачів визначені чинним земельним законодавством і не підлягають договірному регулюванню (не можуть бути звужені); постійні землекористувачі, як і землевласники, сплачують земельний податок, розмір якого визначається відповідно до чинного законодавства, на відміну від договірного характеру орендної плати» та інші [1].

У постанові від 21 червня 2019 р. у справі № 910/22880/17 Верховний Суд, залишаючи без змін постанову суду апеляційної інстанції про відмову у задоволенні позовних вимог щодо зобов'язання передати за договором про спільну діяльність земельну ділянку, належну відповідачеві на праві постійного користування, зазначив, що «...правовий статус постійних землекористувачів визначається статтями 92, 95, 96 Земельного кодексу України. При цьому чинним земельним законодавством не передбачено права постійного землекористувача передавати земельну ділянку у вторинне користування...» [2].

Дискусійним на сьогодні є питання щодо збереження права постійного користування за підприємством у разі його реорганізації. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 25 липня 2019 р. у справі № 916/3225/17 сформульовано висновок про те, що припинення права постійного користування земельною ділянкою з підстави, передбаченої пунктом «в» статті 141 Земельного кодексу України, можливе лише у випадку, коли припинення юридичної особи виключає правонаступництво [3]. Аналогічна правова позиція висловлена у постановах Верховного Суду від 02 серпня 2018 р. у справі № 911/2726/17 [4], від 10 жовтня 2018 р. у справі № 907/916/17 [5], від 31 січня 2019 р. у справі № 914/839/18 [6].

Відповідно до правової позиції, викладеної в постанові Верховного Суду від 10 жовтня 2018 р. у справі № 907/916/17, для господарюючих суб'єктів, які користуються земельними ділянками на підставі державного акта на право постійного користування земельною ділянкою, чітко не встановлений законом строк вчи-

нення дій, пов'язаних із переоформленням такого права на право власності або право оренди, до законодавчо визначеної та встановленої нормативно-правовими актами відповідної процедури [5].

У постановвах Верховного Суду від 27 січня 2021 р. у справі № 906/706/19 [7], від 12 лютого 2020 р. у справі № 914/748/19 [8] сформульовано висновок про те, що право користування земельною ділянкою, набуте у встановленому порядку, не втрачається внаслідок його непереоформлення підприємством, яке за змістом чинного Земельного кодексу України не може набувати права постійного землекористування, а зберігається за ним до приведення прав і обов'язків щодо такої земельної ділянки у відповідність до вимог чинного законодавства, у тому числі за правонаступником такого землекористувача [7-8].

Водночас Верховним Судом у постанові від 22 червня 2020 р. у справі № 922/2155/18 сформульовано важливу правову позицію про те, що задоволення позовної вимоги про визнання відсутнім права постійного користування земельною ділянкою не призведе до відновлення порушеного права чи захисту інтересів держави та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. У такому випадку не відбудеться нівелювання негативних наслідків і у позивача не відновиться користування чи розпорядження конкретним матеріальним благом – земельною ділянкою. Заявлений позов, за висновком суду, фактично містить у собі вимогу про встановлення судом факту, що має юридичне значення (визнання відсутнім права користування), та не стосується захисту цивільного права. Тобто задоволення такої вимоги не є ефективним способом захисту прав позивача [9].

Тривалий час у судовій практиці залишалося невизначеним питання щодо можливості успадкування права постійного користування земельними ділянками, наданими для ведення фермерських господарств. Велика палата Верховного Суду у постанові від 23 червня 2020 р. у справі № 179/1043/16-ц дійшла висновку, що право постійного користування земельною ділянкою, яку отримав для ведення фермерського господарства його засновник, може бути об'єктом спадкування, якщо зазначена особа до її смерті не змогла створити (зареєструвати) фермерське господарство. Тільки у такому разі право постійного користування зазначеною ділянкою

входить до складу спадщини у разі смерті цієї особи та може бути успадкованим лише для мети, для якої це право отримав спадкодавець [10].

Водночас, за висновком Великої Палати Верховного Суду, «за змістом системного тлумачення статей 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11 Закону України «Про селянське (фермерське) господарство», статей 1, 5, 7, 8 і 12 Закону України «Про фермерське господарство», статей 7, 27, 38, 50 і 51 ЗК Української РСР від 18 грудня 1990 року, статей 31, 92 ЗК України від 25 жовтня 2001 року після отримання у постійне користування земельної ділянки, наданої для ведення селянського (фермерського) господарства, та проведення державної реєстрації такого господарства постійним користувачем цієї ділянки є відповідне господарство, а не громадянин, якому вона надавалась. Тому у такій ситуації зазначене право не може бути об'єктом спадкування, а постійним користувачем вказаної ділянки після смерті засновника залишається селянське (фермерське) господарство» [10].

Таким чином, на сьогодні Верховним Судом сформульовано важливі висновки щодо застосування земельно-правових норм про право постійного користування землею, що позитивно впливатиме на правозастосування у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) N 5-рп/2005 від 22.09.2005 р. у справі № 1-17/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

2. Постанова Верховного Суду від 21.06.2019 р. у справі № 910/22880/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82741019> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

3. Постанова Верховного Суду від 25.07.2019 р. у справі № 916/3225/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83457872> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

4. Постанова Верховного Суду від 02.08.2018 р. у справі № 911/2726/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75850256> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

5. Постанова Верховного Суду від 10.10.2018 р. у справі № 907/916/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77294520> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

6. Постанова Верховного Суду від 31.01.2019 р. у справі № 914/839/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79603202> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

7. Постанова Верховного Суду від 27.01.2021 р. у справі № 906/706/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591456> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

8. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020 р. у справі № 914/748/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87891237> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

9. Постанова Верховного Суду від 22.06.2020 р. у справі № 922/2155/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90154778> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 р. у справі № 179/1043/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458957> (дата звернення: 29.11.2021 р.).

Бакай Ю.Ю.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Кузьміна В.О.

студентка 4 курсу факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ЗАСАДИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ УРЕГУЛЮВАННЯ АГРОЕКСПОРТНИХ СПОРІВ

Агробізнес є ваговою складовою української економіки та відіграє величезну роль в структурі експорту. Основними сільського-

сподарськими культурами, що експортуються та роблять Україну одним із світових лідерів є зернові та кормові культури, такі як пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, а також цукровий буряк, тютюн, бобові, фрукти й овочі.

За статистичними даними у 2021 році було зібрано 65 мільйонів тонн зернових та зернобобових культур. При цьому, від початку 2021/2022 маркетингового року та станом на листопад експортовано 23,77 млн тонн зернових та зернобобових, що на 20,2% вище показників минулого року.

Значний вплив на розвиток експорту аграрної продукції в ЄС мала Угода про асоціацію між Україною та ЄС та імплементація 1 січня 2016 року Угоди про Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі, в результаті чого Україна посіла четверте місце в переліку крупніших постачальників продукції аграрного сектору до країн ЄС.

Разом зі зростом експорту збільшилася кількість міжнародних контрактів за якими вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники здійснюють поставку як сировини, так і готової аграрної продукції по всьому світу. На сьогодні питання щодо зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників на національному рівні регулюється загальними нормативно-правовими актами, такими як Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. №959-ХІІ та «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. №2709-IV.

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»[1] експортом товарів – є продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. Разом з тим, зовнішньоекономічний договір (контракт) визначається як домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Проте й у зовнішньоекономічних договорах виникають суперечки пов'язані з невиконанням або неналежним виконанням

сторонами умов таких договорів, як наприклад, спори пов'язані з порушенням строків поставки товару, несвоєчасною оплатою за товар, невідповідності якості та кількості поставленого товару умовам договору, порядком розрахунку демереджа та його стягнення тощо.

Тому для вирішення таких спорів сторони можуть звернутися до суду або використати альтернативні методи вирішення конфліктів. Так, статтею 38 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачено, спори, що виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, іноземними суб'єктами господарської діяльності у процесі такої діяльності можуть розглядатися судами України, а також за згодою сторін Міжнародним комерційним арбітражним судом та Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України та іншими органами вирішення спору, якщо це не суперечить чинним законам України або передбачено міжнародними договорами України.

Серед альтернативних позасудових способів вирішення конфліктів можна виділити міжнародний комерційний арбітраж та медіацію. Згідно з частиною 1 статті 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»[2] арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень статей 35 та 36.

Як свідчить міжнародний досвід, значна кількість спорів між сторонами зовнішньоекономічних контрактів, за якими експортується сільськогосподарська продукція, розглядається міжнародними комерційними арбітражами, які спеціалізуються на міжнародній торгівлі зерном, кормами, маслами, жирами. До таких організацій належить Міжнародна асоціація торгівлі зерном та кормами (Grain and Feed Trade Association - GAFTA), яка на сьогодні нараховує близько 1900 членів з 98 країн світу. Метою GAFTA є розвиток сектору міжнародної торгівлі зерновими культурами та кормами, вдосконалення та стандартизація договірних умов, методів визначення ваги та якості товару, сертифікація, захист учасників ринку тощо. Окрім того, GAFTA забезпечує прозору арбітражну процедуру провідними фахівцями в галузі міжнародного торгового права, згідно з Арбітражними правилами №125

(Arbitration Rules №125), якими визначаються строки звернення до арбітражу, порядок розгляду спорів, прийняття рішення, підстави й процедуру апеляційного оскарження, Морськими арбітражними правилами №127, які регулюють спори, пов'язані з договорами фрахтування, та Правилами прискореної арбітражної процедури №126 (Expedited Arbitration Procedure Rules №126), за якими розглядаються незначні спори не обтяжені складними обставинами справи. А також Федерація асоціацій торгівлі олійними, насінням олійних культур та жирами (Federation of Oils, Seeds and Fats Associations Ltd - FOSFA), до якої входить понад 1100 членів з 89 країн. FOSFA є міжнародним професійним співтовариством та арбітражним інститутом, метою якого є розвиток сектору міжнародної торгівлі олійними культурами, їх насінням та жирами, вдосконалення та стандартизація договірних умов та ін. Арбітраж FOSFA є спеціалізованим інститутом врегулювання спорів з реалізації олійних культур, їх насінням та жирами, проводиться за принципом *ad hoc* (призначений для конкретного випадку).

У серпні 2019 року Україна підписала Конвенцію ООН «Про міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації», яка сприятиме розвитку медіації в частині врегулювання міжнародних комерційних спорів.

Разом з тим, 16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію», згідно з яким медіацією визначається позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіаторів намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Саме така процедура як медіація створює найвигідніші умови для конфліктуючих сторін, за яких вони можуть узгодити та прийняти взаємовигідне рішення, оформити його у вигляді процесуального акту, а також виконати всі домовленості, взяті на себе [3; с.17].

Варто зазначити, що використання альтернативних способів врегулювання агроекспортних спорів мають позитивний ефект, при цьому саме такі способи дозволяють скоротити строк розгляду справ, зменшити судові витрати, скоротити навантаження судів, досягти балансу інтересів сторін, що конфліктують, а тому потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. №959-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
2. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. №4002-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>.
3. Кармаза О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. Підприємництво, господарство і право. №5. 2020. С.13-17.

*Бондар О. Г.,
перший проректор Запорізького
національного університету, д.ю.н., проф.*

ОСВІТНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КВАЛІФІКОВАНИМИ КАДРАМИ

Мисливське господарство України є дуже важливою галуззю з господарської, екологічної та соціальної точок зору. За даними Державного агентства лісових ресурсів України, загальна площа мисливських угідь становить 38,8 млн. га, із них: організаціям Українського товариства мисливців і рибалок надано 24,3 млн. га, або 63 %, підприємствам Держлісагентства – 4,0 млн. га, або 10 %, користувачам іншої форми власності – 10,5 млн. га, або 27 %. Становить інтерес й інша статистика: у сфері мисливського господарства держави зайнято 6257 працівників, із них: 4885 – штатні егері, 470 – мисливствознавці. Площа мисливських угідь, яка обслуговується одним егерем, у середньому становить 7,9 тис. га [1].

Відповідно до вимог ст. 29 Закону України від 22 лютого 2000 р. № 1478-ІІІ «Про мисливське господарство і полювання» з метою охорони мисливських угідь користувачі угідь створюють егерську службу з розрахунку не менш як один егер на п'ять тисяч гектарів лісових або десять тисяч гектарів польових чи водно-болотних мисливських угідь [2]. Звернемо увагу на те, що посилення вимогливості у цьому питанні відбулось з прийняттям Закону України

від 21 січня 2010 р. № 1827-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» [3], оскільки до того нормативи розрахунку для лісових мисливських угідь становили не менш як один єгер на сім тис. га.

Ґрунтовно досліджуючи систему заходів щодо охорони та відтворення мисливських тварин і середовища їх перебування, Л. Р. Данилюк слушно акцентує увагу на важливості єгерської служби [4, с. 114–115], звертаючись, своєю чергою, до тези Х. І. Чопко про те, що «ефективне відтворення диких тварин неможливе і без підготовки відповідних фахівців, тому необхідно <...> зобов'язати на законодавчому рівні вузи таких спеціальностей, як екологія, біологія, агрономія, тобто ветеринарні академії, аграрні університети тощо готувати фахівців з мисливствознавства» [5, с. 181].

Відтак, ми підійшли до освітянських за своїм змістом питань щодо якісного вирішення задоволення кадрових потреб мисливської галузі. Зауважимо, що на сьогодні у вишах держави освітні програми саме з мисливствознавства представлені, м'яко кажучи, дуже скупо. Не в останню чергу це зумовлено відсутністю у Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, мисливствознавства як окремої спеціальності [6]. За таких умов підготовка відповідних фахівців здійснюється в межах інших спеціальностей.

У Запорізькому національному університеті така освітня діяльність здійснюється з 1989 р., але при цьому до 2010 р. вона проводилась у межах напряму підготовки «Біологія», а потім – за спеціальністю «Лісове господарство». У 2020 р. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти була успішно акредитована магістерська освітня програма «Мисливське господарство», але, акцентуємо увагу, саме у межах вищевказаної спеціальності.

Отже, на сьогодні мисливствознавства як окремої спеціальності як за бакалаврським, так і за магістерським рівнем, немає. Більше того, окремі «мисливські» освітні програми в межах лісівництва є поодинокими. Тому переважною більшістю єгерів та мисливствознавців готують за освітніми програмами з лісового господарства, біології та ін. Постає питання щодо раціональності

такого підходу. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 205 «Лісове господарство» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 05 грудня 2018 р. № 1342, в описі предметної області, інтегральної компетентності випускника торкається як лісового, так і мисливського господарства, але все ж таки вбачається достатньо очевидним крен саме в бік лісівництва (інакше й бути не може, виходячи із титульної назви спеціальності). Якщо ж вести мову про спеціальні (фахові) компетентності, то лише восьма позиція у їх переліку, а саме «здатність вирішувати поставлені завдання з мисливства та забезпечувати ведення мисливського господарства в лісовому фонді» [7], безпосередньо стосується зазначеної галузі.

Очевидно, мені як правнику досить важко брати участь у тривалій дискусії щодо доцільності виокремлення спеціальності «Мисливствознавство», принаймні, за магістерським рівнем. Втім, певну позицію з цього питання я маю, і вона спирається, окрім іншого, на фаховий підхід колег із кафедри біології лісу, мисливствознавства та іхтіології ЗНУ, які стверджують, що на сьогодні реальною проблемою є доволі низький рівень професійної підготовки працівників мисливських господарств, що негативно впливає на стан охорони, використання та відтворення державного мисливського фонду, якість проведення обліку чисельності мисливських тварин, збереження екологічного стану мисливських угідь тощо, а загалом на екологічну, економічну та соціальну ефективність мисливсько-господарської діяльності. Забезпечення науково обґрунтованого режиму ведення мисливського господарства, особливо користувачами мисливських угідь недержавної форми власності, можливо лише за умови створення егерської служби під обов'язковим керівництвом мисливствознавця з фаховою освітою. Тому самостійність мисливствознавчої спеціальності є необхідною, і певне акцентоване посилення юридичної підготовки майбутніх фахівців виглядає далеко не зайвим. Наведемо лише один аргумент на користь останньої тези – серйозне збурення мисливської спільноти наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 25 лютого 2021 р. № 395, яким були викладені у новій редакції Розміри плати за послуги, які надаються територіальними органами та бюджетними установами, що належать до сфери

управління Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, зокрема, щодо проведення епізоотичного обстеження мисливських угідь [8].

Вбачається доречним дещо підняти над суто освітнім аспектом досліджуваної проблеми. У цьому контексті спадає на думку глибока теза В. О. Червоного, голови Державного комітету лісового господарства України у 2005-2006 роках, а нині в. о. Президента Всеукраїнської асоціації мисливців та користувачів мисливських угідь, про те, що «мисливці не живуть одним днем. Для них треба охороняти сьогодні, щоб полювати завжди. Це культура, яка виховувалася тисячоліттями» [9, с. 4]. Тому, підсумовуючи, зазначимо, що проблема забезпечення галузі мисливського господарства кваліфікованими кадрами вирішувалась би набагато ефективніше за умови виділення окремої спеціальності «Мисливське господарство». Правовий же аспект окресленого завдання полягає, з одного боку, в унормуванні оновлених кваліфікаційних вимог до майбутніх егерів та мисливствознавців, з іншого ж – у включенні до складу спеціальних компетентностей цих фахівців здатностей ґрунтовно орієнтуватись у положеннях спеціального законодавства щодо мисливського господарства та полювання.

Список використаних джерел:

1. Мисливське господарство : сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamkidiyalnosti/mislivske-gospodarstvo-main/mislivske-gospodarstvo> (дата звернення: 19.08.2021).

2. Про мисливське господарство і полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text> (дата звернення: 19.08.2021).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу : Закон України від 21 січня 2010 р. № 1827-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1827-17/ed20100216#Text> (дата звернення: 19.08.2021).

4. Данилюк Л. Р. Правовий режим мисливських природних ресурсів в Україні : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. 2017. 176 с.

5. Чопко Х. І. Еколого-правові заходи зі збереження видової та популяційної чисельності диких тварин. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 179–181.

6. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 7 липня 2021 р. № 762). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/762-2021-%D0%BF#n10> (дата звернення: 19.08.2021).

7. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 205 «Лісове господарство» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 05 грудня 2018 р. № 1342. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/-12/21/205-lisove-gospodarstvo-bakalavr.pdf> (дата звернення: 19.08.2021).

8. Відкритий лист до Кабінету Міністрів України щодо встановлення нових платних послуг, які мають на меті знищення галузі мисливського господарства України. *Полювання та риболовля*. 2021. № 8 (238). С. 8–9.

9. Гопкало В. Вірю у лісову галузь. Інтерв'ю Віктора Червоного. *Природа і суспільство*. 2019. 31 січня (№ 4). С. 1, 4.

Бредіхіна В.Л.,

*к.ю.н., доцент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,*

Гайворонська Т.М.

к.ю.н., доцент

ЩОДО ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ОБ'ЄКТАМИ ЗАЛІЗНИЦІ

За останні десятиліття питання охорони довкілля від негативно-антропогенного, в тому числі й техногенного впливу, забезпечення екологічної безпеки у сфері промисловості набули неабиякої актуальності. Причинами цього стали незбалансована, споживачь-

ка експлуатація природних ресурсів в різних сферах виробництва, підпорядкованість екологічних інтересів та пріоритетів економічній доцільності та вигоді, неврахування наслідків для довкілля деяких видів господарської діяльності тощо.

Очевидно, що за таких обставин важливе значення має виявлення чинників екологічного ризику, екологічно-небезпечних сфер виробництва, господарської діяльності, які потребують особливої уваги законодавця та природоохоронних органів щодо їх відповідності екологічним вимогам. Серед таких галузей слід звернути окрему увагу в цьому контексті на сферу залізничного транспорту та об'єкти залізниці.

Законодавство визначає залізничний транспорт як виробничо-технологічний комплекс підприємств залізничного транспорту, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності [1].

Загалом вважається, що залізничний транспорт з усіх інших видів транспорту є найбільш безпечним. Проте, за даними фахівців, Україна по щільності залізничної мережі і вантажонапруженості перевищує багато інших країн Центральної Європи. Більшість залізничних ліній України, які споруджувалися 30-40 і більше років тому переважно без дотримання елементів екологічних вимог, давно вичерпали свою пропускну здатність і мають потребу в модернізації [2, с. 210-211].

Характер впливу залізничної інфраструктури на стан навколишнього природного середовища має два аспекти: 1) використання об'єктами залізниці природних ресурсів (зокрема, залізничний транспорт є споживачем паливних, лісових і земельних ресурсів, мінеральних і будівельних матеріалів тощо); 2) транспортне забруднення довкілля, яке включає порушення стійкості природних ландшафтів транспортною інфраструктурою шляхом розвитку ерозій і зсувів; забруднення атмосфери відпрацьованими газами; постійне забруднення землі нафтою, свинцем, продуктами видування й опадання сипучих вантажів (вугілля, руда, цемент). Крім того, однією з форм фізичного (хвильового) забруднення навко-

лишнього природного середовища об'єктами залізничного транспорту є шум, проблема захисту від якого знаходиться на другому місці за важливістю після забезпечення безпеки руху у цій сфері. Особливо небезпечними вважаються також аварії (транспортні події) та інші надзвичайні ситуації на залізницях, наслідками яких можуть бути забруднення атмосферного повітря, вод, ґрунтів і земель, лісів, рослинного і тваринного світу [3, с. 7].

Як складна система, залізничний транспорт поєднує велику кількість об'єктів господарювання, діяльність яких може становити реальну загрозу безпечному стану навколишнього природного середовища. Крім магістральної мережі, господарство залізничного транспорту містить у собі вокзали, вантажні двори, велику кількість локомотивних і вагонних депо. Всі ці об'єкти як джерела забруднення умовно поділяються на дві групи: рухомі (пересувні) та стаціонарні. Рухомі джерела викидів призводять до створення значних зон зі стійким перевищенням санітарно-гігієнічних нормативів забруднення повітря у приземному шарі. Так, при роботі магістральних тепловозів в атмосферу виділяються відпрацьовані гази та інші небезпечні речовини, що транспортуються або вивільнюються з транспортних засобів під час їх руху та створюють загрозу для довкілля і людини. Притрасовий автотранспорт, будівельні, колійні та ремонтні машини забезпечують проведення будівельних та ремонтних робіт на залізничних коліях і смузі відведення, що також призводить до забруднення навколишнього середовища відпрацьованими газами, пилом, нафтопродуктами тощо. З пасажирських вагонів також відбувається забруднення залізничного полотна сухим сміттям і стічними водами, яке розповсюджується й на перегони та на території станцій.

Друга група, як зазначалось, включає стаціонарні джерела забруднення. Серед них слід виділити: вокзали, вантажні двори, підприємства промислового залізничного транспорту, підприємства з ремонту рухомого складу, які мають виробництва і здійснюють технологічні процеси, характерні для технічного обслуговування і ремонту рухомого складу всіх видів транспорту. Але самими небезпечними з екологічного погляду об'єктами залізничного транспорту є промивально-пропарювальні пункти для наливного рухомого складу, пункти дезінфекції вагонів для перевезення тва-

ринних і біологічно небезпечних речовин, шпалопропиточні і щенебі заводи, локомотивні і вагонні депо, пересувний склад, що перевозить нафтопродукти і вибухові речовини; пункти відстою рухомого складу і ін.

Таким чином, залізничний транспорт постійно впливає на навколишнє природне середовище. Це обумовлює необхідність запровадження цілої низки заходів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, збереження природних ресурсів та охорони довкілля при здійсненні всіх видів діяльності на об'єктах залізниці. Не випадково Законом України «Про залізничний транспорт» (ст. 22) передбачений обов'язок підприємств залізничного транспорту загального користування забезпечувати не тільки безпеку життя і здоров'я громадян, які користуються його послугами, та безпеку руху поїздів, а й охорону навколишнього природного середовища від шкідливого впливу. Для забезпечення у межах смуги відведення нормальної експлуатації залізничних колій, ліній електропостачання та зв'язку, інших пристроїв та об'єктів залізничного транспорту загального користування, а також у місцях, де є небезпека зсувів, обвалів, розмивів, селей, снігозанесень та інших небезпечних впливів, встановлюються охоронні зони.

В науковій літературі навіть виділяють таке поняття, як екологічна безпека діяльності залізничного транспорту, яка визначається як комплексна система заходів впливу і мір відповідальності, що застосовуються у процесі виробництва, будівництва, експлуатації (здійснення перевезень), тощо, рухомих пересувних транспортних засобів та стаціонарних об'єктів матеріально-технічного обслуговування відповідно і у межах встановлених нормативів, з метою захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів у поєднанні з забезпеченням ефективної, безперервної роботи залізничного транспорту для задоволення потреб суспільного виробництва [3, с. 7].

Маючи на меті зменшення шкідливого впливу залізничного транспорту на довкілля, забезпечення екологічної безпеки на транспорті та раціонального використання природних ресурсів, залізничні підприємства щорічно розробляють та здійснюють цілу низку природоохоронних заходів. Серед них можна назвати такі:

реконструкція каналізаційних очисних споруд стічних вод, ремонт та реконструкція локальних каналізаційних споруд попереднього очищення стічних вод, будівництво та реконструкція систем оборотного водопостачання, будівництва каналізаційних мереж з підключенням до міських каналізаційних очисних споруд, установки водомірів. В рамках цих робіт деякими залізницями визначається ступінь забруднення ґрунтів та підземних вод в районі розташування баз нафтопродуктів. На підприємствах Укрзалізниці також постійно розробляються та впроваджуються системи статистичної звітності підприємств залізничного транспорту з питань охорони та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [4].

Не зважаючи на певні кроки з боку залізничних підприємств до захисту довкілля в цій сфері, вважається доцільним та необхідним більш широке запровадження правових засобів забезпечення екологічної безпеки об'єктів залізниці, збільшення державного фінансування природоохоронних заходів на залізничному транспорті, інших елементів економіко-правового механізму охорони довкілля.

Список використаних джерел:

1. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 р. № 273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Хатнюк Ю.А. Поняття та суть екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту в Україні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* : збірник наукових статей. 2015. № 1. С. 210-218. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2945>

3. Антонюк У.В. Правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2009. 20 с.

4. Укрзалізниця дотримується норм екологічної безпеки на залізничному транспорті. URL: https://uz.gov.ua/press_center/latest_news/archive/main_news/page-235/224442/

Брінцов Артем Ігорович,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу правового забезпечення,
Вищий антикорупційний суд

КОЛЕКТИВНИЙ ПОЗОВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ, СВОБОД ЧИ ІНТЕРЕСІВ

Потреба кожної людини в безпечному та здоровому існуванні на планеті Земля невід’ємно пов’язана з самим життям та опосередкована сприятливим і захищеним навколишнім середовищем. І від зворотного – за такої життєвовазначальної ваги природного довкілля, закріпленої у Конституції України правом кожного на безпечне довкілля, нехтування фактами порушення, невизнання або оспорування екологічних прав, свобод чи інтересів людини та громадянина є неприпустимим явищем для нашої Вітчизни, яка є сучасною і розвинутою країною, що дбає не тільки про сьогоднішню, а й про благополуччя прийдешніх поколінь.

Однією з особливостей спорів, які виникають з екологічних правовідносин, є те, що безпечне довкілля не обмежується існуванням однієї людини, а, як правило, стосується цілої низки осіб, які в повсякденному житті можуть бути представниками абсолютно різних вікових груп, галузей суспільного виробництва, професій, вподобань тощо, але наділені невід’ємним правом на безпечне довкілля однаково взаємодіють з навколишнім природним середовищем та в певний проміжок часу можуть перебувати під негативним зовнішнім впливом щодо нього.

За таких умов, порушення, невизнання або оспорування прав, свобод чи інтересів, які виникають з екологічних правовідносин, часто стають проблемою одночасно цілих суспільних груп, а в окремих випадках суспільства в цілому, стосовно одного й того ж об’єкту спірних екологічних правовідносин – забрудненого атмосферного повітря, вод, неправомірного володіння, користування та розпорядження об’єктами рослинного і тваринного світу, порушення вимог щодо їх охорони та відтворення тощо.

А відтак, набуває актуального значення і питання щодо звернення до суду за захистом екологічних прав, свобод чи інтересів,

які виникають з одних і тих самих спірних правовідносин, не індивідуально, а одночасно групою осіб. Такий інструмент захисту, перш за все, дозволяє акумулювати матеріальні та інтелектуальні ресурси відповідних осіб на шляху до досягнення їх спільної мети – задоволення судом поданого ними обґрунтованого колективного екологічного позову, підкріпленого належними та допустимими доказами екологічних порушень. Особливого значення такі позови набувають в екологічних спорах, відповідачами в яких є великі суб'єкти господарювання (які, наприклад, у результаті своєї діяльності забруднюють довкілля, порушують встановлені еколоґо-правові норми виробництва та господарювання, використання природних ресурсів тощо) із значною матеріально-ресурсною базою, що дозволяє належно супроводжувати довготривалі судові процеси із залученням висококласних команд юристів.

Варто погодитися, що сьогоднішня вітчизняна судова практика в цьому напрямі, відомим прикладом якої є постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № 910/8122/17 (провадження № 12-186гс18), вибудовується раціональним шляхом широкого тлумачення чинного законодавства України, захищаючи можливість звернення до суду за захистом порушених екологічних прав як особисто, так і шляхом участі представника громадськості.

Проте, закріплення у практиці Верховного Суду можливості представництва в судах громадськими об'єднаннями «екологічного спрямування» екологічних інтересів суспільства та окремих його членів, не вирішує усі індивідуальні «проблеми» людей і громадян щодо порушення їх екологічних прав, свобод чи інтересів.

У цьому контексті варто погодитися з Ганною Вронською, яка зазначила, що *«є різниця між правом звернення громадськості з позовами до суду та колективним позовом. Коли ми говоримо про колективний позов, то це група осіб, які постраждали. А мова йде про право громадської організації звертатися до суду. ЄСПЛ зазначив, що неважливо, чи позивач довів наявність шкоди, а важливо, щоб громадська організація захищала або зазначала, що позов подається на захист групи осіб, які постраждали»* [1].

Крім того, Богдан Санін також зауважував у своїй доповіді на тому, що в справах, які виникають з екологічних правовідносин

«зазначається про суспільний інтерес, охоронюваний законом інтерес та зацікавлену громадськість. Однак, до прикладу, «суспільний інтерес» є доволі загальним терміном ... що ж до «охоронюваного законом інтересу», то ... це в першу чергу стосується виключного права людини, яка звертається. Саме тому при такому формулюванні позивачі мають зазначати, який саме інтерес було порушено» [2].

Виходячи з наведеного, можна припустити, що колективні екологічні позови та представництво в судах екологічних інтересів суспільства й окремих його членів громадськими об'єднаннями не є тотожними поняттями як за формою, так і за змістом, де перше передбачає наявність подібного за змістом реально порушеного екологічного права та/або інтересу в певного кола осіб, які з метою захисту об'єднуються шляхом подачі спільної позовної заяви до суду та набувають спільних процесуальних інтересів позивачів, а друге, перш за все, виконує функцію «загальносуспільного екологічного запобіжника» стосовно виявлення негативних факторів у сфері охорони та захисту довкілля, усунення та/або запобігання яких переважно становить інтерес для суспільства в цілому.

На жаль, станом на сьогодні інститут колективного позову, у тому числі й екологічного, в українському процесуальному законодавстві залишається не реалізованим, незважаючи на певну суперечливість – з однієї сторони чинне законодавство України акцентує на необхідності наявності конкретно ідентифікованого порушення екологічного права чи інтересу як підстави для його захисту в судовому порядку, а з іншого – фактично не передбачає механізму об'єднання групи осіб з аналогічними порушеннями для спільного захисту своїх прав чи інтересів в межах однієї судової справи.

Як приклад, можна звернути увагу на позицію, викладену в ухвалі Київського окружного адміністративного суду від 24 лютого 2020 року у справі № 320/1384/20, у якій суд, залишивши позовну заяву без руху, зазначив, що *«позивачем в адміністративному процесі є особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подана позовна заява до адміністративного суду. ... Кодексом*

адміністративного судочинства України передбачене право позивача подати адміністративний позов до декількох відповідачів за умови пов'язаності позовних вимог між собою. Разом з цим, адміністративним процесуальним законодавством не передбачено можливості звернення з колективним адміністративним позовом, оскільки колективний позов – це процедура процесуальної співучасті, спрямована на об'єднання однорідних вимог чисельної групи осіб, з правовими наслідками для них, в єдине провадження».

Такий підхід суду свідчить, що повноцінне використання колективних екологічних позовів до внесення змін у чинне законодавство України є неможливим.

Разом з тим, колективний екологічний позов є перспективним інструментом швидкого, ефективного та ресурсоемісного захисту реально порушених, невизнаних або оспорюваних екологічних прав, свобод чи інтересів одночасно певного кола осіб, що зумовлює подальші наукові дослідження у цій сфері, які можуть бути враховані законодавцем під час розробки, розгляду та прийняття змін до чинного законодавства в частині його запровадження в Україні.

Список використаних джерел:

1. Вронська Г. Громадські організації як «project vehicle» позовного захисту колективних інтересів. [Електронний ресурс] – URL: <https://pravo.ua/pytannia-zakhystu-dovkillia-ta-provadhennia-grupovoho-pozovu-ia-k-diievoho-mekhanizmu-zakhystu-ekolohichnykh-prav-obhovoryly-na-iv-sudovomu-forumi-aau/> (дата звернення: 30.11.2021).

2. Санін Б. Практика екологічних спорів: смердючі викиди та суспільний інтерес. [Електронний ресурс] – URL: https://zib.com.ua/ua/144917-praktika_ekologichnih_sporiv_smerdyuchi_vikidi_ta_suspilniy_.html (дата звернення: 30.11.2021).

Бусуйок Д.В.

*кафедра земельного та аграрного права
Інституту права Київського національно-
го університету імені Тараса Шевченка,
доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ ВЛАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ

Про право, як науку кажуть, що то не класична наука у розумінні того, що довести за допомогою прикладних експериментів нічого не можливо. І доволі часто так і здається, поки практично на твоїх очах не відбувається сильне підтоплення в Карпатах, а саме в гірській сільській місцевості Івано Франківської області. Варто відзначити, що такі підтоплення в цій місцевості трапляються систематично.

Об'єктивно, за кліматичними умовами, цей район із постійними та доволі сильними зливами. Але людина до підтоплення цієї території також доклала свої зусилля та руки. Ліс у цій місцевості люди давно, і нажаль, успішно вирубають. Відкрита гірська місцевість непокрита лісом, зливи і як результат неконтрольовані сильні потоки води, які руйнують та розмивають пагорби, дороги, береги річок, затоплюють будинки та землю навколо них у селах, порушують інфраструктуру сільських населених пунктів, – дороги, мости, лінії напруги та зв'язку, механізми забезпечення питною водою, систему каналізації. Ти виходиш з будинку в Карпатах та буквально опиняєшся у воді або не можеш повернутися додому тому що елементарно розмило дорогу і це добре, якщо всі ці події відбуваються без людських жертв. Села опиняються відрізнаними один від одного, життя завмирає на невизначений період часу доки не буде відновлено відповідну інфраструктуру.

Яким чином можна змінити підхід до децентралізації влади для того, щоб забезпечити сталий розвиток таких територій?!

Усі елементи навколишнього середовища мають розглядатися в єдності. Ми – люди впливаємо на природу, а вона на нас. Не слід про це забувати. Підкорити ми нічого не можемо. Ми можемо лише навчитися розумно співіснувати разом. Тому «Еко» це не пу-

стий звук у XXI сторіччі, а заклик до початку здійснення активних «Екодій».

Потрібно розбудовувати саме цілісну систему моніторингу навколишнього середовища, а не окремих його елементів. В Україні моніторинг здійснюється різними державними відомствами, розрізнений за об'єктами спостереження та не складає єдиної системи. Отже немає цілісної картини, що відбувається насправді з навколишнім середовищем. Відтак, складно щось побачити в темній кімнаті. З метою врахування інтересів в першу чергу населення цієї території та запобігання негативним наслідкам виникає також необхідність у децентралізації функції ведення моніторингу навколишнього середовища. Це дозволить безпосередньо, на місці, оперативно виявляти зміни, які відбуваються у стані навколишнього середовища та швидко на них реагувати з метою запобігання настанню негативних наслідків.

Інформація щодо моніторингу має узагальнюватися та опинятися в єдиній інформаційній системі кадастрів про стан різних об'єктів навколишнього середовища. За об'єктами ведення кадастру доцільно виділити: державний земельний кадастр; державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин; державний лісовий кадастр; державний водний кадастр; державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду; державний кадастр природних територій курортів; державний кадастр природних лікувальних ресурсів; державний кадастр тваринного світу; містобудівний кадастр. На сьогодні перелічені кадастри не складають єдиної системи, їх дуже багато, їх ведуть різні органи, вони в переважній більшості функціонують на підставі даних у паперовій формі, ці данні застарілі, інформація у кадастрах статична та не відображає актуального стану речей.

Статична кадастрова інформація, яка не відображає актуального стану речей, має бути перетворена на динамічну цифрову інформацію, яка має постійно оновлюватися за наслідками здійснення моніторингу та контролю. На підставі такої інформації доцільно формувати науково-обґрунтовані прогнози про можливий розвиток подій на цій території у майбутньому. Природні катаклізми в цій зоні Карпат були, є та будуть. Отже їх краще передбачати та попереджати ніж потім долати важкі екологічні, економічні та

інші наслідки. На підставі прогнозів можна та доцільно скласти спеціальні програми щодо попередження негативних наслідків таких катаклізмів на цій території, зокрема щодо вирубки лісів, заліснення відповідних територій, визначення як, де і що будувати в частині захисних споруд, будинків, доріг та інших об'єктів інфраструктури. У свою чергу плани можуть передбачити заходи щодо досягнення бажаного стану розвитку цієї території. Це може відбуватися за допомогою складання на місцях схем планування території, якій загрожує підтоплення.

Відповідно до чинного законодавства самоврядний контроль за використанням та охороною земель здійснюється сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами. При цьому повноваження цих рад щодо здійснення контролю у сфері використання та охорони земель чітко не визначені [2]. Вважаємо за потрібне посилити роль цих органів під час здійснення контролю у еколого-правовій сфері та передати органам місцевого самоврядування частину контрольних повноважень від спеціальних органів виконавчої влади. До предмету діяльності органів місцевого самоврядування можна віднести здійснення контролю за дотриманням на землях комунальної, приватної та державної форми власності розроблених на місцевому рівні прогнозів, програм та планів: прогнозів про можливий розвиток подій на відповідній території, програм щодо попередження негативних наслідків різного роду катаклізмів на відповідній території та планів щодо досягнення бажаного стану розвитку відповідної території.

Уявляється за доцільне забезпечити реалізацію прогнозів про можливий розвиток подій на відповідній території, програм щодо попередження негативних наслідків різного роду катаклізмів на відповідній території та планів щодо досягнення бажаного стану розвитку відповідної території в першу чергу за допомогою економічного стимулювання їх виконання, а не завдяки посиленню відповідальності за їх неналежне виконання.

Сподіваємося, що вжиття запропонованого переліку заходів зможе запобігти наступним підтопленням у гірській сільській місцевості або зробити його наслідки не такими важкими не лише для населення, яке там проживає, а й для усієї країни. У цій частині багато залежить саме від того, наскільки територіальні громади та органи

місцевого самоврядування будуть зацікавленими у лобюванні своїх інтересів та ефективними у прогнозуванні, програмуванні та плануванні на місцевому рівні при вирішенні вищезазначених питань.

Україні, як країні з радянським минулим, були притаманні імперативні заходи управління, які здійснювались на засадах влади та підпорядкування [1]. Лише зі зміною підходу до розуміння влади та форм її проявів постало питання про потребу децентралізації та передачі повноважень в еколого-правовій сфері територіальним громадам та її представникам, - органам місцевого самоврядування. Зокрема, комунальна власність територіальної громади доволі тривалий період часу розглядалась як частина державної форми власності. До державної власності в Україні належала загальнодержавна (республіканська) власність і власність адміністративно-територіальних одиниць (комунальна власність) [3]. І лише згодом державна та комунальна форми власності стали окремими формами власності з окремими суб'єктами їх здійснення [4].

Окрім вищевикладених випадків доцільності удосконалення децентралізації в еколого-правовій сфері, варто звернути увагу на особливу потребу у підвищенні ефективності функціонування вітчизняного Державного земельного кадастру. Він не містить інформацію щодо земель державної або комунальної власності, які досі не передані у приватну власність, що у свою чергу є суттєвою перешкодою на шляху реалізації громадянами України свого права на безкоштовну приватизацію земель державної або комунальної власності в межах певної місцевості. Така інформація обов'язково має бути невід'ємним елементом вітчизняного Державного земельного кадастру. Вважаємо, що вести в цій частині Державний кадастр мають відповідні органи на місцях. Зокрема, органи місцевого самоврядування в межах відповідних територіальних громад, а за їх межами – органи виконавчої влади. Це дозволить швидко враховувати дійсний стан речей щодо наявних запасів земель, а також інтереси місцевого населення та територіальних громад щодо вільних земель та визначення подальшої їх долі.

Список використаної літератури:

1. Бусуйок Д. Управлінські та сервісні правовідносини в земельному праві України: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2017. 352 с.

2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - N 24. - Ст. 170.

3. Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 року № 697-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – № 20. – Ст.249;

4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768 – III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3 - 4. – Ст. 27.

Бухтатий Б. О.

*студент факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРАЖНОГО БУДІВНИЦТВА

З кожним роком рівень автомобілізації в країні невинно зростає, а отже й загальна потреба в місцях постійного та тимчасового зберігання автомобілів набує все більшої нагальності. Ці питання нерозривно пов'язані з використанням відповідної земельної ділянки, розташованої, як правило, в населеному пункті за місцем проживання автовласника.

Хоч відповідно до Земельного кодексу кожний громадянин України має право на безоплатну передачу йому земельної ділянки із земель державної або комунальної власності для будівництва індивідуального гаража в розмірі не більше 0,01 гектара, проте в наших сучасних реаліях це затяжне і не просте завдання. Всі розуміють, що площа вільних ділянок для будівництва гаражів не збільшується, тому автовласники намагаються знайти законні способи вирішення такої проблеми. Якщо приймати до уваги питання зберігання автомобільного транспорту в сільській місцевості, то бачимо менш критичну картину в порівнянні з містом.

Станом на 29.11.2021 року діє Постанова Кабінету Міністрів України №406 від 07.06.2017 року, якою затверджено Перелік будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після закінчення яких об'єкт не підлягає прийнят-

тю в експлуатацію. Отже може бути реалізована можливість встановлення в межах присадибної ділянки збірно-розбірного гаража без фундаменту, тим самим вирішується проблема з місцем зберігання автомобіля.

Для громадян, які проживають у сільській місцевості і використовують присадибні земельні ділянки, існує ще більш привабливий варіант. Йдеться, зокрема, про можливість зведення капітального гаража на присадибній земельній ділянці. В цьому випадку такий гараж як об'єкт нерухомості входить до елементів, які входять до складу «домоволодіння», що включає зазвичай будинок, господарські будівлі і споруди.

Згідно зі статтею 121 Земельного кодексу України розміри присадибних ділянок становлять у селах – не більше 0,25 гектара, в селищах – не більше 0,15 гектара, в містах – не більше 0,10 гектара.

Присадибні земельні ділянки можуть перебувати у власності або в користуванні громадян. Особливість правового режиму гаража як майнового об'єкта, розташованого на присадибній земельній ділянці, полягає в тому, що його відчуження можливе лише разом із житловим будинком або на знос, тобто в останньому випадку йдеться про продаж будівельних матеріалів, з яких складався цей об'єкт. Але саме в місті окреслена вища ситуація актуалізується, бо кількість легкових автомобілів з кожним роком зростає і неможливо оперативно створювати місця для їх зберігання. Навіть виходячи з того, що в містах намагаються іноді вирішувати цю проблему найрізнішими способами, але єдиним правильним рішенням цієї проблеми, як показує світовий досвід, є будівництво багатопверхових гаражів.

Відомо, що при розміщенні автомобіля на землі на одне місце збереження припадає 25м² (з проїздами), а в багатопверхових гаражах (залежно від їхньої поверховості) - при двох поверхових - 15 м² , трьох поверхових - 10 м² , чотирьох поверхових - 8 м², восьми поверхових 4м². Переважна частина багатопверхових гаражів має частково заглиблений перший поверх або навіть з декількома вбудовано-прибудованими підземними поверхами. Можна виділяти проектування окремо розташованих підземних або напівпідземних гаражів. Такі підземні гаражі, а також гаражі в цокольних і підвальних поверхах допускається розміщувати з

дотриманням Державних будівельних норм. Наприклад, їх можна розташовувати під громадськими будинками, окрім будинків охорони здоров'я, фізкультури, соцзабезпечення, загальноосвітніх шкіл, дитячих дошкільних закладів, дитячих будинків, закладів культури, мистецтв, громадського харчування. Якщо ж розташовувати гараж під багатоповерховими житловими будинками, то тільки для легкових автомобілів, які належать громадянам.

Іншим варіантом вирішення цього питання є створення гаражного будівельного кооперативу. В статті 41 Земельного кодексу України встановлено, що житлово-будівельним (житловим) та гаражно-будівельним кооперативам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування земельні ділянки для житлового і гаражного будівництва передаються безоплатно у власність або надаються в оренду в розмірі, який встановлюється відповідно до затвердженої містобудівної документації. Окрім того, вони можуть набувати земельні ділянки у власність за цивільно-правовими угодами. Розміри таких земельних ділянок встановлюється містобудівною документацією і законом не передбачена можливість приватизації окремої земельної ділянки під гаражем розташованої в межах гаражно-будівельного кооперативу. Тобто якщо гараж розташований в межах гаражно-будівельного кооперативу, то член такого кооперативу отримує можливість згідно з внутрішнім розподілом зайняти окремих гараж для свого автомобіля. Зазначимо що, навіть оформлене право власності на гараж у гаражно-будівельному кооперативі, не дає права власнику гаража приватизувати окрему земельну ділянку під своїм гаражем. Приватні гаражі у складі кооперативу мають спільні з іншими гаражами під'їзди, огорожу, стінки тощо, а індивідуальним є тільки в'їзд у гараж.

Другий спосіб вирішення проблеми зберігання приватних легкових автомобілів є створення гаражів-стоянок для легкових автомобілів, які належать громадянам. Статтею 165 постанови Ради Міністрів УРСР від 16 листопада 1962 року № 1318 затверджено примірний статут кооперативу по будівництву та експлуатації колективних гаражів-стоянок для автомобілів і мотоциклів, що знаходяться в особистій власності громадян.

Гаражне будівництво здійснюється на відповідних земельних ділянках, які в установленому порядку надаються під гаражну за-

будову в межах населеного пункту. Законодавством передбачається, що гаражі будуть обслуговувати населення житлових районів і їх слід розмішувати в основному, на периферії житлових районів і міжмагістральних територіях, або у комунальних зонах районів і санітарно-захисних зонах, або у їхніх межах на ділянках, віддалених від місць, призначених для ігор дітей і відпочинку населення. Довжина пішохідного підходу до гаражів від місця проживання власника не повинна перевищувати 800 м, а в умовах реконструкції - 1000 метрів. При розрахункових рівнях автомобілізації, які перевищують умовно усереднені (150 - 180 легкових автомобілів на 1000 жителів), а також в умовах реконструкції допускається постійне зберігання частини парку легкових автомобілів, які належать громадянам даного житлового району, за його межами - на «незручних» для інших видів будівництва територіях, зокрема у зонах і санітарних розривів промислових підприємств, у смугах відведення залізничних і швидкісних автомобільних доріг. При цьому повинна бути забезпечена пішохідно-транспортна доступність місць постійного зберігання легкових автомобілів у межах 15 хв.

Окремо треба зазначити що для інвалідів, які мають автомобілі з ручним керуванням, законодавством встановлені певні пільги так, вони мають право обирати місця на перших поверхах багатопверхових наземних і підземних гаражів. Правила зазначають що, на відкритих автостоянках біля закладів культурно-побутового обслуговування, підприємств торгівлі та відпочинку, окремих будинків і споруд масового відвідування, і також в гаражах слід виділяти машино-місця для автотранспортних засобів інвалідів згідно з нормами ДБН.

Буцмак А.Ю.

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка Ва-
силя Зіновійовича Янчука*

РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ТА ПРАВА НА ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАПИТ

У вітчизняній юридичній науці досить часто вчені розглядають право на звернення як одну із форм реалізації права на доступ до інформації.

Таку позицію, наприклад, застосовує О. Червякова, яка розглядає право громадян направляти індивідуальні чи колективні звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб як одну з форм реалізації права на інформацію [8].

Кормич Б.А. застосовує також і Закон України «Про звернення громадян» як один із нормативних актів при доступі до екологічної інформації [4].

Костецька Т.А. вважає, що звернення громадян є одним із джерел інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування [5].

Марущак А.І. також притримується такої ж думки, та вважає, що положення ст. 34 Конституції України деталізуються не лише у Законі України «Про інформацію» [3], а й у Законі України «Про звернення громадян» [1, 6].

З практичної точки зору, правильне застосування законодавства уже становить виключний інтерес та запобігає можливому порушенню прав людини.

З огляду на це варто детальніше розглянути питання співвідношення права на доступ до інформації та права на звернення громадян.

З одного боку виражаються ці два права в одній формі – прохання надати інформацію, вони виражають комунікацію між індивідуумами та органами державної влади і місцевого самоврядування.

Проте, детально їх дослідивши можна дійти висновку, що вони є зовсім різними.

Так, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» (ст. 3) звернення – викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Законодавець також розрізнив кожен форму та навіть відповідні визначення.

Отже, пропозиція (зауваження) – звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява (клопотання) – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Таким чином, як наголошує Чуб О.О. звернення громадян покликані забезпечити зворотній зв'язок між громадянином і державно-владними структурами, виявити громадську думку, суспільні інтереси, ставлення громадян до тих чи інших державних рішень [9].

У той же час, запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні (ст. 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

Таким чином, як вірно зазначає Нестеренко О.О. основна відмінність між цими правами полягає у тому, що за умови реалізації права на звернення особа повідомляє у зверненні посадовцеві певну інформацію, щодо підштовхнути до вчинення певних дій правового чи організаційно-адміністративного характеру, в яких зацікавлена особа або група осіб. Тобто приватна особа звертається до посадовця з пропозицією, клопотанням або з вимогою усунути порушення тих чи інших прав тощо. Мета інформаційного запиту – отримання інформації [7].

Іншими словами, при зверненні особи із зверненням особа виступає у ролі інформатора, а держава у ролі суб'єкта отримувача такої інформації, при направленні ж інформаційного запиту особа стає здобувачем інформації, а держава – суб'єктом, який надає дані.

Крім того, про різну юридичну природу цих прав свідчить і те, що вони відокремлені у Хартії основних прав Європейського Союзу (ст. 42 (право на доступ до документів) і ст. 44 (право на звернення) [10].

Перелік використаних джерел:

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
2. Закон України «Про звернення громадян». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Закон України «Про інформацію». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
4. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2004.
5. Костецька Т.А. Конституційне право на інформацію і гарантії його реалізації // Правова держав: Щоріч. наук. пр. – К.: Ін-Юре, 1998. – Вип. 12.
6. Марущак А. Правомірні засоби доступу громадян до інформації: Наук.-практ. посіб. – Біла Церква: Буква, 2006.
7. Нестеренко О. В. Інформація в Україні: право на доступ / О. В. Нестеренко. – Харків : Акта, 2012. – 286 с.

8. Червякова О.Б. Актуальні питання забезпечення гласності в діяльності органів місцевого самоврядування // Проблеми законності: Республік. Між від. Наук. Зб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 83.

9. Чуб О.О. Конституційне право громадян на участь в управлінні державними справами: Монографія. – Х.: Одиссей, 2005.

10. Хартія основних прав Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.

Ващишин М. Я.

к. ю. н., доцент, доцент кафедри соціального права Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЕКОСИСТЕМНІ ПОСЛУГИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

У Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року констатовано, що протягом тривалого часу економічний розвиток нашої держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку [2]. Подібна ситуація спостерігається у переважній більшості країн, де надмірна експлуатація природних ресурсів, вирубування лісів, неврівноважена сільськогосподарська діяльність інтенсивного типу спричинили деградацію й ерозію ґрунтів, забруднення річок та багато інших екологічних проблем, зумовлених процесами урбанізації та індустріалізації [5, s. 19]. Загальна деградація навколишнього природного середовища неминуче обмежує можливості реалізації людьми фізичного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

На подолання цих проблем спрямована концепція екологічної мережі, що має на меті покращення природно-ресурсного потенціалу та підвищення якості довкілля за допомогою формування комплексної системи природоохоронних територій, що охоплює чотири типи взаємопов'язаних між собою структурних елементів,

кожен з яких виконує спеціальні екологічні функції (природоохоронну, комунікаційну, захисну та відновну).

Розбудова та функціонування екомережі базується на принципах збереження та екологічно збалансованого використання природних ресурсів на території екомережі, системного врахування екологічних, соціальних та економічних інтересів суспільства на засадах сталого розвитку. Очікувані результати від ефективної реалізації програми формування національної екомережі передбачають суттєве покращення соціально-економічних умов життя громадян через збагачення якості довкілля та збільшення можливостей користуватися екосистемними послугами.

Як зазначено, у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, значне техногенно-екологічне навантаження на навколишнє природне середовище у всіх регіонах України спричинило втрату природного різноманіття та скорочення загальної площі природних територій, через що громадяни України отримують недостатній обсяг екосистемних послуг (чисті вода, повітря, якісний відпочинок) та все більше страждають від стихійних лих, паводків, пожеж, нестачі води і забруднення ґрунтів, шкідників тощо [1]. Тому стратегічним напрямом сучасної екологічної політики України є розвиток екосистемних послуг, що створить можливості для сталого розвитку суспільства та збереження навколишнього природного середовища.

Відповідно до концепції, закладеної в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, розвиток екосистемних послуг пов'язаний із формуванням національної екомережі та вдосконаленням природно-заповідної справи, тому стратегія розбудови національної екомережі на сучасному етапі повинна бути спрямована також і на розширення екосистемних послуг екомережевими засобами.

Ідея екомережевої форми збереження довкілля виникла як закономірний результат аналізу переваг та недоліків попередньої моделі природно-заповідної форми охорони біорізноманіття, яка зосереджувалася на захисті особливо цінних природних територій, однак обмежувалася заборонаю господарської діяльності та науково-дослідною роботою у межах цих територій. Натомість формування екомереж дозволяє поширювати природоохоронну

діяльність на значно більші території без загрози економічним інтересам суб'єктів господарювання із можливістю розвитку природно-ресурсного потенціалу й покращення екосистемних послуг, що відповідає вимогам сталого розвитку.

Сучасним орієнтиром при проектуванні національної екомережі повинно бути покращення екосистемних послуг. Є. Суєтнов звертає увагу на те, що з метою припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття й формування екомережі повинна проводитися інформаційно-просвітницька кампанія щодо цінності екосистемних послуг, забезпечуватися формування і подальше застосування їх вартісної оцінки, впровадження екосистемного підходу в управлінську діяльність, здійснення екосистемного планування [4, с. 213]. Попри відсутність майнової вартості екомережі, економічним напрямом її оцінки є визначення вартості надаваних нею екосистемних послуг.

У Європейському Союзі при ухваленні рішень щодо інвестування та планування економічного розвитку політиками та бізнесом обов'язково враховується Довідковий документ ЄС щодо інтеграції екосистем та їх послуг у прийняття рішень і підкреслюється широкий спектр переваг, що надходять від природи для людей, та можливі способи краще врахувати ці переваги. У Загальній міжнародній класифікації екосистемних послуг (the Common International Classification of Ecosystem Services, CICES) запропоновано уніфіковане визначення та стандартизована типологія екосистемних послуг в ЄС, започатковано картографування та оцінка екосистемних послуг.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки окреслені завдання за напрямом “Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану навколишнього природного середовища”, серед яких – сприяння підвищенню рівня поінформованості населення про екосистемні послуги, у тому числі рекреаційні та освітні, які є доступними на природоохоронних територіях, з метою розвитку пов'язаного з ними бізнесу [1]. Економічні переваги від покращення екосистемних послуг повинні стати основним аргументом на користь концепції екомережі при розробленні відповідної містобудівної та землевпорядної документації.

У Стратегії біорізноманіття ЄС до 2030 року передбачається, що особливу увагу буде зосереджено на сталому управлінні водними ресурсами, відновленні деградованих земель, охороні та відновленні природних оселищ з високим рівнем екосистемних послуг та з потенціалом пом'якшення зміни клімату (через виведення накопиченого вуглецю з атмосфери) [3]. Проголошення Європейським Союзом цієї Стратегії визначає орієнтири природоохоронної діяльності для України і дає можливість використовувати прогресивний досвід ЄС у цій сфері для запобігання кліматичним змінам та розбудови національної екомережі за оселищним принципом.

У динамічному контексті формування національної екомережі є перспективним інтегрованим методом позитивної трансформації довкілля, спрямованим на покращення природно-ресурсного потенціалу та генератором розвитку екосистемних послуг, зокрема, у сфері екологічного туризму та інших форм рекреаційної діяльності.

Перелік використаних джерел

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

3. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіційний адаптований переклад українською) / пер. з англ. О. Осипенко; ред. та адапт. А. Куземко та ін. Чернівці : Друк Арт, 2020.

4. Суєтнов Є. Впровадження екосистемного підходу як необхідна умова забезпечення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 трав. 2019 р.). Київ, 2019. С. 210-214.

5. Ciechanowicz-McLean Janina. Globalne prawo srodoviska. Podstawowe zagadnienia. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego. Gdansk. 2021. 166 s.

Гавриш Н.С.

Національний університет «Одеська юридична академія», професор

РОЛЬ ҐРУНТУ В СУСПІЛЬСТВІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Основний Закон – Конституція України – є, передусім, правовою основою використання природних об'єктів і природних ресурсів. Відповідно до ст. 8 Основного Закону, найвищу юридичну силу має Конституція України. До норм, що опосередковано регулюють земельні відносини, належать положення Конституції України про характеристики держави як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної і правової (ст. 1). Основні конституційні положення про власність на землю містяться у ст. ст. 13, 14 та 142 Основного Закону. Отже, можна стверджувати, що Конституція України врегулювала лише принципові питання земельної власності, а також передбачила для їхньої деталізації деякі законодавчі акти, яким є Земельний кодекс України (ЗК України). Правовий режим ґрунтів земель сільськогосподарського призначення визначений у ст. ст. 22–37-1 ЗК України.

Сучасний стан ґрунтових ресурсів засвідчує, що значна їхня частина вимагає вжиття необхідних заходів щодо відновлення, відтворення, збереження, охорони, значущість яких сьогодні визнано на державному рівні. Відповідно до Указу Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. за № 722/2019, захист та відновлення екосистем суші та сприяння їхньому раціональному використанню, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття, боротьба з опустелюванням – ось основні цілі і досягнення сталого розвитку країни до 2030 р. [1, с. 1]. Адже, від родючості ґрунтів залежить рівень розвитку економіки країни, а отже, і матеріальне становище на-

роду, продовольча безпека, належне функціонування суспільства загалом. Так, варто констатувати, що за сучасних умов ґрунтові ресурси стають ключовим підґрунтям національної економіки нашої держави. В цьому аспекті, особливе місце належить ґрунтам та їх правовому режиму.

Ґрунт – основа життя на Землі, оскільки він інтегрує в собі різні корисні властивості, виконує важливі екологічні функції, забезпечує економічні, соціальні та інші інтереси суспільства. Правовий режим ґрунтів можна визначити як соціальний режим цього об'єкта, закріплений правовими нормами і забезпечений сукупністю юридичних засобів. Ґрунт характеризується відповідним диференційованим режимом залежно від його функціонального використання і цільового призначення. Виходячи з цих позицій, вважаємо, що ґрунти різних категорій земель, виділених ЗК України, є предметом правового регулювання. Правовий режим ґрунтів різних категорій земель називають «правовим режимом ґрунтових ресурсів» – це ґрунти земель сільськогосподарського призначення; ґрунти земель житлової та громадської забудови; ґрунти земель промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; ґрунти земель природно-заповідного, природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; ґрунти земель лісгосподарського призначення; ґрунти земель водного фонду; ґрунти земель запасу.

Земельне законодавство України з прийняттям ЗК України розвивається шляхом вирішення правових проблем охорони земель і ґрунтів. Як визначає ЗК України: «Ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони». Особливо чітко ця тенденція проявилася з прийняттям законів України «Про охорону земель» та «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 р. У зв'язку з цим у земельному законодавстві функціонують норми, які містять більш жорсткі вимоги щодо охорони земель і ґрунтів.

Базуючись на кодифікації земельного законодавства України, ґрунти виділено в окремий об'єкт особливої охорони і визнано самостійним об'єктом правових відносин, зокрема охоронних. Отож одним із невід'ємних елементів сталого сільського господарства є продумане ґрунтокористування, а ґрунти є цінним інструментом

регулювання клімату і способом захисту екосистемних, соціальних послуг і біорізноманіття [2, с. 212].

Відповідно до Закону України «Про охорону земель» «грунт – природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості».

Втім зазначимо, що, на нашу думку, таке визначення ґрунтів є недосконалим, адже в його основу покладено визначення фізико-хімічних властивостей (природній критерій). Доречно було б, основою для виокремлення ґрунтів слід вважати як природній, так і юридичний критерії. Юридичний критерій полягає у тому, що в силу своєї особливої цінності та значення для економіки держави, ґрунт – один із ключових базових ресурсів, який має важливе значення для створення великої кількості товарів і послуг, що становлять невід’ємні елементи екосистем і добробуту людини. Збереження і примноження глобальних ґрунтових ресурсів необхідне для задоволення першочергових потреб людини у продовольчій, водній і енергетичній безпеці відповідно до суверенних прав кожної держави на її природні ресурси. Поряд з тим, доцільно було б до даного визначення включити положення про особливості економічно збалансованого та екологічно ефективного використання ґрунтів, а також наголосити на необхідності їх особливої охорони, що потребує окремої правової регламентації.

Таким чином, вважаємо за необхідне запропонувати авторську дефініцію поняття «грунт» як важливий природно-історичний органо-мінеральний компонент будь-якої категорії земель, що є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості, який із огляду на це виступає об’єктом права власності та користування, об’єктом державного регулювання, охорони і захисту.

5 грудня 2002 року учасники Міжнародного конгресу ґрунтознавців (International Union of Soil Sciences) ініціювали запровадження Всесвітнього дня ґрунту. Метою схвалення Всесвітнього дня ґрунту Радою ФАО є привернення уваги до важливості ґрунтів у якості одного з найважливіших компонентів продовольчої безпе-

ки та здоров'я екосистем, а також життєво важливого джерела для благополуччя людей завдяки їхньому внеску в продовольчу, водну і енергетичну безпеку та скорочення масштабів втрати біорізноманіття та зміни клімату [3].

У рамках «Європейської ґрунтової політики» накопичено різноманітний досвід збереження ґрунтового покриву. Це система заходів, що містить ґрунтозахисні нормативи, яких дотримуються на кожній земельній ділянці незалежно від її категорії та форми власності; моніторинг ґрунтів як просторово-часову систему спостережень за їхніми властивостями, результати яких використовують для оцінювання стану ґрунтового покриву і напрацювання відповідних коригувальних заходів; ґрунтозахисні технології, що обмежують інтенсивність механічного й хімічного навантаження на ґрунтовий покрив; суспільні й економічні стимули (субсидії) для заохочення впровадження ґрунтозахисних технологій.

Законодавче врегулювання правового режиму ґрунтів в Україні базується на нормах міжнародного права, які, згідно з Конституцією України, є частиною національного законодавства, та відповідних законодавчих актах України.

Отже, встановлений правовий режим ґрунтів в Україні не забезпечує їхнього належного використання, відновлення, відтворення, збереження та охорони. Для впорядкування правоохоронних відносин необхідно прийняти закон «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості», завдяки якому буде визнано факт панівних суспільних відносин щодо ґрунтів, а його практична реалізація сприятиме покращенню стану і збереженню ґрунтів та, відповідно, зростанню інвестиційної привабливості ґрунтів України.

Перелік використаних джерел

Лісова Т. В. Теоретичні проблеми правового забезпечення відновлення земель: автореф. дис. ... доктора юрид. наук. Харків. 2021. 40 с.

Соціальне ґрунтознавство = Social soil science : навч. посібник / Позняк С. П., Гавриш Н. С. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. – 240 с.

5 грудня світове суспільство відзначає Всесвітній день ґрунту / <https://www.ecology.zt.gov.ua/novyyny04122018.htm>

Гордєєв В. І.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ

Законам України від 28 квітня 2021 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» скасована стаття 189 ЗК України (самоврядний контроль за використанням та охороною земель) (набирає чинності з 26.05.2022).

А тому відповідно до частини 1 ст.188 ЗК України державний контроль за використанням та охороною земель в обсязі, визначеному законом, також буде здійснюватися виконавчими органами сільських, селищних, міських рад. Вони набувають установлених законом повноважень із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у разі прийняття відповідною радою рішення. Таким чином з червня 2022 істотно збільшується кількість суб'єктів, які мають право на здійснення державного контролю, а тому потрібно правильно застосовувати нормативні акти, які закріплюють норми, регулюючи порядок на умови здійснення державного контролю за використанням та охороною земель.

Практика розгляду судових справ підтверджує, що органи місцевого самоврядування при здійсненні самоврядного контролю застосовували локальні нормативно правові акти та складали відповідні акти. Обстеження земельної ділянки відповідно до акту, як правило, здійснювалось спеціалістами самоврядного контролю без участі власників об'єктів нерухомого майна, користувачів земельних ділянок або уповноважених осіб такого суб'єкта. На адресу користувачів земель листи про дату та час проведення обстеження не направлялись, другий екземпляр акту перевірки не вручався. В такому разі, на нашу думку, органами місцевого самоврядування порушувався порядок здійснення самоврядного контролю за використанням та охороною земель.

Тому, у разі відсутності локальних нормативних актів, якими регулюються питання порядку (процедури) здійснення самоврядного контролю, потрібно застосовувати чинне земельне законодавство щодо здійснення державного контролю.

Між тим при здійсненні державного контролю за використанням та охороною земель також виникли певні проблеми. Зрозуміло, що основним нормативно правовим актом є Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», закріплюючий перелік органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель і повноваження державних інспекторів у сфері здійснення державного контролю.

Уповноважені державні органи активно здійснюють контрольні функції щодо дотримання юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства. В зв'язку з чим виникла дуже велика кількість судових справ відносно оскарження дій державних інспекторів Держгеокадастру при здійсненні перевірок суб'єктів господарювання та приписів і постанов територіальних органів Держгеокадастру, які виносились на підставі актів перевірок. Судові спори між суб'єктами господарювання та територіальними органами Держгеокадастру розглядаються в порядку адміністративного судочинства, так як в цьому випадку виникають публічно-правові відносини.

Аналіз судових рішень Верховного Суду надає змогу стверджувати, що є певні проблеми застосування окремих норм законодавства України, які регулюють планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель.

При розгляді таких категорій справ Верховний Суд вже визначився з належним відповідачем. Так, при розгляді справи № 628/348/18 Касаційний адміністративний суд Верховного Суду вірно вказав, що державні інспектори Держгеокадастру не діють як самостійний суб'єкт владних повноважень, а діють від імені цього органу. Тому, відповідні інспектори не повинні бути самостійними відповідачами у таких справах, а належними відповідачами у цих справах є саме відповідний уповноважений орган - Держгеокадастр та його територіальні органи [4]. Така правова позиція є обґрунтованою та відповідає нормам чинного законодавству України.

На практиці виникла також проблема відносно застосування Закону України від 5 квітня 2007 «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» при здійсненні перевірок територіальними органами Держгеокадастру. Верховний Суд у постанові від 28 квітня 2021 у справі № 240/5335/18 чітко вказав, що норми Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» стосуються безпосередньо сфери господарської діяльності суб'єктів господарювання та жодним чином не стосуються перевірок дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель, на спірні правовідносини розповсюджуються норми Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [5]. При цьому Верховний Суд свою позицію аргументував тим, що порядок проведення перевірки, види та порядок складання документів за наслідками перевірок у даній сфері, як слідує зі змісту статей 9-10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», визначається іншими нормативно-правовими актами. Отже, Верховний Суд констатує, що норми вказаного закону не можуть бути застосовані при здійсненні державного контролю за використанням та охороною земель.

На наш погляд, такий підхід не відповідає нормам чинного законодавства на підставі наступного. По-перше, при використанні земель суб'єкти також здійснюють господарську діяльність, так як вона спрямована на виготовлення та реалізацію продукції за рахунок експлуатації земель. Відповідно до ст. 149 ГК України суб'єкти господарювання використовують у господарській діяльності природні ресурси в порядку спеціального або загального природокористування відповідно до цього Кодексу та інших законів. При цьому потрібно звернути увагу, що землі сільськогосподарського призначення виступають засобом виробництва сільськогосподарської продукції. Одночасно при здійсненні діяльності суб'єкти мають право одержувати доходи від результатів господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів (ст. 152 ГК України).

При використанні земель суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних

ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання (ст.153 ГК України).

По-друге, при прийнятті підзаконних нормативних актів центральні органи виконавчої влади одночасно застосовують норми двох законів. Наприклад, наказ Мінагрополітики України «Про затвердження уніфікованої форми акта, який складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері використання та охорони земель» від 06.11.2018 № 538 прийнятий відповідно до частини першої статті 5, статті 6 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», абзацу сьомого частини другої статті 5 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»[3]. Таким чином, центральний орган виконавчої влади визнає необхідність застосування вказаного закону при здійсненні перевірок.

Відносно інших нормативних актів, про які вказує Верховний Суд, потрібно сказати наступне. Самостійні підзаконні нормативні акти щодо порядку (процедури) здійснення контрольних заходів з питань перевірки дотримання суб'єктами земельного законодавства в теперішній час відсутні. Накази Мінагрополітики від 19 лютого 2013 № 104 «Про затвердження порядку оформлення, вручення (надсилання) приписів у разі виявлення порушень земельного законодавства» та від 25 лютого 2013 № 132 «Про затвердження Порядку планування та здійснення контрольних заходів з питань перевірки стану дотримання суб'єктами господарювання вимог земельного законодавства» втратили юридичну силу на підставі наказу Міністерства аграрної політики та продовольства № 24 від 20 січня 2017 [2] .

В свою чергу виключно Закон України від 5 квітня 2007 «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» закріплює, що плановий чи позаплановий захід повинен здійснюватися у присутності керівника або його заступника, або уповноваженої особи суб'єкта господарювання (ст. 4). А відповідно до ст.7 Закону для здійснення перевірки повинен бути виданий наказ, на підставі якого (рішення, розпорядження) оформляється посвідчення (направлення) на проведення заходу державного нагляду (контролю).

Більш того, Закон містить вичерпний перелік відносин, на які не поширюється його дія (ч.2 ст.2 Закону). В наукових публікаціях неодноразово зверталась увага на вказані обставини та обов'язковість застосування вказаного нормативного акту при здійсненні державного контролю за використанням та охороною земель [1, с. 32-34].

На даний час потрібно зазначити, що внаслідок істотних змін в земельному законодавстві проблема застосування статті 2 вказаного закону вирішена на законодавчому рівні шляхом внесення доповнення згідно із Законом № 1423-IX від 28 квітня 2021 наступного змісту: «Дія цього Закону поширюється на відносини, пов'язані із здійсненням державного контролю за використанням та охороною земель».

А тому органам місцевого самоврядування, уповноваженим державним органам при здійсненні державного контролю за використанням та охороною земель в обов'язковому порядку потрібно застосовувати норми Закону України від 5 квітня 2007 «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», а також наказ Мінагрополітики України від 06 листопада 2018 № 538 «Про затвердження уніфікованої форми акта, який складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері використання та охорони земель». В свою чергу Верховному Суду, з урахуванням відповідних змін у законодавстві, потрібно відступити від правового висновку, який викладений у постанові від 28 квітня 2021 у справі № 240/5335/18.

Список використаних джерел

1. Гордєєв В.І. Проблеми застосування законодавства при здійсненні державного контролю за використанням та охороною земель. Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: Збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013). / за ред. проф. Шульги М.В. 157 с.

2. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України. Наказ Мінагрополітики України від 20.11. 2017 р. № 24. Офіц. вісн. України. 2017. № 30. Ст.895.

3. Про затвердження уніфікованої форми акта, який складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері використання та охорони земель. Наказ Мінагрополітики України від 06.11. 2018 р. № 538. Офіц. вісн. України. 2018 р., № 98. Ст. 3263.

4. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 01.07.2021 р. у справі № 628/348/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98013325>

5. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 28.04. 2021 р. у справі № 240/5335/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96592092>

Гоштинар С.Л.,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри трудового, земельного та екологічного права
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

В останні десятиліття по усьому світу спостерігаються позитивні зміни у напрямку розширення потужностей з відновлюваної енергетики як альтернативного способу задоволення зростаючих енергетичних проблем людства та напрямку запобігання зміни клімату. Наголошено, що не зважаючи на зростаючий інтерес до альтернативних та відновлювальних джерел енергії, на даний момент не прийнято єдиний міжнародний документ, який би регулював сферу їх використання та був обов'язковим для виконання. Європейський вектор розвитку України обумовлює інтерес до правового регулювання відновлювальної енергетики у Європейському Союзі.

Необхідно зазначити, що впровадження альтернативних джерел енергії в Україні відбувається доволі повільно. Це пов'язано, насамперед, із недосконалістю вітчизняного законодавства в

зазначеній сфері, а також невисокими показниками інвестицій у цю перспективну галузь національної економіки. В Енергетичній стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» зазначається, що перехід від застарілої моделі функціонування енергетичного сектору «ставить перед Україною нові економічні та технологічні виклики, але водночас відкриває нові можливості для пошуку та впровадження інноваційних розробок у галузі видобутку, переробки викопних видів палива, виробництва, трансформації, постачання і споживання енергії, що зумовлює потребу у формуванні нової енергетичної політики держави» [1].

Україна володіє значним потенціалом основних видів відновлюваних джерел енергії, але нині вони становлять досить незначну частку в загальному енергетичному балансі країни. Найбільшим приростом введеної потужності об'єктів сонячної енергетики в регіонах володіє АР Крим, Одеська, Дніпропетровська, Херсонська, Харківська, Запорізька та Чернігівська області. Найбільшим потенціалом енергії сонця на території України володіють АР Крим, Одеська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська та Чернігівська області. Щодо приросту введеної потужності об'єктів вітроенергетики в регіонах, то найрозвинутішими у цьому напрямку є АР Крим, Херсонська, Запорізька, Одеська, Донецька, Івано-Франківська та Луганська області.

Можливо наголошувати на міждисциплінарності інституту права, який об'єднує правові норми екологічного, адміністративного, енергетичного, цивільного, господарського, фінансового та інших галузей права, що регламентують використання відновлювальних джерел енергії. Такі суспільні відносини «виникають між суб'єктами господарювання, а також між державою і юридичними та фізичними особами з приводу виробництва, зберігання, транспортування, постачання, передачі і споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної та енергетичної безпеки у сфері альтернативної енергетики» [2, с. 60].

Чинне законодавство України про відновлювальну енергетику включає закони «Про електроенергетику», «Про енергозбереження», «Про альтернативні види палива», «Про альтернативні дже-

рела енергії», «Про ринок електричної енергії», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про зелені аукціони» та ін., підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори, ратифіковані Україною, тощо. Нині в Україні діє Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», найголовнішими завданнями якої є «виведення держави на рівень максимальної енергетичної незалежності», також зазначається, що «поширення європейських енергетичних стандартів на українське законодавство здатне лібералізувати та демонополізувати внутрішні енергетичні ринки, зробити їх більш прозорими та конкурентоспроможними» [1]. Слід мати на увазі, що затягування імплементації європейських директив може призвести, як на цьому наголошують експерти, до санкцій з боку Європейського Союзу та відсунення перспектив входження України до ENTSO-E (Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії)» [3, с. 87].

Необхідно зазначити, що Енергетична стратегія України не передбачає стрімкого підвищення рівня енергоефективності української економіки, яка наразі є найбільш енергетично марнотратною в Європі – на одиницю ВВП в нашій країні зараз витрачається в 3–4 рази більше енергії ніж в ЄС. Згідно Стратегії, рівень питомої енергоємності ВВП України в 2035 р. буде вищим, ніж поточний середній рівень енергоємності серед країн ЄС. На практиці це означає збереження технологічного відставання та значних втрат енергії. У той же час, в цьому та інших державних документах констатується надзвичайно висока зношеність тепло- та електроенергетичної інфраструктури України, недостатній облік енергоресурсів та нагальна потреба в підвищенні ефективності кінцевого споживання енергії.

Розвиток джерел відновлювальної енергетики є важливим елементом стратегій сталого розвитку, зокрема: на глобальному рівні – Цілі сталого розвитку на період до 2030 р., прийняті Генеральною Асамблеєю ООН; регіональному рівні – Стратегія сталого розвитку ЄС, національному рівні – Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 р.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. 8 верес. (№ 167).
2. Бодак О. Місце альтернативних джерел енергії в системі об'єктів екологічного права України. *Підприємництво, господарство і права*. 2017. № 7. С. 57–61.
3. Кулик О. Способи стимулювання використання альтернативних джерел енергії за законодавством України та Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і права*. 2018. № 4. С. 86–91.

Григор'єва Х. А.,

д.ю.н., доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

СОНЯЧНА ЕНЕРГЕТИКА І ДОВКІЛЛЯ: ПРАВОВІ ГРАНІ ВЗАЄМОДІЇ

Бурхливий розвиток сонячної енергетики в Україні протягом останніх кількох років виніс на порядок денний питання про необхідність поглибленого вивчення геліоенергетичних відносин. При більш детальному аналізі стало зрозуміло, що в юридичній науці недостатньо уваги приділено еколого-правовій та природоресурсно-правовій складовим сонячної енергетики. Основна увага традиційно сконцентрована на загальних проблемах альтернативної енергетики, зокрема, на правових механізмах державної підтримки. Це призвело до того, що наукова доктрина і законодавство розвиваються дещо однобічно, причому «просідає» саме еколого-природоресурсний аспект таких правовідносин, сильно поступаючись господарському, адміністративному та навіть міжнародному.

Слід наголосити на головній, на наш погляд, методологічній zasadі, яка є незаслужено проігнорованою, а саме: сонячна енергія – це важливий природний ресурс. Хоча він оцінений суспільством

та нормотворцем не так високо як традиційні викопні паливні ресурси, його значення все більше зростає, особливо з огляду на невпинне розширення технологічних можливостей людства. Ми звикли до того, що використання природних ресурсів чинить антропогенний вплив на довкілля та має негативні наслідки: забруднення, вичерпання, ерозії, деградації тощо. Використання сонячної енергії для виробництва електроенергії якісно відрізняється від змальованого традиційного бачення сучасного природокористування. Так, розміщення сонячних панелей та обладнання, за загальними правилом, не несе в собі відчутних ризиків для довкілля. Зокрема, такої думки притримується і законодавець, який не передбачив у Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» необхідність проведення такої оцінки під час планування та будівництва сонячних електростанцій (на відміну, наприклад, від вітро- чи гідроенергетичних станцій). Справедливо відмітити, що незважаючи на те, що прямих загроз навколишньому природному середовищу сонячна енергетика майже не створює, все ж зберігається можливість побічного негативного впливу – зокрема, під час виробництва окремих деталей і обладнання, а також шляхом утворення відходів (наприклад, зламані чи старі сонячні батареї). Це питання ще потребує свого правового регулювання з урахуванням особливостей геліоенергетики.

При цьому дружність сонячної енергетики до природи обумовлює і виявлену особливість вітчизняної судової практики, а саме: відсутність випадків оспорювання утворення чи діяльності сонячних електростанцій на підставі порушення ними екологічного законодавства чи завдання екологічної шкоди. Окремі виявлені спроби подібної аргументації буди оцінені судом як недостатньо обґрунтовані, оскільки не було надано жодних доказів негативно-го впливу на людей та довкілля.

Незважаючи на удавану простоту ідентифікації природоресурсного компоненту геліоенергетичних правовідносин, при більш глибокому дослідженні виникають деякі цікаві питання.

По-перше, про складний характер природокористування. Так, фактично під час функціонування сонячної електростанції відбувається паралельне використання двох природних ресурсів: землі та сонячної енергії. Однак через брак спеціальних теоретико-ме-

тодологічних розробок, які були б спрямовані на врегулювання використання сонячної енергії як особливого природного ресурсу, ця складова геліоенергетичних природоресурсних відносин ігнорується. Усе навантаження лягає на традиційну, добре вивчену земельно-правову складову і фактично повністю зводиться до правового регулювання використання землі. Однак це не можна визнати задовільним, оскільки для розміщення об'єктів геліоенергетики не завжди використовується безпосередньо земна поверхня (все частіше для цих цілей прилаштовуються дахи і стіни будинків, поверхні транспортних засобів тощо). Тобто у випадку розміщення сонячних панелей, наприклад, на даху певної будівлі законодавство взагалі не веде мову про природокористування.

По-друге, питання *ідентифікації використання сонячної енергії як різновиду природокористування*. Людина використовує сонячну енергію протягом усього свого життя як біологічна істота, адже належний рівень інсоляції необхідний організму для нормальної життєдіяльності. Таке природокористування однозначно ідентифікується як загальне. Право загального природокористування характеризується загальнодоступністю, безоплатністю, не вимагає будь-якого спеціального дозволу й закріплення цих ресурсів і служить для задоволення життєво необхідних потреб. Однак, якщо людина починає використовувати енергію Сонця для виробництва електроенергії, чи залишається таке природокористування у межах загального?

Теорія виділяє кілька характерних рис спеціального природокористування.

По-перше, здійснення на основі дозволу. Так, геліоенергетичні суб'єкти зобов'язані отримати спеціальну ліцензію на виробництво електричної енергії. Однак правову природу такої ліцензії не можна однозначно ідентифікувати як природоресурсний дозвіл. Справа у тому, що в геліоенергетиці нормуванню підлягає не безпосередньо використання природного ресурсу – сонячної енергії, а виробництво кінцевого продукту (електроенергії). Ліцензія спрямована на регламентацію спеціальних умов такого виробництва. Даний методологічний підхід можна пояснити різною метою дозволів у «традиційному» і «нетрадиційному» природокористуванні: якщо у першому основною метою є забезпечення раціонально-

го використання та збереження природних ресурсів, то у другому – забезпечення належного виробництва електроенергії. Таким чином, у геліоенергетиці відсутні безпосередні дозвільні процедури щодо використання сонячної енергії як природного ресурсу.

По-друге, у спеціальне природокористування надається визначена частина природних ресурсів. Безпосереднього виокремлення сонячної енергії як природного ресурсу немає, це відбувається лише шляхом територіальної прив'язки (місця розміщення електростанції) та дозволеної потужності відповідної станції (обсягу використання сонячної енергії).

По-третє, спеціальне природокористування є платним. За цим критерієм аналізоване природокористування теж є нетиповим, адже фактично за використання енергії сонця користувач не платить, навпаки – держава утворює спеціальні умови для того, щоб користувачу було вигідно займатися такою діяльністю, використовувати відповідний природний ресурс з метою виробництва електроенергії.

Отже, навіть схематичний аналіз вказує на те, що використання енергії сонця представляє собою досить специфічний вид природокористування, який не легко вписується у існуючий поділ на загальне та спеціальне природокористування та взагалі в універсальні канони природоресурсного права. На нашу думку, це є конкретним підтвердженням слів Н. Р. Кобецької про те, що правовий режим використання природних ресурсів сьогодні зазнає змін та потребує оновлення відповідно до змін соціально-економічної, політичної і правової системи, в тому числі в частині виокремлення нових видів використання природних ресурсів, застосування нових, нетрадиційних для природоресурсного права засобів і форм регулювання [1, с. 15]. Тобто геліоенергетичне природокористування цілком відповідає таким новітнім тенденціям розвитку природоресурсного права та заслуговує свого подальшого вивчення у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Кобецька Н. Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2016. 36 с.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 30/02/0360 від 28.04.2021 року)

Гулкевич О.В.

*аспірантка кафедри соціального права
Львівського національного університету
ім. І. Франка*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОЇ ОХОРОНИ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ, ЩО МАЮТЬ ОСОБЛИВУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНУ ЦІННІСТЬ В МЕЖАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Комплексна охорона територій та об'єктів, що мають особливу історико-культурну цінність, що оточують пам'ятку, є традиційною практикою для багатьох країн. У межах Європи важливий вплив на формування правового регулювання та політики збереження об'єктів культурної та природної спадщини і їх територій мають акти Ради Європи. Базовими документами, ратифікованими Україною, у цій сфері стали Європейська культурна конвенція [1] та Європейська ландшафтна конвенція [2]. В останній наголошується, що ландшафт сприяє формуванню місцевих культур і є основним компонентом європейської природної та культурної спадщини. Додатково, розроблено Всеєвропейську стратегію збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, одним із напрямків діяльності якої є запобігання подальшому погіршенню ландшафтів і пов'язаної з ними культурної і геологічної спадщини [3].

Згідно зі взятими на себе зобов'язаннями, Україна поступово запроваджує механізми комплексної охорони культурної та природної спадщини у національне законодавство. Так, відповідно до статті 6 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» території та об'єкти, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність, підлягають комплексній охороні, порядок здійснення якої визначається поло-

женням щодо кожної з таких територій чи об'єктів, яке відповідно до цього Закону та законодавства України про охорону пам'яток історії та культури затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері культури [4]. Вищенаведена норма потребує детального аналізу, щоб зробити висновок, чи вона застосовується щодо пам'яток культурної спадщини.

Отож, комплексна охорона стосується територій та об'єктів, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність. Такими об'єктами можуть бути об'єкти культурної спадщини, якими відповідно до ст. 1 ЗУ «Про охорону культурної спадщини» є «визначні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти» [5].

Окрім того, комплекс (ансамбль) пам'яток з усією сукупністю компонентів, що становить культурну, історичну та наукову цінність може бути оголошений історико-культурним заповідником (ст. 33 ЗУ «Про охорону культурної спадщини»). Охоронюваними територіями згідно статті 6 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» можуть бути як території самих об'єктів культурної спадщини, так і їх зони охорони чи буферні зони, а також охоронювані археологічні території та історичні ареали місць. Додатково, до таких територій варто віднести й землі історико-культурного призначення.

Однак такі території та об'єкти повинні мати особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність. З огляду на зміст статті, важливим є наявність усіх цих характеристик одночасно. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про охорону культурної спадщини», об'єкти культурної спадщини «... донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду...». Перш за все у цих приписах збігаються ознаки щодо наукової та естетичної цінності, що можуть

бути притаманні певним об'єктам культурної спадщини, проте чи завжди ці характеристики є достатніми та особливими для встановлення комплексної охорони.

Окремо розглянемо історико-культурні заповідники, що становлять комплекс пам'яток із культурною, історичною та науковою цінністю. Згадані характеристики практично збігаються із запропонованими у ст. 6 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», тому можемо припустити, що саме для історико-культурних заповідників державного значення передбачена комплексна охорона.

Однак, використовуючи такий підхід, можемо охопити лише незначну кількість заповідників. Водночас, велика кількість палацо-паркових комплексів функціонує без створення заповідників, а отже не може претендувати на отримання комплексної охорони. Наприклад, однією із складових Бережанського дендропарку є Раївський парк, що є пам'яткою садово-паркового мистецтва національного значення. Додатково, на території дендропарку знаходиться мисливський палац, який має статус пам'ятки культурної спадщини. Враховуючи сукупність як культурних, так і природних об'єктів, загадана територія могла б підлягати комплексній охороні, однак за відсутності статусу заповідника, це є неможливим.

Наступним кроком є аналіз властивостей територій, а саме земель історико-культурного призначення, зон охорони та буферних зон, охоронюваних археологічні територій та історичних ареалів місць. Ні ЗУ «Про охорону культурної спадщини», ні інші нормативно-правові акти не називають історико-культурну цінність як таку, що притаманна згаданим територіям. Більше того, у науковій літературі зазначають, що землі історико-культурного призначення головним чином використовуються як територіальний базис, що використовується для нормальної експлуатації об'єкта культурної спадщини [6].

Варто також зазначити, що комплексна охорона об'єктів культурної спадщини разом із їх оточенням, що становить природно-заповідні території, повинна встановлюватися для усіх таких пам'яток. Йдеться як про поодинокі пам'ятки, так і про їх комплекси, зокрема палацо-паркові комплекси, що часто межують із природно-заповідними територіями, а також історико-культурні

заповідники. Обґрунтування такого підходу підтверджується й міжнародними договорами.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що стаття 6 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» потребує внесення змін. Так, необхідно розробити порядок визначення таких об'єктів і територій для згаданої статті із зазначенням чітких критеріїв та стандартів. У разі ж подальшого використання оціночних понять, а саме «...особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність...», важливим є внесення змін та використання тих характеристик, що можуть бути притаманні об'єктам культурної спадщини згідно із профільним законом.

Перелік використаних джерел

1. Європейська культурна конвенція 1954 р... | від 19.12.1954: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text(дата звернення: 19.07.21).

2. Європейська ландшафтна конвенція | від 20.10.2000 № ETS N 176: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text(дата звернення: 01.12.21).

3. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття | від 25.10.1995: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711#Text(дата звернення: 01.12.21).

4. Про природно-заповідний фонд України | від 16.06.1992 № 2456-ХІІ.

5. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>(дата звернення: 13.03.21).

6. Донець, О. Правовий режим земель історико-культурного призначення: Національна Юридична Академія України імені Ярослава Мудрого. 216с.

Данілік Д. М.

*кандидат юридичних наук, асистент
кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ТА ВИДОБУВНИХ РОБІТ НА ДІЛЯНКАХ БУРШТИНОНОСНИХ НАДР

Особливості виникнення права користування земельними ділянками для проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр зумовлені специфікою даного права, яке суттєво відрізняється від законодавчо закріплених видів прав користування земельними ділянками.

За радянських часів право землекористування зазвичай виникало в результаті дій, які являли собою акт розпорядження землею. Земельні ділянки надавалися в користування тільки за постановою або рішенням уповноважених органів, в компетенцію яких входило право розпорядження землею. В умовах панування виключної державної власності на землю переважали адміністративно-правові засади набуття права землекористування, в тому числі і для надрокористування.

За чинним законодавством про надра та земельним законодавством виникнення прав на користування надрами (в тому числі і для проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр) не супроводжується отриманням права на користування відповідною земельною ділянкою. Виникнення права, наприклад, на геологічне вивчення надр лише створює передумови для отримання земельної ділянки для проведення розвідувальних робіт. При цьому слід мати на увазі, що у компетентних державних органів після видачі спеціального дозволу на геологічне вивчення надр фактично відсутні зобов'язання по наданню допомоги чи сприяння надрокористувачу у процесі отримання ним прав на необхідну земельну ділянку.

Статтю 18 Кодексу України про надра встановлено, що земельні ділянки для користування надрами, крім випадків, передба-

чених ст. 23 Кодексу України про надра, надаються користувачам надр після одержання ними спеціальних дозволів на користування надрами чи гірничих відводів. При цьому відповідно до названої статті надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, проводиться в порядку, встановленому земельним законодавством.

Стаття 97¹ Земельного кодексу України дозволяє використовувати земельну ділянку на підставі угоди про проведення розвідувальних та видобувних робіт, яка укладається із власником землі та/або за погодженням із землекористувачем, із обов'язковим затвердженням оцінки запасів у встановленому законодавством порядку після проведення геологічного вивчення на відповідній ділянці бурштиноносних надр. Якщо особа отримала спеціальний дозвіл на користування бурштиноносними надрами, то вона повинна мати уявлення не тільки про ділянку надр, в межах якої вона буде проводити розвідувальні роботи і видобувати бурштин, а і про земельну ділянку, яка має використовуватися для забезпечення проведення розвідувальних робіт та видобутку бурштину.

Отже із змісту ст. 97¹ випливає, що угоду із власником земельної ділянки, яка укладається з дотриманням положень Типової угоди, можна вважати достатньою самостійною підставою виникнення права користування земельною ділянкою, яке забезпечує, наприклад, видобуток бурштину. Водночас залишається відкритою проблема, яка стосується моменту виникнення даного права.

Угода про проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр, в межах відповідної земельної ділянки, державній реєстрації не підлягає, а отже в даному випадку мова йде фактично про земельне зобов'язальне, а не речове право. Укладена у письмовій формі угода за бажанням сторін може бути нотаріально посвідчена. Видається, що моментом виникнення прав на земельну ділянку для проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр було б доцільно вважати момент підписання сторонами угоди, її нотаріального посвідчення та складання акта приймання-передачі земельної ділянки, який має бути невід'ємною частиною угоди. З цього моменту має починатися перебіг строку використання такої земельної ділянки. Взагалі ж зазначимо, що мова повинна йти не

про надання земельних ділянок у загальноприйнятому розумінні, а про тимчасове їх зайняття для проведення розвідувальних робіт та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр, включаючи їх дослідно-промислову розробку. Законодавець має чітко розрізняти ці нетотожні речі.

В кінцевому рахунку можна говорити про спрощений порядок виникнення права користування землями для проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр. По-перше, закон не вимагає проведення процедури формування земельної ділянки, яка буде використовуватись для проведення розвідувальних і видобувних робіт. Тимчасово зайнятою може виступати як сформована, так і несформована земельна ділянка або її частина. Вона має характеризуватися своїм місцем розташування, станом (що на ній забудовано чи проростає), встановленими межами та площею, тобто певними індивідуалізуючими ознаками. По-друге, земельна ділянка, яка згідно з угодою передається користувачу бурштиноносними надрами, не підлягає державній реєстрації в Державному земельному кадастрі. По-третє, не здійснюється й державна реєстрація земельних прав власника спеціального дозволу на користування бурштиноносними надрами. Легітимність цих прав посвідчується самою угодою, яка укладається власником спеціального дозволу на користування бурштиноносними надрами та власником землі чи землекористувачем.

Стаття 97¹ Земельного кодексу України дозволяє користувачу бурштиноносними надрами використовувати земельну ділянку на підставі угоди про проведення розвідувальних та видобувних робіт, яка укладається із власником землі та/або за погодженням із землекористувачем, залишає відкритим питання щодо погодження «земельного питання» із землекористувачем. Що означає термін «погодження» законодавець не пояснює. Користувач земельної ділянки, якою цікавиться надрокористувач не будучи її власником, не може вирішувати її подальшу юридичну долю. Він не може вчиняти розпорядницькі дії щодо земельної ділянки, яка ним використовується, наприклад, на титулі оренди або на інших правових титулах.

З урахуванням того, що спеціальні дозволи на тимчасове користування надрами надаються на строк не більше п'яти років, ство-

рюється ситуація, коли вирішення «земельного питання» може взагалі заблокувати реалізацію спеціального дозволу на користування надрами з метою геологічного вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промислова розробка родовищ).

Окремого вирішення потребує і питання, яке стосується плати за використання тимчасово зайнятої земельної ділянки. За якими правилами має здійснюватися плата, що має бути покладено в основу при визначенні розміру такої плати і яка її правова природа та ін.

Наведені та інші питання, які так чи інакше постають у процесі виникнення права користування земельною ділянкою для видобутку бурштину, мають бути вирішені законодавцем.

Дейнега М.А.,

*доктор юридичних наук, доцент, доцент
кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і
природокористування України*

ПРИРОДОРЕСУРСНІ ВІДНОСИНИ У СКЛАДІ ПРЕДМЕТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА: ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Природоресурсні відносини – це суспільні відносини щодо використання і відтворення природних ресурсів як юридично визначеної частини навколишнього природного середовища, що має ознаки природного походження й знаходиться в екологічному взаємозв'язку з іншими природними ресурсами, потенційно або фактично ціннісні для людства, використовуються або можуть бути використані як джерело необхідних матеріальних і духовних благ.

Природоресурсні відносини, що складають предмет правового регулювання природоресурсного права, численні і різноманітні. Використання і відтворення природних ресурсів передбачає бага-

тогранну діяльність, здійснювану людиною при її взаємодії з природними ресурсами. Будь-яке використання компонентів навколишнього середовища направлено, насамперед, на вилучення тих чи інших корисних для людини властивостей (якостей) природних ресурсів.

Класифікувати природоресурсні відносини можна за різними підставами.

Так, відносини щодо використання природних ресурсів можуть як супроводжуватися, так і не супроводжуватися їх вилученням з навколишнього середовища. Тобто, залежно від характеру впливу на природний ресурс, природоресурсні відносини можна поділити на дві основні групи. Центральне місце серед них займають відносини з безпосереднього вилучення природних ресурсів з навколишнього середовища. Інша значна група – це відносини по використанню корисних властивостей природних ресурсів, що не пов'язано з їх вилученням.

Наприклад, передбачені у ст. 67 Лісового кодексу України види використання лісових ресурсів, пов'язані з їх вилученням з навколишнього середовища – заготівля деревини і другорядних лісових матеріалів та інші, а також використання корисних властивостей лісових ресурсів, що не пов'язано з їх вилученням з навколишнього середовища – використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт тощо. Аналогічно у ст. 47 Водного кодексу України закріплено право загального водокористування, що може здійснюватися громадянами для задоволення їх потреб – купання, плавання на човнах, а у ст. 48 – право на спеціальне водокористування – забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв.

При цьому, користування природними ресурсами, пов'язане з їх вилученням, включає такі його види, як вилучення основних природних ресурсів з навколишнього природного середовища і вилучення супутніх (вторинних) природних ресурсів. При цьому, під час користування природними ресурсами без їх вилучення з навколишнього середовища, можуть використовуватися і корисні властивості природного ресурсу, наприклад, використання длія-

нок лісу для розміщення вуликів, випасання худоби, полювання, використання водних об'єктів для лісосплаву, потреб гідроенергетики тощо.

У систему природоресурсних відносин включаються і супутні відносини до визначених вище. Серед них слід виділити, наприклад: відносини пов'язані з отриманням права на використання природних ресурсів; відносини власності на природні ресурси; відносини з управління у сфері природокористування; відносини по притягненню до юридичної відповідальності за порушення природоресурсного законодавства та інші.

За своїм правовим змістом природоресурсні відносини можна поділити на матеріальні та процедурні. Матеріальними відносинами в юридичному розумінні є, наприклад, відносини власності на природні ресурси. До процедурних відносин належать, наприклад, відносини щодо умов і порядку надання природних ресурсів та їх частин у користування, що знайшли своє закріплення у нормативно-правових актах природоресурсного законодавства.

Залежно від природного ресурсу, який використовується, можна виділити: земельні відносини, водні, лісові, надрові, відносини щодо використання рослинного, тваринного світу тощо.

Отже, коло природоресурсних суспільних відносин, врегульованих нормами природоресурсного права, досить широке. Однак усі вони реалізуються у межах багатогранної діяльності під час природокористування – взаємодії людини з навколишнім природним середовищем. У такому аспекті предмет правового регулювання вказує, на яку сферу суспільних відносин спрямований вплив норм права, тобто на певний соціальний простір (частину суспільних відносин), який можливо і необхідно впорядкувати за допомогою правових засобів. При встановленні сфери правового регулювання слід виходити не стільки з класифікації суспільних відносин, скільки з матерії самого права як нормативного регулятора [5, с. 221].

Різноманіття суспільних відносин у сфері природокористування та їх органічний взаємозв'язок не дають змоги виділити таку їх групу, яка регулювалася б тільки однією і ніякою іншою галуззю. Тому необхідно виділяти відносини, що входять не тільки у предмет правового регулювання, а й у сферу дії галузі права. То-

бто, до сфери дії галузі належать такі відносини, що регулюються нормами не тільки визначеної галузі, а й нормами інших галузей права. При цьому сфера дії ширше предмета правового регулювання галузі, включає його [3, с. 38]. Інакше кажучи, сфера галузі права складається з її предмета і перетинів з сукупністю відносин, врегульованих також і суміжними галузями права.

Саме до відносин, що входять у сферу дії галузі права, але не включені до її предмета правового регулювання, можливе субсидіарне застосування норм права. Характеризуючи субсидіарне застосування права, деякі науковці вважають, що воно має місце у тих випадках, коли законодавець свідомо відмовляється від дублювання ідентичних правових норм у різних галузях права [2, с. 25]. Інші називають причиною субсидіарності наявність юридичних понять, загальних для суміжних галузей права [4, с. 35]. С.С. Алексєєв вважав, що можливість субсидіарного застосування норм однієї галузі при регулюванні відносин, що входять у сферу дії іншої галузі, а також наявність загальних сімейних понять відображають наявність «генетичних» зв'язків – зв'язків між галузями за походженням, генезисом їх формування [1, с. 104].

Слід зазначити, що коли йдеться про субсидіарне правозастосування, передбачається наявність галузі, що запозичує право, та донорської галузі, норми якої використовуються для досягнення цілей і завдань, що стоять перед галуззю, яка запозичує. При цьому субсидіарне застосування норм права може носити не тільки односторонній, а й взаємний характер [3, с. 39].

Тим часом у деяких випадках досить складно визначити, яка галузь є донором, а яка запозичує, цілі і завдання якої галузі превалюють. У таких випадках, мабуть, можна говорити про інтерактивне застосування норм права [3, с. 40]. Так, наприклад, природоохоронні відносини, що є предметом правового регулювання природоохоронного права, є об'єктивно протилежними за своїм змістом до природоресурсних відносин, хоча дуже тісно взаємопов'язані між собою. Природоохоронні відносини виникають з приводу охорони навколишнього природного середовища, тобто діяльності, що спрямована на збереження природних об'єктів і довкілля в цілому та забезпечення екологічних інтересів. Використання природних ресурсів спрямовано на вилучення у тій чи

іншій формі корисних властивостей природних ресурсів, а основною метою його є забезпечення головним чином економічних потреб людини і суспільства.

При цьому слід зазначити, що можливість субсидіарного застосування правових норм виникає переважно у сфері існування так званих комплексних утворень – комплексних правових інститутів і галузей права. Природоресурсні відносини, що становлять предмет природоресурсного права, носять комплексний характер, оскільки об'єднують близькі за своїм змістом земельні, водні, лісові, надрові та інші відносини, визначаючи загальні засади їх правової регламентації і залишаючи при цьому специфіку правового регулювання використання та відтворення окремих природних ресурсів.

Перелік використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Структура советского права. Москва: Юридическая литература, 1975. 264 с.
2. Бару М.И. Правовые и иные социальные нормы, регулирующие гражданские отношения: конспект лекции. Харьков, 1965. 118 с.
3. Калинин И.Б. Природоресурсное право: учебное пособие. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2009. 350 с.
4. Поленина С.В. Субсидиарное применение норм гражданского законодательства к отношениям смежных отраслей. Советское государство и право. 1967. № 4. С. 31–38.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

Долинська М. С.,

Львівський державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ФЕРМЕРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Питання становлення та розвитку правового регулювання нових аграрних суб'єктів, зокрема, фермерських господарств, не залишається поза увагою українських науковців та практиків.

Варто пригадати, що законодавство по фермерське господарство є більш ширшим поняттям ніж фермерське законодавство.

Відправною точкою у фермерському законодавстві України, на нашу думку, слід вважати прийнятий 20 грудня 1991 року Верховною Радою України Закон України «Про селянське (фермерське) господарство». Зауважуємо, що згідно зі статтею 2 вищевказаного Закону, селянське (фермерське) господарство було лише формою підприємництва громадян України.

Також питання щодо регламентації правового становища селянських (фермерських) господарств було врегульовано у підзаконних актах, серед яких слід виокремити постанови Кабінету Міністрів України: «Про розвиток селянських (фермерських) господарств» від 20 липня 1991 року за № 96 та «Про деякі заходи розвитку селянських (фермерських) господарств» від 14 березня 1992 року за № 133.

Наступним фермерським законодавчим актом став Закон України від 22 червня 1993 року «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство», яким була затверджена нова редакція фермерського закону. На думку більшості вчених, останній законодавчий акт став основоположним актом фермерського законодавства.

На нашу думку, слід наголосити на тому, що згідно з частиною другою статті 9 вищевказаного «фермерського» закону, після проведення відповідної державної реєстрації, селянське (фермерське) господарство набувало лише статусу «юридичної особи». При цьому право на створення фермерського господар-

ства мали як одна особа – громадянин України так і члени родини або сім'ї.

Наступні значущі зміни у правовому регулюванні фермерства та у фермерському законодавстві, зокрема, відбулися у зв'язку із прийняттям 19 червня 2003 року Верховною Радою України Закону України «Про фермерське господарство» [1].

Наголошуємо, що у статті 1 вищевказаного закону передбачено, що фермерське господарство є юридичною особою, яка створена один або декількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї.

Тобто, фермерське господарство могло функціонувати тільки у формі юридичної особи, та могло створюватися однією особою або декількома родичами (лише громадянами України).

Революційні зміни у фермерському законодавстві України було започатковано Законом України від 31 березня 2016 року «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» [2].

Ми погоджуємося з думкою науковців та практиків, що цим законом запроваджено новий вид фермерських господарств – сімейні ферми у формі фізичної особи-підприємця.

Вищевказаним фермерським законодавчим актом в Україні було передбачено два основні типи фермерських господарств: юридична особа та фізична особа-підприємець.

При цьому зауважуємо, що законодавцем надано право створення сімейної ферми також у формі юридичної особи. Однак, членами такого господарства повинні бути лише члени однієї сім'ї, згідно із переліком осіб, встановленому в статті 3 Сімейного кодексу України [3].

Фермерські господарства вважаються створеними з дня їхньої державної реєстрації, яка здійснюється згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Як зауважувалося нами раніше, фермерське господарство без статусу юридичної особи може бути створено двома способами: організовується на основі одноосібної діяльності фізичної особи – підприємця, а також фермерське господарство без статусу юри-

дичної особи, яке організовується на основі діяльності як фізичної особи – підприємця, так і виключно членів його (однієї) сім'ї (згідно статті 3 Сімейного кодексу України [4, с. 394-395].

Основними типами фермерських господарств в Україні з 2017 року є фермерське господарство – юридична особа, та фермерське господарство без статусу юридичної особи, яке зареєстроване як фізична особа – підприємець.

На нашу думку, члени однієї сім'ї, які створили фермерське господарство у формі сімейної ферми на підставі реєстрації фізичної особи – підприємця є «співпідприємцями» вищевказаної сімейної ферми [5, с. 130].

Таким чином, у 1991 році відбулося зародження фермерського законодавства в Україні, яке продовжує свою еволюцію, враховуючи позитивних досвід світового фермерства.

Список використаних джерел:

1. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 45. Ст. 363.
2. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31.03.2016 № 1067-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 21. Ст. 406.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
4. Долинська М.С. Новели законодавства щодо створення фермерських господарств України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2017. Випуск 865. С. 392-397.
5. Долинська М. Основні етапи становлення фермерських господарств у незалежній Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія *Право*. 2021. №. 11 (23). С. 125-132.

Духневич. А. В.

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки, завідувач-професор
кафедри цивільно-правових дисциплін*

Карпінська Н. В.

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін*

РОЛЬ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОРГАНУ СОТ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Роль та значення системи вирішення спорів у рамках СОТ важко переоцінити, даремно, орган вирішення спорів називають перлиною в короні СОТ[1]. Згідно з домінуючими оцінками дослідників, СВС СОТ на сьогодні є найбільш досконалою структурою по вирішенню міжнародних суперечок, виступаючи де-факто міжнародним торговим судом універсального характеру [2, с. 158].

В контексті цього дослідження науковий інтерес для нас становить вивчення ролі та значення Апеляційного органу системи вирішення спорів СОТ. Апеляційний орган складається з семи осіб, які мають досвід у галузі права, міжнародної торгівлі та питаннях, що охоплені різними Угодами. Вони не можуть бути державними службовцями, що представляють країни. Із семи лише три особи вирішують одну справу. Апеляцію може подати будь-яка сторона суперечки. Звіт апеляційного органу, який обмежується правовими питаннями звіту групи експертів та юридичними інтерпретаціями його висновків, має бути представлений до ОВС у період від 60 до 90 днів з моменту подання апеляції [3, с. 106-109]. Розгляд спору в Апеляційному органі має за мету підтвердити або спростувати юридичні факти і висновки, подані групою експертів, дати їм оцінку, дослідити їх. Однак можливість подачі апеляції істотно обмежена: «апеляція повинна торкатися тільки питань права, викладених у доповіді групи експертів, і тлумачення права, даного нею» (стаття 17, § 6 DSU).

Із Апеляційним органом пов'язано багато питань, які стосуються меж його повноважень. Основні повноваження зосереджені у до п. 14 ст. 17 DSU, відповідно до якого Апеляційний орган може

підтримати, змінити або відкинути юридичні факти та висновки, зроблені групою експертів. Головне питання, яке постійно виникає на практиці, полягає у тому, чи може Апеляційний орган здійснити оцінку фактів, щоб вирішити, чи порушує оспорюваний захід вимоги права СОТ? Супутнє питання, яке часто виникає, полягає у тому, чи має право Апеляційний орган розглянути ту частину позову, до якої група експертів не зверталася.

Головною проблемою сучасного етапу розвитку СВС СОТ слід визнати параліч Апеляційного органу, а саме: 10 грудня 2019 року він припинив свою діяльність, оскільки кількість членів органу опустилася нижче необхідної кількості трьох. Термін останнього засідання члена Апеляційного органу закінчився 30 листопада 2020 року. Ця нетипова ситуація спровокована США, які реалізували своє право блокувати обрання нових членів Апеляційного органу СОТ, який в результаті виявився нездатним функціонувати у зв'язку із відсутністю в своєму складі необхідного для прийняття рішень кількості членів. У результаті цього Апеляційний орган регресує – від «центрального елемента», яким він був після створення СОТ, – до неактуальності. Це матиме значні наслідки для майбутнього врегулювання суперечок у рамках СОТ. Члени СОТ можуть продовжувати подавати скарги, але подавати апеляцію «у порожнечу». Допоки США на невизначений строк блокують роботу Апеляційного органу, сторони спорів у рамках СОТ можуть зловживати ситуацією, що склалася, заморожуючи програшні справи за допомогою подання апеляцій. Приклади не змусили себе довго чекати: зокрема, 18 грудня 2020 року Індонезія подала апеляцію на звіт групи експертів у справі *Індонезія – заходи імпорту курячого м'яса і курячі продукти*. При цьому США, які спровокували недієздатність Апеляційного органу, теж цинічно користуються цією ситуацією: наприклад, 28 вересня 2020 року США повідомили ОВС про своє рішення оскаржити звіт колегії у справі *США – Компенсаційні заходи щодо деревини хвойних порід з Канади (DS533, заявник – Канада)*. Непрацюючий орган із врегулювання спорів – це передусім шлях до посиленого протекціонізму [4].

Серед найбільш ймовірних наслідків ситуації, що склалася, дослідники виділяють такі. По-перше, групи експертів спочатку можуть вирішувати суперечки з урахуванням попередніх рішень

Апеляційного органу. Однак із часом можна очікувати, що дотримання рішень Апеляційного органу зменшиться. Це, в свою чергу, може послабити узгодженість судової практики щодо врегулювання суперечок СОТ, що призведе до меншої передбачуваності для членів СОТ. По-друге, буде спостерігатися значний перехід влади до членів СОТ [5].

З одного боку, криза СОТ у цілому відображається на СВС як на її інституційній складовій. З іншого боку, через функціонування СВС організація зберігає можливість реально впливати на міжнародні відносини. Параліч чи навіть обмеження роботи СВС позбавляє СОТ необхідних механізмів примусу, знижує авторитет, розхитує систему торговельного порядку та посилює протекційні настрої.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що ослаблення СВС СОТ потягне ослаблення позицій супутніх організацій в орбіті СОТ, оскільки їх рекомендації користувалися, передусім, авторитетним захистом СОТ. Проблеми, які зараз переживає СВС СОТ, мають ретроградний характер, а саме: за фактичної відсутності Апеляційного органу, який кристалізував більш-менш одноманітну юридичну практику, міцне судове начало у системі міжнародної торгівлі, СВС СОТ повертається до епохи дипломатичного врегулювання суперечок – фактично до епохи ГАТТ. На наш погляд, така тенденція є досить негативною, оскільки політичними діями та угодами замінити науковий підхід, звичайно, можна, однак це шлях у нікуди.

Список використаних джерел

1. WTO disputes reach 400 mark. WTO Press release. PRESS/578. 2009. 6 nov.
2. Шумилов В. М. Право Всемирной торговой организации (ВТО). М.: Юрайт, 2013. С. 158.
3. Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109.
4. Омельченко О., Осмоловська О. Світова організація торгівлі переживає найскладнішу кризу за час свого існування. *Юридична газета*. 2020. №16 (722). URL: <https://jur-gazeta.com/interview/>

svitova-organizaciya-torgivli-perezhivae-nayskladnishu-krizu-zachas-svogo-isnuvannya.html

5. Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO

Єрмоленко В.М.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка
В.З. Янчука Національного університету
біоресурсів і природокористування України*

АГРАРНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ

1. Загальна проблема визначення рейдерства. У семантичному сприйнятті під терміном «рейдер» (англ. – нападати) розуміється військовий корабель (крейсер, лінкор) або озброєне торгівельне судно, які проводять самостійні бойові дії на морських комунікаціях [6, с. 793]. Тоді рейдерство – це дії одиночного військового судна на морських шляхах противника з метою знищення його суден [2, с. 1022]. Таким чином, з боку філологічного тлумачення ознаками рейдерства є: самотність нападника; призначенням нападника є обов'язковість ведення бойових дій; мета діяльності – знищення противника. Сьогодні ж на доктринальному рівні під рейдерством розуміють незаконне захоплення підприємств, а також недружні поглинання, що дає логічні підстави ототожнювати рейдерство з рекетом і бандитизмом [3, с. 509]. Поглиблює проблему відсутність законодавчого визначення рейдерства на фоні досить широкого згадування цього терміну безпосередньо в законах [4; 5]. Це серйозна завада при кваліфікації рейдерства, передусім як кримінального правопорушення, іншим боком якої

є відсутність рейдерства серед переліку злочинів. Адже статті КК України, зокрема ст. 206² «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», а також ст. 205¹ «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців» не охоплюють все розмаїття сучасних рейдерських дій.

2. Завдяки комплексності свого предмету аграрне право формує дворівневий механізм протидії аграрному рейдерству, причому базовий рівень утворюють загальні засоби, вироблювані різними галузями права. Так, у спеціальних публікаціях виокремлюються чотири основні способи захоплення підприємства: через акціонерний капітал, кредиторську заборгованість, органи управління та оспорювання підсумків приватизації [1, с. 107]. При цьому переважно використовуються проріхи у корпоративному законодавстві. Відповідно загальний рівень юридичної протидії аграрному рейдерству формують норми корпоративного, господарського та кримінального права. Зазначені норми не вирізняють сільськогосподарські підприємства з поміж загального числа підприємств, як потенційних жертв рейдерських захоплень.

3. Безпосередньо аграрно-правовий механізм утворюють норми, які враховують особливості сільськогосподарського виробництва. Так, найбільш вразливим для аграрних товаровиробників з боку рейдерів є період збирання врожаю, зокрема жнив зернових. Як показує практика, рішення територіально віддалених від об'єкта рейдерства судів на початковому етапі буквально паралізують правоохоронний захист. Звичайно, це короткий термін, але його вистачає, щоб зібрати врожай і зникнути з ним у невідомому напрямку. Виходом з цього становища є заборона судам накладати арешт на майно сільськогосподарських підприємств на час жнив, що потребує внесення відповідних змін до процесуального законодавства. Цей крок має супроводжуватись широким інформаційним супроводженням для доведення зазначених змін не тільки до правоохоронців, а й до кожного сільськогосподарського товаровиробника.

Ще одним дієвим організаційним кроком вбачається створення в межах певних адміністративно-територіальних утворень, наприклад окремих населених пунктів чи територіальних громад

воєнізованих охоронних структур. Загальноправовою підставою для цього є ст. 19 ЦК України, яка декларує право самозахисту. Звичайно, найвразливішими у цьому разі є дрібні сільськогосподарські товаровиробники, з огляду на їх незначні фінансові можливості. Тому єдиний виходом для них є фінансова інтеграція для створення власних охоронних структур.

Перелік використаних джерел

1. Беліков О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення. Юридичний журнал. 2007. № 4(58). С. 105–109.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

3. Піддубна Д.С., Бесчастний В.М. Аграрне рейдерство як чинник порушення права приватної власності та права здійснення господарської діяльності в Україні: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2020. 608 с.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10.07.2018 р. № 2498-VIII: Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 37. Ст. 277.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 05.12.2019 р. № 340-IX: Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 12. Ст. 66.

6. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.

*Задихайло Д.Д.,
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЕКОЛОГІЧНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОЛОГО- ГОСПОДАРСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Законодавець України вже неодноразово фіксує увагу на проблемі екологічного підприємництва, зокрема у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної економічної політики України на період до 2030 року». Разом з тим, мова йде про категорію політико-програмних документів держави, що відверто кажучи в цьому випадку майже не трансформовані в реально працюючі правові механізми з відповідним законодавчим забезпеченням.

Як уявляється, такий стан справ на фоні надзвичайної суспільно-політичної актуалізації екологічної проблематики є доволі дивним. Постає питання, а що заважає формуванню відповідного комплексного міжгалузевого інституту, а саме правового забезпечення екологічного господарювання. Очевидно, що на заваді є щонайменше три фактори. Перший – відсутність необхідної ефективної колаборації між представниками еколого-правової та господарсько-правової науки. Мова має йти про наявність організаційно-правових форм такої співпраці в межах ВНЗ, науково-дослідних інститутів тощо. Очевидно, що екологічне господарювання має стати структурними елементами і еколого-правової і господарсько-правової політики держави.

Другим фактором необхідно назвати відсутність напрацьованої концепції екологічного господарювання як специфічного типу господарської діяльності в процесі реалізації якої досягається кваліфікований за визначеними параметрами екологічний ефект.

Третім фактором слід назвати невирішеність юридико-технічних питань, в тому числі і законодавчої техніки в процесі поєднання двох різних за правовою фактурою галузевих інструментальних арсеналів – еколого-правового та господарсько-правового.

Щодо першого фактору, варто зазначити, що формат політико-правових документів держави, особливо тих, яким надається форма Законів України, Постанов Кабінету Міністрів України повинні мати обов'язковий покроковий перелік заходів, зокрема нормотворчого характеру в напрямі практичного забезпечення поставлених політико-правових завдань.

Відповідно і «екологічне підприємництво» не може залишитись декларативним феноменом правової ідеології, а має бути забезпеченим цілим алгоритмом обов'язкових завдань органам держави щодо законодавчого та організаційно-управлінського забезпечення зазначеного типу суспільних відносин в Україні.

Варто зауважити, що навіть сам термін «екологічне підприємництво» не є беззаперечним. Як уявляється, більш доцільним було б застосування поняття «екологічне господарювання», адже тільки з боку перспективного переліку суб'єктів екологічного господарювання, до них доцільно відносити не тільки суб'єктів комерційного господарювання – підприємців, але і суб'єктів некомерційної господарської діяльності, якими зокрема можуть бути спеціалізовані комунальні та державні підприємства. До них можна доєднати також і унітарні підприємства екологічних громадських організацій тощо. Таким чином, поняття «екологічне підприємництво» штучно звужує коло суб'єктів господарювання, що можуть бути рухомою силою цього типу господарської діяльності, але також і звужує типи власне самої господарської діяльності ототожнюючи екологічне господарювання тільки комерційною його складовою.

Разом з тим, ключовим аспектом такого екологічного господарювання має стати досягнення саме екологічного ефекту різноманітного характеру, що виявляє себе і в процесі господарської діяльності, і щодо використання її об'єктів та результатів. При цьому, як уявляється, сам характер господарювання має залежний від зазначеної властивості характер і має враховуватись лише щодо оптимізації правових засобів його забезпечення.

Важливим аспектом уявляється питання щодо співвідношення правових засобів еколого-правового регулювання та господарсько-правового, що мають співіснувати і активно взаємодіяти в межах комплексного міжгалузевого правового інституту.

А пріорі, слід виходити із того, що зазначена діяльність є господарською, а тому в основних базових рисах має відповідати вимогам Господарського кодексу України та господарського законодавства в цілому. Це стосується визначення господарської діяльності та її різновидів з усіма кваліфікуючими ознаками. До сфери господарського права має бути віднесено також і організаційно-правові форми суб'єктів господарювання, з яких можуть бути виділені найбільш оптимальні саме для особливостей екологічного господарювання. До сфери господарського права значною мірою мають бути віднесені форми та засоби державного регулювання господарської діяльності.

Що стосується еколого-правової царини, то за нею залишається необхідність визначення:

а) видів екологічного господарювання за колом розроблених критеріїв;

б) види екологічного ефекту, що має досягатись в процесі відповідної господарської діяльності та їх кваліфікуючих ознак;

в) коло екологічно спрямованих засобів державного регулювання господарської діяльності, що стимулюють досягнення визначених екологічних ефектів;

г) зміст та механізм комплексних спеціальних правових режимів екологічного господарювання, що спрямовані на досягнення цілей екологічної політики держави.

Різновиди сфер застосування екологічного господарювання є питанням політичного вибору, але їх систематика складається залежно від цілої низки факторів, що видаються актуальними.

Це може бути комерційним та некомерційним екологічним господарюванням. Окремим різновидом може бути момент досягнення екологічного ефекту – в момент процесу виробництва, в момент застосування екологічних матеріалів та сировини, в момент використання товарів, що отримують кваліфікацію екологічних, або в момент споживання екологічних послуг тощо.

Екологічний ефект сам по собі може бути визначеним доволі варіативно. Так, екологічний ефект може мати місце за умови суттєвого зменшення викидів та інших форм забруднення довкілля але також і в процесі утилізації відходів та їх накопичень на численних смітниках. Такий ефект може бути отриманим в процесі

«озеленення виробничого процесу» - «зелена енергетика», але і в окремих випадках не тільки нейтралізуючим, але і еколого відновлюючим впливом на довкілля. Таким прикладом може бути промислове використання СО з атмосферного повітря, що означало б поліпшення структурних параметрів якості повітря зі зменшенням ризиків погіршення кліматичної ситуації.

Таким чином, правове забезпечення екологічного господарювання це проблема політико-правового рівня, де необхідні організуючі зусилля на рівні держави.

*Ігнатенко І.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

АНАЛІЗ КОМПЛЕКСНОГО ПЛАНУ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕТОРІВ

З 24 липня 2021 року запроваджена оновлена система просторового планування, яка забезпечує реальний зв'язок програм соціально-економічного розвитку з містобудівною документацією. Стратегія просторового розвитку базується на результатах дослідження існуючого стану територій, враховує зовнішні чинники, що впливають на територію, оцінки її внутрішнього потенціалу і проблем, а також розглядає стратегічні альтернативи. Закон № 711-IX «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель» містить певну новелу для українського законодавства, яка пов'язана зі стрімкими змінами й поліпшеннями для розвитку територій об'єднаних територіальних громад, а саме запровадження комплексного планування останнього. Комплексний план просторового розвитку території об'єднаної територіальної громади можна розглядати як одну з форм регулювання земельних відносин спрямованих на недопущення неналежного використання земельних ділянок, в тому числі їх забудови, порушення встановлених місто-

будівних норм і правил, здатних здійснити негативний вплив на навколишнє природне середовище і здоров'я людей. Законодавче закріплення необхідності розробки такого плану спрямовано на визначення призначення території із совокупності соціальних, економічних, екологічних та інших факторів з метою забезпечення сталого розвитку територій, розвитку інженерної, транспортної та соціальної інфраструктури, забезпечення інтересів громади. Саме громада визначатиме функціональне планування всіх своїх територій, установлювати режим їх забудови. Відповідно до Закон № 711-IX до 1 січня 2025 року сільські, селищні та міські ради мають забезпечити внесення до Державного земельного кадастру відомостей про функціональні зони територій, визначені в містобудівній документації на місцевому рівні; межі територій пам'яток, історико-культурних заповідників, історичних ареалів населених пунктів і зон охорони пам'яток культурної спадщини; обмеження у використанні земель у сфері забудови тощо. Вже дві громади Харківщини – Пісочинська та Роганська – стали учасницями пілотного проекту з розробки комплексних планів просторового розвитку своїх територій.

Комплексний план просторового розвитку території має враховувати не тільки інтереси органів місцевого самоврядування чи якогось окремого підприємства, а абсолютно всіх жителів громади. Цей документ у майбутньому стане дозвільним для здійснення забудови. Отже місцеві інвестори, які мають земельні ділянки, повинні надавати свої подальші плани під час розроблення цього документу. Його реалізація надає змогу громаді планувати залучення інвестицій, що сприятиме підвищенню якості і комфорту життя в громаді.

Управління земельними відносинами є основним елементом процесу реалізації інвестиційно-будівельних проєктів, визначаючи їхню кінцеву ефективність. У західній класичній концепції під «land development» прийнято розуміти вид інвестиційного бізнесу, суть якого полягає у придбанні земельної ділянки, її освоєнні з метою підвищення ринкової вартості, підготовки проєкту цільового використання земельної ділянки та продажу проєкту інвестору, який готовий розпочати будівництво. Головне завдання land development – правильно сформулювати концепцію май-

бутньої забудови на конкретній земельній ділянці з урахуванням реального платоспроможного попиту. Помилкові рішення зводять нанівець усі подальші зусилля проектувальників, будівельників, ріелторів, а головне надовго виводять із господарського обігу земельну ділянку, відведену під будівництво. Саме з цієї причини можна стверджувати, що в умовах економічної кризи та при значному падінні реального платоспроможного попиту актуальність і значущість *land development*, що виступає як спосіб управління земельними відносинами, які складаються у процесі будівництва, значно зростає.

Процес *land development* має на увазі не просто купівлю-продаж земельної ділянки, а повний комплекс робіт з придбання найбільш оптимальної та привабливої земельної ділянки в результаті проведеного аналізу, розробки концепції та архітектурного плану, проектування ділянки, налагодження необхідної інфраструктури, підведення всіх комунікацій та інших робіт з освоєння та розвитку земельної ділянки.

Розробка містобудівних документів, комплексного плану просторового розвитку території як основи *land development* науково обґрунтовується, широко пропагується та практично реалізується у розвинених країнах. При цьому основним принципом *land development* в розвинених країнах стає гармонійний розвиток усіх, у тому числі слабо освоєних територій, які, як правило, передбачають застосування ресурсоекономних будівельних технологій з метою здешевлення вартості житлової нерухомості. Зазначеної тенденції дотримуються Канада, США, Англія, Фінляндія, Швеція, Данія та інші країни.

Зазначимо також, що *land development* – категорія, яка динамічно розвивається. На кожному етапі розвитку містобудівних концепцій виникали нові проблеми та вимоги. Так, сьогодні забудовникам доводиться приділяти набагато більше уваги тому впливу, який їх проєкт може здійснити на умови життя громади. Навіть коли проєкти відповідають вимогам зонування, девелоперам все одно необхідно доводити громадськості, що ці проєкти здійснюють позитивний вплив на стан довкілля та об'єкти загального користування. Крім того, наприклад, коли девелопер купує землю під котеджне будівництво, то ніхто не може гарантувати, що через

кілька років поряд не виросте якийсь завод, що, звичайно, різко здешевить вартість будинків у такому селищі та погіршить економіку проєкту загалом. Варто відзначити, що закордонні девелопери вже давно мають стратегії розвитку. На Заході, девелопери володіють інформацією про те, де і що з'явиться, коли і яким шляхом буде розвиватися. В Україні ж девелоперам доводиться спочатку знайти потрібну територію для освоєння, а потім придумати план розвитку та розвивати її самостійно, враховуючи, що комплексні плани просторового розвитку території тільки починають розроблятися.

Поняття «land development» може бути визначено в загальному вигляді як капіталізація земельного ресурсу, що здійснюється шляхом розробки концепції майбутньої забудови, оформлення прав на будівництво та облаштування конкретної земельної ділянки. Отже, органи місцевого самоврядування та девелопери землі мають бути партнерами, оскільки девелопмент землі є основним способом створення можливостей для зростання чисельності населення та робочих місць в громаді.

Потрібно щоб на практиці розробка комплексного плану просторового розвитку території була інструментом розвитку, який би точно визначав права та можливості інвестора, а не перетворився на інструмент, який тільки фіксує існуючу ситуацію. Такий план повинен стати інструментом, що визначає та захищає права інвестора шляхом надання заздалегідь встановленої, відкритої інформації про можливості використання об'єкта інвестування. Наявність інформації з такими властивостями дозволяє інвестору: провести аналітичне дослідження та вибрати місце в територіальній громаді, де можна здійснювати той тип проєкту, який він намітив, з найкращим співвідношенням «ціна-якість»; точно з'ясувати, які види діяльності йому можна буде здійснювати у цьому місці, та у яких габаритах можна вести будівництво чи реконструкцію; підрахувати очікувані доходи, коли об'єкт буде побудований тощо.

Отже, комплексний план просторового розвитку території має гарантувати: (а) формування та правове закріплення точної інформації про права власників та інвесторів щодо використання земельних ділянок та іншої нерухомості. Тільки таким чином можна

знизити транзакційні витрати та створити конкурентне середовище у сфері інвестування; (б) надання інвестору надійних прав на підготовлену та сформовану земельну ділянку до того, як інвестор почне вкладати гроші у придбання, облаштування та будівництво.

Ільків Н.В.

*Львівський державний університет вну-
трішніх справ, доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ У РАЗІ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

За даними опитування щодо рівня корупції в Україні, проведеного за методикою стандартного опитування, до переліку найкорумпованіших сфер суспільного життя визначено такі як земельні відносини та містобудування. Це знайшло відображення і в Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки (законопроект № 4135, що схвалений Урядом й очікує на прийняття Парламентом у другому читанні, та визначений Президентом України як невідкладний акт), яка серед пріоритетних секторів державного управління, що потребують вжиття заходів із запобігання корупції, визначає як однопорядкові та взаємозалежні, будівництво, земельні відносини та інфраструктура.

Серед проблем у цій сфері відносин, які потребують вирішення, що обумовлюють корупцію та умови для здійснення незаконного будівництва, у Стратегії насамперед вказується на непублічність інформації у сфері землеустрою та містобудування, ускладнена процедура формування земельних ділянок, надмірна дискреція органів влади у вирішенні земельних питань та позбавлення повноважень місцевих органів з концентрацією у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у галузі земельних відносин (п.3.5). [1] Ефективним способом їх вирішення може стати комплексне планування розвитку територій об'єднаних територіальних громад, правові умови для чого закла-

дені у Законі України «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель». [2] Внесення змін цим актом до Закону України «Про землеустрій» спрямовано на інтеграцію землевпорядної та містобудівної документації, зокрема, згідно ст.25 комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій визнаються документацією із землеустрою та містобудівною документацією, що отримує статус загальнодоступної та публічної. Їх реалізація має забезпечити загальнодоступність та публічність цієї документації шляхом, по-перше, закріплення електронної форми комплексного плану просторового розвитку територіальної громади, з його візуалізацією для державного земельного кадастру, містобудівного кадастру та інших геоінформаційних систем, по-друге, передбачивши можливість включення до комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади раніше затверджених генеральних планів населених пунктів та детальні плани території, якщо вони узгоджуються з планувальними рішеннями комплексного плану, таким чином забезпечивши впорядкування різних видів документації, створеної у різні часові періоди, різними суб'єктами, що актуалізує їх зміст та забезпечить існування у доступному електронному форматі, по-третє, закріплення у ст.16-1 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» положення відповідно до якого «загальна доступність матеріалів комплексного плану забезпечується відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» шляхом надання їх за запитом на інформацію, оприлюднення, у тому числі у формі відкритих даних, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, містобудування та архітектури, веб-сайті відповідного органу місцевого самоврядування, внесення відповідних даних до Державного земельного кадастру та містобудівного кадастру» (п.14).

Ключовим елементом планування у межах територій територіальних громад відповідно до внесених законодавчих змін є зонування земель, що здійснюється шляхом поділу на функціо-

нальні зони (п.17 ч.1 ст.1 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності»).[2]

Як слушно визначив М.С.Федорченко значення зонування, як підходу, що розглядає земельні ресурси не як сукупність відокремлених ділянок, а як єдине ціле [3].

Сучасні законодавчі новели створюють широкі можливості для зміни цільового призначення земельної ділянки. При цьому слід зауважити, що зміна цільового призначення не припиняє дію встановлених обтяжень і обмежень (ч.2 ст.110 ЗК України), але разом з тим може зумовити виникнення нових, наприклад, у випадку встановленому ч.11 ст.20 ЗК України, зокрема, у разі віднесення земельної ділянки до категорії земель сільськогосподарського призначення, за умови, що особа не може бути власником такої земельної ділянки, відповідно до вимог ЗК.

Нормативне впорядкування встановлених обтяжень прав на земельну ділянку та обмежень у використанні земель слід розглядати як важливу гарантію прав землевласників. Так, у комплексних планах просторового розвитку території територіальних громад, генеральних планах населених пунктів та детальних планах території зазначаються відомості про межі територій, до складу яких входять земельні ділянки, необхідні для розміщення об'єктів, щодо яких відповідно до закону може здійснюватися примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності. Відомості про межі територій, до складу яких входять земельні ділянки, необхідні для розміщення об'єктів, щодо яких відповідно до закону може здійснюватися примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності вносяться до Державного земельного кадастру.

Законодавчо встановлені обтяження прав у разі необхідності використання земельної ділянки для розміщення об'єктів, щодо яких відповідно до закону може здійснюватися примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності, зокрема, щодо заборони у межах таких територій передачі земельних ділянок державної та комунальної власності у приватну власність, крім встановлених винятків; формування земельних ділянок із земель державної та комунальної власності для цілей, не пов'язаних з розміщенням вказаних вище об'єктів; обов'язкове включення до

договорів оренди землі, емфітевзису, суперфіцію земельних ділянок державної та комунальної власності при їх укладанні, поновленні, продовженні дії умови щодо обов'язковості їх розірвання в односторонньому порядку за рішенням орендодавця без відшкодування орендарю (землекористувачу) збитків, завданих таким розірванням, а також без відшкодування йому вартості поліпшень земельної ділянки, здійснених орендарем (землекористувачем) - підлягають державній реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Зміна цільового призначення земельних ділянок державної, комунальної власності для цілей, не пов'язаних з розміщенням об'єктів, щодо яких відповідно до закону може здійснюватися примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності, (крім випадків зміни цільового призначення земельної ділянки, на якій розташована будівля, споруда, що перебуває у приватній власності) як обмеження у використанні земель підлягає реєстрації у Державному земельному кадастрі.

Підставою державної реєстрації обмежень у використанні земель та обтяжень прав на земельну ділянку є рішення органу місцевого самоврядування про затвердження комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території.

Слід зауважити, що законодавче визначення максимального строку дії обмежень у використанні земель й обтяжень речових прав на земельні ділянки гарантуватиме права землевласників та слугуватиме запобіжником корупційним практикам.

Належне правове регулювання планування використання земель з оцифруванням та уніфікацією встановлених обтяжень прав на земельну ділянку та обмежень у використанні земель, забезпечення публічності та доступності документації з планування використання територій, є важливою гарантією прав землевласників та землекористувачів у разі примусового відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності.

Література:

1. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки: проєкт. К., 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/>

Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf

2. Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель: Закон України від 17 червня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20>

3. Федорченко М. С. Зауваження до проекту Закону України «Про зонування земель»/ «Реформування земельних відносин». URL: <http://www.myland.org.ua/userfiles/file/MLzoning.doc>.

Каракаш І. І.

д.ю.н., професор, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія», Заслужений юрист України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБУЄ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Відомо, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» набув чинності з 1 липня 2021 року [1]. Це означає, що заборона на купівлю- продаж або іншим способом відчуження належних громадянам та юридичним особам земельних ділянок і земельних часток (паїв), крім міни, передачі їх у спадщину та вилучення земель для суспільних потреб, яка була передбачена у п. 15 Перехідних положень первісної редакції Земельного кодексу України [2] за майже 20-ти років свого існування, нарешті, подолана. Після прийняття вказаного Закону щодо усунення так званого «мораторію» на відчуження громадянами та юридичними особами своїх земельних ділянок у його розвиток було прийнято ще декілька важливих законодавчих акта, а саме: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» [3]; Закон Украї-

ни «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [4]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони» [5] та деякі інші акти законодавства щодо обігу земель сільськогосподарського призначення.

Однак вони все ж не охоплюють увесь комплекс важливих умов повернення земель сільськогосподарського призначення у ринковий обіг та належне поводження з ними у ринкових умовах. Забезпечення раціонального використання, ефективної охорони та своєчасного відтворення якості земель сільськогосподарського призначення як засобу виробництва у сільському господарстві, на наш погляд, вимагає розробки та прийняття спеціального комплексного законодавчого акту. Без наявності такого консолідованого законодавчого акту може виникнути дисбаланс щодо оптимізації визначення розмірів земельних площ для використання у сільськогосподарському виробництві, підвищення ризику втрати родючої якості сільськогосподарських земель, небажаної концентрації значних земельних площ сільськогосподарського призначення у володінні, користуванні та розпорядженні невеликої кількості землевласників тощо.

Безумовної законодавчої регламентації потребує положення ч. 4 ст. 133 чинного Земельного кодексу щодо вимоги про те, що «заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути лише банки». Із наведеного положення земельно-правової норми логічно випливає щонайменше два негативні висновки: по-перше, якщо заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути лише банки, то заставодержателем земельних ділянок несільськогосподарського призначення можуть бути не лише банки; по-друге, заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути не лише спеціалізовані банки, а і будь-які інші банки.

Нами абсолютно не сприймається досить розповсюджене уявлення про те, що заставодержателями ділянок землі, а тим більше земельних ділянок сільськогосподарського призначення, можуть

виступати будь-які банки. Такі твердження походить від ліберально-економічних поглядів на вільний ринок та цивільно-правового ставлення до землі як до «звичайного майна», що може бути без обмежено включений до складу «вільного товарообігу». Саме так і погляди та їх реалізація на практиці призвели до сучасного негативного стану земельних відносин, які набули загрозливого характеру для «національної безпеки» і мають тенденції виходу із-під контролю держави.

Безумовно, земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть бути предметом застави в порядку іпотеки з метою отримання з кредитних ресурсів для поширення сільгоспвиробництва та підвищення ефективності його ведення. Проте такими банками мають бути виключно спеціалізовані земельно-іпотечні банки. На офіційному законодавчому рівні завдання про утворення земельно-іпотечного банку було поставлено ще в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи в галузі сільськогосподарського виробництва» № 666/94 від 10 листопада 1994 року [6], в п. 6 якого Кабінету Міністрів України було поручено до 15 січня 1995 року підготувати необхідні проекти документів по утворенню Земельного банку України.

Пізніше в українській законодавчій практиці з'явився спеціалізований земельний банк як установа щодо прискорення реформування земельних відносин. На основі постанови Кабінет Міністрів України «Про створення Державного земельного банку» № 609 від 2 липня 2012 року [7] такий банк був утворений, а урядовою постановою № 934 від 25 липня 2012 року [8] був затверджений Статут публічного акціонерного товариства «Державний земельний банк». Проте через два роки свого формального існування ПАТ «Державний земельний банк» постановою уряду № 418 від 10 вересня 2014 року [9] був ліквідований.

Безумовно, причини такого короткочасного існування вітчизняного земельного банку підлягають більш ретельному і поглибленому аналізу. Однак, на нашу думку, коротке існування вказаного банку було пов'язано із закладенням порочних основ до його утворення і функціонування, позаяк насправді був утворений звичайний «грошовий» банк лише за назвою «земельний». Справа полягає втім, що об'єктивні специфічні властивості землі як засо-

бу виробництва і просторового операційного базису не сприймають некомпетентного посередництва у заставно-іпотечних відносинах неспеціалізованих банківських структур.

Крім цього, необмежена легалізація доступу загальної банківської системи до подальшого роздержавлення земельної власності та розвитку на цій основі приватної власності на землю, може призвести до небажаного розпродажу основного національного багатства країни, чим власно й стурбована національна спільнота. Тому з метою утворення усталеного земельного ладу, збереження суспільної стабільності та забезпечення належного правопорядку у розвитку земельних відносин, заставодержателями земельних ділянок в законодавчому порядку мають бути визнані лише спеціалізовані земельно-іпотечні банки країни.

Історії розвитку земельних відносин, зокрема проведенню земельних реформ, відомі ситуації, коли прийняття певного комплексу політико-правових, фінансово-економічних, організаційно-управлінських та інших заходів, все ж не призводило до очікуваних результатів. Так було, наприклад, в минулій історії у початковий період проведення аграрно-земельної реформи в Російській імперії, у т. ч. на території сучасної України, де реформаторські заходи 1861 року просувалися надто повільно до утворення в 1884 році Селянського земельного банку. У подальшому в 1895 році Селянський банк зазнав істотного реформування, коли на його регіональні банківські установи були покладені іпотечні функції з викупу надмірних за площею поміщицьких земель та їх продажу селянським господарствам за довгострокові державні кредити. Відповідно до імператорського указу від 3 листопада 1905 року Імператорському селянському банку було надано право викупу приватних землеволодінь дворянства для їх подальшого продажу невеликими земельними ділянками нужденним селянам на пільгових умовах у приватну власність [10].

Вітчизняний законодавець і урядові структури, економічні кола і політичні діячі, нарешті, мають усвідомити, що без створення Державного земельно-іпотечного банку України та існування розвинутої земельно-іпотечної банківської системи в країні важко розраховувати на повернення у реальний обіг землі сільськогосподарського призначення і становлення повноцінного ринку землі.

Саме у таких цілях в країнах з розвинутими ринковими відносинами земельно-іпотечна банківська система функціонує навіть відокремлено від банків будівельно-іпотечної нерухомості. Отже, утворення земельно-іпотечної банківської системи є найактуальнішою проблемою забезпечення подальшого реформування земельних відносин. Становлення такої банківської системи сприятиме утворенню реального цивілізованого земельного ринку [11].

Можна висловити і деякі міркування щодо зазначеної банківської системи, яка має бути державною. При цьому слід висловитись на користь не лише про земельні, а про певну систему земельно-іпотечних банків, які б своєю діяльністю охоплювали не тільки земельні відносини, а і відносини з іншою нерухомістю, пов'язаною із землею, тобто про розвинену земельно-іпотечну банківську систему в широкому розумінні.

Безумовно, Державний земельно-іпотечний банк України має створити свої підрозділи на місцях, а саме - управління в областях і відділення в районах. Державні органи влади мають передати усі землі, які підлягають роздержавленню та приватизації земельно-іпотечної банківської системи, а Національний банк України з його місцевими підрозділами має наділити земельно-іпотечну банківську систему кредитними ресурсами під заставу земель та іншу нерухомість, що пов'язана із землею. При запропонованій структурі існування земельно-іпотечної банківської системи держава матиме реальні можливості контролювати хід проведення земельної реформи і процес роздержавлення земель, а також забезпечення уникнення зловживань в сфері земельних відносин та роздержавлення іншої державної нерухомості, чим стурбовано сучасне українське суспільство.

Існування державних земельно іпотечних банківських структур не виключає можливості утворення дворівневої банківської системи, тобто заснування і діяльності недержавних спеціалізованих комерційних земельно-іпотечних банків. Останні мають діяти на вторинному ринку перерозподілу земель та іншої нерухомості. Це дозволить утворити завершену земельно-іпотечну банківську систему в країні [12].

Так чи інакше утворення земельно-іпотечної банківської системи в Україні є найактуальнішою проблемою переходу до рин-

кових відносин у земельних відносинах. Її вирішення сприятиме становленню реального земельного ринку в країні та підвищенню ефективності механізму рівноправного функціонування усіх форм земельної власності. Проте належна нормативно-правова база утворення та діяльності земельно-іпотечної банківської системи має засновуватись на засадах концептуально розробленої та схваленої урядової програми. Без наявності такої урядової програми важко розраховувати на позитивні очікування у подальшому реформуванні земельних відносин.

Законодавчі акти та наукова література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 20. Ст. 142.

2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.

3 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України від 17 червня 2020 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 46. Ст. 394.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від 28 квітня 2021 року. *Офіційний вісник України*. 2021. № 42. Ст. 2504.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони: Закон України від 18 травня 2021 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 30. Ст. 243.

6. Указ втратив чинність на підставі указу Президента України № 650/2007 від 20 липня 2007 року, крім ст. 3 щодо права на земельну частку (пай), яке може бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, міни, успадкування та застави.

7. Офіційний вісник України. 2012. № 50. Ст. 1987. Постанова втратила чинність на підставі постанови КМУ № 418 від 10 вересня 2014 року.

8. Офіційний вісник України. 2012. № 77. Ст. 124. Постанова втратила чинність на підставі постанови КМУ № 418 від 10 вересня 2014 року.

9. Офіційний вісник України. 2014. № 74. Ст. 2086.

10. Архангельский П.Г. Очерки по истории земельного строя России. Казань, 1920. С. 177-180.

11. Каракаш І.І. Щодо «банківської» земельної власності / Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 22 травня 2020 р.). За ред.. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків. Юрайт, 2020. С. 117-119.

12. Каракаш І.І. Правові засади утворення земельно-іпотечних банків: матеріали науково-практичної конференції. / Зб. Шляхи розбудови ринкового середовища в Україні. Одеса: 1998. С. 125-129.

Караханян К.М.

доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІТРОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Взяття Україною курсу на приєднання до Європейських цінностей зумовило розвиток сектору відновлюваної енергетики як стратегічного напрямку енергетичної галузі. Саме виробництво електроенергії з альтернативних джерел сприятиме захисту довкілля, заощадженню викопних природних ресурсів, сталому екологічному розвитку. Одним з основних векторів виробництва відновлюваної енергетики виступає використання сили вітру, чому надмірно сприяє клімат, рельєф та географічне розташування нашої держави. Отже, з урахуванням зазначеного, актуальність теми дослідження не викликає сумніву, адже розвиток законодавства, а також запровадження дієвих механізмів стимулювання вітроенергетики дозволять вивести галузь на новий рівень.

Одним з основних нормативно-правових актів, що регулюють питання організаційно-технічних та соціально-економічних засад виробництва електроенергії з відновлюваних джерел, виступає Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року. Вказаний Закон разом із Законом України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року став одним з ключових законодавчих актів держави в сфері розвитку енергетичної галузі, пріоритетним напрямом якої виступає виробництво енергії з вітру.

Новелою енергетичного законодавства, запровадженою вказаними вище нормативно-правовими актами, що сприяє розвитку досліджуваного напрямку, виступає «зелений» тариф, який встановлюється на електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики з альтернативних джерел, зокрема, енергії вітру. «Зелений» тариф сприяє створенню привабливого інвестиційного клімату в зазначеному секторі та виступає у якості стимулюючого фактору для виробництва та розвитку відновлюваної енергетики. Він встановлюється єдиним на електричну енергію, вироблену споживачами, у тому числі енергетичними кооперативами, з енергії сонячного випромінювання, енергії вітру, біомаси, біогазу, з використанням гідроенергії, геотермальної енергії генеруючими установками, комбінованими вітро-сонячними генеруючими системами, встановлена потужність яких не перевищує 150 кВт, для всіх споживачів, у тому числі енергетичних кооперативів, за кожним видом альтернативного джерела енергії.

Зауважимо, що важливі зміни в законодавстві в зазначеному напрямі, які стосувалися малої вітроенергетики, відбулися у 2019 році. Так, «було введено таку категорію як «комбіновані вітро-сонячні генеруючі системи» з тарифом 16,37 євроцентів за кВт-год. Зміни повинні були активізувати розвиток більш збалансованих систем «сонце + вітер», які генерують електроенергію упродовж року незалежно від сезону». Нововведення були прийняті тільки в серпні 2019 року, і цей тариф діяв чотири місяці.

В 2020 році Кабінет Міністрів України підписав меморандум з виробниками альтернативної електроенергії, який передбачав, що влада бере зобов'язання визначити та затвердити річні квоти підтримки «зеленої» енергетики та забезпечує проведення аукціонів

з розподілу таких квот. Натомість виробники погодилися скорегувати строки введення в експлуатацію нових об'єктів за «зеленим» тарифом. 21 липня 2020 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії», що закріплює ключові положення урядового меморандуму з виробниками «зеленої» енергетики і дозволяє зменшити енерготарифи для вітрових електростанцій – на 7,5%, що має дати можливість державі заощаджувати майже 7 млрд грн щорічно. Проте, така ситуація призвела до того, що частина компаній, які вклали гроші в проекти відновлюваної енергетики в Україні, заявили про намір ініціювати арбітражний розгляд через рішення українського уряду знизити «зелені» тарифи, аргументуючи це тим, що останні, відповідно до меморандуму, не мали переглядатися до 2030 року. Для подолання кризи, що склалась, а також відновлення інтенсивного розвитку вітроенергетики експерти вважають за необхідне повернутися до обговорення тарифів, щоб оптимізувати термін окупності комбінованих ВДЕ-установок, та збільшити ставки «зеленого» тарифу з метою заохочення іноземних інвестицій в зазначеній сфері.

В 2013 році було запроваджено ще одну складову економічного механізму стимулювання вітроенергетики. Нею виступає так звана місцева складова – частка складових об'єкта електроенергетики українського походження, використаних при створенні останнього. Так, 50% обладнання, необхідного для будівництва електростанцій, мало бути вироблено в Україні. Таке рішення перекрило потік іноземних інвестицій в енергетичний сектор на кілька років. І лише в 2017 році завдяки Закону України «Про ринок електричної енергії» норму про місцеве обладнання скасували, замінивши на заохочення при використанні такого обладнання. Так, відповідно до Перехідних положень останнього, встановлюється надбавка до «зеленого» тарифу за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва. Ці зміни зрушили ринок з мертвої точки, з'явився новий приплив іноземних коштів і, відповідно, почався новий етап розвитку альтернативної, в тому числі вітрової, енергетики.

З урахуванням всього вищезазначеного, видається доцільним надалі розвивати економічні важелі підтримки і стимулювання

альтернативної енергетики в країні, що дозволить сприяти подальшому впровадженню відновлюваних носіїв енергії та повному заміщенню ними традиційних джерел.

Кисилиця Н.Д.

аспірантка Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРЯДКУ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

Припинення права оренди землі є складним за своєю природою, оскільки ці правовідносини недостатньо врегульовані на законодавчому рівні. Тому важливе значення має теоретичне дослідження порядку припинення права оренди землі. Як зазначають деякі науковці, «припинення, рівно як і придбання, одних прав може здійснюватися в добровільному порядку, а для інших - необхідно настання спеціальних умов і реалізуються вони лише у судовому порядку» [2, с. 210]. Проводячи аналогію із порядком набуття прав на землю варто врахувати той факт, що «порядок набуття права приватної власності на землю не є однаковим для всіх його суб'єктів і залежить від підстав набуття землі у власність» [5]. Якщо екстраполювати порядок припинення права власності на землю на порядок припинення права користування землею, то можна стверджувати, що порядок припинення права землекористування буде різним залежно від підстав припинення такого права.

В основному законі, що регулює орендні відносини, – Законі України «Про оренду землі», не передбачено порядку припинення права оренди землі. Проте у ст. 16 Закону визначається порядок укладення договору оренди землі. Зокрема, у ч.1 ст. 16 Закону зазначається, що укладення договору оренди земельної ділянки приватної власності здійснюється за згодою орендодавця та особи, яка згідно із законом вправі набувати право оренди на таку земельну ділянку. Що стосується земель комунальної та державної власності, то договори оренди таких земель укладаються на під-

ставі рішення відповідного органу виконавчої влади або місцевого самоврядування або за результатами земельних торгів. Наведені положення закону свідчать про добровільний порядок укладення договору оренди землі.

Добровільний порядок припинення права землекористування найчастіше пов'язують із добровільною відмовою від такого права. «Добровільна відмова від права власності на землю або права користування земельною ділянкою становить вільне волевиявлення власника чи землекористувача, спрямоване на припинення належного йому суб'єктивного права відносно подальшого використання земельної ділянки на правових підставах, передбачених земельним законодавством. Тобто особа самостійно і добровільно відмовляється від наданого їй суб'єктивного права використовувати земельну ділянку» [2, с. 210]. У цьому випадку необхідно врахувати той факт, що Закон України «Про оренду землі» не містить такої підстави припинення договору оренди землі як добровільна відмова, на відміну від п. «а» ч. 1 ст. 141 ЗК України, згідно з яким підставою припинення права користування земельною ділянкою є добровільна відмова від права користування. Натомість у ч.3 ст. ст. 31 Закону зазначено, що договір оренди землі може бути розірваний за згодою сторін. У випадку із орендою землі підставою добровільного припинення права оренди землі слід вважати спільне волевиявлення сторін, метою якого є розірвати договір оренди. Таким чином, добровільний порядок припинення землекористування та добровільний порядок припинення права оренди землі відрізняються підставами, з урахуванням договірної характеру орендних відносин.

Поряд із добровільним порядком припинення права землекористування, існує примусовий порядок припинення прав на землю. У ст. 144 Земельного кодексу України визначено порядок припинення права користування земельними ділянками, що використовуються з порушенням земельного законодавства. Ця стаття встановлює порядок примусового припинення права землекористування у разі виявлення порушення земельного законодавства державним інспектором з контролю за використанням та охороною земель чи державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища. У ст. 144 ЗК України зазначено, що якщо

особа не усунула наслідків порушення законодавства, то уповноважений орган звертається до суду з позовом про розірвання договору оренди, емфітевзису, суперфіцію земельної ділянки або договору про встановлення земельного сервіту.

«Оскільки примусове припинення зазначених суб'єктивних прав на землю здійснюється не з волі її власників або землекористувачів, загальним для примусових підстав, які припиняють право власності на землю та право землекористування, є судовий порядок їх застосування» [4]. У ст. 143 ЗК України визначено підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку, та передбачено, що припинення відбувається у судовому порядку. У ч.1 ст.32 Закону зазначено, що на вимогу однієї із сторін договір оренди землі може бути достроково розірваний за рішенням суду в разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених законом та умовами договору, в разі випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки. Крім того, у ч. 2 ст. 158 ЗК України зазначається, що виключно судом вирішуються земельні спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб. Зважаючи на наведені положення законодавства можна дійти висновку, що примусове припинення права оренди землі буде здійснюватися у судовому порядку.

На основі наукових досліджень та тлумачення законодавства можна дійти висновків, що припинення права оренди землі може бути як добровільним, так і примусовим. При цьому варто зазначити, що примусовий порядок припинення права оренди землі відбуватиметься на підставі рішення суду.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III Дата оновлення: 26.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 29.11.2021)
2. Каракаш І. І., Сидор В.Д., Харитоновна Т. Є. та ін. Земельне право України: навчальний посібник / ред. І. І. Каракаш, Т. Є. Харитоновна. вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юридична література, 2017. 588 с.

3. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV
Дата оновлення: 28.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення: 29.11.2021)

4. Рішення Білопільського районного суду Сумської області
від 10.08.2018 р. судова справа №573/593/18. Єдиний державний
реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75994454> (дата звернення: 28.11.2021)

5. Шульга М. В., Анісімова Г. В., Багай Н. О., Гетьман А. П. та
ін. Земельне право України: підручник / ред. М. В. Шульга. Київ:
Юрінком Інтер, 2004. 368 с.

Кірін Р.С.

*Державна установа «Інститут еко-
номіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова НАН України»,
провідний науковий співробітник,
доктор юридичних наук, доцент*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МОНІТОРИНГУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ МІСТА**

Природо- та антропоохоронні проблеми є надзвичайно актуальними для багатьох, перш за все, промислово розвинених міст. Така ситуація вимагає налагодження широкомасштабного та ефективного контролю стану навколишнього природного середовища (далі – НПС) та здоров'я населення в мегаполісах, біля об'єктів підвищеної екологічної небезпеки, чим буде закладено підґрунтя їх еколого безпечного та сталого розвитку. Дійсно, інформація про стан НПС необхідна у повсякденному житті населення міст, для ведення господарської діяльності, а також у разі надзвичайних ситуацій. Крім того, слід враховувати, що зміна стану НПС може відбуватися не тільки під впливом природних процесів, але й внаслідок негативного характеру діяльності людини. Отже, необхідність прогнозу антропогенних, кліматичних та інших змін в природі є не тільки актуальним, але й дуже специфічним, дедалі більш складним завданням, а його

правове забезпечення має адекватно та оперативно реагувати на сучасні виклики.

Розділ V «Спостереження, прогнозування, облік та інформування в галузі навколишнього природного середовища» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] заклав правові засади інституту екологічного моніторингу. Його приписи, без урахування суто формальних змін 2012 р., більше 30 років є незмінними і, як уявляється, не тому, що у сфері цих відносин нічого не змінилося, а переважно внаслідок того, що держава обрала шлях фрагментарного, підзаконного регулювання відносин поресурсового моніторингу. В той час, як ще у 2002 р. С.В. Шарапова вважала доцільним напрямом вдосконалення правового регулювання екологічного моніторингу в Україні розробку та прийняття закону «Про екологічний моніторинг», що надасть змогу усунути прогалини, неузгодженості, які мають місце в законодавстві, та запропонувала проект його загальної структури [2, с. 17].

Проте, відносини екологічного моніторингу тривалий час й далі залишалися без особливої уваги законотворців, допоки, розглянувши стан функціонування і розвитку державної системи моніторингу довкілля (далі – ДСМД), Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) відзначала відсутність в Україні дієвої ДСМД (рішення від 25.04.2013 р. «Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні», скасовано на підставі рішення від 23.03.2021) та окреслила коло завдань, спрямованих на її вдосконалення. Втім й останні, внаслідок низки як об'єктивних так і суб'єктивних причин, залишилися практично не виконаними. Тому, РНБО знову звернулася до комплексу питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці України в екологічній сфері, беручи до уваги високий рівень ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, зумовлений значним забрудненням довкілля через [3]:

- техногенне навантаження, нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу;
- значні обсяги накопичених в Україні відходів;
- загострення екологічних та техногенних проблем у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі;

- недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату;

- неналежний стан системи державного моніторингу НПС, єдиної державної системи захисту.

Для розв'язання екологічних проблем, відновлення та збереження НПС Донбасу, Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) доручено, у тому числі, забезпечити вжиття у 2021 р. заходів щодо залучення міжнародних організацій до моніторингу стану НПС і додержання вимог екологічної безпеки на тимчасово окупованих територіях України.

Для протидії зміні клімату та адаптації до неї необхідно забезпечити розробку та затвердження у шестимісячний строк: - порядку ведення Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів; - порядку державної реєстрації установок в Єдиному реєстрі з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів; - типових форм стандартного та спрощеного плану моніторингу, звіту про вдосконалення та звіту оператора, а також вимоги до їх заповнення.

Для створення ефективної ДСМД з використанням технологій дистанційного зондування Землі, контролю космічного простору, геофізичних, геоінформаційних технологій запропоновано розробити та затвердити у тримісячний строк: - стратегію інтегрованої автоматизованої системи радіаційного моніторингу; - концепцію державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля України; - порядок проведення моніторингу радону в Україні та нотифікації про радіаційні ризики; - положення про регіональні центри моніторингу довкілля.

Крім того, в цьому напрямку вирішено внести у шестимісячний строк на розгляд Верховної Ради України проекти законів щодо ДСМД, передбачивши, зокрема, положення стосовно відповідальності за організацію та функціонування системи в режимах повсякденного функціонування, підвищеної готовності, реагування на аварійні ситуації, відстеження у відновлювальний (реабілітаційний) період, а також інформаційну взаємодію всіх ланок системи та на всіх рівнях її управління.

Окрім екологічного законодавства, окремі відносини моніторингу НПС, регулюються також і приписами муніципального законодавства. Так, завдання за напрямом «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану НПС» Державної стратегії регіонального розвитку, передбачає забезпечення розвитку та удосконалення ДСМД, створення центрів моніторингу НПС [4].

В той же час слід відмітити й наявні проблеми правового забезпечення медико-екологічного моніторингу здоров'я населення міст, оскільки, по-перше, визнана у 2020 р. такою, що втратила чинність, урядова постанова від 28.12.2000 р. № 1907 «Про моніторинг стану здоров'я населення, діяльності та ресурсного забезпечення закладів охорони здоров'я» до тепер жодним нормативно-правовим актом не замінена. По-друге, наразі лише частково врегульовано порядок моніторингу наслідків виконання документа державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, постановою КМУ від 16.12.2020 р. № 1272. Хоча Концепцією розвитку електронної охорони здоров'я, схваленою розпорядженням КМУ від 28.12.2020 р. № 1671-р, в якості джерела інновацій розглядається використання інформаційно-комунікаційних технологій для профілактики, діагностики, лікування, моніторингу та управління здоров'ям.

Перелік використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.08.2021)

2. Шапапова С.В. Правове забезпечення екологічного моніторингу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Національна юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 19 с.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» : Указ Президента України від 23 березня 2021 р. № 111/2021 // Офіційний вісник України від 06.04.2021 — 2021 р., № 26, стор. 106, ст. 1249.

4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України від 28.08.2020 — 2020 р., № 67, стор. 315, ст. 2155.

Коваленко Т. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЮРИДИЧНІ ДЕФЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

31 липня 2021 року набрав чинність Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 р. (далі – Закон про обіг земель), який передбачає поетапне скасування заборони (мораторію) на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Зазначений Закон викликав жваву дискусію як у наукових колах, так і серед практичних працівників. Проведений аналіз його приписів дозволив виявити окремі юридичні дефекти, які можуть призвести до проблем при його практичному застосуванні.

Насамперед викликає сумніви обґрунтованість закріплених у Законі про обіг земель максимальних розмірів земельних ділянок, що можуть перебувати у приватній власності, адже у країнах ЄС встановлені значно менші розміри земельних ділянок сільськогосподарського призначення, право власності на які можуть набувати фізичні та юридичні особи. Так, І. О. Костяшкін зазначає, що «викликає занепокоєння надмірний максимальний розмір земельних ділянок, що можуть передаватися в одні руки, і який складатиме десять тисяч гектарів. Такий розмір, як і відсутність

спеціальних обмежень до потенційних покупців, створює ризики спекулятивних оборудок у відповідній сфері та не є співставним з практикою європейських країн» [2, с. 160]. На потенційну загрозу акумуляції значних масивів земель сільськогосподарського призначення у агрохолдингів, які з моменту запровадження ринку землі будуть розширятися за рахунок входження до складу неплатоспроможних сільськогосподарських товаровиробників, оренди, внесення в статутний капітал майна сільськогосподарських підприємств, продажу земельних часток фізичними особами, звертає увагу А. М. Статівка [5, с. 101-102].

Виникають сумніви також щодо доцільності надання Законом про обіг земель пріоритетного становища банкам як власникам земель сільськогосподарського призначення порівняно із іншими юридичними особами, адже: а) обмеження максимальної площі земель сільськогосподарського призначення, які можуть бути у власності юридичних осіб, на банки не поширюється; б) іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам дозволено набувати частки у статутному (складеному) капіталі банків, які є власниками земель сільськогосподарського призначення. Крім цього, відсутні законодавчі відповіді на наступні питання: які повноваження мають банки щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які вони набули у власність в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави, протягом двох років? які юридичні наслідки невідчуження банками земельної ділянки протягом двох років? які дії мають вчинити банки, якщо протягом двох років не виявиться бажаючих придбати земельну ділянку? Тому цілком обґрунтованими є побоювання, висловлені в юридичній науці, що «необмежений доступ банків до земельного ринку також створює загрозу прихованого перерозподілу власності на землю в інтересах великих аграрних компаній» [3, с. 63-64]. Для усунення зазначених загроз І. І. Каракаш пропонує, щоб іпотекодержателями земель сільськогосподарського призначення в Україні визнавалися лише спеціалізовані земельно-іпотечні банки [1, с. 118].

Із прогалинами закріплений в Законі про обіг земель порядок реалізації переважного права на купівлю-продаж земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Так, особа, яка має

спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення, визнається суб'єктом переважного права першої черги, а орендар земельної ділянки – другої черги. При цьому залишають без відповіді наступні питання: де в цій «черзі» знаходиться співвласник земельної ділянки? чи може він передати своє переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення іншій особі, яка може набути у власність таку земельну ділянку?

В результаті проведеного аналізу виявлені прогалини у законодавчому регулюванні правової долі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які перебувають на праві довічного успадкованого володіння та праві постійного користування у громадян. Зокрема, поза сферою дії спеціального порядку викупу земельних ділянок, що перебувають у громадян на праві довічного успадкованого володіння чи праві постійного користування, залишилися земельні ділянки, які до 2002 року надавались на таких правах для ведення особистого підсобного господарства та садівництва.

В земельному законодавстві відсутня правова визначеність при закріпленні механізму надання права власності на землі сільськогосподарського призначення іноземним суб'єктам та особам без громадянства через всеукраїнський референдум, адже ні Закон про обіг земель, ні Закон про референдум не дають чіткої вказівки на модель постановки питання для голосування на референдумі, імперативність чи диспозитивність рішення такого референдуму, його юридичне оформлення шляхом прийняття окремого закону чи внесення змін до чинного Земельного кодексу України тощо. Тому, як влучно зазначив О. А. Поліводський, «між референдумом та втіленням його результатів проходить певний час, який у нашому випадку буде більше наближений до нескінченності, ніж до конкретної дати» [4].

При визначенні підстав та порядку припинення права власності на земельну ділянку особи, якій така ділянка не може належати на праві власності, в Законі про обіг земель помилково застосовано термін «конфіскація земельної ділянки». З системного аналізу цього припису випливає, що він визначає механізм примусового відчуження ділянки права приватної власності з відшкодуванням її вартості.

Отже, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 р. має істотне значення для прискорення земельної реформи в Україні. Водночас він має істотні юридичні дефекти, які можуть знизити дієвість його приписів на практиці, а тому актуальним завданням є усунення таких дефектів чи мінімізація їх негативного впливу на ефективність правового регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Перелік використаних джерел

1. Каракаш І. І. Щодо «банківської» земельної власності. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи: зб. матеріалів наук.-прак. конф.* (м. Харків, 22 травня 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана та В. М. Шульги. Харків: Юрайт. 2020. С. 117-120.

2. Костяшкін І. О. Актуальні проблеми запровадження обігу прав на землю в Україні. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи: зб. матеріалів наук.-прак. конф.* (м. Харків, 22 травня 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана та В. М. Шульги. Харків: Юрайт. 2020. С. 158-161.

3. Костяшкін І. О. До питання переважного права набуття у власність земель товарного сільськогосподарського призначення. *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики : матер. Всеукр. наук. конф.* (м. Одеса, 10-13 червня 2021 р.) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 61-64.

4. Поліводський О. Коментар щодо прийняття закону щодо ринку землі. *ProfiHort Media*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.profihort.com/2020/04/komentar-shhodo-prijnyattya-zakonu-shhodo-rinku-zemli/>

5. Статівка А. М. Про деякі тенденції організації структури сільського виробництва в сучасних умовах. *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики :*

матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10-13 червня 2021 р.) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 100-102.

Ковальчук Т.Г.,
*канд. юрид. наук, доцент,
завідувачка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В умовах сьогодення розвиток екологічного права як галузі права, системи законодавства, науки та навчальної дисципліни має здійснюватись, зокрема, з урахування підтримки Україною Концепції сталого розвитку, яка вперше, на міжнародному рівні, була легалізована в Декларації з навколишнього середовища та розвитку під час проведення Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку 3-14 червня 1992 року в Ріо-де-Жанейро, а натепер визначена у Резолюції 70/1, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» від 25 вересня 2015 року (далі – Резолюція 70/1) [1].

Структурно Резолюція 70/1 складається з Преамбули та Декларації, в якій виділені такі розділи: Вступ; Наше бачення; Наші спільні принципи та зобов'язання; Наш світ сьогодні; Новий порядок денний; Засоби здійснення; Наступна діяльність та огляд; Заклик до дій по перетворенню нашого світу; Цілі і завдання у сфері сталого розвитку (17 Цілей сталого розвитку з розкриттям завдань в межах кожної цілі); Засоби здійснення та Глобальне партнерство; Наступна діяльність та огляд; Національний рівень; Регіональний рівень; Глобальний рівень.

Важливо підкреслити, що саме у Преамбулі Резолюції:

- по-перше, зазначено, що сімнадцять Цілей сталого розвитку і 169 завдань, що проголошені демонструють масштабність і амбіт-

ність цього нового всезагального Порядку денного, носять комплексний і неподільний характер і забезпечують збалансованість трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального і екологічного;

- по друге, виділено п'ять ключових ідей, які знайшли свою деталізацію в Декларації: 1) люди – можливість реалізації потенціалу кожної людини лише в умовах гідності, рівності та в здоровому навколишньому середовищі; 2) планета – кожна держава має взяти на себе зобов'язання щодо збереження планети від деградації, зокрема, шляхом раціонального використання її природних ресурсів і прийняття невідкладних заходів у зв'язку зі змінами клімату для того, щоб планета змогла забезпечувати задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь; 3) процвітання – забезпечення кожною державою можливостей для людей жити в умовах процвітання та благополуччя, щоб економічний, соціальний і технічний прогрес продовжувався у гармонії з природою; 4) мир – не може бути сталого розвитку без миру та миру без сталого розвитку.; 5) партнерство – реалізація Порядку денного можлива лише в умовах відновленого Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Аналіз змісту Резолюції 70/1 дозволяє виділити ключові положення, серед яких доцільно назвати: 1) безпрецедентність зазначеного Порядку денного за своїми масштабом та значенням, оскільки він прийнятний усіма державами і може бути застосований до всіх з урахуванням різних національних реалій, можливостей та рівнів розвитку, із дотриманням національних стратегій та пріоритетів. Це – універсальні цілі і завдання, які охоплюють весь світ, носять комплексний і неподільний характер та забезпечують баланс всіх трьох складових сталого розвитку (п.5 Вступу);

бачення майбутнього світу як світу в якому, зокрема: а) гарантується право людини на безпечну питну воду і санітарію; б) створені нормальні санітарно-гігієнічні умови; в) достатньо безпечної, дешевої та якісної їжі; г) місце існування людини безпечно та екологічно стійке (п.7 Наше бачення); д) моделі споживання, виробництва і використання всіх природних ресурсів – повітря, землі, рік, озер, водоносних горизонтів, океанів і морів – носять раціональний характер; е) сталий розвиток пов'язаний, зокрема, з

економічним зростанням, соціальним розвитком, охороною навколишнього середовища та ліквідацією голоду; є) застосування технологій здійснюється з урахуванням кліматичних факторів і необхідністю збереження біорізноманіття; ж) людина живе в гармонії з природою і в якому забезпечується охорона дикої фауни, флори і інших живих організмів (п.9 Наше бачення);

підтвердження, що, по-перше, кожна держава має повний суверенітет над своїми природними ресурсами та економічною діяльністю та вправі вільно здійснювати свій суверенітет; по-друге, здійснення Порядку денного має принести максимальну користь як нинішньому так і майбутньому поколінню; по-третє, здійснення Порядку денного буде відповідати правам та обов'язкам держав по міжнародному праву (п.18 Нового Порядку денного).

визнання залежності соціально-економічного розвитку від раціонального використання природних ресурсів нашої планети; визнання необхідності збереження і раціонального використання океанів та морів, прісноводних ресурсів, а також лісів, гір, посушливих земель, зберігати ліси, біорізноманіття, екосистеми (п.33 Нового Порядку денного).

На наш погляд зазначені положення (підходи) Резолюції 70/1 не були в повній мірі врахованими при розробці та прийнятті Указу Президента України «Про цілі сталого розвитку» на період до 2030 року від 30 вересня 2019 року, оскільки фактично в цьому політико-правовому документі перераховані 17 цілей, які визначені у Резолюції 70/1.

Але, на нашу думку, важливим є не тільки прописати цілі сталого розвитку згідно з Резолюцією 70/1 , а і визначити завдання в межах кожної цілі, які можна реалізувати враховуючи особливості соціального, економічного розвитку та екологічної ситуації в Україні, виклики, пов'язані зі зміною клімату та забрудненням навколишнього природного середовища.

На наш погляд Резолюція 70/1 як політико-правовий документ міжнародного рівня підлягає вивченню студентами при викладанні курсу екологічне право України та спецкурсів для здобувачів ОР Бакалавр та Магістр, та обов'язково братись до уваги при розробці будь-яких політико-правових документів та нормативно-правових актів.

Використані джерела

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція ООН 25 вересня 2015 р. №A/RES/70/1 URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>

*Ковач Б. Л.,
аспірантка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОРЕНДА ЗЕМЛІ В КАНАДІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Для вдосконалення регламентації земельних відносин в Україні, у тому числі відносин щодо оренди землі, слід звернути увагу на політику інших країн, наприклад Канади. Це країна з розвиненими ринковими відносинами, де орендодавцем може бути держава. Земельна політика Канади спрямована на забезпечення ефективного використання землі, обмеження можливостей отримання надходів від землі, припинення спекулятивних угод із землею та формування ефективного землекористування.

У Канаді відповідно до Конституції держави власниками земель визначаються федеральний уряд, провінції і муніципалітети. Міські землі перебувають в основному у власності муніципалітетів, які отримують прибуток від передачі в оренду та продажу земельних ділянок. В умовах домінування муніципальної власності на землю, головними суб'єктами земельних відносин виступають міські муніципалітети. Політика місцевої влади, заснована на використанні переважно методів регулювання оренди. Муніципалітети, будучи найбільшими власниками і розпорядниками земель, виконують обов'язок справедливого відведення та належного регулювання правового режиму земель, власниками яких вони виступають.

У Канаді досить значна площа земель належать до державної власності – до 90%. Зокрема державними визнані лісові землі, землі національних парків, заповідників, пасовища низької якості, пустелі, території військового відомства. Якщо виникає економічний

інтерес до цих земель, вони продаються, але найчастіше надаються в оренду через земельні аукціони, тобто теж за плату.

Система передачі цих земель в оренду передбачає одноразовий збір за можливість використання земель та щорічну орендну плату за безпосереднє використання земельної ділянки.

Оренда державних земель, зайнятих лісами, забезпечує поєднання адміністративних заходів з економічними (стягнення податків за земельні угіддя та інших платежів з метою регулювання обсягів лісокористування та лісогосподарської діяльності). Водночас це дає можливість власникам ліцензії діяти самостійно та проявляти ініціативу щодо використання лісових ресурсів.

Головною і специфічною ознакою інституту оренди в Канаді є активна роль держави-орендодавця. Функціонує також ціла система жорсткого державного регулювання діяльності фізичних та юридичних осіб, які використовують землю на засадах оренди, через запровадження ліцензування та спеціальних заборон.

Основними цілями використання земельних ділянок на праві оренди визнані: розробка родовищ корисних копалин, лісокористування, рідше сільськогосподарське використання.

Оренда землі призводить до передачі права оренди на землю від орендодавця орендареві на певний термін. У провінціях загального права та Квебеку повідомлення про оренду (часто у формі короткого формального повідомлення про аренду або коротке повідомлення про умови аренди) ця заява про оренду може бути зареєстрована за правом володіння. Такий підхід здійснюється з метою збереження пріоритету права власності та надання повідомлення майбутнім отримувачам відсотків.

Орендні відносини характеризуються конфіденційністю договору, а також конфіденційністю володіння майном. Відповідно до цієї конфіденційності орендодавець та орендар зобов'язані умовами оренди і можуть кожен забезпечити виконання обов'язків згідно з договором. Так угода щодо оренди стосовно користування та володіння приміщенням часто пов'язані із землеволодінням, орендодавець та орендар відповідають за порушення таких домовленостей. Наприклад, у Квебеку оренда надає право на особисте користування або володіння орендованими землями, але не надає права власності.

В Україні об'єктами оренди виступають земельні ділянки, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, комунальній або державній власності. Відповідно до ст.13 Закону України «Про оренду землі», договір оренди землі - це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства .

Отже, недосконалість національного законодавства, що регулює відносини з приводу оренди землі, є одним із стримуючих факторів розвитку системи орендних відносин. Запровадження канадської моделі державного регулювання оренди землі може бути корисним для подальшого розвитку національного інституту орендних відносин в Україні.

Ковтун О.М.

*к.ю.н, доцент, доцент кафедри
кримінального та адміністративного
права Академії адвокатури України*

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобальна екологічна криза охопила людську цивілізацію. Україна і світ знаходяться на межі екологічної кризи. Якнайшвидшого вирішення потребують глобальні екологічні проблеми: кліматична, енергетична, охорона і збереження біорізноманіття, запобігання масовій вирубці лісів, проблема переробки та утилізації відходів тощо. Пандемія COVID-19 поставила ці проблеми більш гостро, наочно продемонструвавши чіткий взаємозв'язок між здоров'ям людини та станом навколишнього природного середовища. Як вірно зазначено у Стратегії біорізноманіття ЄС до 2030 року, пандемія підвищує рівень усвідомлення зв'язків між нашим власним здоров'ям та здоров'ям екосистем. Вона демонструє потребу в сталих ланцюгах постачання та моделях споживання, де останні не перевищують ресурсно-продуктивної здатності планети. Прoslідується той факт, що ризик виникнення та поширення ін-

фекційних захворювань збільшується по мірі знищення природи. Таким чином, захист та відновлення біорізноманіття та повноцінно функціонуючі екосистеми відіграють ключову роль для підвищення нашої стійкості та попередження виникнення та поширення хвороб у майбутньому [1, с. 9].

Вирішити глобальні екологічні проблеми зусиллями однієї чи декількох держав неможливо. В умовах глобалізації особливо важливим вектором правового регулювання екологічних відносин є міжнародне співробітництво. Отже, у сучасному світі стрімко зростатиме роль та значення міжнародного права навколишнього середовища (International Environmental Law). Основоположним принципом як міжнародного, так і національного екологічного права є принцип сталого розвитку (sustainable development), наукове обґрунтування якого вперше представлено Всесвітньою комісією з питань навколишнього середовища і розвитку під головуванням Гро Харлем Брундтланд в Доповіді 42-ї сесії Генеральної асамблеї ООН в 1987 р. і згодом розвинуте на численних світових форумах, зокрема: на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) та багатьох інших. Базовою ідеєю концепції сталого розвитку виступає інтеграція трьох компонентів – економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього природного середовища. Всі три компоненти мають бути врівноважені, заперечується пріоритетність жодного з них у підходах до регулювання та прийняття управлінських чи господарських рішень на всіх рівнях [2, с. 235].

Принаймні 4 з 17 Цілей Сталого Розвитку, що визначені у підсумковому документі Саміту ООН зі сталого розвитку 2015 року «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», безпосередньо стосуються екологічної складової, тобто охорони та збереження довкілля: Ціль 6 – забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; Ціль 13 – вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; Ціль 14 – збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; Ціль 15 – захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лі-

сокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття [3].

Але впроваджувати у життя принципи сталого розвитку та реалізовувати зазначені вище Цілі Сталого Розвитку буде конкретна людина, особистість: урядовець, законотворець, вчитель, кожен пересічний громадянин. І ця Людина неодмінно повинна бути носієм еколого-правової культури, тобто належного рівня еколого-правової освіти та еколого-правової свідомості. У світлі концепції сталого розвитку ідеалом освітніх систем має стати формування особистості, яка готова будувати свої відносини з навколишнім середовищем на основі розуміння його цілісності та архіважливості для існування самої людини. На шляху формування такої особистості надзвичайно важлива роль належить еколого-правовій освіті. Принагідно зауважу, що Ціллю 4 з 17 Цілей Сталого Розвитку є якісна освіта. Недосконалість системи екологічної освіти та просвіти визначено першопричинами екологічних проблем України [4].

А як ми можемо отримати носія еколого-правової культури, здатного вирішити екологічні проблеми, якщо, як справедливо зазначає В.М. Єрмоленко, «серед переліку спеціальних (фахових, предметних) компетентностей випускника юридичного бакалаврату, визначеного розділом IV стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право», немає навіть натяку на необхідність формування спеціальної компетентності еколого-правового напрямку»? [5, с. 61]. Аналогічною є ситуація щодо компетентностей випускника юридичної магістратури.

Зважаючи на надважливе значення екологічного права в умовах глобалізації, вважаємо за необхідне доповнити перелік спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, що міститься у зазначених вище Стандартах вищої освіти компетентностями еколого-правового змісту.

Отже, екологічна компетентність має бути обов'язковою компетентністю, що повинно бути зафіксовано у всіх державних стандартах освіти. Під екологічною компетентністю ми розуміємо динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здат-

ність особи жити у гармонії з природою, задовольняти свої потреби, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої життєві потреби; приймати рішення та діяти в інтересах збереження довкілля [6, с. 139].

Отже, в умовах глобалізації та пандемії COVID-19 роль та значення екологічного права невпинно зростає. Еколого-правовій освіті належить визначальна роль на шляху вирішення екологічних проблем та запобігання екологічній кризі. Екологічна компетентність має стати обов'язковою компетентністю в усіх освітніх стандартах.

Список використаних джерел:

1. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіційний адаптований переклад українською) / пер. з англ. О. Осипенко; ред. та адапт. А. Куземко та ін. Чернівці : Друк Арт, 2020. 36 с.

2. Малишева Н.Р., Ковтун О.М. Природоохоронне право України у контексті глобалізаційних викликів. *Часопис Київського університету права*. 2021. №1. С. 234-239.

3. Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

4. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Затверджено Законом України від 28 лютого 2019 року №2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. №28. Ст. 980.

5. Єрмоленко В.М. Питання запобігання формуванню еколого-правового нігілізму у вищій юридичній освіті в Україні. *Екологічне законодавство України через призму його історичного розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 60-річчя Закону «Про охорону природи Української РСР» (м. Київ, 9 квітня 2021 р.)*. К.: Видавництво «Наукова столиця», 2021. С. 59-62.

6. Ковтун О.М. Екологічна освіта, освіта для сталого розвитку, екологічна компетентність як правові категорії. *Збірник ма-*

теріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних відносинах»: матер. зібрання (м. Одеса, 6-9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т.Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х.А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 136-139.

Кожушний К.С.

аспірант кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ ЯК НОСІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ

На сьогоднішній день активно продовжується розвиток багатоквартирного будівництва. Це зумовлює збільшення кількості об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, які здійснюють управління такими будинками. При цьому, існують численні прогалини і неузгодженості земельного законодавства, що не дають змогу таким суб'єктам належним чином здійснювати земельні права.

Частинами 1, 2 статті 42 Земельного кодексу України закріплено, що у власність (постійне користування) співвласникам, або в постійне користування підприємствам, установам і організаціям, які здійснюють управління будинками передаються наступні земельні ділянки, на яких розташовані:

- а) багатоквартирні будинки;
- б) належні до таких будинків будівлі, споруди;
- в) прибудинкові території [1].

Земельні ділянки, на яких розташовані багатоквартирні будинки, а також належні до них будівлі, споруди та прибудинкова територія, що перебувають у спільній сумісній власності власників квартир та нежитлових приміщень у будинку, передаються безоплатно у власність або в постійне користування співвласникам багатоквартирного будинку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Однак, такого порядку досі не прийнято.

Співвласниками багатоквартирного будинку, відповідно до частини 1 статті 1 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» визнаються всі власники квартир та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку.

Отже, землі під багатоквартирним будинком, під допоміжними спорудами та прибудинкова територія можуть бути передані у власність співвласникам – власникам квартир та нежитлових приміщень будинку. При цьому, жодним чином не зазначено про передачу у власність юридичній особі – об'єднанню співвласників багатоквартирного будинку (далі також – ОСББ).

Із буквального тлумачення норми частини 2 статті 42 Земельного кодексу України, усю процедуру відведення (а це клопотати про надання дозволу на розробку проекту землеустрою, замовляти його розробку тощо), безпосередні дії з отримання земельної ділянки, вчиняти інші дії у разі позитивного результату – подавати заяву про реєстрацію права власності на таку землю - мають всі співвласники разом. У багатоквартирних будинках, де власників більше 50, це виглядає майже неможливим. Навіть якщо є можливість призначити представника – то залишається питання, як домовитись щодо цього із всіма власниками. Тим більше представництво припиняється у випадку відкликання довіреності, або ж у випадку смерті довірителя/ліквідації юридичної особи. Представник просто буде позбавлений можливості здійснювати дії без згоди хоча б одного співвласника [1].

Верховний Суд у Постанові від 17.04.2019 року у справі №461/8315/17 прийшов до висновку, що ОСББ, як юридична особа, має право звернутися до уповноважених органів із клопотанням про надання дозволу на виготовлення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для обслуговування багатоквартирного будинку, а відповідний орган зобов'язаний прийняти відповідне рішення про надання або про відмову у наданні такого дозволу [2].

Однак, навіть якщо на цьому етапі співвласники можуть домовитись і провести процедуру відведення землі успішно – то як бути надалі – наприклад, у випадку зміни співвласників (зокрема, при продажу квартири)?

Невирішеним залишається також і питання про те, що робити із необхідністю вчинення певних дій із землею – здійснити, наприклад, передачу певної частини землі в оренду третім особам? Чи може ОСББ продати землю?

Земельний кодекс України у статті 88 вказує, що володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою, що перебуває у спільній частковій власності, здійснюються за згодою всіх співвласників згідно з договором, а у разі недосягнення згоди – у судовому порядку. Іноді на загальних зборах співвласників складно досягти згоди, а що вже казати про одноставність при прийнятті таких рішень. Вирішувати кожного разу це питання в судовому порядку однозначно – не найкращий механізм управління землею.

Також слід приділити увагу питанню, яке стосується автоматичного переходу речових прав на земельну ділянку внаслідок набуття права власності на житловий будинок, споруду. Відповідно до статті 120 Земельного кодексу України встановлюється автоматичне набуття речових прав на ділянку внаслідок переходу права власності на житловий будинок чи споруду.

При аналізі цієї норми, насамперед, має враховуватися те, що права на таку земельну ділянку не можуть перейти до ОСББ в тому обсязі та на тих умовах, які встановлені для попереднього землекористувача/власника, оскільки перехід права власності на частину житлового будинку (квартиру) здійснюється, все ж таки, на користь співвласника, які не мають статусу об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Перехід прав на земельну ділянку від однієї особи до іншої можливий лише на тих же самих умовах, тобто змінюється суб'єктний склад правовідносин, а обсяг прав на земельну ділянку залишається незмінним.

Отже, чинним законодавством не в повному обсязі врегульовано процедуру передачі земельних ділянок під багатоквартирними будинками у власність або користування об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку. Зокрема, чітко не вказаний статус ОСББ як юридичної особи у цих правовідносинах, що зобов'язує всіх власників квартир досягати стовідсоткової єдиної згоди щодо будь-якого питання, яке стосується долі земельних ділянок.

Названі та інші прогалини можуть бути врегульовані, зокрема, прийняттям Кабінетом Міністрів України спеціального порядку, на який посилається законодавець у статті 42 Земельного кодексу України, однак такий порядок досі відсутній.

Список використаних джерел:

1. Земельний Кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3, ст. 27. Дата оновлення: 28.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 30.10.2021).
2. Постанова Верховного Суду у від 17.04.2019 року у справі №461/8315/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81241382> (дата звернення: 30.10.2021).

Кондратенко Д.Ю.,

*кандидат юридичних наук, асистент
кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, юрисконсульт
PE “Bakor”, LLC “Budenergomontazh”,
LLC “Probudservice”*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ

Підписання й ратифікація Верховною Радою України Угоди про асоціацію між Україною та ЄС зумовило низку законодавчих змін щодо врегулювання агроінноваційного сектору України. Главою 17 зазначеної Угоди про асоціацію «Сільське господарство та розвиток сільських територій» регламентовано, що співробітництво між Сторонами в галузі сільського господарства та розвитку аграрних регіонів, серед іншого передбачений один із напрямів, як сприяння впровадженню інновацій шляхом проведення наукових досліджень та стимулювання розширення послуг сільськогосподарським виробникам.

До того ж реалізація «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої указом Президента України від 12 січня 2015

року № 5/2015, зумовила необхідність стрімкого реформування аграрних відносин та формування державної аграрної політики, спрямованої на вдосконалення сфери інноваційного, екологічно безпечного аграрного господарювання й диверсифікації видів економічної діяльності в межах сільських територій та підвищення інвестиційного іміджу держави.

Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства являє собою створення відповідної інноваційної інфраструктури щодо розробки або залучення нових технологій, продукції або послуг, організаційна, адміністративна діяльність, яка спрямована на використання та комерціалізацію наукових досліджень та розробок, що підвищують конкурентоспроможність підприємства.

Дійсно, інноваційна діяльність у сільському господарстві має особливий об'єкт правового регулювання, наприклад, нові сорти рослин, породи тварин, технології вирощування, зберігання сільськогосподарського виробництва. Крім того, здійснення інноваційної діяльності має прив'язку до сезонності. Особливість цих інновацій полягає також в тривалому терміні окупності інновацій, необхідності адаптації рослин і тварин до різних територіальних кліматичних умов. З огляду на ці особливості інноваційна діяльність в аграрному секторі потребує свого унормування на законодавчому рівні.

Загалом інновації в агробізнесі можна виділити у таких сферах, як: створення нового сільськогосподарського продукту; нових технологій вирощування; забезпечення цифрового агровиробництва та ін. Останні найпоширеніші серед сільськогосподарських українських товаровиробників. Так, Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» було встановлено, що технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу виступає одним із стратегічних пріоритетних напрямів у 2011 – 2021 роках в Україні. Така позиція стала продовженням положень щодо аграрних інновацій, закладених Загальнодержавною комплексною програмою розвитку високих наукоємних технологій 2004 р.

Інновації в українському аграрному секторі в основному зумовлені функціонуванням агрохолдингів з іноземними інвестиціями та розвитком стартапів, що надають аграрним компаніям

інноваційні послуги та рішення, з огляду на це, можна виокремити деякі напрями, як: точні сільськогосподарські рішення для моніторингу ґрунтів та посівів за допомогою системи віддалених датчиків (наприклад, датчиків вологості ґрунту), супутникових знімків, мультиспектральних камер та метеорологічних датчиків; *GPS* трекери для сільськогосподарської техніки; автоматизовані системи управління земельними банками агропідприємств; дрони та відповідні алгоритми (наприклад, геопросторовий аналіз) для аналізу зображень в режимі реального часу та внесення добрив або засобів захисту сільськогосподарських рослин; рішення для лабораторної діагностики та агрономічних досліджень; рішення щодо управління енергоефективністю та використанням бензину; автоматизовані зрошувальні системи; стартапи, що запроваджуються в Україні тощо. В Україні вже працює низка національних компаній, які розробляють агро-стартапи, орієнтовані на *Soft Farm*. Зокрема це: інтегровані ІТ-рішення для рослинництва і тваринництва: журнали зоотехнічних заходів; облік поголів'я; управління раціонами харчування; точне землеробство; агророзвідка і контроль посіву – *GPS*-моніторинг обладнання, аналіз супутникових знімків метеоспостережень; використання системи *Ай Ті Лінкс (itLynx)* – автоматизована зрошувальна система (автоматизоване водопостачання, моніторинг температури та вологості ґрунту); *GPS* відстежування – моніторинг споживання бензину «*Агрілаб*» (*AgriLab*); дистанційне зондування та аналіз ґрунту для малих та середніх аграрних господарств за допомогою безпілотників та мультиспектральних камер.

Інноваційним напрямом в агробізнесі наразі вважається застосування технологій блокчейн (*Blockchain*). Зокрема, за допомогою технології блокчейну можуть укладатися смарт-контракти в агробізнесі та подальший контроль за їх виконанням. Смарт-контракт може виступати автоматизованою системою, що діє задля виконання договору, укладеного в іншій формі (автоматизовані системи, направлені на виконання договорів, сьогодні широко застосовуються банками, телекомунікаційними операторами тощо). Технології *Blockchain* надають можливість охопити усю інформацію про сільськогосподарську продукцію та харчові продукти із неї від початку розробки технології, процесу виробництва до

реалізації кінцевим споживачем, зокрема при використанні QR-кодів.

В Україні ухвалено значну кількість нормативно-правових актів, які закріплюють курс на агроінноваційний розвиток держави та встановлюють напрями й механізм його реалізації. Однак більшість законодавчих положень так і не були реалізовані, особливо у сфері агроінноваційного сектору економіки, а чинність окремих положень було призупинено або їх взагалі вилучено, інші мають декларативний характер.

Кондратюк Т. М.

*к.ю.н., старша викладачка кафедри
аграрного, земельного та екологічного
права імені академіка В. З. Янчука
Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Шість відсотків земель Європи складають природоохоронні території [1]. Такі території виділяються з метою збереження природних ландшафтів, генофонду рослинного і тваринного світу. У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначається система природних територій та об'єктів, що самі підлягають особливій охороні, до якої включаються території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України [2]. Особлива природоохоронна функція відводиться насамперед територіям природно-заповідного фонду та екологічної мережі. Належний облік цих територій повинен забезпечити їх збереження та охорону і захист від надмірних змін внаслідок господарського втручання людини. Питання обліку територій природно-заповідного фонду, щодо їх кількісного та якісного стану визначаються в Інструкції про зміст та складання документації державного кадастру території та об'єктів природно-заповідного фонду Украї-

ни. Відповідно документація кадастру включає: форму 1ДКПЗФ картку первинного обліку територій та об'єктів ПЗФ; форму 2ДКПЗФ «Державний кадастр територій та об'єктів ПЗФ; форму 3ДКПЗФ «Карта-схеми розташування територій та об'єктів ПЗФ України»; форму 4ДКПЗФ «Зміни у складі природно-заповідного фонду України» [3]. Загалом мета ведення кадастру –забезпечити органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб достовірними даними про правовий статус, належність, режим, географічне положення, кількісні та якісні характеристики території, їх природоохоронну, наукову, виховну, рекреаційну та іншу цінність задля охорони, збереження та ефективного управління функціонуванням і розвитком ПЗФ.

У цілому основу обліково-реєстраційної системи земель в Україні становить Державний земельний кадастр [4, с.2]. Порядок ведення і основні положення якого визначаються у Законі України «Про Державний земельний кадастр» та Порядку ведення Державного земельного кадастру [5]. Відомості про включені земельні ділянки до екологічної мережі вносяться в Державний земельний кадастр та містобудівний кадастр, відображаються в кадастрових планах, документації із землеустрою, містобудівній документації (Генеральній схемі планування території України, генеральних планах населених пунктів, детальних планах та планах зонування територій, схемах планування територій на регіональному рівні), матеріалах державного обліку лісів та лісовпорядкування під час розроблення цієї документації або внесення змін до неї. Однак ці дані не надають повну інформацію щодо обліку територій екологічної мережі.

Загалом питання обліку природоохоронних територій являється актуальним і потребує додаткового детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття : міжнародний документ від 25 жовтня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711?find=1&text. Дата звернення (01.12.2021).

2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>. Дата звернення (01.12.2021).

3. Інструкція про зміст та складання документації державного кадастру території та об'єктів природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 16 лютого 2005 року № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-05#Text> (дата звернення 01.12.2021).

4. Кондратенко Д. Ю. Окремі питання обліку земель як правової категорії. Підприємство, господарство і право. 2020. № 3. С. 109-113.

5. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 року № 1051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF>. (дата звернення 01.12.2021).

Корнієнко Г.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного
права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ АГРАРНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЮРИДИЧНИХ ВНЗ

За роки незалежності нашої держави, коли відбулися історичні трансформації у суспільному, політичному, економічному житті, аграрне право України сформувалося як самостійна галузь права, наукова доктрина та навчальна дисципліна з відповідною структурою та сучасним змістовним наповненням. Як самостійна галузь воно є складовою цілісної системи вітчизняного права та законодавства, основою та інструментом правового регулювання аграрних відносин, які становлять предмет його вивчення як науки, системне викладення доктринальних положень якої утворює теоретичну базу аграрного права як навчальної дисципліни.

Докорінні зміни в аграрному секторі економіки стали каталізатором стрімкого виникнення нових аграрних правовідносин, що, природно, зумовило активний розвиток аграрного законодавства. Задля забезпечення правового поля для аграріїв було прийнято велику кількість законів та підзаконних нормативних актів, у яких з

позицій нових реалій закріплювалося право: приватної власності на землі сільськогосподарського призначення; на вироблену сільськогосподарську продукцію; на розвиток різних форм господарювання на селі, заснованих на приватній формі власності. Ці важливі кроки законодавця стали першими на шляху створення міцної та якісної правової основи для розвитку приватноправових відносин в аграрному секторі економіки. Варто відмітити, що створення умов для діяльності сільськогосподарських товаровиробників у правовому полі сприяло не тільки розбудові правової держави, а й вирішенню більш локальних, проте не менш важливих для всієї України питань, а саме забезпеченню продовольчої безпеки, раціональному використанню та охороні земель сільськогосподарського призначення, активізації впровадження інноваційних технологій, розвитку сучасного села. Зважаючи саме на це, в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 заявлено про адаптацію резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 і на її основі визначено способи виконання окреслених завдань, зокрема шляхом подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства [1]. Виходячи з поставлених завдань, прийнято Національну економічну стратегію на період до 2030 року, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 [2]. Відповідно до цього документа стратегічними напрямками є забезпечення проведення стимулюючої та дорадчої аграрної політики, на підставі чого плануються зміни державного управління аграрного сектору, розширення діяльності дорадчих аграрних служб, забезпечення аграрної освіти, розвиток аграрного ринку, стимулювання функціонування аграрних кластерів та ін.

Пріоритетність аграрного сектору економіки в життєзабезпеченні нашого суспільства є аксіоматичною, а отже, як наслідок, все більшої ваги набуває аграрне право як регулятор відповідних відносин. Проте, незважаючи на очевидність стратегічного значення аграрного права як галузі права та навчальної дисципліни, останнім часом в юридичних ВНЗ спостерігається тенденція до зменшення лекційних годин, та й взагалі навчального навантаження.

У рамках 24 лекційних годин, виділених навчальним планом, за яким працює кафедра земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, викладачі, на жаль, можуть дати студентам знання тільки з основ аграрного права. За такий обмежений час неможливо ґрунтовно охарактеризувати особливості приватноправових відносин в аграрному секторі економіки, розглянути правові проблеми функціонування окремих суб'єктів аграрного права, пояснити специфіку реалізації сільськогосподарської продукції, в тому числі експорт, незважаючи на те, що 45% валютних надходжень, які є на території України, – це надходження від експорту сільськогосподарської продукції. Немає можливості розглянути на належному рівні питання забезпечення продовольчої безпеки, агроекологічних вимог до виробників сільськогосподарської продукції.

Подібний підхід до визначення обсягу навчальних годин не сприяє підготовці сучасного фахівця, а надто з огляду на те, аграрно-правова наука не стоїть на місці, навпаки, вона активно розвивається, розширюються її горизонти, збагачується її змістове наповнення та структура. Так, В.В. Носік вважає, що в Україні сформувалися передумови для виокремлення у правовій системі агроекологічного права як легальної форми виразу правової інтеграції аграрної, екологічної і соціальної політики держави в забезпеченні сталого розвитку. Аграрну складову агроекологічного права можуть становити принципи, норми, правила, у яких закріплюються основні напрями, засоби, інструменти інтеграції державної та екологічної політики на основі екосистемного підходу, встановлення імперативної вимоги до виробництва безпечної та якісної сільськогосподарської продукції, додержання санітарних та фітосанітарних вимог, забезпечується розвиток органічного виробництва, передбачається мінімізація негативного впливу застосування пестицидів та агрохімікатів на життя та здоров'я людини тощо [3 с.560]. На наш погляд, підгалуззю аграрного права є право агробізнесу, що утворює систему правових інститутів, які регулюють сферу агровиробничої, агроінноваційної, агрологістичної, матеріально-технічної та освітньо-інформаційної підприємницької діяльності суб'єктів аграрного ланцюга, які мають відповідну підтримку та несуть соціальну відповідальність.

Зазначимо, що такі підходи передбачають розширення кола відносин, які охоплює предмет аграрного права, причому як галузі права, так і навчальної дисципліни. А це означає, що вивчення цих специфічних відносин дозволяє як науковцям, так і студентам розширити коло знань теоретичного та практичного напрямів, що стосуються правового регулюванням фактично існуючих сучасних аграрних і пов'язаних з ними відносин, які виникають в аграрному секторі економіки.

На нашу думку, зважаючи на окреслені проблеми вивчення аграрних та пов'язаних з ними відносин в рамках навчальної дисципліни «Аграрне право», слід запропонувати на базі отриманих на попередніх курсах знань запровадити навчальні дисципліни «Право агробізнесу» та «Агроекологічне право» для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» денної форми навчання. Впровадження таких дисциплін дозволить не тільки підвищити рівень існуючих знань у сфері аграрного права, а й заохотити до отримання юридичної освіти здобувачів, які мають дипломи про вищу освіту, здобуту в аграрних навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

2. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

3. Носік В. В. Агроекологічне право: нова парадигма в модернізації правової системи України за Європейським курсом сталого розвитку. Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія/ редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В. А. Журавель (заст. голови редкол.) та ін.; Нац. Акад. прав. наук України. Харків: Право, 2021 С.551–561.

Корпан О. А.,
студент 4 курсу, 2 групи ІПКЮ

ПРАВОВІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У більшості розвинених країн світу агрострахування для фермерів відіграє надзвичайно важливу роль, адже воно сприяє мінімізації ризиків. Проте, незважаючи на те, що саме сільське господарство є однією з провідних галузей в Україні, вітчизняні аграрії відносяться до можливості страхування власного урожаю досить таки скептично, адже вони не знають про переваги та не вірять у здійснення виплат.

Поняття агрострахування, або ж страхування сільськогосподарських ризиків, передбачає за собою особливий вид господарської діяльності, у процесі якого створюється страховий фонд, з якого, в разі настання страхового випадку, що передбачений законом або договором, здійснюються виплати страхувальникам. Страхування ризиків аграрного виробництва є важливим елементом системи фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. Головною метою агрострахування є часткове або повне компенсування фермерові втрат урожаю, яке можливе через несприятливі природні явища, такі як посуха, град, ураган тощо.

Основним нормативним актом, який регулює страхування в Україні є Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. Даний закон регулює відносини у сфері страхування, передбачає всі види обов'язкового страхування та добровільного. Саме цей закон передбачає право страховиків займатися виключно тими видами добровільного страхування, які визначені їхньою ліцензією та покладає обов'язок на страхові компанії, які планують надавати послуги в сфері агрострахування, отримувати спеціальну ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарської продукції. Також, одним з основних законодавчих актів, який визначає модель організації системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою та в якому прописано механізм надання аграріям субсидій через механізм здешевлення страхових премій є Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р.

Державна підтримка полягає в компенсації аграріям з державного бюджету грошових коштів у вигляді субсидій для оплати частини страхової премії нарахованої за договором страхування. Однак цей механізм фактично не працює. Також можна додати і Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 року, у якому був частково прописаний механізм використання коштів, що спрямовуються на відповідні цілі. У липні 2021 року Верховна Рада підтримала у другому читанні та в цілому законопроект № 5104 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Цей закон суттєво оновлює систему державної підтримки сільськогосподарського страхування. Варто зазначити, що новий Закон закладає підґрунтя для розвитку індексного страхування, що набуло великої популярності в світі через розвиток технологій, швидкість адміністрування цих продуктів, та відповідно, часто призводить до здешевлення страхового покриття. Відмінністю та перевагами індексного страхування є те, що на відміну від класичного страхування, де страхові продукти базуються на оцінці збитків, індексне страхування базується на значенні певних індексів, таких як індекс врожайності у певному регіоні та індекс погоди.

24 липня 2021 року набули чинності зміни до законодавства щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Метою закону є визначення механізмів надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам для страхування сільськогосподарської продукції. Зокрема, законом пропонується внести зміни до Податкового кодексу України в частині збільшення ставки податку на дохід за договорами страхування сільськогосподарської продукції на 0,5 відсоткові пункти з метою подальшого спрямування цих коштів на підтримку страхування сільськогосподарської продукції.

Аграріям відшкодують частину страхового внеску, який становитиме до 60% з обмеженням розміру виплат за об'єктами страхування. Передбачено, що конкретний розмір компенсації буде визначатися виходячи із можливостей держбюджету у відповід-

ному порядку використання бюджетних коштів. Також законом внесено зміни до законів «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію» та «Про фермерське господарство» в частині надання можливості цим господарствам отримувати державну підтримку на страхування сільськогосподарської продукції.

Головним викликом для страховиків залишається проблема з довірою населення. Проте, така практика притаманна не тільки нашій країні, адже в багатьох зарубіжних державах рівень довіри аграріїв до страхування є досить низьким. Хоча, дана процедура є надзвичайно важливою, задля безпеки свого врожаю, скоту тощо. На жаль, про можливість застрахувати ризики фермери згадують лише коли зазнають величезних втрат. Виходячи з вищезазначеної інформації розвиток агрострахування в Україні має певні проблеми. До основних причин, які створили відповідно низький рівень страхування сільськогосподарських ризиків агропідприємствами, слід віднести необізнаність та недовіру до сфери страхування. Проте, якщо переглянути динаміку ринку агрострахування, то його негативний стан спостерігався до 2016 року, а далі він починає зростати та розвиватися. Упевнений, що держава має надавати підтримку сільськогосподарським товаровиробникам за агрострахуванням, так як це відбувається у більшості зарубіжних країн.

Корсун-Цуркан О.Б.

*аспірант Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Головне управління Держгеокадастру
у Харківській області начальник Відділу
№ 2 Управління у Харківському районі*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Всі землі в Україні згідно з Конституцією України оголошені основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Одним із різновидів такої охорони національного багатства виступає його правова охорона, тобто охорона пра-

вовими нормами. Держава, в особі Верховної Ради, реалізуючи конституційне положення, прийняла Закон України «Про охорону земель» та у складі чинного Земельного кодексу виокремила спеціальний самостійний розділ VI «Охорона земель». Окрім того правовій охороні даних земель присвячена низка підзаконних нормативно-правових актів.

Безперечно всі без винятку землі в межах України підлягають особливій охороні. Проте сьогодні актуалізуються проблеми, які стосуються охорони земель лісогосподарського призначення, що складають основу біорізноманіття. Саме ці землі потребують особливої охорони, оскільки вони виконують низку екологічних функцій та виступають місцем зосередження лісів, які, своєю чергою, Лісовим кодексом України (стаття 1) віднесені до національного багатства. За своїм призначенням та місцерозташуванням лісові ресурси виконують переважно водоохоронні, захисні, естетичні, виховні та інші функції. Проте у зв'язку із загостренням проблем збереження біорізноманіття, питання, яке стосується охорони земель лісогосподарського призначення, виходить на перший план. Натомість земельно-правові норми, що регулюють відносини у сфері охорони даних земель, потребують удосконалення.

Так, статтею 162 Земельного кодексу України визначено, що охорона земель являє собою систему правових, організаційних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення та інше. Як бачимо, наведена дефініція охорони земель, в тому числі і лісогосподарського призначення, передбачає передовсім попереджувальні заходи, які мають на меті запобігання необґрунтованому вилученню даних земель, тобто йдеться про запобігання зменшенню їх площі. Окрім того, до охоронних заходів включено захист від шкідливого антропогенного впливу та підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення. Отже мова йде про охорону якісного стану даних земель. Всі названі заходи мають переважно попереджувальний характер, спрямовані на збереження кількісних та якісних показників. Ціл-

ком очевидно, що законодавець має на увазі різні за характером та сутністю охоронні заходи. Так, коли йдеться про запобігання необґрунтованому вилученню державних земель лісогосподарського призначення, які перебувають у користуванні відповідного держлісгоспу, такий держлісгосп не може самостійно вирішити питання про припинення права користування земельною лісовою ділянкою, а повинен спочатку звернутися до Держлісагентства та отримати погодження на вилучення земельної ділянки лісогосподарського призначення і тільки після цього має підстави звертатися з відповідним клопотанням до уповноваженого органу державної влади або місцевого самоврядування. Уповноважений орган державної виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, приймаючи рішення про вилучення, викуп або примусове відчуження для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, повинен всебічно обґрунтовувати своє рішення. Отже, рівень обґрунтованості вилучення, викупу державних земель лісогосподарського призначення має визначати саме уповноважений орган на підставі відповідного погодження Держлісагентства та згоди постійного землекористувача (держлісгоспу). Однак, такий захисний механізм як погодження Держлісагентства стосується тільки державних земель лісогосподарського призначення, які перебувають у користуванні держлісгоспів, оскільки статутні документи останніх містять необхідність у такому погодженні. Що стосується інших земель лісогосподарського призначення, то, на жаль, на даний час відсутні будь-які правові механізми для запобігання їх вилученню. Крім того, доля таких земель на даний час є під загрозою у зв'язку з тим, розпорядником комунальних земель, у тому числі і земель лісогосподарського призначення є новостворені територіальні громади в особі селищних та міських рад, які через відсутність у своєму складі працівників з необхідним у цьому напрямку досвідом та фахом, здебільшого не розуміють, що землі лісогосподарського призначення потребують особливого захисту, а тому «варварський» підхід – «назвемо лісовкриті землі ріллею та віддамо їх для ведення особистого селянського господарства» є неприпустимим. Тому, на законодавчому рівні слід перебачити необхідність отримання наукового висновку, виданого спеціалізованими науковими закладами, про обґрунтованість або не-

обґрунтованість вилучення (виведення з лісогосподарського обігу) земельних ділянок лісогосподарського призначення усіх форм власності, який буде обов'язковим для розгляду органом державної виконавчої влади чи місцевого самоврядування, уповноваженим приймати відповідні рішення.

Натомість із змісту статті 164 Земельного кодексу України випливає, що охорона земель лісогосподарського призначення, поміж іншого, включає захист лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб. Звертає на себе увагу наступна обставина. У першому випадку законодавець має на увазі будь-яке вилучення земельних ділянок із земель лісогосподарського призначення, тобто йдеться про вилучення в широкому сенсі. У другому – за основу приймається формула «вилучення для інших потреб», тобто має місце, по-перше, скорочення площі земель лісогосподарського призначення, по-друге – зміна цільового призначення земель лісогосподарського призначення для інших потреб, яка, крім випадків передбачених законом (зміна цільового призначення земельних ділянок лісогосподарського призначення для розміщення на них лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури, а також зміна цільового призначення земель, визначених пунктом «б» частини першої статті 150 Земельного кодексу України), здійснюються за погодженням з Кабінетом Міністрів України.

Перший та другий випадок тісно взаємопов'язані між собою, оскільки вилучення земель лісогосподарського призначення заради їх вилучення у відповідного землекористувача (землевласника) без виведення з лісогосподарського обігу практично не відбувається (виняток – це припинення права користування землею одному держлісгоспу з метою передачі цих же земель іншому держлісгоспу тощо). А тому, закріплення на законодавчому рівні норми про необхідність отримання зазначеного вище наукового висновку зможе значно зменшити випадки необґрунтованого вилучення земель лісогосподарського призначення та зміни їх цільового призначення для інших потреб.

Окремої уваги заслуговує проблема охорони земель лісогосподарського призначення, в межах яких сьогодні юридичні особи проводять розвідувальні роботи та/або видобування бурштину.

Останнім часом Волинську, Рівненську та Житомирську області захопила «бурштинова лихоманка». В результаті незаконного варварського видобування бурштину відкритим способом, головним чином у межах земель лісогосподарського призначення, ці землі зазнають негативного впливу з боку надрокористувачів, оскільки видобування здійснюється методами, наслідком яких виступає руйнування та знищення природних екосистем на значних територіях, фактично названі землі перестають виконувати роль основи біорізноманіття.

Законом України від 19.12.2019 р. внесені зміни до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин. Зокрема, главу 15 Земельного кодексу України доповнено спеціальною статтею 97-1 «Обов'язки користувачів бурштиноносними надрами, що проводять розвідувальні роботи та/або видобування бурштину». Проте ніяких спеціальних положень, які б стосувались саме охорони земель при видобуванні бурштину відкритим способом в тому числі і в межах земель лісогосподарського призначення, чинне вітчизняне земельне законодавство до цих пір не містить. Закон України «Про охорону земель» теж обходить це питання мовчанкою.

Костицький В.В.,

проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, президент Міжнародної екологічної академії

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК ВИРАЗ ІСТОРИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА ВЧЕНИХ ПЕРЕД ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

1. Сучасна цивілізація зустрілася на рубежі тисячоліть із глобальними викликами, які ставлять під сумнів самі можливості її подальшого існування. Це і руйнування клімату і відповідно загроза глобального потепління та проблеми озонових дір, знищення лісів і демографічний бум, надмірне забруднення атмосфери

та Світового Океану. Тут же окрім екологічних загроз ще й соціальні виклики, вирішення яких не може бути ізольованим від забезпечення сталого розвитку як основного напрямку охорони довкілля. Нагадаємо, що це проблема бідності і масових переселень, світові пандемії і зниження рівня суспільного здоров'я, переміщення екологічно небезпечних виробництв у країни «третього світу» та жорстока експлуатація у них природних багатств. Виявом стурбованості сучасної наукової еліти та громадськості, основним досягненням представників світового екологічного руху слід назвати визнання відповідальності теперішніх поколінь перед прийдешніми, усвідомлення ролі кожного покоління в системі розвитку. Ми стаємо свідком великих гуманітарних змін, намагання вчених представників екологічного руху забезпечити переорієнтацією бізнесу із соціально-орієнтованого на екологічно орієнтований та соціально-відповідальний бізнес, на шлях сталого розвитку, що було вперше задекларовано у рішеннях Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), зокрема у «Порядку денному XXI століття» як основи розроблення та впровадження стратегії існування людства на грані тисячоліть.

2. Громадянське суспільство є протилежністю суспільству традиційному, на відміну від поняття народу передбачає його структуризацію як системи на інститути, причому одна людина може бути представлена у кількох інституціях громадянського суспільства – одночасно бути і членом партії, і державним посадовцем чи власником підприємства, у той час як народ об'єднує усіх представників даної нації чи політичної нації, де ми представлені один раз.

Процес створення громадянського суспільства тривалий, в західних ареалах його можна віднести лише до самих останніх десятиліть, коли туди прийшли і закріпилися елементи егалітарної правосвідомості і правопорядку, ринкових економічних зв'язків і деякі поняття про універсальний характер людської гідності та примату прав людини. Тут треба звернути увагу на те, що у науці зараз неоправдано громадянське суспільство розглядається як система, що об'єднує три елементи інституцій: публічний сектор – держава та місцеве самоврядування, приватний сектор – бізнес, та недержавний сектор – неурядові громадські організації. Маємо ствердити, що окремими елементами (секторами) громадянського

суспільства треба назвати церкву, політичні партії, корпоративні групи, а також науковий корпус, що буде справедливо в епоху знань та визнання науки планетарною силою ноосфери, як про це писав В.І. Вернадський

3. Співробітництво держави і громадянського суспільства включає з'єднання суспільних і приватних можливостей для виробництва суспільних благ, що ні приватний, ні суспільний сектор не може робити самостійно, вирішення соціальних, культурологічних та екологічних проблем. Батьками Конституції України за участю автора такий підхід відображений у статті 17 Конституції, за якою питання національної безпеки визнані як функцією держави, так і справою усього Українського народу.

Крім того, для протидії поширенню названих вище глобальних викликів необхідно переходити до виробництва нових суспільних благ, і не тільки матеріальних, але й духовних, організаційних, управлінських. Тому суб'єктами такого виробництва мають стати усі сектори громадянського суспільства. Приватний сектор може бути залучений до виконання стратегій, зв'язаних із захистом навколишнього середовища, особливо в умовах нестачі суспільних ресурсів. Подібне співробітництво припускає наявність рухливої політичної арени, у якому рішення проблем навколишнього середовища виникають з конфліктів між місцевими співтовариствами й урядовими агентствами. Суспільні інститути і мережі неурядових організацій можуть допомогти в поширенні інновацій за межі місцевого рівня.

4. Іншою важливою умовою, яка має демонструвати відповідальність громадянського суспільства і держави за долю прийдешніх поколінь та стан довкілля, поняттям, значення якого співставне з попередніми, є виникнення і розвиток екологічного права, яке в Україні стало результатом об'єктивних вимог суспільного розвитку, закономірним підсумком еволюції відносин між суспільством і природою в рамках того типу суспільного розвитку, який впродовж десятиліть складався в нашій державі, результатом консенсусу еліт, поєднання зусиль представників науки, громадських екологічних рухів і влади.

Погляди на поняття екологічного права, зміст цієї галузі права розвивалися на основі відповідних суспільних потреб, на основі

практики державотворення. Головне, на що потрібно звернути увагу у цьому зв'язку, – швидкість формування та інтенсивність розвитку екологічного права України, особливо після 1986 року. Перші кроки союзної республіки, а згодом окремої держави набули вираження у правовій формі, увібравши в себе як досягнення, так і прорахунки ранніх років української незалежності. Саме перші роки існування Української держави стали періодом бурхливої законодавчої і в цілому правотворчої діяльності, формування і розвитку низки нових галузей права, серед яких одне з чільних місць належить екологічному. Історії, практично, невідомі аналогічні приклади, коли протягом лічених років були створені основи екологічного права. Сама ж практика підтвердила те, що юридичні норми є ефективним і надійним засобом забезпечення потреб суспільства у закріпленні оптимальної форми взаємовідносин між суспільством і природою. Насамперед, зауважимо, що екологічне право як галузь права незалежної України розвивалося і розвивається на базі науки екологічного права, перш за все, теоретичних розробок українських вчених В.І.Андрейцева, Г.І.Балюк, А.Бобкової, А.П.Гетьмана, С.М.Кравченко, Н.Р.Малишевої, В.Л.Мунтяна, З.А.Павловича, О.О.Погрібного, Б.Г.Розовського, В.К.Попова, В.І.Семчика, Ю.С.Шемшученка, М.В.Шульги, З.А.Янчука, В.В.Янчука, а також ряду талановитих молодих вчених, які збагатили еколого-правову науку своїми працями уже після 90-х років минулого століття.

У той же час, розвиток екологічного права в Україні гальмувався як факторами ідеологічного порядку, помилковими рішеннями багатьох екологічно значущих питань, нігілістичними тенденціями, які заперечували саму можливість існування екологічного права або істотно применшували його значення, домінуванням вузько-корпоративних інтересів. У результаті досягнення, здобуті у перші роки незалежності України, у тому числі наявність сформованої системи екологічного права та стрункої системи державного управління і контролю у цій сфері суспільних відносин, поступилися спробам зруйнувати єдиний прийнятий в Україні за результатами Всеукраїнського народного обговорення Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища в Україні» змінами та вилученнями, що нами було названо «еколого-право-

вим ревізійнізмом», а також фактичною ліквідацією системи місцевих органів Міністерства екології і природних ресурсів України та органів екологічного контролю.

Як юридична наука, так і політико-правова практика сприйняли запропонований вченими-представниками еколого-правової науки підхід до визначення триєдиного предмету екологічного права, яке має регулювати суспільні відносини щодо консервативної охорони природи, охорони та раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Сьогодні у зв'язку із глобальними викликами, про які мова йшла на початку, найважливішою проблемою сучасності стає охорона життя і здоров'я людини в умовах тотального забруднення довкілля та збереження самого довкілля, що можна поєднати у реалізації права людини на «сприятливе навколишнє середовище» («сприятливе довкілля»). Законодавство не дає визначення цього поняття, але містить відповідні юридичні критерії, які виражені системою нормативів охорони навколишнього природного середовища і лімітів природокористування.

Саме поняття сприятливого навколишнього середовища служить орієнтиром для правового регулювання природокористування і охорони довкілля, критерієм оцінки правового характеру екологічних вимог, встановлених у законодавстві, і відповідної діяльності уповноважених органів державної влади.

Система екологічних нормативів і лімітів, а також загальні вимоги до їх розробки виражають якісні характеристики стану навколишнього середовища і спрямовані передусім на забезпечення його чистоти, що є лише однією, проте важливою характеристикою сприятливого стану довкілля.

Інша важлива характеристика навколишнього природного середовища стосується проблеми ресурсоемності (невиснаженості) природних багатств, вирішення якої можливе через врахування екологічних вимог у використанні природних ресурсів шляхом лімітування природокористування. Ліміти на природокористування є системою екологічних обмежень.

Сприятливість навколишнього природного середовища означає також його здатність задовольняти естетичні та інші запити людини, зберігати видову різноманітність. Підтримання сприятливого

стану довкілля з метою задоволення цих потреб і збереження потенціалу природи забезпечується і регулюванням режиму природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною, рекреаційних зон тощо.

Отже, навколишнє природне середовище є сприятливим, якщо його стан відповідає встановленим у законодавстві про охорону довкілля критеріям, стандартам і нормативам, які стосуються чистоти (незабрудненості), ресурсоемності (невиснаженості), екологічної стійкості, видової різноманітності і естетичного багатства.

Звідси, право на сприятливе навколишнє природне середовище (право на сприятливе довкілля) – одне з фундаментальних і всеосяжних суб'єктивних прав людини, яке має визначати зміст екологічної функції держави та розвитку екологічного права, лягти в основу спільної історичної відповідальності держави і громадянського суспільства за збереження довкілля для нинішнього і прийдешніх поколінь.

Костяшкін Іван Олександрович
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Право комунальної власності на землю є матеріальною основою життєдіяльності територіальних громад, а відтак потребує належного та дієвого правового забезпечення в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи в державі. На жаль формування комунальної власності в Україні носило не послідовний характер, що призвело до необхідності її трансформації в сучасних умовах через тридцять років з моменту проголошення земельної реформи загалом, що визначає актуальність пропонованого дослідження.

Теоретико-правові дослідження комунальної та державної власності на землю зустрічаємо в роботах Андрейцева В.І., Кулинича

П.Ф., Носіка В.В., Шульги М.В. та інших авторів які досліджуючи теоретико-правові основи права власності на землю українського народу, проблеми земельної реформи, особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення розкривали зміст права власності на землю територіальних громад. А також у спеціальних дослідженнях Кулинич А. П., Воскобійник М.В., які узагальнили стан теоретико-правового забезпечення у відповідній сфері та внесли власні пропозиції щодо вдосконалення правих механізмів набуття та здійснення права комунальної власності.

В умовах процесів децентралізації, що відбуваються в нашій державі змушують переглянути усталені підходи до розуміння комунальної власності на землю, що були сформовані протягом останніх років. Так, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05 січня 2015р. № 157-VIII закріпив, що територія ОТГ має бути нерозривною, межі ОТГ визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися. У Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» 16 квітня 2020 року № 562-IX[6], зроблено спробу врегулювати територію відповідних громад. Так, Законом визначено що «територія територіальної громади - нерозривна територія, в межах якої територіальна громада здійснює свої повноваження щодо вирішення питань місцевого значення відповідно до Конституції і законів України, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування», і далі в перехідних положеннях: «До прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад здійснює Кабінет Міністрів України». Як наслідок, Розпорядженнями КМУ від 12 червня 2020 р. № 707-р. - 729-р. «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад», визначено нову територіальну основу місцевого самоврядування, яка поширена на усю територію держави в межах території громад[3]. Запропоноване регулювання меж території громади не просто суттєво торкнулось права комунальної власності, але й обумовило необхідність по новому розглянути питання державної власності на землю.

На даний час в парламенті прийнято два закони, що передбачили перехід до комунальної власності земель колективної власності та земель державної власності які знаходяться в межах громад. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10 липня 2018 № 2498-VIII[4], «Перехідні положення» Земельного кодексу України доповнено п.21, за яким встановлено, що з дня набрання чинності вище згаданим законом, землі колективних сільськогосподарських підприємств, що припинені (крім земельних ділянок, що було передані у приватну власність), вважаються власністю територіальних громад, на території яких вони розташовані. Зазначений закон визначено як підставу для державної реєстрації права комунальної власності на земельні ділянки.

Аналогічні за змістом положення але щодо переходу земель державної власності передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин», від 28 квітня 2021 року № 1423-IX[5], яким доповнено розділ X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (далі ЗК України) [6], пунктом 24 за яким до комунальної власності територіальних громад віднесено всі землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах відповідних громад, окрім земель, які згідно визначеного переліку залишаються у виключній державній власності.

Вказані зміни знайшли лише побіжне відображення в п. в) ч.2 ст. 83 ЗК України, за яким до комунальної власності віднесено землі та земельні ділянки за межами населених пунктів, що передані або перейшли у комунальну власність із земель державної власності відповідно до закону. Водночас, терміни «передані» і «перейшли», що мають своє окреме застосування не в повній мірі узгоджуються п.24 розділу X «Перехідні положення» ЗК України. Зокрема, відповідно, ч.3 ст. 83 ЗК України, земельні ділянки державної власності, які передбачається використати для розміщення об'єктів, призначених для обслуговування потреб територіальної

громади, а також земельні ділянки, які відповідно до затвердженої містобудівної документації передбачається включити у межі населених пунктів, за рішеннями органів виконавчої влади передаються у комунальну власність. Не зрозуміло навіщо передавати у комунальну власність землі, які відповідно п.24 розділу X «Перехідні положення» ЗК України, уже визнані комунальною власністю. У свою чергу, визначення комунальної власності через перехідні положення нормативного акта прийнятого двадцять років назад, саме по собі викликає як мінімум професійну критику щодо юридичної техніки, яка не сприятиме прозорій правозастосовчій практиці. Цілком логічним видається врегулювання права комунальної власності в рамках ст. 83 ЗК України використовуючи той самий підхід що стосувався земель в межах населених пунктів. Зокрема, до комунальної власності необхідно віднести усі землі в межах території громади окрім земель державної та приватної власності.

Крім того, серйозною проблемою юридичного характеру вказаних правовідносин, є визначення земель комунальної власності в межах нової адміністративно-територіальної одиниці «територіальної громади» до її конституційного та належного законодавчого регулювання. Адже формально юридично громада це мешканці окремого населеного пункту, а територія громади включає лише землі в межах населеного пункту. Так, згідно п.1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» [7] територіальна громада розглядається як жителі у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр. У свою чергу адміністративно-територіальний устрій України, відповідно до ст. 133 Конституції України[8], включає Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Про громади як адміністративні одиниці чи території тут і згадки немає.

У Верховній раді України існували законопроекти про внесення змін до Конституції України щодо нової системи адміністративно-територіального устрою України, яка включатиме нові адміністративно-територіальні одиниці: громади, райони, регіони. Однак, на разі вони відкладені.

За таких умов, правове забезпечення комунальної власності на землю сьогодні знаходиться не лише в площині земельної реформи, але також потребує завершення адміністративно-територіальної реформи, що дасть можливість врегулювати питання комунальної власності на землю в межах нових адміністративно-територіальних утворень якими виступатимуть «громади».

Перелік використаних джерел:

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05 січня 2015р. № 157-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.rada.gov.ua.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України, від 16 квітня 2020 р. № 562-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.rada.gov.ua.

3. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад: Розпорядженнями КМУ від 12 червня 2020 р. № 707-р. - 729-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://auc.org.ua/novyna/opublikovano-23-rozporядzhennya-pro-administratyvni-centry-ta-terytoriyi-terytorialnyh>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10 липня 2018р. № 2498-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.rada.gov.ua.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від 28 квітня 2021 р. № 1423-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.rada.gov.ua.

6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.

7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

8. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Краснова М.В.,
*професор кафедри екологічного права
Науково-дослідного Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, д. юр. н, профе-
сор, член-кореспондент НАН України*

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО ТА ЙОГО МІСЦЕ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Як свідчать тенденції до реформування сучасної правової системи України визначальними наразі мають залишитись тільки так звані класичні галузі права: право цивільне та право адміністративне, а інші – розчинитися у їх положеннях. До прикладу, екологічне право, на думку таких «реформаторів» має стати складовою адміністративного права. Відтак виникає питання: як класичні галузі, зокрема цивільне право, мають врахувати міжнародно-правові та національні положення про реалізацію засад сталого природокористування, про принципи охорони довкілля, про пріоритетність вимог екологічної безпеки, в тому числі пріоритетність у використанні земель сільськогосподарського використання, вод з метою задоволення питних та побутових потреб населення, лісів у природоохоронних цілях, тварин і рослин у наукових, освітніх, естетичних цілях тощо, та які відбиваються лише в екологічному праві.

На мою думку, такі галузі права приречені враховувати та забезпечувати реалізацію передусім *принципи екологічного права, тобто ті вихідні правові засади та загальнообов'язкові правила, які закріплені в регулятивних, заборонних, охоронних та інших еколого-правових нормах, та спрямовані на досягнення мети, завдань національної екологічної політики та всього законодавства.*

Так, міжнародно-правові засади вирізняють *загально-юридичні принципи* – гласність і демократизм при прийнятті екологічно-зна-

чимих рішень; обов'язковість компенсації шкоди, завданої порушенням вимог екологічного законодавства; поєднання заходів стимулювання та юридичної відповідальності за екологічні правопорушення; міжнародне співробітництво в галузі екології тощо.

Спеціально-юридичні принципи відбивають основи формування екологічного правопорядку в державі, в тому числі на засадах паритету екологічних, економічних та соціальних потреб і інтересів при взаємодії суспільства та природи: обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій; збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів; науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища; обов'язковість оцінки впливу на довкілля; науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище; безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності та інше.

Окрім цього доцільно брати до уваги *принципи державної екологічної політики*, які можуть бути реалізованими виключно економічними важелями, до прикладу міжсекторальне партнерство шляхом залучення усіх заінтересованих сторін до вирішення екологічних проблем, зокрема бізнесу, громадськості, інше.

Ефективність вирішення сучасних екологічних проблем знаходиться у прямій залежності від вкладення у справу охорони довкілля людських, матеріальних, техніко-технологічних та інших ресурсів.

Тому класичним галузям права доцільно застосовувати економічні важелі впливу на суб'єктів правовідносин при здійсненні

будь-якої екологічно спрямованої діяльності: при використанні природних ресурсів, при відведенні у навколишнє природне середовище небезпечних фізичних, біологічних чи хімічних факторів, здатних негативно впливати на стан довкілля та здоров'я людей, що забезпечить *реалізацію міжнародного принципу – користувач та забруднювач платять повну ціну.*

При цьому такі галузі мають урахувувати *асиміляційний (поглинаючий) потенціал природи, залежний від обсягу (об'єму) забруднення, яке здатне спричинити мінімальну шкоду природі та яке, за допомогою економічних механізмів, дозволяє оптимально використовувати такий поглинаючий потенціал природи. З таких підстав в законодавстві встановлюються нормативи плати і розміри платежів на основі лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інших шкідливих впливів.*

Запровадження економічних механізмів пов'язане з *визначенням можливих джерел фінансування системи екологічних природоохоронних заходів, з наданням пільг та інших стимулів фізичним і юридичним особам при запровадженні та здійсненні системи екологічних заходів.*

Досягати такі цілі і завдання мають й *визначенням економічної оцінки шкоди, заподіяної порушенням екологічних вимог та її відшкодування винними особами.*

Джерелами формування системи екологічного фінансування, як відомо, є: *платежі* - екологічний податок, який по своїй природі є компенсаційним платежем; *рентна плата* за спеціальне природокористування; *податок на майно* (земельний податок); *грошові стягнення* - плата за отримання дозволу на спеціальне природокористування; *плата за участь у тендерах* (конкурсах); *страхові платежі*; *податкові та інші штрафи та пеня*; *кошти, отримані при торгівлі квотами на викиди парникових газів*; *грошові стягнення (компенсаційні розрахунки)* за порушення норм і правил охорони навколишнього природного середовища, за порушення санітарних норм і правил; за шкоду, заподіяну порушенням екологічного законодавства; *надходження від реалізації предметів екологічних правопорушень*; *стягнення за понадлімітне використання природних ресурсів чи забруднення довкілля* (застосовується кратність

платежів) тощо; *грошові внески* - екологічні інвестиції; цільові, добровільні, добродійні внески та інше.

Система екологічного фінансування – це кошти Державного та місцевих бюджетів, кошти Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища у складі відповідних бюджетів, кошти підприємств, установ та організацій. В деяких країнах створюються потужні системи фінансування, переважно за рахунок стягнення штрафів у великих розмірах, компенсації екологічної шкоди, добровільних внесків, страхових коштів (Закони США про СУПЕРФОНД, про Екологічний фонд, про Страховий фонд).

Особливої уваги заслуговує договірне регулювання екологічних правовідносин, яке побудоване на перевагах імперативного методу проти диспозитивного, шляхом запровадження державно-приватного партнерства, а також шляхом розробки та прийняття спеціальних проектів законів, таких як: «Про плату за негативні впливи на довкілля» (в цьому законі бажано вказати на фіскальну, а не на податкову природу цього платежу), «Про екологічне страхування» (цим законом бажано визначити механізм страхування екологічних ризиків, а не лише відповідальності), «Про екологічні інвестиції» (такий закон міг би запровадити ринок надання природоохоронних послуг у світлі законодавства про державно-приватне партнерство, про екологічне підприємництво тощо), «Про екологічний фонд» (цей закон дозволив би формувати єдиний фонд охорони навколишнього природного середовища, в якому б акумулювалися всі платежі в галузі екології – збори, стягнення, страхові внески та направлялися б виключно на здійснення природоохоронних заходів), «Про компенсацію екологічної шкоди» (цей закон бажано розробити на засадах адаптації до Директиви ЄП і РЄ про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди від 21 квітня 2004 р. № 2004/35/се) тощо.

Екологічне право справедливо відносять до публічного права. тому, з точки зору юридичної природи договорів у публічно-правовій сфері, *основною ознакою договорів слід визнати публічний інтерес, загальні блага, які передбачають спільну діяльність учасників договору для досягнення соціально значимої цілі.* Зокрема,

публічний екологічний інтерес та загальні блага як основні об'єкти і умови суспільного еколого-правового договору визначені статтями 13, 14, 16, 50, 66 Конституції України.

Як видно, умови суспільного договору формуються по відношенню до специфічних об'єктів публічного характеру – навколишнього природного середовища як сукупності природних ресурсів і комплексів, природних систем, ландшафтів як найвищого соціального блага, від якості та безпечності якого залежить благополуччя населення, а також життя та здоров'я нинішніх і майбутніх поколінь людей. Реалізуються умови такого публічного договору конкретними суб'єктами: народом безпосередньо або через відповідні органи держави громадянами та юридичними особами, які використовують природні ресурси на різних титулах та відводять у навколишнє природне середовище різні впливи.

Такі міркування дозволяють визнати, що класичним галузям права та законодавства доцільно буде належним чином попрацювати, щоб перевести у реальну площину, до певної міри декларативність сучасних еколого-правових вимог, правове забезпечення вирішення сучасних екологічних проблем.

Краснова Ю.А.,
д.ю.н., доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

Екологічний облік – це сукупність врегульованих правовими нормами еколого-управлінських, природоохоронних та антропоохоронних відносин, спрямованих на збір, обробку і подання зведеної статистичної звітності про обсяги викидів та скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів, а також розробку, розгляд, аналіз та оцінку техніко-нормативних документів – екологічного паспорту підприємства, декларації безпеки чи паспорту відходів

тощо, що дозволяє встановити рівень екологічного ризику різних видів речовин і об'єктів, відповідність вимогам екологічної безпеки та занесення їх до спеціальних державних (галузевих) реєстрів України, які виступають одним із інструментів попередження настання надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру [1, с. 176].

Сучасне законодавство встановлює вимогу щодо цифровізації такого обліку [2; 3; 4], зокрема, шляхом створення аналітичної системи, інтегрованої до європейської онлайн-системи Shared Ecology Infrastructure System (SEIS) для аналізу забруднення середовища, погодних умов та еволюції екосистем, а також для планування заходів щодо запобігання шкідливим змінам.

В свою чергу, такі нормативні акти як [5; 6] відносять створення мережі загальнодержавної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, що включає, в тому числі й реєстри викидів та перенесення забруднюючих речовин, до основних завдань такої стратегічної цілі розвитку держави, як підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, де такий облік виступає ще й одним з основних інструментів реалізації національної екологічної політики України.

Сьогодні таку загальнодержавну автоматизовану інформаційно-аналітичну систему забезпечення доступу до екологічної інформації запропоновано називати «Відкрите довкілля» [7].

Загальнодержавна автоматизована система «Відкрите довкілля» (далі – ЗАС «Відкрите довкілля») має амбітну мету досягти у діалозі з громадськістю та заінтересованими сторонами такого рівня модернізації державного екологічного управління, щоб не тільки забезпечити громадськості всебічний і гарантований доступ до екологічної інформації, даних про екологічні ризики для безпечної життєдіяльності, потенційну екологічну перспективу стану довкілля, а й всебічно відчути і побачити реальне покращення стану довкілля [8].

ЗАС «Відкрите довкілля» виступає: 1) інструментом електронного врядування; 2) ключовим каналом комунікації із міжнародною спільнотою, громадянами та бізнесом; 3) електронним сервісом [8].

Реалізація загальнодержавної системи «Відкрите довкілля» включає в себе: а) модернізацію процедури збору та аналізу первинної екологічної інформації; б) впровадження комплексного моніторингу стану довкілля; в) ефективне та оперативне прийняття рішень з питань екологічної безпеки та управління екологічними ризиками на території України та у транскордонному контексті; г) електронний формат процедури надання адміністративних природоохоронних послуг на Порталі адміністративних послуг і державних екологічних реєстрів; д) відкриті екологічні дані у рамках виконання Україною зобов'язань Міжнародної хартії відкритих даних; е) платформу для прозорого діалогу влади з громадськістю; є) стимули для участі, ініціативності та залучення громадян, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання; ж) механізми превентивного запобігання корупції та забезпечити мінімізацію корупційних ризиків; з) еколого-цифровий імідж України та Мінприроди у міжнародних переговорах з питань охорони навколишнього природного середовища [9].

Відповідно до даних Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади України у 2019 році в Україні стартувала геоінформаційна система «Відкрите довкілля» з пілотними мапами «Водні ресурси», «Атмосферне повітря» та «ЕкоФінанси» [10]. Офіційне загальнодержавне застосування цієї системи та її структура допоки відсутні.

Ці питання могли б бути вирішені за допомогою [11], однак вказаний Закон врегулює лише питання формування єдиної бази державних кадастрів природних ресурсів, правове регулювання яких передбачено статтею 23 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також поресурсовими нормативно-правовими актами, що не входить у тематику нашого дослідження.

Хоча саме на підставі вищезазначеного Закону на сайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України розроблено Національну онлайн-платформу, що містить актуальну інформацію про стан довкілля – «ЕкоСистема» [12]. Зазначена платформа, окрім безпосередньо даних про природні ресурси, розміщує такі електронні сервіси, як: е-Відходи; е-Ліс; е-ОВД; е-Контроль; е-Повітря; е-ПЗФ; е-СЕО; е-Надра; е-Вода; е-Пести-

циди; е-Довкілля, а також реєстраційні бази даних: «Мисливець»; спеціальних дозволів на користування надрами; відомості Державного лісового кадастру; дані екомоніторингу; дані державного балансу запасів корисних копалин; родовищ проявів корисних копалин; родовищ підземних вод; моніторингу лісів; даних про видані ліцензії і т. ін. При цьому, електронний сервіс е-Довкілля містить лише дані моніторингу атмосферного повітря та не включає інформацію, яка має обліковуватися в загальнодержавній системі «Відкрите довкілля», зокрема, характеристики впливу кожного підприємства на природні ресурси (хімічні, фізичні, біологічні фактори та їх особливості), отримання ним екологічних дозволів та сплату екологічних платежів.

Отже, виходить, що відомості, які містяться в базі «ЕкоСистема» хоч і є ширшими ніж безпосередньо інформація про кадастри природних ресурсів, однак все одно не включають необхідну інформацію про специфіку забруднення довкілля різними галузями промисловості, транспорту та сільського господарства.

На підставі цього, ми приходимо до висновку, що екологічний облік є відмінним від обліку природних ресурсів. Він, фактично, поширюється на усі об'єкти, діяльність яких є екологічно ризикованою, усі шкідливі для навколишнього природного середовища та здоров'я людини речовини, фізичні та біологічні впливи на довкілля та здійснення заходів з охорони навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим вважаємо, що законодавець, при формуванні електронних баз даних про стан довкілля має чітко розмежовувати таку інформацію, тобто створити окремо базу кадастрів природних ресурсів і окремо базу підприємств – забруднювачів довкілля.

Список використаних джерел:

1. Щиглов Є.О. Еколого-правове регулювання обліку об'єктів і речовин, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища: Дис... доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». Київ: НУБіП України, 2021. 221 с. (С. 176).

2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>.

3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

4. Цифрова адженда України – 2020. URL: <https://ucco.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.

6. Про затвердження Програми розвитку державної статистики до 2023 року: постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 р. № 222. Офіційний вісник України. 2019. № 24.

7. Про схвалення Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 825-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2018-%D1%80#Text>.

8. Зелена книга. Проблеми та можливості створення єдиної інформаційно-комунікаційної системи сфери охорони навколишнього природного середовища та сталого розвитку. Київ: ГО «Фундація «Відкрите Суспільство», 2018. 30 с. (С. 9).

9. Open Access Environment. Старт роботи нової онлайн бази екологічних даних «Відкрите довкілля». URL: <https://openaccess.org.ua/news/view/1008>.

10. В Україні стартувала геоінформаційна система «Відкрите довкілля» з пілотними мапами «Водні ресурси», «Атмосферне повітря» та «ЕкоФінанси». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-startovala-geoinformacijna-sistema-vidkrite-dovkillja-z-pilotnimi-mapami-vodni-resursi-atmosferne-povitrya-ta-ekofinansi>.

11. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>.

12. Національна онлайн-платформа, яка містить актуальну інформацію про стан довкілля. URL: https://eco.mepr.gov.ua/?fbclid=IwAR0J_JBIFg-lc5NBiVtPFp87IviCwRTBWJBjLJgdw_NVGEOoKuNPU7dcwFo.

Кулинич П.Ф.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Інститут держави і права
ім. В.М.Корецького НАН України

ПРАВОВА МОДЕЛЬ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ: ДЕЯКІ СПІРНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Прийнята законодавцем правова модель ринку сільськогосподарських земель передбачає його двоетапне введення. На першому етапі – з 1 липня 2021 р. по 31 грудня 2023 р. – правом на набуття сільськогосподарських земель наділені громадяни України, а також банки, які надали кредити під заставу сільськогосподарських угідь, а їх власники не спроміглися повернути позичені у банку кошти і змушені погашати борги заставленою землею. Лише за таких умов банки мають право переводити на себе права власника заставлених земель. Крім того, протягом першого етапу перехідного періоду громадяни України можуть набувати у власність не більше 100 га сільськогосподарських земель різного цільового призначення. На другому етапі ринкового обігу сільськогосподарських земель, який планується відкрити з 1 січня 2024 р., до числа громадян України, які мають право набувати у власність такі землі, додаються і українські юридичні особи, а максимальна площа сільськогосподарських земель, що можуть набуватися у власність однією особою, зростає до 10000 га.

Запроваджена в Україні правова модель ринкового обігу сільськогосподарських земель «народжена» двома законами, нормами яких внесені зміни і доповнення до Земельного кодексу України та деяких інших законодавчих актів. Так, 31 березня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», а 28 квітня 2021 року - Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин».

Досвід ринкового обігу таких земель, набутий протягом перших 5-ти місяців після його запровадження (липень-листопад 2021 р.) свідчить про певну складність передбаченої вищезазначеними законами правової моделі цього ринку. Однак, крім обґрунтованих правових важелів (запобіжників) стримування, ринок сільськогосподарських земель гальмується ще й помилками при підготовці відповідних законопроектів або штучно створеними «відхиленнями» від притаманних правовій державі засад правового регулювання суспільних відносин.

По-перше, уявляється суперечливим з точки зору правового режиму сільськогосподарських земель законодавче положення про включення до загальної площі у 100 га сільськогосподарських земель, які можуть набуватися громадянами України у власність, не тільки товарних сільськогосподарських земель, а й земель, які ніколи не підпадали під заборону земельного мораторію (землі для індивідуального та колективного садівництва) або ж підпадали під його дію частково (землі для ведення особистого селянського господарства). Відтак, особа, яка придбала ділянки у садовому товаристві площею до 0,12 га, зобов'язана доводити, що вона не є власником ще 99,89 га сільськогосподарських земель.

По-друге, не зважаючи на встановлену фактичну заборону на набуття до 1 січня 2024 р. юридичними особами земель сільськогосподарського призначення у власність, формулювання «знаменитої» частини 15 Перехідних положень Земельного кодексу України умисно чи «з необережності» викладено таким чином, що юридичні особи не мають права набувати у власність лише землі «для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельні ділянки, виділені в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельні частки (паї)». Це означає, що юридичні особи мають право набувати і до 1 січня 2024 р. такі сільськогосподарські землі, які надані громадянам для ведення особистого селянського господарства за рішенням органів влади та земельні ділянки для садівництва. Однак, така редакція закону неоднозначно розуміється у суспільстві і дезорієнтує практику застосування законодавства про ринок сільськогосподарських земель. Так, юридичні фірми почали надавати своїм клієнтам-юридичним особам

поради щодо можливості купівлі ними таких земель, а нотаріуси - посвідчувати угоди купівлі-продажу та реєстрували право власності. Згодом Міністерство юстиції України видало роз'яснення про те, що до 1 січня 2024 р. купівля юридичними особами будь-яких земель є незаконною, і нотаріуси почали відмовлятися від посвідчення таких угод.

По-третє, статтею 130-1 Земельного кодексу України, внесеною Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», юридичним особам, які є орендарями земельних ділянок, надане переважне право купівлі орендованої землі. Саме ця норма викликає неоднозначне тлумачення на практиці та складнощі у її застосуванні. Так, одна частина юристів-практиків вважає, що переважне право на викуп орендованої земельної ділянки сільськогосподарського призначення є похідним від права на набуття орендарем таких земель у власність взагалі, а інша – пов'язує можливість викупу орендованої земельної ділянки лише з наявністю у особи права оренди землі.

На нашу думку, якщо за законом особа не має права набувати у власність певні види земель, то вона не може мати і переважного права на їх викуп і у статусі орендаря. Так, в Україні певна частина сільськогосподарських земель перебуває в оренді у юридичних осіб, які засновані іноземцями. Закон позбавив іноземців та створені ними юридичні особи можливості набувати у власність такі землі принаймні до проведення всеукраїнського референдуму з цього питання. Отже, у іноземців-орендарів таких земель відсутні і переважне право на їх викуп.

Водночас інше тлумачення закону має місце щодо українських юридичних осіб, які орендують сільськогосподарські землі, але за законом до 1 січня 2024 р. не можуть набувати їх у власність. На практиці досить часто такі особи укладають договори, на підставі яких передають переважне право на викуп орендованої землі іншим особам. На наш погляд, така практика суперечить теорії права: переважне право на набуття певної речі у власність можуть мати тільки ті особи, які мають безспірне право на набуття такої речі у власність. І навпаки, якщо особа законом позбавлена права набувати певну річ у власність, то вона не може мати й переваж-

ного права на набуття такої речі у власність, навіть будучи її орендарем.

По-четверте, при реалізації правової моделі ринкового обігу сільськогосподарських земель виникає ще один аспект застосування переважного права на купівлю таких земель. На практиці трапляються випадки, коли нотаріуси посвідчують угоди про передачу переважного права орендарем іншій особі незалежно від того, чи виявив власник ділянки-орендодавець намір здійснити її відчуження. На наш погляд, така практика також суперечить теорії правового регулювання суспільних відносин та, відповідно, законодавству про ринковий обіг сільськогосподарських земель. Ми вважаємо, що надане законом всім орендарям землі переважне право на придбання орендованої ділянки їх об'єктивним (або статусним) правом - тобто, правом, що передбачене законом, моделює можливу поведінку його суб'єктів, але ще набуло характеру суб'єктивного права орендаря, якому кореспондує обов'язок орендодавця продати земельну ділянку суб'єкту переважного права.

Водночас сформовані протягом тисячоліть правової історії людства базові засади правового регулювання суспільних відносин передбачають, що об'єктом відчуження може бути не об'єктивне (статусне) право, яке належить необмеженому чи дуже великому колу осіб, а суб'єктивне право конкретної особи. Так, ніхто не може комусь відчужити такі об'єктивні (статусні) права як конституційне право на набуття землі у власність чи право на безоплатну приватизацію земельної ділянки. Для того, щоб таке відчуження можна було легітимно здійснити, потрібно, щоб об'єктивне право (право для всіх чи для багатьох) трансформувалося у суб'єктивне право конкретної особи.

Містком, по якому відбувається така трансформація, є юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення у орендаря суб'єктивного права на викуп орендованої землі. На наш погляд, таким юридичним фактом є волевиявлення орендаря земельної ділянки продати її, яке доведене до відома всіх зацікавлених осіб. Отже, якщо орендар оголосив про бажання продати земельну ділянку, яку він передав комусь в оренду, то в її орендаря відразу ж виникає суб'єктивне право на викуп орендованої ділянки за запропонованою іншими потенційними покупцями ціною, а у орендодавця

також відразу виникає обов'язок продати цю ділянку орендареві за такою ціною.

Однак, якщо орендар не висловив такого волевиявлення, то незважаючи на укладений і діючий договір оренди землі та зареєстроване у Реєстрі прав право оренди земельної ділянки, у її орендаря немає суб'єктивного переважного права на її викуп: воно просто не виникло. А відтак до волевиявлення орендодавця продати передану в оренду земельну ділянку її орендар не тільки не має переважного права на її викуп; він також не має права відчужити таке переважне право іншій особі. Адже вже більше 2-х тисяч років у правових системах світу, які реципіювали канони Римського класичного цивільного права, діє правовий принцип, який гласить: ніхто не може нікому передати більше прав, ніж має сам. Йдеться саме про передачу суб'єктивних прав.

Купченя Л.І.

*к.ю.н., викладач Полтавського
державного аграрного університету*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАВА СОТ

Хто володіє інформацією, той володіє ситуацією. Цей загальновідомий вислів наразі особливо актуальний. Зокрема й у сфері сільськогосподарської діяльності, результати якої суттєво залежать від поінформованості аграрного товаровиробника в частині вимог до якості, безпечності та екологічності сільськогосподарської продукції. Важливим є і питання міжнародних вимог, обумовлених членством України у Світовій організації торгівлі.

Як слушно зазначає проф. А.М. Статівка з цього приводу, глобалізаційні процеси вплинули на структуру і кількісну зміну споживання продовольства. Сучасний досвід зарубіжних країн свідчить про наявність декількох тенденцій споживання продовольства. По-перше, доступність і купівля готового до споживання продовольства. Це кількісний аспект. По-друге, придатність і калорійність окремих видів продуктів. Це структурний аспект [3, с. 28].

Сучасний міжнародний ринок є надзвичайно мінливим, на що впливає низка чинників, які варто враховувати безпосередньому виробнику сільськогосподарської продукції. З-поміж них і вимоги права СОТ, що містяться в Угоді про заснування СОТ. На основі і на їх виконання приймаються інші правові документи. Окрім Угоди про заснування СОТ, її нормативну основу складають Угода про сільське господарство, Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів, Угода про технічні бар'єри в торгівлі, Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи, Угода про переддвигантажувальну інспекцію, Угода про процедури ліцензування імпорту, Угода про субсидії та компенсаційні заходи. Серед торговельних угод з обмеженим колом учасників в додатку 4 Угоди про заснування СОТ визначається Угода про державні закупівлі [5], до якої Україна приєдналась 16 березня 2016 р. [1]

Очевидно, що система права СОТ має складну структуру і застосування її до конкретних життєвих реалій потребує ґрунтовних правових знань.

Саме тому 15 червня 2021 року Верховна Рада України ратифікувала Протокол про приєднання України до Угоди про заснування Консультативного центру з питань права СОТ. Необхідність приєднання до Угоди та набуття Україною членства в Консультативному центрі з питань права СОТ обумовлюється також поширеною останніми роками практикою застосування тарифних та нетарифних бар'єрів у торгівлі стосовно товарів походженням з України. Очікується, що членство в Консультативному центрі з питань права СОТ сприятиме вирішенню спорів в рамках СОТ, знизить витрати бюджетних коштів щодо цих питань та сприятиме захисту національних інтересів України. Зокрема, Україна отримуватиме консультації юристів, які працюють у штаті Консультативного центру з питань права СОТ, та зовнішніх радників, перелік яких включає понад 30 всесвітньовідомих юридичних фірм. Слід пояснити, що окрема юридична особа Консультативний центр з питань права СОТ – це міжнародна організація, утворена у 2001 році з метою надання правової допомоги країнам, що розвиваються, для забезпечення належної реалізації їх прав та інтересів як членів Світової організації торгівлі. На сьогодні членами Консультативного центру з питань права СОТ є 12 розвинених країн і 36 членів СОТ, що розвиваються [4].

Слід відмітити, що Україна зобов'язана сплатити до Дотаційного фонду Консультаційного центру з питань права СОТ внесок у розмірі 162000 швейцарських франків не пізніше кінця третього місяця, який настає після набрання чинності (що відбулось 28 серпня 2021 року) Протоколом про приєднання України до Угоди про заснування Консультаційного центру з питань права СОТ [2].

Таким чином, залучено значний фінансовий ресурс, щоб ведення сільськогосподарської діяльності в Україні здійснювалось відповідно до сучасних глобалізаційних процесів.

Перелік використаних джерел:

1. Про приєднання України до Угоди про державні закупівлі: Закон України від 16 березня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-19#Text>

2. Протокол про приєднання України до Угоди про заснування Консультаційного центру з питань права СОТ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_002-20#Text

3. Статівка А.М. Сільське господарство й продовольство в контексті світової глобалізації: правові аспекти. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17148/1/Stativka-26-28.pdf>

4. Україна приєднується до Консультаційного центру з питань права СОТ. URL: <https://a7d.com.ua/novini/54259-ukrayina-priyednuetsja-do-konsultacjnogo-centru-z-pitan-prava-sot.html>

5. Угода про заснування Світової організації торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 48. Ст. 970.

Курман Т.В.,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, доцентка кафе-
дри земельного та аграрного права,
докторка юридичних наук, професорка*

СУЧАСНІ ТРЕНДИ У РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПРАВА

В умовах прогнозованих глобальних продовольчої та еколого-енергетичної криз, з огляду на потреби юридичної практики у спеціальних знаннях щодо юридичного супроводу агробізнесу, з

урахуванням того, що Україна традиційно є аграрною державою (частка експорту аграрної продукції становить 40% експортних надходжень, майже 30% ВВП), а запроваджений ринок земель сільськогосподарського призначення вносить свої корективи й зміни в сферу ведення сільськогосподарського виробництва та його унормування, викладання аграрного права у провідних вищих юридичних навчальних закладах вкрай актуалізується.

Досвід провідних зарубіжних ВНЗ у всьому світі засвідчує популярність та значимість аграрного права і дисциплін аграрно-правового спрямування. Так, Agricultural and Food Law (Аграрне та продовольче право), Agrarian Law (Аграрне право) та практикуми з даних дисциплін викладаються на бакалавраті, у магістратурі і аспірантурі в таких зарубіжних університетах, як: Університети Мерленда, Вайомінга, Арканзасу (США), Гарвардська школа права (США), Університет Квебека (Канада), Університет Еразмуса Мундуса (ЄС), Університет Сієни (Італія), Університет Нової Англії, Королівський аграрний університет, Університет Харпера Адамса (Велика Британія), Білоруський державний університет та Мінський інноваційний університет (Білорусь), Євразійський національний університет імені Л.Н. Гумільова, Кизилординський державний університет імені Коркит Ата, Павлодарський державний університет імені С. Торайгірова (Казахстан) та ін. В Університеті Сієни (Італія), приміром, термін вивчення даної дисципліни складає 3 роки й охоплює 40 годин – лекції і 90 годин – практичних занять.

Вказана дисципліна викладається і в національних ВНЗ: на юридичних факультетах Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, Національного університету біоресурсів та природокористування, Харківського національного університету імені В.М. Каразіна, Луцького національного технічного університету тощо.

Значний попит на юристів у сфері агробізнесу зумовлює постійний інтерес практикуючих юристів, представників агробізнесу, адвокатів, суддів до участі у різноманітних сертифікатних програмах, вебінарах, просвітницьких курсах аграрно-правового спрямування. Так, у Національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого 3 роки поспіль успішно проходить й кори-

стується популярністю сертифікатна програма «Юрист в агробізнесі». Протягом 5 років представники аграрного права беруть активну участь в організації спеціалізованих аграрно-правових заходів в рамках Харківського Міжнародного юридичного форуму (щодо продовольчої безпеки, рейдерства в агросфері, алгоритмів сучасного агробізнесу, інноваційних агростартапів тощо).

Викладене підтверджує актуальність й необхідність викладання дисципліни «Аграрне право» у провідних юридичних ВНЗ, а також доцільність збільшення аудиторних годин, як лекційних, так і для проведення практичних занять.

При цьому, звичайно, слід визначити й сучасні тренди у розвитку аграрного права. Це, насамперед: а) розширення предмета правового регулювання внаслідок появи нових різновидів аграрних правовідносин (біотехнологічних, органічних, дорадчих, агроінформаційних, відносин з агроцифровою трансформації та ін.); б) подальший розвиток понятійно-категоріального апарата, за рахунок як удосконалення й видозміни існуючих аграрно-правових категорій, так і появи нових, приміром, таких як: агросфера, сталий розвиток, агробізнес, агростартап, інклюзивне сільське господарство, органічне виробництво, ДАР тощо); в) поширення глобалізаційних та конвергенційних явищ в агросфері, наслідком чого виступає структурна трансформація системи аграрного права, його інститутів та підгалузей (агропродовольче право, право продовольчої безпеки, агроекологічне право, право агробізнесу, агроекспортне право, порівняльне аграрне право тощо); в) посилення антропологічних та біоцентричних, а отже, морально-етичних засад у регулюванні аграрних відносин, зокрема, зумовлених необхідністю реалізації цілей сталого розвитку в агросфері; г) розширення практичної складової аграрно-правової підготовки шляхом:

по-перше, розробки й запровадження відповідних тематичних аграрно-правових практикумів (приміром, щодо юридичного супроводу агробізнесу в Україні та Європейському Союзі тощо);

по-друге, запровадження практики проведення лекції і практичних занять із залученням провідних практикуючих юристів, адвокатів, суддів;

по-третє, організації проходження виробничої практики в юридичних компаніях, що спеціалізуються на юридичному супроводі

суб'єктів агробізнесу, в тому числі у сфері експортно-імпоротної діяльності, а також в юридичних відділах агрохолдингів, у фермерських господарствах та інших сільськогосподарських підприємствах.

Дані зміни зумовлені як ухваленням нових законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), так і суттєвими змінами в поведінці основних стейкхолдерів освітнього процесу, передусім роботодавців і випускників юридичних ВНЗ, які вкрай зацікавлені у якісній теоретичній та спеціальній практичній підготовці фахівців вищим навчальним закладом.

Таким чином, сучасний стан і динаміка розвитку аграрного права зумовлена об'єктивними процесами розвитку суспільства і аграрних суспільних відносин. Їх зміни обумовлюються як цілями й напрямками державної аграрної політики, так і глобалізаційними та конвергенційними процесами і явищами, що мають місце у сучасному світі й знаходять відображення у міжнародно-правових документах та актах національного законодавства. Ці зміни триватимуть й надалі. При цьому й надалі викладання аграрного права у юридичних ВНЗ зберігатиме свою актуальність, адже аграрний сектор України як одна з пріоритетних галузей економіки лише нарощуватиме темпи розвитку й в умовах глобалізації продовольчої кризи сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки населення та реалізації експортного потенціалу нашої держави. Як наслідок, аграрні відносини вимагатимуть удосконалення і розвитку механізму їх правового регулювання, а діяльність суб'єктів даних відносин – ефективного та професійного юридичного супроводу.

Лейба Л. В.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Шульга М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГАРАНТІЇ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Гарантування, тобто забезпечення претензій, інтересів та можливостей здійснюється як правовими, так і неправовими засобами. У першому випадку йдеться, наприклад, про захист за допомогою припису закону та створення законодавчих умов для захисту (судового і позасудового), у другому – забезпечення матеріально, фінансово, організаційно і т. п.

Гарантії прав на землю в широкому розумінні – це умови і засоби, за допомогою яких забезпечуються реалізація земельних прав суб'єктами. Юридичні гарантії прав на землю являють собою сукупність норм права, які спрямовані на забезпечення права на землю. Якщо вважати, що суб'єктивне право на землю полягає в забезпеченні можливості здійснення певних дій щодо земельної ділянки, то, своєю чергою, це право повинно бути реальним, тобто забезпеченим не лише правовими засобами.

Земельний кодекс України містить Розділ 5 «Гарантії прав на землю», в якому зосередженні приписи, присвячені гарантіям у вузькому розумінні, тобто конкретним державним засобам, спрямованим на забезпечення можливості набуття, належної реалізації, зміни та припинення суб'єктивних земельних прав зацікавлених осіб. В даному випадку мова йде про публічно-земельні компоненти вітчизняного земельного права, зокрема про його публічно-правову природу.

Відомо, що право конкретної особи на земельну ділянку, тобто суб'єктивне право, являє собою забезпечену законом можливість

здійснення певних дій щодо земельної ділянки. Саме назване законодавче забезпечення такої можливості свідчить про гарантованість права. Негарантоване право перетворюється у фікцію і не стає суб'єктивним правом у загальноприйнятому розумінні.

Суб'єктивне право завжди повинно бути реальною, а не декларативною можливістю. Реальність земельних гарантій забезпечена матеріально земельним фондом держави. Без гарантій права та його захисту право існувати не може. Про ціннісний аспект права можна говорити лише тоді, коли воно принципово може бути реалізовано.

Суб'єктивне право особи на землю має бути гарантованим державою. Якщо в законі йдеться, наприклад, про виникнення, зміну чи припинення даного права за наявності закріплених законом підстав з дотриманням умов та процедури, то це означає, що держава має гарантувати можливість реалізації такого права. Так, закріплюючи в Земельному кодексі України вичерпний перелік підстав припинення права власності чи права користування земельною ділянкою, законодавець гарантує, що за іншими підставами суб'єктивні права на землю не можуть бути припинені. Гарантуючи реалізацію права особи на використання земельної ділянки, законодавець передбачає, що будь-які перешкоди в реалізації цього права мають бути усунені, а заподіяні збитки відшкодовані, права якої порушено.

Приписами Розділу 5 Земельного кодексу України унормовані відносини щодо: захисту прав на землю (Глава 23); відшкодування збитків власників земельних ділянок (Глава 24); вирішення земельних спорів (Глава 25). Отже норми даного розділу безпосередньо стосуються гарантій у вузькому розумінні, тобто йдеться про конкретні засоби, забезпечені державою.

Системний аналіз норм Глави 23 Земельного кодексу України дає підстави вважати, що захист прав на землю, будучи різновидом гарантій цих прав, зорієнтований на можливих діях самого суб'єкта, який претендує на захист.

Особі пропонується законодавцем захистити свої права, по-перше, шляхом самозахисту, тобто застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом і не протирічать моральним засадам суспільства, по-друге, ініціювання в установленому порядку

захисту свого порушеного, оспорюваного чи невизнаного права на землю уповноваженим органом. Другий варіант захисту, який повинен гарантуватися державою, включає звернення до суду з позовом (віндикаційним, негаторним, про визнання права, про відшкодування заподіяних збитків, про приведення земельної ділянки у належний стан, визнання угоди недійсною, визнання незаконним рішення органу влади та інше (ст. 152 Земельного кодексу України). Окрім того особа може звернутися до органів виконавчої влади з вимогою про усунення будь-яких порушень його прав на землю, відновлення його прав або недопущення їх порушень.

Останнім часом важливого значення набувають гарантії, які стосуються приватної власності на землю. Так, Земельним кодексом України (ст.ст. 118; 121 та ін.) передбачено право громадян України на безоплатну приватизацію земельних ділянок громадянами України. Особливість названої правової форми переходу права власності на земельні ділянки від держави або територіальної громади до громадян України полягає у тому, що безоплатна приватизація являє собою юридичну можливість реалізації права, яке, по-перше, носить особистий характер, по-друге, не може бути відчужене.

Зазначимо, що закріплене земельним законом право на безоплатну приватизацію земельних ділянок громадянами України є значною мірою умовним. Аналіз чинного вітчизняного законодавства дає підстави для висновку про відсутність спеціального механізму, який би гарантував примусову реалізацію даного права. Тобто йдеться про те, що право на безоплатну приватизацію незабезпечене механізмом, який би передбачав можливість його примусової реалізації. Окрім того це право не гарантоване матеріально земельним фондом держави. Нинішнє та майбутнє покоління українців за відсутності вільних земель не зможуть реалізувати право, задеклароване законом.

Викладене наводить на думку про необхідність відмовитись в законодавчому порядку від права на безоплатну приватизацію земель громадянами України, оскільки воно не гарантоване державою.

*Лісова Т.В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри
земельного та аграрного права*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

В умовах масштабного погіршення стану земельних ресурсів в Україні невідкладного вирішення потребує проблема зупинення подальшого погіршення стану земель та їх відновлення.

Значна частина земель незалежно від їх цільового призначення вимагає проведення невідкладних заходів відновлення. Правові норми, спрямовані на відновлення стану земель, закріплені в нормативно-правових актах різної юридичної сили, на жаль, мають переважно загальний або ж декларативний характер, позбавлені будь-якої систематизації, що призводить до виникнення юридичних прогалин і колізій у механізмі правової регламентації суспільних відносин, що стосуються відновлення земель.

Основними заходами відновлення є: консервація деградованих та малопродуктивних земель, рекультивация порушених земель, меліорація земель. Саме здійснення вказаних заходів відновлення земель одержало належне правове забезпечення. Проте, існують й інші заходи відновлення земель. Хоча, на жаль, їх впровадження сьогодні не врегульовано законодавством. До таких заходів насамперед належить фітореMediaція. При використанні цього методу коренями рослин поглинаються органічні забруднювачі, трансформуючись у безпечні для навколишнього природного середовища продукти. Заходом відновлення земель є також і біореMediaція, що поділяється на два види: біостимуляцію й біоаугментацію. Відновлення техногенно забруднених земель може здійснюватися шляхом зрізання ґрунтового шару, збирання забруднюючих речовин, екстракції паром тощо. Таким заходом є й так звана детоксикація, що може бути застосована як самостійний захід або при рекультивации порушених земель. Проведення зазначених заходів у майбутньому повинно одержати закріплення у законодавстві.

Сьогодні спостерігається певна незацікавленість власників та користувачів земельних ділянок у здійсненні заходів з охорони й

відновлення земель. В умовах слабкого економіко-правового механізму у наукових працях останніх років вченими неодноразово наголошувалося на необхідності посилення як адміністративної, так і кримінальної відповідальності у вказаній царині. Певні надії покладалися на прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28 квітня 2021 р., № 1423-IX. Деякі позитивні зміни у зв'язку з його прийняттям відбулися. Так, відповідно до приписів вказаного Закону відбулося посилення адміністративно-правової відповідальності за невжиття заходів по боротьбі із бур'янами, встановлено відповідальність за невиконання законних розпоряджень, приписів посадових осіб органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель. Проте поза увагою законодавця залишилися пропозиції правників щодо доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення спеціальною статтею про настання відповідальності за невиконання як власником земельної ділянки, так і землекористувачем обов'язку своєчасно розпочинати процедуру консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель. Крім того, потрібно встановити кримінальну відповідальність за ігнорування відновлення якісного стану деградованих і малопродуктивних земель (передусім шляхом проведення їх консервації), рельєфу порушених земель шляхом здійснення їх рекультивациі у встановлених законом випадках, якщо це потягло за собою тяжкі наслідки для довкілля і здоров'я людей. Новелою законодавства є й те, що відповідно до зазначеного вище Закону переміщення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) в межах однієї і тієї самої земельної ділянки, призначеної для ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка), індивідуального дачного будівництва та будівництва індивідуальних гаражів, здійснюється без розроблення робочого проєкту землеустрою.

Позитивним кроком законодавця слід вважати доповнення ст. 254 Кримінального кодексу України нормою щодо передбачення відповідальності за умисне ухилення від обов'язкової

рекультиватії земель, порушених у результаті дослідно-промислового розроблення родовищ бурштину або його видобування на підставі спеціального дозволу на користування надрами, що заподіяло істотно шкоду. За змістом указаної статті винні особи несуть кримінальну відповідальність лише за умисне ухилення від обов'язкової рекультиватії земель, порушених унаслідок дослідно-промислового розроблення родовищ бурштину чи його видобування. У випадку ж умисного непроведення рекультиватії земель, порушених через дослідно-промислову розробку чи видобування інших корисних копалин, та й взагалі умисного непроведення цієї процедури в передбачених законом випадках, що призвело до заподіяння істотної шкоди, цим Кодексом відповідальності не встановлено, що є серйозною прогалиною чинного законодавства.

В Україні використовується так звана комбінована система обробітку ґрунтів, що полягає у використанні різних способів такого обробітку, однак, як застерігають ґрунтознавці, при цьому, насамперед через потужне застосування сільськогосподарської техніки, зберігається загроза ерозії ґрунту й зайвих втрат органічних речовин. Отже, в Україні є можливості для впровадження нульового обробітку ґрунтів, що потребує широкої перевірки й адаптації до природно-кліматичних умов [1, с. 144 – 145]. У деяких країнах ЄС все популярнішим стає консервативне землеробство, яке передбачає зниження використання агрохімікатів, що сприяє поліпшенню властивостей ґрунтів та покращанню стану довкілля в цілому.

Потрібно забезпечити дієву реалізацію положень законодавства щодо цієї процедури шляхом внесення змін до чинного законодавства, прийняття нових нормативно-правових актів у зазначеній сфері з метою належного здійснення відповідних заходів відновлення земель через обов'язки власників, користувачів земельних ділянок, інших суб'єктів, через дії яких відбулася втрата первісного якісного стану таких ділянок, порушення їх рельєфу, з одночасним посиленням їх відповідальності у сфері відновлення земель, а також створення й забезпечення функціонування належного рівня стимулювання власників земельних ділянок і землекористувачів до своєчасного відновлення земель.

Список використаних джерел:

1. Медведєв В. В. Нульовий обробіток ґрунту в європейських країнах. Харків: ТОВ «ЕДЕНА», 2010. 202 с.

Мазій В.С.,

*аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

ЗЕМЛІ ПІД СМІТТЄЗВАЛИЩАМИ ЯК ОКРЕМА СУБКТЕГОРІЯ ЗЕМЕЛЬ

З моменту отримання незалежності нашою державою болючою та невирішеною проблемою залишається питання розміщення та утилізації сміття. У порівнянні з минулим століттям стрімкий розвиток технологій збільшив в рази кількість побутових відходів, які щоденно продукуються пересічними громадянами. Неспроможність парламенту різних скликань створити та прийняти ефективний нормативно-правовий акт, який би врегулював відносини щодо збирання, сортування, транспортування, розміщення та переробки сміття чи його безпечної утилізації, породив безконтрольне захарачення українських земель різного роду відходами, в тому числі й небезпечними для довкілля.

Враховуючи той факт, що в умовах реальної ситуації в країні миттєве звільнення земель від сміттєзвалищ є об'єктивно неможливим, проблемним моментом залишається невизначеність щодо правового режиму земель під цими сміттєзвалищами. Так, чинне національне законодавство взагалі не містить згадки щодо такого роду земель та належності їх до тієї чи іншої категорії, і лише деякі науковці припускають, що дані землі належать до категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Анатолій Миколайович Мірошніченко висловлює думку, що до земель «іншого призначення» можуть бути віднесені, наприклад, земельні ділянки, відведені для розміщення полігонів твердих побутових відходів [3, с.678]. Аналізуючи чинну Класифікацію видів цільового призначення

земель, що затверджена наказом Державного комітету України із земельних ресурсів 23.07.2010 р. № 548 (надалі – Класифікація) [1], і яка є основним підзаконним нормативно-правовим актом, що конкретизує та поділяє основні категорії земель на субкатегорії, доходимо до висновку що землі під сміттєзвалищами або під полігонами твердих побутових відходів не визначені в ній. Для прикладу, цікавим є той факт, що здійснюючи пошук на публічній кадастровій карті України земельної ділянки з кадастровим номером 0720888600:00:001:0061, яка розміщується під усім відомим Львівським полігоном твердих побутових відходів або «Грибовецьким сміттєзвалищем», нами було виявлено, що цільове призначення земельної ділянки є «11.02 Для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд підприємств переробної, машинобудівної та іншої промисловості» [4], хоча жодного підприємства з переробки відходів на даній земельній ділянці ніколи не було та наразі немає. Припускаємо, що встановлення такого цільового призначення зумовила відсутність в Класифікації інших варіантів цільового призначення які були б найбільш підходящими для даної земельної ділянки.

Відповідна правова невизначеність цих земель породжує відсутність їх належного правового режиму, що тягне за собою масові порушення з боку різних суб'єктів правовідносин, в тому числі й органів державної влади, екологічного та земельного законодавства, а більше, погіршення стану природного навколишнього середовища.

На наше глибоке переконання, землі під сміттєзвалищами є окремою субкатегорією земель, яка входить до категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, що має бути включена до оновленого Класифікатора видів цільового призначення земель. Так, як вже було нами визначено в попередніх працях, «субкатегорія земель» – це частина земель, які входять до складу відповідної категорії, проте, попри їх спільні ознаки, мають деякі особливості, які дозволяють їм бути відносно-відокремленими від інших земель відповідної категорії [2, с. 86]. Враховуючи це, ми стоїмо на позиції того, що кожна субкатегорія земель повинна мати свій індивідуальний правовий режим, який за допомогою відповідних правових засобів (до-

зволів, зобов'язань, заохочень та заборон) буде належним чином встановлювати порядок правового регулювання цих земель. Особлива увага має бути приділена субкатегоріям земель під сміттєзвалищами, оскільки встановлення відповідного правового режиму сприятиме створенню особливої спрямованості регулювання відносин у галузі раціонального використання та охорони земель від негативної дії небезпечних речовин, що утворюються в результаті взаємодії сміття з навколишнім природним середовищем. Відповідні положення законодавства, що встановлюють правовий режим земель під сміттєзвалищами мають бути виражені не лише в земельному законодавстві, а й в спеціальному законі у сфері поводження з відходами – законі України «Про відходи».

Підсумовуючи усе вищезазначене, ми абсолютно переконані, що землі розміщені під сміттєзвалищами мають бути нормативно закріплені як окрема субкатегорія земель та мати належний правовий режим. Беззаперечно, що перед цим підняте питання вимагає глибокого аналізу та вивчення з боку науковців і практиків у сфері земельного та екологічного права, викладення їх позицій та думок з метою формулювання єдиної позиції. Попри це, дане питання потребує оперативного вирішення, оскільки його відкладення на кращі часи може призвести до масштабної екологічної катастрофи.

Список використаних джерел:

1. Класифікації видів цільового призначення земель: наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 р. № 548. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

2. Мазій В.С. Субкатегорія земель як важливий елемент понятійного апарату земельно-правової науки. Право. Людина. Довкілля. 2021. Том 12. №3. С. 84-90.

3. Мірошниченко А.М. Земельне право України. 2-ге видання, допов. і перероб.: підручник. Київ: Алерта. 2011. 678 с.

4. Публічна кадастрова карта. URL: <https://map.land.gov.ua/?cc=2759640.74450724,6529055.75274865&z=16&l=undefined&bl=undefined&marker=2759641.06810943,6529055.75274865> (дата звернення: 30.11.2021).

Майор Юлія Віталіївна,
студентка 4 курсу 6 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ТВАРИННИЦТВА

У наш час люди все більше уваги приділяють своєму здоров'ю та стають прихильниками здорового способу життя. У зв'язку із цим багато хто починає переходити на споживання органічної продукції, яка, як доведено дослідженнями вчених різних країн, за своїм складом та властивостями має більшу кількість поживних речовин, безпечна та корисна. Отже, попит породжує пропозицію, тому виробництво органічної продукції зростає з кожним днем, що підтверджується збільшенням кількості зареєстрованих виробників. Вимоги до якості такої продукції дуже високі, виконати їх можна не лише за умов використання високих, «чистих», технологій, а й чистого довкілля – землі, води, повітря. На наш погляд, виробництво та споживання органічної продукції – це філософія життя як виробника, так і споживача.

На жаль, стан навколишнього середовища є невтішним. З огляду на це особливо важливо зважати, що завдяки технологіям, які застосовуються для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, зокрема органічного тваринництва, здійснюється благотворний вплив на земельні та інші ресурси, що використовуються.

Слід відмітити, що поняття «сільськогосподарська органічна продукція» закріплене на законодавчому рівні. Так, у ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10.07.2018 р. (далі – Закон) зазначено, що органічна продукція – сільськогосподарська продукція, у тому числі харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва. У свою чергу, органічне виробництво – сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі

всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [1].

Щодо виробництва продукції органічного тваринництва, то воно пов'язане з утриманням, розведенням (виробництвом) сільськогосподарських тварин (у тому числі птиці та комах) та продукції для отримання продукції тваринного походження. Варто звернути увагу на те, що до того як виробник органічної продукції тваринництва отримає статус оператора, а продукція потрапить на полиці магазину, потрібно пройти певну процедуру сертифікації, яка передбачає декілька етапів.

Перший (основний) етап – сертифікація. Щоб його пройти, потрібно звернутися до органу сертифікації, при цьому завчасно перевірити, чи дійсно установа має право провадити сертифікаційну діяльність. Це можна зробити через Державний реєстр органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції. Спочатку господарство надсилає заяву до органу сертифікації. Наступним кроком підприємство має укласти договір з органом сертифікації, для цього орган протягом 10 робочих днів перевіряє таку заяву та надсилає пропозицію на укладення. Після цього орган сертифікації складає річний план перевірок для такого господарства та призначає дату першої перевірки і за її результатом визначає дату початку нового етапу.

Перехідний етап – це період часу, коли підприємство вже дотримується усіх правил органічного виробництва, але його продукція ще не має відповідного статусу. Наприклад, для виробництва органічного коров'ячого молока такий період складає не менше 6 місяців.

Після закінчення перехідного етапу орган сертифікації приймає рішення про видачу сертифіката і на підставі цього рішення видає його. Сертифікат діє 15 місяців з дня його видачі.

Якщо підприємство хоче вирощувати корів для виробництва органічного молока, то потрібно дотримуватися певних правил на всіх стадіях: починаючи з вибору корови, годування, утримання,

лікування у разі хвороби та закінчуючи збором, транспортуванням та пакуванням молока.

Органічне молоко може потрапити на прилавок лише за наявності двох умов: належного, відповідно до вимог законодавства, маркування та наявного сертифіката (за дотримання цих вимог при реалізації відповідальний продавець, який має це все перевірити).

Отже, підприємство, щоб законно виробляти органічну сільськогосподарську продукцію, повинно пройти не один складний та довготривалий етап.

До того ж виробнику продукції органічного тваринництва потрібно вивчити велику кількість законодавчих актів, проте не це головне. Норми, що стосуються, наприклад, сертифікації, розміщені в них безсистемно, а самі документи погано структуровані. Аналіз норм Закону дає підстави для висновку про наявність таких недоліків. Зокрема, якщо керуватися тільки нормами Закону, то можна пропустити багато важливих моментів, що не найкраще позначиться на сертифікації. Допоможе в даному разі Порядок (детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції [2], в якому виробник отримає відповіді на свої питання та покрокові вказівки щодо правильних правових дій.

Також можна зазначити, що є певні моменти, які ускладнюють популяризацію виробництва органічної продукції. Виробники сільськогосподарської органічної продукції тваринництва не мають відповідного маркування на перехідному етапі. Підприємство витрачає великі кошти на виробництво, але не може ставити відповідну ціну на продукцію, через те, що вона ще не визнана органічною.

Підвищення якості нормативно-правових актів, що регулюють відносини в аграрному виробництві, зокрема у виробництві продукції органічного тваринництва, не тільки спростить та скоротить шлях виробника до впровадження такого виробництва, а й певною мірою сприятиме задоволенню попиту покупця на корисні, хоча й поки що дороговартісні, продукти та можливість вести здоровий спосіб життя.

Список використаних джерел

1. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України

від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>

2. Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. № 970. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-2019-%D0%BF#Text>.

*Маклакова І. О.,
студентка 4 курсу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО: БАЛАНСУВАННЯ НА ГРАНІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Особисте селянське господарство виступає традиційною формою господарської діяльності на селі. При цьому правові аспекти створення та ведення такої діяльності мають свої особливості [1, с. 7, 8]. Перш за все, варто відмітити, що перевагами особистого селянського господарства, у порівнянні з іншими організаційно-правовими формами господарювання виступає його доступність, а саме наявність спрощеного порядку його створення та відносна самостійність, яка виявляється у відсутності надмірного контролю з боку держави.

Слід зазначити, особисте селянське господарство за своєю формою часто прирівнюють до фермерського господарства. Зокрема, Н. І. Титова вказує, що особисте селянське господарство за своїм складом близьке до фермерського господарства, проте істотно відрізняється від нього відсутністю підприємницьких засад, нетоварним характером цієї діяльності. [2, с. 39]. Протилежну думку висловив М. Л. Кокорев, який зазначав, що особистому селянському господарству притаманні всі ознаки вільного підприємства, адже власник особистого селянського господарства на свій страх і ризик веде виробництво продукції, керується економічною вигодою. [3, с. 158, 159].

Однак згідно Закону “Про особисте селянське господарство” особи, які ведуть особисті селянські господарства, мають право реалізовувати лише надлишкову сільськогосподарську продукцію без її подальшої переробки, а не вирощують таку продукцію суто для продажу, як це роблять фермерські господарства, тому, хоча і йде мова про їх схожість, особисте селянське господарство все ж не є «підприємством» в класичному його розумінні.

Важливим моментом у формуванні та організації особистих селянських господарств є оподаткування. Адже особисті селянські господарства мають на цьому етапі відповідні переваги. Такі господарства користуються правом на реалізацію надлишків виробленої продукції на ринках, а також заготівельним, переробним підприємствам та організаціям, іншим юридичним та фізичним особам. У свою чергу, це не тягне за собою правових наслідків у формі обов’язку сплати податків за реалізацію сільськогосподарської продукції, передбачених Законом України «Про особисте селянське господарство». Однак у цьому випадку така перевага в оподаткуванні може бути лише у тих, хто відповідає передбаченим законом вимогам. А от усіх інших держава може таких пільг позбавити. Серед таких вимог, наприклад, є розмір земельної ділянки, передбаченої для ведення особистого селянського господарства. На практиці розповсюдженим є випадок, коли особа незаконно перевищує максимальний розмір площі земельної ділянки, відведеної для здійснення діяльності особистого селянського господарства. Це достатньо «шкідлива» практика, бо не врегулювання державою належним чином питання діяльності особистих селянських господарств може призвести до ненадходження до державних фондів законних податків. Адже такі особи, фактично, приховують реальні масштаби виробництва продукції та не трансформують своє особисте селянське господарство у відповідну організаційно-правову форму, що здійснює підприємницьку діяльність.

Фактично, особи, які ведуть особисте селянське господарство користуються усіма перевагами такої організаційно-правової форми, проте часто, користуючись цими перевагами, уникають відповідальності за незаконне перевищення площі земельної ділянки для використання особистими селянськими господарствами, які визначені законом [4, с. 22-25]. Це може відбуватися

через те, що на нормативному рівні закріплені завищені вимоги та обов'язки для осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, у тому числі у формі фермерського господарства. Тобто, особисте селянське господарство не сплачує податки поки не стане фермерським господарством або ж набуде іншої організаційно-правової форми для здійснення підприємницької діяльності. Відповідно, якщо розмір земельної ділянки перевищує встановлену норму, то податки необхідно сплачувати вже не як особисте селянське господарство, а як інша організаційно-правова форма. Довідка про право фізичної особи на отримання доходу без утримання податку видається безоплатно сільською, селищною, міською радою на підставі письмової заяви. При цьому така довідка не видається у випадку порушення вищезазначених обмежень розмірів земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства, або якщо відповідна продукція була вирощена не особисто громадянином, або не на його особистій земельній ділянці.

Підсумовуючи, варто зазначити, що існування такої форми аграрного господарювання як особисте селянське господарство виступає важливим фактором забезпечення продовольчої безпеки держави, оскільки найбільша питома вага продукції тваринництва виробляється саме цими господарствами, які виробляють таку сільськогосподарську продукцію як для себе, так і країни в цілому. Такі господарства відіграють і важливу роль для можливості самозайнятості селян відповідно до Закону України “Про зайнятість населення”. А відтак державна підтримка та правовий захист особистих селянських господарств сприятиме зростанню їх кількості в подальшому.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Закону України “Про особисте селянське господарство” / за ред. В. В. Носіка. Київ: Кондор, 2004. 252 с.

2. Товкач С. М. Особисте селянське господарство: сучасні проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму. *Актуал. пробл. розв. суч. юриспруд.* 2017. № 4. С. 38–41. URL: http://apn.dnu.in.ua/4_2017/11.pdf (дата звернення: 28.11.2021).

3. Кокорев М. И. Личные подсобные хозяйства: проблемы развития. ИЦ ОГАУ. Оренбург. 1996. 168 с.

4. Губені Ю., Губені С. “Вимушені інновації” в особистих селянських гос подарствах: теоретичний аналіз та спроба емпірично-го узагальнення. *Пріоритети інноваційного розвитку регіонального АПК в контексті європейської інтеграції*: матер. круг. столу. Львів : Сполом, 2014. С. 22–25.

Максимчук О. О.

Національний університет «Острозька академія», аспірант

ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ В КОНДИЦІЙНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Дія принципу платності використання землі в Україні обумовлює існування різних правових форм плати за землю, різних за своєю правовою природою та відмінних від традиційних земельних платежів: земельного податку та орендної плати.

Одним таких різновидів на сьогодні є плата за користування земельною ділянкою без правових підстав (безпідставне використання).

Так, за роз'ясненням Верховного Суду, фактичний користувач земельної ділянки, який без достатньої правової підстави за рахунок власника цієї ділянки зберіг у себе кошти, що мав заплатити за користування нею, зобов'язаний повернути ці кошти власнику земельної ділянки на підставі ч. 1 ст. 1212 Цивільного кодексу України» [3; 1].

Безпідставно збереженими за рахунок власника земельної ділянки, як правило, є кошти (у розмірі орендної плати), які використовували землекористувачами у випадках: використання земельної ділянки без документів, що посвідчують право власності або право користування нею, без державної реєстрації прав на неї та/або без здійснення плати за користування нею у формі та розмірах, встановлених законодавством України та актами відповідного органу місцевого самоврядування; в інших випадках всупереч вимогам законодавства [4; 5].

Платниками зазначених коштів є фізичні та юридичні особи – фактичні землекористувачі, що сплачують їх державі, територіальній громаді, фізичним чи юридичним особам – власникам земельної ділянки.

Аналіз судової та адміністративної практики свідчить, що обрахунок суми платежу, що підлягає поверненню, розраховується на підставі даних про нормативну грошову оцінку земельної ділянки за весь період її фактичного використання і, як правило, дорівнює розміру орендної плати за весь період її фактичного використання, що мала б бути сплачена у разі реєстрації відповідного права на землю.

Плата нараховується на усю площу сформованої ділянки як єдиного об'єкта цивільних прав [2].

Плату за землю у кондиційних відносинах не слід ототожнювати із відшкодуванням збитків власнику земельної ділянки. Так, обов'язок відшкодувати збитки виникає з деліктних правовідносин, внаслідок яких зменшилось майно потерпілого і є фактично заходом відповідальності за вчинене особою правопорушення. Тоді як обов'язок повернути безпідставно збережені кошти за рахунок власника земельної ділянки виникає у результаті приросту майна у набувача (фактичного землекористувача) без достатніх правових підстав і вина тут не має значення, оскільки, важливим, на думку Верховного Суду, є факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої [1].

Окрім того, на безпідставно збережені за рахунок власника земельної ділянки кошти, безумовно, не може розповсюджуватись ані режим земельного податку, ані режим орендної плати. Вказане обумовлено, по-перше, різними підставами їх нарахування. Так, з одного боку підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру в силу ст. 286.1 Податкового кодексу України, для орендної плати – договір оренди такої земельної ділянки згідно з п. 288.1 ст. 288 ПКУ, для плати ж за землю у кондиційних відносинах – договір, укладений між власником земельної ділянки та її фактичним землекористувачем про добровільне відшкодування безпідставно збережених коштів за використання земельних ділянок або рішення суду.

По-друге, платниками земельного податку є власники земельних ділянок або постійні землекористувачі, а орендної плати – орендарі. Обов'язок зазначених суб'єктів із внесення плати за землю виникає з моменту державної реєстрації, відповідно, права власності, права постійного користування та права оренди земельної ділянки (ст. 125 ЗКУ). Тоді як, платником плати за землю у кондиційних відносинах є особа, що здійснювала її фактичне використання без відповідної правової підстави та зобов'язана негайно та у повному обсязі повернути потерпілому усе безпідставно ним набуте майно [6].

Вказане наводить на думку, що плату за землю у кондиційних відносинах доцільно розглядати у широкому розумінні, що охоплює не лише земельних податок та орендну плату за земельні ділянки державної та комунальної власності, а й інші різноманітні види земельних платежів, такі як плату за користування чужою земельною ділянкою на умовах сервітуту, для сільсько-господарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій), оплату ціни земельної ділянки з договором купівлі-продажу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 629/4628/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296547>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.11.2021 у справі № 905/1680/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101211542>
3. Постанова Верховного Суду Суду у складі палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 28 лютого 2020 року у справі № 913/169/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87891187>
4. Про затвердження Порядку добровільного відшкодування безпідставно збережених коштів за використання земель комунальної форми власності на території м. Харкова з порушенням вимог законодавства: Рішення Харківської міської ради Харківської області. м. Харків 17.10.2018 № 1247/18. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/672825>

5. Про затвердження Порядку добровільного відшкодування безпідставно збережених коштів за використання земель комунальної форми власності на території Мереф'янської міської ради з порушенням вимог законодавства: Рішення Мереф'янської міської ради Харківського району Харківської області від 22 травня 2019 р. URL: Рішення <https://merefatg.gov.ua/poryadok-dobrovilnogo-vidshkoduvannya-bezpidstavno-zberezhenih-koshtiv-za-vikoristannya-zemel-komunalnoi-formi-vlasnosti-11-25-16-12-03-2021/>

6. Рішення Господарського суду Рівненської області від 12 жовтня 2015 р. у справі № 918/970/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52243035#>

Н. Р. Малишева

Завідувачка відділу проблем аграрного, земельного, екологічного і космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

А. М. Гурова

Наукова співробітниця відділу проблем аграрного, земельного, екологічного і космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ОРГАНІЗАЦІЙНО ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЛАШТУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА ПРОЖИВАННЯ ЛЮДИНИ НА НЕБЕСНИХ ТІЛАХ ВІДМІННИХ ВІД ЗЕМЛІ

Ідея заселення небесних тіл уже вийшла з категорії наукової фантастики. Ініціативи на кшталт американської програми «Артеміда» [1], китайсько-російської Міжнародної наукової місячної станції [2], Марс-Сіті ОАЕ [12] свідчать про реальність планів щодо переселення людей на небесні тіла найближчим часом. Оскільки жодне з доступних людству, крім Землі, небесних тіл «не підготувалося» прийняти людину, останній самій необхідно створити умови для життя, які сприятимуть її фізичному виживанню та психологічному комфорту. І з цієї точки зору небесні тіла приречені на антропогенний вплив.

Наразі існує багато проектів будівництва бази на Місяці, зроблених в рамках різних конкурсів, національних або багато-національних проектів за участю приватних акторів. Наприклад, у 2020 році UNI, веб-платформа для пошуку архітектурних дизайнерських рішень, оголосила конкурс «Місячна база 2124», в якому переміг проект «Місячний сталактит» із планом будівництва підземної станції [3]. Інший вид змагань – конкурс організований Європейським космічним агентством, який запрошує студентів для проведення наукових експериментів та проектування місячних таборів за допомогою 3D-моделювання [4]. Прикладом національної пропозиції може бути промислово-дослідна місячна база КБ «Південне», яка містить космічну транспортну систему для доставки екіпажу та вантажів на поверхню Місяця, а для повернення на Землю – місячні модулі, транспортні засоби для руху на поверхні Місяця тощо [8]. Відповідно до Плану дослідження Місяця НАСА в рамках програми «Артеміда», базовий табір на Південному полюсі міститиме платформу для пересування, базу для проживання, устаткування для забезпечення зв'язку, утилізації відходів, захисту від радіації, тощо [5]. Усі ці проекти, однак, не приділяють достатньої уваги необхідності забезпечення постійної самодостатності поселення без порушення природного балансу небесних тіл. Такі питання мають бути сформульовані в правових документах.

Поки що немає жодних міжнародних чи національних правових документів, які б вирішували такі питання. Основні принципи розробки правової бази для поселень на небесних тілах можна знайти в Договорі про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла: вільне дослідження та використання (ст. 1), заборона здійснення територіального суверенітету (ст. 2), відповідальність держав за діяльність суб'єктів під їх юрисдикцією (ст. 6), співпраця, взаємна допомога, уникнення шкідливого забруднення космосу, Місяця й інших небесних тіл та несприятливих змін навколишнього середовища Землі (ст. 9) [10]. З огляду на це можна припустити, що архітектори будівель на небесних тілах повинні будуть врахувати, щоб їх діяльність запобігала забрудненню небесних тіл, адже у протилежному випадку держави їхнього громадянства або

юрисдикції повинні нести відповідальність за їх діяльність, якій, очевидно, має передувати видача дозволів.

Домовленості по програмі «Артеміда» додають до ескізу майбутніх міжнародних рамок діяльності космічних архітекторів також вимогу збереження космічної спадщини (історично значущих місць посадки людей, космічних кораблів та інших доказів діяльності людини на небесних тілах), а також врахувати режим зон безпеки. Концепція зон безпеки надає чіткі критерії для космічних архітекторів: розміри та масштаби будівництва повинні залежати від характеру та тривалості діяльності та особливостей середовища, і це стосується загальноприйнятих наукових та інженерних принципів [7]. Космічні архітектори також повинні бути готові до особливостей і наслідків використання джерел ядерної енергії під час застосування ядерного електричного двигуна (NEP) і ядерно-теплого двигуна (NTP) відповідно до принципів безпеки, стійкості та ефективності [6].

Певний інтерес з компаративістської точки зору може становити модель будівництва бази в Антарктиді, оскільки Місяць або Марс також є міжнародними територіями, де держави конкурують і співпрацюють один з одним. Як було зазначено в дослідженні COSPAR, підхід побудови бази в Антарктиді можна було б використовувати для програми Місяць/Марс, разом з тим, станція Південного полюса працює безперервно з 1956 року, проте її не можна кваліфікувати як «поселення» чи «колонію» [9]. Тому, з огляду на превалювання комерційного інтересу щодо побудови поселень на небесних тілах, архітектори в першу чергу будуть орієнтуватися на запити замовника, а не на нечіткі міжнародні вимоги.

Треба також враховувати професійні правила архітекторів, якими вони, вочевидь, будуть керуватися навіть під час реалізації своїх позаземних проєктів. Кожна держава має свої правила та стандарти архітектурної діяльності, але відповідно до світового масштабу будівництва інфраструктури на небесних тілах найбільш відповідним для таких проєктів документом можна відзначити Угоду про міжнародні стандарти професіоналізму в архітектурній практиці, підготовлену Міжнародним союзом архітекторів. Вона прописує такі принципи, як:

1) експертиза (володіти систематичним набором знань, навичок в теорії, вироблених через освіту, наукову діяльність та післядипломну підготовку, а також досвід);

2) автономність (безкомпромісне професійне судження повинно мати перевагу над будь-яким іншим мотивом у заняттях мистецтвом і наукою архітектури. Архітектор має вдумливо оцінювати соціальний та екологічний вплив своєї професійної діяльності);

3) відданість (обслуговувати своїх клієнтів компетентно та професійно);

4) відповідальність (відповідальність за незалежні та, якщо необхідно, критичні поради, надані своїм клієнтам, а також за вплив їхньої роботи на суспільство та навколишнє середовище) [11].

З огляду на вказане, слід пам'ятати, що переселяючись на інші небесні тіла, людство має приносити досвід своєї взаємодії із довкіллям, вдосконалюючи його для більш гармонійного взаємоіснування. Вказане особливо стосується професіоналів, які розбудовуватимуть інфраструктуру людського проживання на небесних тілах. Вони повинні враховувати широкі публічні норми щодо безпеки, захисту навколишнього середовища, стійкості економічної діяльності та добросусідства.

Література

1. Artemis program, NASA. URL: <https://www.nasa.gov/specials/artemis/>

2. China and Russia to build lunar space station BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56342311>

3. Lunar Stalactite, UNI. URL: <https://uni.xyz/competitions/moon-base-2124/entries>

4. Moon Camp Challenge: Be part of the future of space exploration by designing a Moon base. ESA. URL: https://www.esa.int/Education/Teachers_Corner/Moon_Camp_Challenge_Be_part_of_the_future_of_space_exploration_by_designing_a_Moon_base

5. NASA's Lunar Exploration Program Overview National Aeronautics and Space Administration plan September 2020. URL: https://www.nasa.gov/sites/default/files/atoms/files/artemis_plan-20200921.pdf

6. Presidential Policy Directive 6 (Space Policy) directs implementation of the National Strategy for Space Nuclear Power and Propulsion. URL:

[https://www.federalregister.gov/documents/2020/12/23/2020-28457/posting-of-the-presidential-policy-directive-6-space-policy-national-strategy-for-space-nuclear#:~:text=Presidential%20Policy%20Directive%206%20\(Space%20Policy\)%20directs%20implementation%20of%20the,Memorandum%20in%20the%20Federal%20Register.](https://www.federalregister.gov/documents/2020/12/23/2020-28457/posting-of-the-presidential-policy-directive-6-space-policy-national-strategy-for-space-nuclear#:~:text=Presidential%20Policy%20Directive%206%20(Space%20Policy)%20directs%20implementation%20of%20the,Memorandum%20in%20the%20Federal%20Register.)

7. The Artemis Accords. URL: <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/img/Artemis-Accords-signed-13Oct2020.pdf>

8. The concept of creating industrial-and-research lunar base. Yuzhnoe design office:. URL <https://www.yuzhnoye.com/en/technique/innovative-technologies/gp/lib/>

9. Toward a Global Space Exploration Program: A Stepping Stone Approach Committee On Space Research (COSPAR) , 2010, 80 p. URL: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A2885725/view>

10. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies. URL: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_21_2222E.pdf

11. UIA Accord on recommended international standards of professionalism in architectural practice ammended august 2014 at the xxvi general assembly (Durban, South Africa). URL: <https://www.bak.de/w/files/bak/02architekten/05internationales/1454321930v4bbw8wd2dq42ph7.pdf>

12. World Government Summit: Life on Mars could be underground, says Mars Science City designer. URL: <https://www.thenationalnews.com/uae/science/world-government-summit-life-on-mars-could-be-underground-says-mars-science-city-designer-1.703937>

Малохліб О. С.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЛІ ЯК ОСНОВНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА УКРАЇНИ

Відповідно до Конституції України [2] земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14).

До земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії, кожній з яких притаманний особливий правовий режим.

В науковій доктрині під правовим режимом земель розуміють встановлений правовими нормами порядок поведінки по відношенню до них [3, с. 104]. Зазначене визначення правового режиму може застосовуватися як щодо всіх земель України, так і щодо окремих їх категорій.

Правові режими кожної категорії земель складають правовий режим землі як основного національного багатства, тобто існує правовий режим земель України, тобто землі як основного національного багатства, й правові режими окремих категорій земель.

Правові режими окремих категорій земель визначені земельним законодавством та досліджуються науковцями. Так, правовий режим земель сільськогосподарського призначення досліджувався такими вченими як П. Ф. Кулинич, В. В. Носік, М. В. Шульга, правовий режим земель житлової та громадської забудови досліджували Є. О. Іванова, І. В. Ігнатенко, Д. В. Федчишин, правовий режим земель водного фонду – В. І. Гордєєв, О. М. Дроваль тощо. Правовий режим всіх інших категорій земель теж досліджувався представниками вітчизняної земельно-правової науки.

Правовий режим землі як об'єкта права власності Українського народу був предметом уваги В. І. Андрейцева, В. В. Носіка, А. М. Мірошніченка та ін.

Особливості правового режиму земель конкретної категорії земель зумовлені специфікою їх основного цільового призначення. Так, наприклад правовий режим земель, які використовуються в якості операційного просторового базису, суттєво відрізняється від правового режиму земель, які використовуються в якості засобу виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Що стосується правового режиму земель як основного національного багатства, то тут постає питання про те, які ж критерії мають бути покладені в основу визначення такого правового режиму? І в даному випадку мова повинна йти не тільки і не стільки про цільове призначення землі, а про інші більш загальні критерії.

Сутність правового режиму земельного фонду, як слушно підкреслюється в юридичній літературі, полягає у прагненні законодавця забезпечити раціональне використання та охорону земель, виходячи з уявлень про землю як про природний об'єкт, найважливішу складову частину довкілля, природний ресурс, і створити умови для набуття, реалізації і захисту прав фізичних, юридичних осіб, територіальних громад і держави на земельні ділянки як об'єкти нерухомості [4, с. 29].

Видається, що найбільш важливими і фундаментальними ознаками правового режиму землі як основного національного багатства слід вважати наступні:

по-перше, приналежність землі Українському народу, адже відповідно до ст. 13 Конституції України земля визнана об'єктом права власності Українського народу;

по-друге, раціональне використання землі, яке має бути зорієнтоване на дотримання балансу між негативним впливом антропогенної діяльності на земельні ресурси та забезпеченням їх відтворення і самозбереження;

по-третє, особлива охорона землі державою та контроль за її використанням, що полягає у забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України, а також запровадженні системи правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, що спрямовані на раціональне використання земель, запобігання необробуванню земель сільськогосподарського при-

значення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення тощо;

по-четверте, платність використання земель, яка впливає зі змісту ст. 206 Земельного кодексу України [1];

по-п'яте, при вчиненні земельного правопорушення зачіпаються права та інтереси Українського народу як власника землі;

по-шосте, земля як основне національне багатство забезпечує публічні інтереси.

Окрім названих існують і інші ознаки, притаманні правовому режиму землі як основного національного багатства, які визначають специфіку даного правового режиму.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Мірошніченко А. М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України : 5-те вид., змін. і доп. Київ : Алерта, 2013. 544 с.

4. Сидор В. Д. Правовий режим земель в земельному законодавстві України. *Адвокат. Наука і практика*. 2010. № 8 (119). С. 27–31.

Марусенко Р.І.
Інститут права КНУ імені Тараса Шевченка, доцент

ПЕРЕВАЖНЕ ПРАВО КУПІВЛІ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Однією з новацій земельного законодавства, пов'язаних зі зняттям ряду обмежень щодо обігу земель сільськогосподарського призначення (т.зв. запровадження ринку землі) є переважне право на придбання земельної ділянки орендарем в разі її продажу.

Роздержавлення земель сільськогосподарського призначення з передачею їх у власність та користування бажаним суб'єктам було одним з первинних завдань земельної реформи (п.п. 4, 5 Постанови Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18.12.1990 №563-ХІІ). Паювання земель як один з наступних заходів земельної реформи спричинило розподіл земельних масивів колективної власності між великою кількістю суб'єктів. Згодом з'ясувалося, що парцеляція не сприяє ефективному веденню товарного виробництва.

Сільськогосподарські товаровиробники зацікавлені здебільшого у формуванні та збереженні масивів земель без розривів, черезсмузжя тощо. Певний час це забезпечувалося за допомогою договорів оренди землі та норм про переважне право орендарів на продовження відносин землекористування. З відновленням можливості власників земельних ділянок для ведення товарного виробництва розпоряджатись ними згаданих конструкцій стало недостатньо. Було запроваджено механізм переважного права на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення в разі її відчуження, який покликаний захистити орендаря. На нашу думку, такий захист втілюється в дещо більше – в переважанні прав орендарів над правами самих власників, зробивши останніх в деякій мірі залежними від користувачів своїх ділянок. Питання на даний час є і дискусійним і актуальним, що вказується дослідниками, породжує досить полярні підходи до тлумачення [1]. Саме тому ми пропонуємо його розглянути.

Переважне право орендаря на купівлю земельної ділянки законодавець передбачив саме для земель сільськогосподарського призначення, закріпивши його фактично як обмеження прав власників таких ділянок порівняно із ділянками інших категорій. Можливість передачі такого права третій особі свідчить про те, що ним захищається не конкретний орендар, який належним чином виконував свої обов'язки і міг би продовжувати користування саме цією земельною ділянкою на іншому праві. Натомість йдеться про *інтерес* орендаря. Це підтверджується наданням орендарям, які не мають права набувати ділянку у власність, можливості передати переважне право третій особі. Звідси постає питання про природу і призначення переважного права на купівлю у особи, яка сама не має права бути покупцем. Вочевидь, йдеться про певний привілей збереження земельної ділянки в сфері свого впливу (не у власності) - орендар на власний розсуд визначає потенційного покупця. На нашу думку, такий підхід є обмеженням прав власника на користь орендаря, адже вибір особи, яка зможе придбати ділянку за рівних умов, здійснюватиме саме орендар. При цьому він не буде покупцем, проте впливатиме на розпорядження ділянкою власником.

Про захист *інтересу* конкретного орендаря свідчить і те, що переважне право на купівлю земельної ділянки може бути передане лише один раз. Тобто особа, яка його набула, не вправі розпорядитись ним повторно.

Законодавець передбачив, що ті суб'єкти, які не вправі набувати орендовані ділянки у власність, можуть передавати переважне право на їх купівлю іншому суб'єкту. Це виглядає недоречним. Якщо суб'єкт не має права набувати ділянку у власність, то і переважного права на її придбання мати не повинен, бо самостійно його реалізувати не зможе.

За розглянутих умов ми отримуємо парадоксальну ситуацію: власник земельної ділянки сільськогосподарського призначення є обмеженим у своєму праві розпорядитись нею у випадку наявності орендаря. Водночас перехід права власності може відбутись не до орендаря, як особи, що перебуває із власником земельної ділянки у договірних відносинах, а до третьої особи, яка до користування земельною ділянкою не мала жодного відношення.

Слід також звернути увагу, що переважне право на купівлю земельної ділянки не ставиться в залежність від належного виконання орендарем своїх обов'язків, на відміну від переважного права на укладення договору оренди на новий строк, де така умова наявна (ст.33 Закону України «Про оренду землі»). Орендар має більший вплив на волевиявлення власника при продажу земельної ділянки, ніж при отриманні її в оренду на новий строк.

Викладені обставини у сукупності демонструють, що відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення хоча й поновило право розпорядження переважної більшості земель сільськогосподарського призначення, проте наразі це право значною мірою обмежене в інтересах нинішніх орендарів. Враховуючи структуру землекористування, що склалася за два десятиліття заборони розпорядження такими ділянками, можна чітко бачити, що орендарі становлять достатньо однорідну групу великих сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки щодо наведених тенденцій можуть бути також підкріплені іншим прикладом. Законодавець визначив особливості використання земельних ділянок у масивах земель сільськогосподарського призначення (ст. 37-1 Земельного кодексу України). Відповідно до цієї статті орендар набув можливості обміну об'єкта свого права на інший об'єкт. Більше можливостей має орендар, якому належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення. Фактичний орендар земельної ділянки за наслідками такого обміну змінюється. Зайве наголошувати, що при укладенні договору оренди для власника земельної ділянки має значення особа орендаря, його ділові якості та здатність ефективно і раціонально використовувати земельну ділянку, а тому його зміна без погодження із власником фактично порушує умови такої визначеності та принципу свободи договору.

Механізм взаємного обміну правами має сенс з огляду на проблему черезсмузжя. Водночас, ця проблема виникла не сама по собі, а внаслідок невдалих механізмів реформування, запроваджених тим же самим законодавцем при розпаюванні цілісних масивів земель колишніх суб'єктів колективної власності. З огляду на це логічним було би збалансування інтересів власників земельних ділянок (які повинні мати усю повноту права розпорядження

об'єктами своєї власності) та потенційних орендарів за допомогою економічних механізмів заохочення підвищення ефективності використання їх земель. Натомість ми отримали частково адміністративний механізм, в якому одна сторона договірної правовідносини отримала привілей щодо використання об'єкта права, який належить іншому суб'єкту. Більшої глибини проблема набуває у зв'язку із тим, що вже укладені на момент набрання чинності розглядуваним механізмом договори оренди землі не можуть бути розірвані в односторонньому порядку. Тому навіть у разі, якщо власник земельної ділянки на даний час не бажав би надавати її в оренду за умови, що орендар зможе без його згоди передати право користування іншій (можливо небажаній) особі, то при існуванні раніше укладеного договору оренди у власника не лишається вибору.

Підсумовуючи викладене відмітимо, що відновлення обігу земель є, безумовно, позитивним кроком. Водночас комплекс законодавчих змін, які підсилили становище орендарів, які бажали б зберегти status quo, здатен призвести до дисбалансу інтересів власників та користувачів земельних ділянок, фактично позбавляючи перших частини прав на користь других. Вважаємо, що така ситуація не обов'язково буде провокувати конфлікти, адже вже наявний ряд механізмів обходу розглянутих обмежень. Водночас практика використання обхідних механізмів свідчить про те, що законодавець не врахував інтереси власників. Вважаємо, що така ситуація має бути змінена з урахуванням викладених в роботі міркувань.

Список використаних джерел.

1. Кулинич П. Старт ринку сільгоспземель: хитання між логікою права та інтересами зацікавлених осіб. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/start-rynku-silgospzemel-hytannya-mizh-logikoyu-prava-ta-interesamy-zatsikavlenyh-osib/>

Марченко С.І.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри земельного та аграрного права

ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021 було затверджено Стратегію людського розвитку, яка визначає, що виконання функцій держави у сфері людського розвитку є одним із напрямів забезпечення національної безпеки України, а основним завданням держави має бути формування такого економічного та соціального порядку, який буде підґрунтям для реалізації свободи особистості та гарантією реалізації права громадян на індивідуальний розвиток, індивідуальну відповідальність і соціальну захищеність. Зазначене актуалізує питання впровадження в практику правового регулювання аграрних відносин принципу інклюзивного розвитку сільських територій.

Терміни «інклюзія», «інклюзивність», «інклюзивний» є багатоаспектними поняттями, використовуються різними галузевими науками та в різних контекстах. Так, сьогодні загальнозживаними є поняття «інклюзивний розвиток», «інклюзивне зростання», «інклюзивна економіка», «інклюзивний бізнес», «інклюзивне суспільство», «інклюзивні інституції», «інклюзивна освіта», «фінансова інклюзія», «інклюзивні інновації», «соціальна інклюзія» тощо. Водночас, законодавство України не містить тлумачення цих термінів. В Проекті Закону України від 07.08.2018 № 9015 «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» [4] інклюзивність (від лат. include - включаю, укладаю) пропонується розглядати як процес участі всіх людей в житті соціуму, коли всі зацікавлені сторони беруть активну участь у громадському житті. Інклюзивність передбачає залучення кожного в життя спільноти та відсутність будь-якої дискримінації. В узагальненому розумінні інклюзивний (від англ. inclusiveness – залученість) є новітнім трактуванням сучасного розвитку, сутність якого полягає в необхідності посилення залучення до вирішення проблем соціально-економічного розвитку усіх верств населення й різних за стату-

сом груп, а також включення до цього процесу усіх територій[3, с. 32].

У сучасних умовах ідея інклюзивності активно розвивається і впроваджується на рівні найавторитетніших світових організацій. У березні 2010 року у Брюсселі було прийнято Стратегію економічного розвитку ЄС – «Європа-2020. Стратегію інтелектуального, сталого та інклюзивного зростання» (EUROPE-2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth), яка закріплює основні пріоритети соціально-економічного розвитку ЄС. Зокрема, досягнення інтелектуального зростання (smart growth) планується за рахунок інвестицій в дослідження, освіту та інновації. Стале зростання (sustainable growth) базується на екологічних засадах – передбачає розвиток економіки на засадах ощадливого та ефективного використання природних ресурсів, а інклюзивне (inclusive growth) – спрямоване на зниження рівня бідності та розвиток соціального залучення.

У підсумковому документі саміту ООН 2015 р. «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.», як зазначають Бородіна О.М. та Прокопа І.В., тема інклюзивності присутня у формулюванні практично усіх 17 затверджених Цілей сталого розвитку (ЦСР), а в окремих з них прямо вживається термін «інклюзивний», поданий в українському перекладі словами «всеохоплюючий» і «загальний»[1, с. 73]. Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (далі – Указ) підтримано проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», та встановлено обов'язковість дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року.

На Всесвітньому економічному форумі у Давосі (2018 р.) була презентована альтернативна внутрішньому валовому продукту система оцінки економічного розвитку країн світу – індекс інклюзивного розвитку, який визначається не лише за економічними, а й за соціальними та демографічними показниками та який відображає

узагальнені характеристики людського потенціалу з урахуванням здоров'я, доступу до знань, тривалості і рівня життя населення. Відповідно до Стратегії людського розвитку Україна посіла 74-ту позицію серед 189 держав і територій, які представлено в Доповіді про стан людського розвитку за 2019 рік, що опублікована на офіційному веб-сайті Програми розвитку ООН.

Методологічні засади інклюзивного розвитку сільських територій відображені у Декларації про права селян та інших людей, що працюють у сільській місцевості, схваленої 17 грудня 2018 р. Генеральною Асамблеєю ООН, яка проголосила наступні десять років Десятиліттям сімейного фермерства у світі. Головним правом селян визнано право на землю як фундаментальне право людини, що забезпечує засоби існування і є підґрунтям для реалізації всіх інших прав селян, і його дотримання гарантується державою. Україна проголосувала на Генеральній Асамблеї ООН за названу декларацію, але до цього часу не ратифікувала її[2].

Аграрне законодавство наразі лише частково враховує принцип інклюзивного розвитку сільських територій. Залишаються актуальними питання стимулювання малого підприємництва в сільській місцевості, кредитування та страхування виробників аграрної продукції, оптимального податкового навантаження в аграрній сфері, доступу до якісних освітніх послуг та якісної та своєчасної медичної допомоги, інфраструктури та ін.

Наразі триває реформа децентралізації, що була почата ще в 2014 році, її завершення дасть змогу поліпшити управління місцевими ресурсами, оскільки уразливі верстви населення безпосередньо залежать від їх використання. На завершальному етапі знаходиться земельна реформа, ринок земель сільськогосподарського призначення сприятиме розвитку фермерських господарств та малому агробізнесу, що має позитивно відбитись на розвитку сільських територій.

Важливим аспектом реалізації принципу інклюзивного розвитку сільських територій є розвиток сільського зеленого туризму, який має позитивний вплив на місцеву інфраструктуру, розвиток особистих селянських та фермерських господарств, сприяє збільшенню додаткових прибутків селян і відрахувань до місцевих бюджетів, підвищення зайнятості населення (не тільки у виробничій

сфері, але й у сфері обслуговування), а також виступає ефективним засобом збереження етнокультурної самобутності українців і усіх громад етнічних меншин. Незважаючи на зазначене, належне правове регулювання сільського зеленого туризму наразі відсутнє.

Таким чином, в Україні варто закріпити інклюзивну модель розвитку сільських територій, пріоритетами якої є людський розвиток та зростання якості життя всього населення, що досягається шляхом зростання кількості робочих місць, економії енергії та інших видів природних ресурсів, підвищенням технологічного рівня капіталу та впровадженням сучасних методів публічного адміністрування аграрних відносин. Зазначені положення мають бути покладені в основу державної аграрної політики України та закріплені на рівні закону.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 1. С. 70-85.

2. Депутати обласної ради прийняли низку звернень. URL: <https://oblrada-pl.gov.ua/news/deputaty-oblasnoyi-rady-pryynyaly-nyzku-zvernen-do-prezydenta-ukrayiny-verhovnoyi-rady-0>

3. Запорожець Г. В. Корпоративна культура як індикатор інклюзивного зростання бізнесу. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення*: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 1-28 лютого 2020 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 229 с. С.31-33.

4. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015 «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЖН6YF00A?an=332>

Мірошниченко А.М.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, перший заступник Голови

ЗАПОБІГАННЯ ІСНУВАННЮ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД НА ЧУЖІЙ ЗЕМЛІ

У розвинених правопорядках збудоване на земельній ділянці стає її невіддільною частиною. Скажімо, для права Німеччини існування окремого права на будівлю чи споруду є неможливим. Проте в Україні в силу історичних причин земельна ділянка та збудовані на ній об'єкти розглядаються як окремі речі, з чого випливає можливість перебування їх у власності (і тим більше, користуванні) різних осіб.

Шкідливість ситуації, за якою власник будівлі або споруди не має прав на земельну ділянку, на якій будівля чи споруда розташована, є очевидною і загальновизнаною. Здійснювати право власності як на нерухомість, так і на земельну ділянку стає часто неможливим, оскільки нерухомість і земельні ділянки не є повноцінними об'єктами обороту, права на них неминуче вступають між собою у конфлікт. Добросовісні власники нерухомості, які оформлюють хоча б право оренди на зайняті земельні ділянки, перебувають у менш вигідному становищі, ніж недобросовісні, які цього не роблять, – як результат, спотворюється конкуренція. Водночас, ті власники нерухомості, які бажають отримати земельну ділянку у власність, стикаються з майже нездоланими перешкодами: окрім несення витрат на придбання ділянки, вони змушені витратити ресурси на подолання бюрократичних і корупційних бар'єрів.

Принцип *superficies solo cedit* (збудоване на землі слідує за нею) визнаний і у правовій доктрині, і у судовій практиці. Водночас, його послідовна та ефективна імплементація у чинне законодавство виявилася справою дуже непростюю.

Хоча правило про необхідність одночасного переходу прав на будівлю чи споруду і земельну ділянку під нею існує в законодавстві України вже тривалий час, механізм переходу залишається недосконалим. Лише цього року Верховна Рада України двічі докорінно переглядала зміст ст. 120 Земельного кодексу України

(далі – ЗКУ), яка спрямована на запобігання окремому відчуженню та передачі в користування земельної ділянки та розташованих на ній будівель і споруд (останні зміни, привнесені Законом України від 09.09.2021 № 1720, набудуть чинності 1 січня наступного року).

Втім, правила про «автоматичний» перехід права на земельну ділянку при відчуженні будівлі (споруди) діяли не завжди. Також на сьогодні законодавством передбачено можливість набуття права власності на нерухоме майно, збудоване на чужій земельній ділянці (наприклад, орендованій).

Внаслідок цього існують, а також можуть виникати в подальшому ситуації, коли нерухоме майно, розташоване на земельній ділянці, не належить власнику землі. Правила про «автоматичний перехід» не можуть запобігти повною мірою таким ситуаціям, вони лише зменшують шкоду від того, що земельна ділянка та збудоване на ній визнаються окремим об'єктами, проте не усувають її повністю.

З огляду на викладене, невідкладним завданням є внесення змін до чинного законодавства, які були б спрямовані на недопущення розділення права власності на будівлі чи споруди і земельну ділянку, на якій вони розташовані, у майбутньому, створення швидкого, простого, надійного механізму поєднання права власності на ділянку та розміщену на ній нерухомість в однієї особи при дотриманні всіх гарантій права власності у ситуації, коли «розщепленя» права на землю та нерухомість вже відбулося.

Відповідний проект закону було розроблено Держгеокадастром України, наразі проект перебуває на стадії погодження із заінтересованими центральними органами виконавчої влади. Він також доступний для громадського обговорення (див. <https://land.gov.ua/proekt-zakonu-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakikh-zakonodavchikh-aktiv-shchodo-vlasnosti-na-zemelni-dilianky-ta-roztashovani-na-nykh-budynky-budivli-i-sporudy/>).

Проект акта виключає вказівки на можливість набуття права власності на будівлі та споруди, збудовані на чужій земельній ділянці. За загальним правилом, все збудоване на земельній ділянці має бути власністю власника земельної ділянки. Це правило слід поширити і на відносини суперфіцію – він повинен передба-

чати лише право користування (а не право власності) на збудоване нерухоме майно користувачем земельної ділянки.

Крім того, законопроектом пропонується створити правовий механізм поєднання в одній особі власника земельної ділянки та розташованої на ній нерухомості, причому такий, що не ставився б у залежність від наявності згоди між ними. Пропонується, щоб, за загальним правилом такий механізм передбачав можливість власника земельної ділянки або розташованої на ній нерухомості вимагати продажу ділянки з нерухомістю як єдиного цілого на аукціоні з відповідним розподілом отриманих грошей між власниками земельної ділянки та нерухомості.

Винятком з цього правила має бути ситуація з існуючими жилими будинками та індивідуальними гаражами, що розташовані на державних та комунальних землях. Земельні ділянки повинні перейти у власність власників відповідної нерухомості за законом («автоматично») і безоплатно. Земельні ділянки під багатоквартирними будинками є іншим винятком, який потребує розроблення окремого законодавчого рішення – видається, що таке рішення повинно передбачати або закріплення земельної ділянки та будинку за певною юридичною особою (об'єднання співвласників багатоквартирного будівнику, житлового кооперативу тощо), або надання власникам квартир певного специфічного речового права на земельну ділянку (на зразок конструкції *Wohnungseigentum* - «житлової власності»), що передбачена законодавством Німеччини). При цьому варто передбачити певні перехідні правила, які закріплять земельні ділянки за існуючими будинками та централізоване призначення управителя багатоквартирним будинком до того часу, поки власники квартир не приймуть відповідного рішення.

З метою уникнення тривалих суперечок та для того, щоб надати можливість відповідним суб'єктам планувати господарську діяльність, пропонується надати власникам нерухомого майна, розташованого на земельних ділянках державної та комунальної власності, можливість викупу таких земельних ділянок. Щоб заохотити викуп, пропонується передбачити можливість розстрочення платежу до семи років (у разі якщо ціна земельної ділянки перевищує 500 тисяч гривень).

Вбачається, що добровільний викуп власником нерухомості розміщеної під цією нерухомістю земельної ділянки дасть більший економічний ефект для бюджетів, ніж примусовий продаж ділянки з нерухомістю на аукціоні за вищою ціною за рахунок відсутності витрат ресурсів на забезпечення такого продажу (судовий розгляд, виконавче провадження).

Нежсело В.В.

Сумський національний аграрний університет, аспірант, старший викладач кафедри приватного та соціального права

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Україна володіє потужним земельно-ресурсним потенціалом, який є запорукою добробуту та економічного процвітання нашої держави. Загальновідомо, що Україна є світовим лідером за запасами родючих чорноземів, що робить її провідним експортером сільськогосподарської продукції. Тому не можна не погодитися з В.В. Баштанником, що одним із найвагоміших економічних активів держави, унікальним за своїми властивостями, є земельні ресурси. Вони забезпечують функціонування економіки та суспільства, є надійною основою соціально-економічного розвитку країни. Саме землі сільськогосподарського призначення, які є найціннішим ресурсом держави і забезпечують найголовніші потреби суспільства, займають найбільшу площу території України [2, с. 7]. Варто акцентувати увагу, що земля є не лише незамінним засобом виробництва, але й унікальним природним ресурсом, який потребує особливої охорони та захисту.

З огляду на вищезазначене особливої актуальності набуває питання раціонального користування землями сільськогосподарського призначення, з дотриманням заходів щодо їх охорони та підвищення родючості ґрунтів, та отриманням при цьому максимального економічного результату від використання земельних ресурсів. Вирішенню ж даного питання сприятиме функціонуван-

ня злагодженої та ефективної системи публічного адміністрування у сфері земельних відносин.

Саме поняття «публічне адміністрування» є досить дослідженим у теорії адміністративного права. Зокрема, В.Б. Авер'янов розглядає його як певний вид діяльності органів держави та органів місцевого самоврядування, яка має владний характер і передбачає насамперед організуючий і розпорядчий вплив на об'єкти адміністрування через використання певних повноважень. Порівнюючи з державним регулюванням, дослідник зазначає, що він застосовується не лише в межах виконавчої влади і передбачає не тільки вплив на об'єкти адміністрування, а і вплив на суспільне середовище цих об'єктів [1, с. 27].

Н.М. Мельтюхова тлумачить «публічне адміністрування» як цілеспрямовану взаємодію публічних адміністрацій з юридичними і фізичними особами з приводу забезпечення реалізації законів та виконання основних функцій: орієнтованого планування, яке визначає бажані напрями розвитку, створення правових, економічних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії, розподілу праці, кооперування та координування діяльності, а також моніторинг результатів [5, с. 77-78].

У свою чергу А.П. Богданов пропонує вдале визначення публічного адміністрування саме у сфері земельних відносин. На його думку, це форма публічної управлінської діяльності суб'єктів публічної адміністрації (органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів, яким делеговані адміністративно-управлінські та публічно-сервісні функції), спрямована на реалізацію політики у сфері здійснення прав і законних інтересів власників землі та землекористувачів, їхніх обов'язків, діяльності юрисдикційних органів та інших суб'єктів щодо володіння, користування та розпорядження землею, її раціонального використання, відтворення та охорони і базується на засадах взаємодії суб'єкта та об'єкта публічного управління, дискретності, взаємної відповідальності, самокерованості, децентралізації під час надання публічних послуг [3, с. 107].

На нашу думку, публічне адміністрування у сфері використання земельних ресурсів – це організаційно-розпорядча діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а

також інститутів громадянського суспільства у випадку надання останнім адміністративних повноважень, яка виявляється у правових та організаційних формах та спрямована на реалізацію державної політики в земельних відносинах шляхом забезпечення ефективного використання земельних ресурсів зі збалансуванням екологічних та економічних інтересів.

У зв'язку з останніми змінами у законодавстві у сфері земельних відносин, зокрема: прийняття Указу Президента України від 15.10.2020 р. № 449/2020 «Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2020 р. № 1113 «Деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин», наказу Держгеокадастру від 17.11.2020 р. «Деякі питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності до комунальної власності», в Україні активізувався процес передачі земель сільськогосподарського призначення із державної у комунальну власність. Більше 2 млн га земель сільськогосподарського призначення уже передано місцевим громадам.

У зв'язку з цим зростає роль відповідних органів місцевого самоврядування у публічному адмініструванні земельних відносин, так як на них покладається обов'язок щодо належного та ефективного управління земельними ресурсами, які передаються їм у власність, здійснення контролю за використанням та охороною земель.

Так, Земельний кодекс України (ст. 12) наділяє місцеві ради повноваженнями щодо розпорядження землями відповідних територіальних громад, передачі у власність та надання у користування земельних ділянок, координації діяльності місцевих органів земельних ресурсів, здійснення контролю за використанням та охороною земель, додержанням земельного та екологічного законодавства та ін. [4].

У свою чергу ефективно використання наданих повноважень та грамотне управління земельними ресурсами, з тим, щоб одночасно забезпечити справедливий та обґрунтований розподіл земель, отримання економічних благ від їх використання, наповнення місцевих бюджетів, тобто максимально вигідно використовувати землі сільськогосподарського призначення, та водночас забезпечити збереження і покращення якісного стану земельних ресурсів,

потребує зважених і обґрунтованих управлінських рішень та високого професіоналізму у діяльності суб'єктів владних повноважень, зокрема органів місцевого самоврядування.

Як слушно наголошує Ю. Солярчук, запорукою стабільного, ефективного і раціонального використання землі є професійне управління, яке здійснюється з використанням прогресивних управлінських технологій і сучасної комп'ютерної техніки. В умовах стрімких змін у всіх сферах життя належний рівень професіоналізму управлінців на всіх рівнях державного управління земельними ресурсами може бути досягнутий постійним застосуванням сучасних новітніх технологій управління, самовдосконаленням, оволодінням методами і способами управлінської діяльності, які відповідатимуть наявним у суспільстві стандартам та об'єктивним вимогам, вимогам євроінтеграції [6, с. 38].

Таким чином, доречним та навіть необхідним, особливо у контексті сучасних трансформаційних процесів у сфері земельних відносин, є постійне підвищення кваліфікації та вдосконалення професійних навичок посадових осіб місцевого самоврядування шляхом організації відповідних курсів, проведення практикумів, семінарів, в тому числі за участі спеціалістів із провідних європейських країн.

Особливу увагу слід звернути також на підвищені корупційні ризики у земельних відносинах із суб'єктами владних повноважень, що зумовлює необхідність втілення принципу транспарентності у діяльність органів влади та посилення громадського контролю за процесом прийняття управлінських рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер'янов В.Б. Державне управління в Україні : навч. посіб. за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Видавництво ТОВ «Сонмі», 1999. 433 с.
2. Баштанник В., Пресіч П.Ю. Механізми державного управління використанням земель сільськогосподарського призначення. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. Вип. 1. 12 с.
3. Богданов А.П. Адміністративно-правові засади публічного адміністрування у сфері земельних відносин в Україні.

Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3. С. 104–108.

4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 21.02.2021).

5. Мельтюхова Н.М. Становлення і розвиток публічної адміністрації в Україні. *Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції* : матеріали наук.-практ. конф. 17 груд. 2009 р., м. Дніпропетровськ ; за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 77–78.

6. Солярчук Ю. Роль управління земельних органів в удосконаленні земельних відносин. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК*. 2015. № 22(2). С. 36-40.

Новак Т.С.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. В.З. Янчука, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРО ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Правове регулювання в своїй основі спирається на правові принципи. Саме вони закріплюють основні вектори розвитку законодавства. Не складає виключення й законодавство у сфері охорони праці у сільському господарстві.

Діючий Закон України «Про охорону праці» закріплює принципи державної політики в галузі охорони праці (ч. 2 ст. 4). Проте вищезазначені принципи носять загальний характер і не відображують специфіки забезпечення охорони праці в галузі сільського господарства.

Для визначення спеціальних принципів правового регулювання охорони праці саме в сільському господарстві, варто звернутись, у першу чергу, до норм міжнародного права, а саме положень Кон-

венції Міжнародної організації праці № 184 2001 року про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві [3]. У ст. 4 даної Конвенції визначено, що національна політика у галузі безпеки та гігієни праці в сільському господарстві повинна мати на меті недопущення нещасних випадків і шкоди здоров'ю, які є результатом роботи, пов'язані з роботою чи відбуваються під час роботи, шляхом усунення чи зведення до мінімуму ризиків чи управління ними у виробничих умовах сільського господарства.

Принципи, на яких базується державна політика в аграрному секторі економіки в питаннях охорони праці і профілактики виробничого травматизму вміщені до п. 4 Наказу Міністерства аграрної політики України «Про Концепцію з організації охорони праці в аграрному секторі економіки в нових умовах господарювання» від 15 вересня 2000 р. № 182. Виходячи з того, що охорона праці в сільському господарстві є складовою частиною охорони праці в цілому, можна було б очікувати, що згаданий документ мав би закріпити спеціальні принципи охорони праці для сільськогосподарської галузі на базі визначених в Законі України «Про охорону праці» загальних засад здійснення охорони праці в державі. Проте насправді спостерігається дещо інша ситуація: з восьми принципів державної політики в галузі охорони праці в аграрному секторі економіки більшість автоматично перенесено з Закону України «Про охорону праці», а решта також не відображає специфіки охорони праці в сільському господарстві. Виключення складає лише задекларований у Концепції принцип удосконалення системи управління охороною праці в аграрному секторі економіки. Проте з часу схвалення даного документу й до сьогодні якихось спеціальних нормативних актів у цій сфері так і не було прийнято.

Разом із тим, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 989-р було схвалено Концепцію реформування системи управління охороною праці в Україні, якою визначено принципи, основні напрями та завдання побудови системи організації безпеки та гігієни праці в Україні на основі ризикоорієнтованого підходу для забезпечення впровадження стандартів Європейського Союзу. У Концепції встановлено, що запровадження національної системи запобігання виробничим ризикам, заснованої на принципах усунення небезпек, оцінюванні, контролі ризиків

та управління ними, є головним механізмом, що застосовується багатьма країнами світу для ефективного і дієвого заохочення до створення безпечних і здорових умов праці як на державному, регіональному, галузевому і місцевому рівні, так і на рівні окремого підприємства і робочого місця.

Така система повинна формуватися відповідно до послідовної ієрархії визначених Директивою Ради № 89/391/ЄЕС таких загальних принципів: запобігання ризикам; оцінювання ризиків, яких не можна уникнути; усунення джерел ризиків; адаптація умов праці до працівника, особливо під час облаштування робочих місць, вибору виробничого обладнання, методів роботи, з метою, зокрема, полегшення монотонної роботи та роботи в ритмі, заданому машиною, а також послаблення шкідливого впливу роботи на здоров'я з урахуванням гендерних особливостей; адаптація до технічного прогресу; заміна устаткування підвищеної небезпеки на безпечне або менш небезпечне; розроблення узгодженої загальної політики запобігання виробничим ризикам, що охоплює техніку, організацію праці, умови праці, соціальні відносини та вплив чинників, пов'язаних з виробничим середовищем; надання заходам колективного захисту пріоритету перед заходами індивідуального захисту, що використовуються працівником; належний інструктаж працівників [2].

На наш погляд, незважаючи на відсутність у Концепції положень про галузеві особливості працезахоронної діяльності, її реалізація має позитивно вплинути і на стан охорони праці у сільському господарстві. Також ми у своїх дослідженнях обґрунтували правильність обрання вектору оновлення законодавства про охорону праці в частині запровадження ризикоорієнтованого підходу у сфері організації охорони праці [4, с. 93].

Разом із цим, погоджуємось із Н. О. Багай у тому, що спеціальні вимоги щодо охорони праці у сільському господарстві повинні знайти віддзеркалення у державній політиці з цих питань та закріплюватися в окремому законодавчому акті. Це, слушно зазначає автор, сприятиме приведенню національного законодавства у відповідність до вимог міжнародно-правових актів [1, с. 129].

Таким чином, для підвищення ефективності правового регулювання відносин у сфері охорони праці в сільському господарстві

необхідним є визначення та закріплення (на рівні нової Концепції з організації охорони праці у сільському господарстві) спеціальних принципів, які б відображали галузеві особливості та відповідали міжнародним стандартам з охорони праці.

Перелік використаних джерел:

1. Багай Н. О. Розвиток законодавства про охорону праці у сільському господарстві. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. 2008. Вип. 20. С. 125–133.

2. Директива № 89/391/ЄЕС Ради від 12 червня 1989 року щодо запровадження заходів заохочення поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23.

3. Конвенція Міжнародної організації праці № 184 2001 року про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві: ратифікована Законом України від 1 квітня 2009 р. № 216-VI. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 32–33. Ст. 492.

4. Новак Т.С. До питання впровадження ризикоорієнтованого підходу у сфері організації охорони праці в законодавстві України. Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2021. 12(1). С. 85–94.

Новицький Д. В.,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 4 курс, 6 група*

РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Зацікавленість міжнародної спільноти, щодо концепції соціального розвитку села з'явилася не так давно – у другій половині ХХ століття. Обумовленість такого ракурсу спільної роботи міжнародного співтовариства в ракурсі розвитку сільських територій викликана винятковою соціально-економічною місією села та селян. Це питання порядку денного не може оминати й нашу державу, адже ми маємо хіба не найбільший сільськогосподар-

ський потенціал серед усіх країн Європи та займаємо лідируючі позиції на міжнародному агропродовольчому ринку. Ще починаючи з радянських часів, соціально-економічний розвиток села був одним із ключових пріоритетів для наукових досліджень у сільському господарстві. Але з плином часу в світі з'явилися політичні, економічні, соціальні та навіть екологічні реформи розвитку села якісно нового рівня, проте в нашій державі все ще залишається місце для їх впровадження та плідної роботи як законодавця, так і правозастосовувачів задля впровадження кардинально нових методів та способів для регулювання цього питання. Задля цього доцільним вбачається звернення до практики такої діяльності у країнах Європейської спільноти, адже саме вони на сьогоднішній день є одними з провідних за початківців ефективної соціальної політики в усіх галузях, в тому числі розвитку сільської місцевості.

Основні принципи діяльності у напрямку розвитку сільської місцевості Європейського Союзу (далі – ЄС) були закріплені у «Римському договорі». Збільшення сільськогосподарського виробництва шляхом застосування досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимальне використання ресурсів, особливо людських; забезпечення високих стандартів життя населення, особливо зайнятого в сільському господарстві, шляхом підвищення його доходу; стабілізація ринку; забезпечення сталої продовольчої політики – це основні з включених у документ принципів [1]. ЄС несе відповідальність за стан територіального розвитку та рівень життя всіх адміністративно – територіальних одиниць, включаючи сільські райони, держав членів, надаючи кожному рівну допомогу та забезпечення. Сільські райони займають понад 90 % від загальної площі країн ЄС. Ці території населяють 55 % загальної кількості населення. Проте, становище селян у країнах Співтовариства не є ідеальною, враховуючи це, запроваджено спеціальну міжурядову політику, щодо підтримки розвитку сільської місцевості в ЄС, необхідність якої пов'язана з меншим рівнем доходу мешканців сільської місцевості, нерівним доступом до сучасних технологій та меншою соціальною захищеністю населення. Підтримка політики розвитку сільської місцевості у країнах ЄС значно посилилася з 2007 року. Вона реалізується у спосіб, коли кожна

держава-член може покладатися на підтримку власної діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях. На рівні всього Союзу існує ряд правил стратегічного управління, спрямований на забезпечення гнучкості та стратегічної спрямованості певної мети та інтеграційної політики розвитку сільської місцевості [2]. З поміж іншого, політика розвитку сільської місцевості в ЄС має чотири стратегічні напрямки: 1) покращення конкурентоспроможності сільського та лісового господарств; 2) поліпшення навколишнього середовища та сільської місцевості в цілому; 3) забезпечення якості життя та диверсифікація сільської економіки; 4) створення «місцевих груп дій», які складаються з місцевих жителів та реалізують стратегії місцевого розвитку за фінансової підтримки влади.

Окремого розгляду потребує питання запровадження в ЄС концепції «розумного села». Хоча в законодавстві ЄС немає юридичного визначення цієї концепції, існує ряд відмінних рис, що їй притаманні враховуючи те, що участь місцевої громади та використання цифрових інструментів розглядаються як її ключові елементи. Концепція розуміє під собою участь місцевого населення в поліпшенні своїх економічних, соціальних та екологічних умов, співпрацю з іншими громадами, соціальні інновації та розробку стратегії розумного села. При цьому передбачено, що сучасні технології можуть бути застосовані до всіх аспектів життєдіяльності села. Концепція також передбачає прийняття в багатьох галузях «розумних рішень» як на рівні державного регулювання, так і на рівні вирішення проблемних питань громадою. Це стосується зокрема таких напрямів, як: поліпшення доступу до послуг, розвиток скорочених ланцюжків поставок продуктів харчування і розвиток поновлюваних джерел енергії. Для жителів села важливо самим визначити свої, специфічні проблеми, а також запропонувати можливі шляхи їх вирішення. У той же час, як тільки рішення будуть знайдені на місцях, важливо, щоб уряд мав механізми фінансування і підтримки для сприяння їх реалізації. Також в цьому контексті корисні платформи, на яких громади можуть знайти потенційних інвесторів. Якщо національний, регіональний і локальний сектори працюють разом для розвитку області або регіону то у результаті поліпшення будуть спостерігатися у всій системі.

Таким чином для України є вкрай необхідним запозичення позитивного іноземного досвіду країн Європейського співтовариства у питаннях, що стосуються соціального розвитку села. Концепції, створені та реалізовані у країнах Союзу, є вкрай ефективними та можуть бути використані в нашій державі, з урахуванням усіх особливостей впровадження, щодо конкретно нашої країни. Найвагомішими напрямками роботи у цьому ракурсі є 1) визначення принципів політики соціального розвитку села та створення ефективної законодавчої бази для її провадження; 2) визначення стратегічних напрямів роботи у завданому векторі з одночасним налаштуванням усієї системи діяльності органів державної влади задля досягнення оптимальних результатів; 3) розподіл фінансування на конкретні цілі, визначені урядом у заданому напрямі; 4) запровадження «концепції розумного села».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Договір про заснування Європейської спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 01.11.2021).

2. Polishchuk Ya. P. EVOLUTION OF RURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE: EUROPEAN INTEGRATION DIMENSION. URL: http://ie.at.ua/English_3_2014.pdf (дата звернення: 01.11.2021).

3. ROBERT T. ANDERSON GALLATIN ANDERSON «The Indirect Social Structure of European Village Communities» URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com> (дата звернення: 01.11.2021).

4. Franc Bogovič, Member of European Parliament (MEP), Co-Chair of the RUMRA & Smart Villages Intergroup in the European Parliament and former Mayor of Krško «The smart village concept is about citizens taking ownership and responsibility» URL: https://decentralization-gov-ua.translate.google.com/en/news/13693?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=nui,op,sc (дата звернення: 01.11.2021).

Носік В.В.

*Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри зе-
мельного та аграрного права ННІ права,
доктор юридичних наук, професор,
член-кор. НАПрН України*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ У АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

У сучасному Світі на планеті Земля бідність, як соціальне явище, має глобальний характер, і тому її подолання з врахуванням особливостей кожної країни з 2015 року на міжнародному рівні визнається як одна з перших Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) держав-членів ООН на період до 2030 року[6]. Міжнародним критерієм визначення бідності для різних країн світу є індекс людського розвитку (ІЛР), який формується за такими показниками, як: довготривале та здорове життя; доступ до знань; гідний рівень життя, де здорове життя вимірюється середньою тривалістю життя в країні, освіта — кількістю витрачених на навчання років людьми до 25 років, а рівень життя вираховується валовим національним доходом на душу населення в доларах[4]. Згідно з рейтингом Human Development Reports, що складає United Nations Development Programme (UNDP), у 2020 році Україна посіла 74-е місце за індексом людського розвитку в Україні за період з 1990 до 2020 року ІЛР зріс на 7,4% і станом на 2020 рік Україна перебуває на 74 місці зі 189 країн, які увійшли до рейтингу, і знаходиться між островами державами Карибського басейну Сент-Кітс і Невіс та Антигуа і Барбуда[5]. Для України проблеми зниження рівня життя населення і подолання бідності набули національного характеру. За даними звіту ПРООН щодо сталого розвитку станом на листопад 2021 року населення України скорочується одним із найшвидших у світі темпів, та, ймовірно, зменшиться до 35 мільйонів до 2050 року; низький коефіцієнт народжуваності, високий рівень смертності та постійний ріст рівня зовнішньої міграції руйнують людський капітал України, а отже й основу для сталого розвитку; недостатній рівень добробуту та відсутність у жінок можливостей поєднувати кар'єру й догляд за дітьми залишається

одним із чинників, що заважають українцям мати бажану кількість дітей; близько третини українців помирає у віці до 65 років. За даними приблизних підрахунків, за межами країни постійно перебуває близько 3 мільйонів українських працівників, і їхня чисельність, ймовірно, надалі зростатиме. Високий рівень бідності та труднощі з пошуком працевлаштування з гідною оплатою підсилюються політичними, соціальними та безпековими факторами, які стимулюють міграційних відтік. Третина нещодавнього зростання рівня міграції відбулася за рахунок українців віком до 35 років, які переважно мають кращу освіту, ніж ті, хто залишається в Україні. Чисельність населення сільських місцевостей в Україні скорочується, що зумовлено міграцією молодих, більш освічених і забезпечених верств населення, і це має серйозні довгострокові наслідки для економічної стабільності сільської місцевості та соціальної згуртованості. Населення України є одним із тих, які найшвидше старішають у Європі, що є прямим наслідком зниження рівня народжуваності. Більш як п'ята частина населення старша за 60 років, і ця частка, за прогнозами, зросте до 36% до 2050 року. Жінки становлять близько двох третин населення віком понад 65 років і майже 3/4 населення віком понад 80 років; вони стикаються з підвищеним ризиком вразливості та бідності. Зростання видатків на охорону здоров'я та пенсії навантажує державний бюджет, який фінансується коштом робочої сили, чисельність якої скорочується, а стан здоров'я є невтішним. Пов'язані з потребами літніх людей витрати в Україні переживатимуть одне з найвищих зростань у Європі та, за прогнозами, становитимуть 25% ВВП до 2050 року. Очікується, що чисельність робочої сили в Україні, що характеризується низьким рівнем залученості, особливо серед старших українських чоловіків і жінок, а також жінок працездатного віку, зменшиться більш ніж на 30% до 2050 року[1]. До цього варто додати, що схвалена в Україні Стратегія подолання бідності упродовж 20-ти років залишається не реалізованою, тому не випадково подолання бідності визначено в Указі Президента України як перша ціль забезпечення сталого розвитку українського суспільства до 2030 року[3].

Реалізацію першої цілі сталого розвитку в Україні можна розглядати у різних аспектах. З економічної і соціальної точок зору,

подолання бідності у сільській місцевості органічно поєднується з трьома основними чинниками прогресивного економічного і соціального розвитку: землі з її природними ресурсами, працею людини з обробітку земель та виробництва продовольства і сировини для промисловості, використанням знання як інтелектуального капіталу для ведення сільського господарства на інноваційній основі. Саме з використанням природних ресурсів землі і людського капіталу мають створюватись реальні передумови для покращення людського розвитку і задоволення життєвих потреб та інтересів відповідно до стратегій і планів просторового економічного, соціального, демографічного розвитку територій на місцевому, регіональному і національному рівнях. Як зазначається у щорічному звіті ПРООН зі сталого розвитку за 2021 рік, для розробки таких стратегій критично важливим є врахування прав людини і гендерної рівності, розвиток людського капіталу протягом усього життя та зосередження уваги на недискримінації, рівних можливостях, підтримці молоді в її самореалізації, розширенні прав і можливостей жінок, участі на ринку праці є основоположними для здійснення економічних і соціальних перетворень, що забезпечують сталий розвиток, соціальну згуртованість та добробут для суспільства в цілому[1].

Виходячи з такого підходу до виконання завдань з подолання бідності, оцінка рівня індексу людського розвитку у аграрній сфері має відбуватися з врахуванням того, як в Україні здійснюються і захищаються права на землю, її природні ресурси, на працю, на зайнятість у сільському, лісовому, рибному господарстві, обслуговуючих сферах, соціальному обслуговуванні тощо з огляду на природний потенціал української землі та її природних ресурсів, людський потенціал, вигідне становище держави у геополітичному вимірі та інші чинники для прогресивного і соціального розвитку суспільства.

Сказане означає, що проблеми подолання бідності мають і державно-правовий характер, оскільки у тій чи іншій мірі кожний з перелічених вище аспектів має знаходити свій змістовний вираз у Конституції України, законах та інших нормативних актах, спрямованих на забезпечення виконання державою обов'язків із забезпечення можливості Українському народові реалізації гарантова-

них Конституцією України прав на життя і здоров'я, на землю та інші природні ресурси, на працю, зайнятість, соціальне забезпечення, юрисдикційний захист у разі порушення цих та інших прав людини і громадянина. З огляду на міжнародні стандарти ПРООН у підходах до визначення індексу покращення людського розвитку, у законодавстві України мають визначатись як загальні, так і спеціальні критерії визначення бідності тих чи інших прошарків населення та шляхи, способи і критерії оцінки рівня соціальної нерівності серед різних верств населення.

Відтак, з правової точки зору, подолання бідності у сільській місцевості потребує інституційно-правового забезпечення міжгалузевого підходу до вирішення економічних, соціальних, демографічних, природоресурсних екологічних та інших питань інтеграції власності на землю і людського капіталу у створенні доданої вартості у вигляді диференційної ренти у формуванні валового доходу сільськогосподарських товаровиробників крізь призму додержання, виконання і реалізації норм ст. 3, 13, 14, 27, 41, 42, 43, 50 та інших статей Конституції України щодо здійснення прав і виконання обов'язків у сфері використання землі та інших природних ресурсів, зайнятості, праці у сільському господарстві, пов'язаних з ним інших галузях економіки, соціальної сфері села.

Водночас у нормах земельного, аграрного, природоресурсного, екологічного законодавства не знаходять свого вираження і закріплення правові, інституційно-функціональні, юрисдикційні імперативи, правила, способи і правові механізми подолання бідності крізь призму забезпечення всім бажаючим законодавчо гарантованої можливості доступу до використання землі, вод, лісів, природних ресурсів з метою здійснення виробничої діяльності, надання послуг, задоволення особистих потреб у продуктах харчування, питній воді тощо[2, 231-233]. Це означає, що сформований упродовж 30 років реформування земельних і аграрних відносин і закріплений у нормах чинного ЗК України та інших законах земельний лад не можна вважати таким, що дозволить вирішити проблеми з подолання бідності і досягти першої цілі сталого розвитку до 2030 року, якщо у правовій доктрині, у суспільній свідомості і правосвідомості не будуть переосмислені методологічні засади використання землі з її родючими ґрунтами, іншими природними

ресурсами відповідно до економічної теорії «енергія прогресу» та реалізовані в українському законодавстві шляхом імплементації норм ст. 13, 14, 41 та інших Конституції України з врахуванням нормативних вимог ЄС з питань вільного доступу до використання землі та інших природних ресурсів та подолання на цій основі бідності сільського населення у перспективі.

Перелік використаних джерел:

1. Аналітична довідка ООН. Демографічні процеси// Режим доступу: Ел. Ресурс:https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf?fbclid=IwAR1fyY9pEjAh6cFcYNnAYgWckBaMN0BrIRbARSXEQi70tGp44Q7TWLfajtY

2. Носік В.В. Проблеми земельного, аграрного, екологічного права у забезпеченні реалізації Цілей Сталого Розвитку в Україні // Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.). Наук. ред. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. - С.231-233.

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» // Указ Президента України від 30 вересня 2019 року // Офіційний вісник України. – 2019. - № 79. – Ст. 2712.

4. Режим доступу: Ел. Ресурс: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/302057-mistse-ukrayini-u-sviti-za-indeksom-lyudskogo-rozvitku-doslidzhennya-world-bank>

5. Режим доступу: Ел. Ресурс: <https://poglyad.tv/ukrayina-v-top-100-rejtyngu-indeksu-lyudskogo-rozvytku-article>

6. Цілі сталого розвитку : Україна / Національна доповідь 2017 // Ел.ресурс: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

Олещенко В.І.,
*Інститут держави і права ім. В.М. Ко-
рецького НАН України, старший науко-
вий співробітник*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІСОВИХ ВІДНОСИН

08 лютого 2006 року було ухвалено в новій редакції Лісовий кодекс України, при підготовці якого було враховано накопичений на той час вітчизняний та зарубіжний досвід регулювання лісових відносин, рекомендації відповідних міжнародних організацій, перспективи розвитку цих відносин в умовах необхідності удосконалення механізмів реалізації конституційно визначеного права власності Українського народу на природні ресурси, утвердження ринкових методів господарювання, рівності усіх форм власності.

Виходячи з цих підстав, зокрема, було розширено можливість формування в Україні приватних лісів, не обмежуючи 5 га замкнених лісових ділянок у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. Встановлено, що громадяни та юридичні особи можуть мати у власності ліси, створені ними на набутих у власність у встановленому порядку земельних ділянках деградованих і малопродуктивних угідь, без обмеження їх площі.

Визначено права та обов'язки приватних власників лісів. Чіткіше розмежовано регулювання суто лісових та земельних відносин, інших природоресурсних відносин, суттєво удосконалено механізми забезпечення спрямованості ведення лісового господарства в Україні на досягнення переважно екологічних цілей. Передбачено повсюдність, загальну обов'язковість проведення лісовпорядкування, як основи довгострокового ефективного ведення лісового господарства, дозвільний характер усіх рубок в усіх лісах незалежно від форми власності на них та відомчої належності, необмінну участь в усіх дозвільних процедурах як представників державних органів екологічного контролю, так і відповідних санітарних та інших спеціальних служб, що функціонують в системі лісового господарства.

Значною мірою належна підготовки нової редакції Кодексу законопроекту була забезпечена тим, що ініціаторами її розроблення були знані керівники лісової галузі Самоплавський В.І. та Шершун М.Х., які, як народні депутати України, не лише залучили до роботи кращих фахівців цієї галузі, провідних вчених, а й в порядку законодавчої ініціативи внесли підготовлений за їх безпосередньої участі законопроект на розгляд Парламенту, забезпечили його оперативне обговорення та прийняття у двох читаннях без жодних втрат змістовних положень. Невдовзі за участі розробників нової редакції Кодексу та інших вчених, фахівців було підготовлено та видано у видавництві «Юрінком Інтер» Науково-практичний коментар Лісового кодексу України, який містить вичерпні роз'яснення змісту та шляхів реалізації норм Кодексу (2009).

В подальшому до ухваленого Лісового кодексу України вже 22 рази внесено різноманітні, переважно точкові, зміни, які значною мірою порушили системність регулювання відносин у цій сфері. Наслідки значної частини з цих змін для подальшого розвитку лісового господарства, збереження та поліпшення стану лісів України, особливо на майбутнє, як і деякі новації у бюджетній та податковій сферах, не можуть не викликати стурбованість вчених і вимагають належної наукової оцінки, розроблення пропозицій щодо можливих шляхів запобігання таким змінам та їх наслідкам.

Як відомо, згідно з ст.13 Конституції України земля, її надра, інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. На рівні Основного Закону України закріплено класичний принцип: «Власність зобов'язує». За ч.2 ст.1 чинного Лісового кодексу України ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцерозташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Тобто, однозначно законодавчо зафіксовано, що ліси в Україні, власником яких є особливий суб'єкт публічного права, виконують переважно публічну функцію, а тому, як і передбачено ст.98 Лісового кодексу України видатки на підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів, їх відтворення і охорону мають здійснюватися щодо лісів державної власності за рахунок державного бюджету, хоча

при цьому не виключається й можливість використання власних коштів підприємств, установ та організацій лісового господарства.

Незважаючи на ці приписи Конституції України та спеціального закону, до 2015 року видатки державного бюджету на ці потреби було максимально мінімізовано, а в подальшому взагалі не передбачаються, хоча необхідність таких видатків все ще передбачається ст.30 Бюджетного кодексу України. Йдеться не просто про неузгодженості норм законодавства, а про відсутність за таких умов можливостей для виконання своєчасно, у повному обсязі, широкого комплексу лісогосподарських заходів, насамперед у лісостеповій та степовій зонах, у Кримських горах, що є основною причиною суттєвого погіршення санітарного стану, якісних характеристик, зменшення продуктивності лісів, зростання рівня пожежної небезпеки, масових пожеж у цих та інших регіонах, посилення загроз поширення опустелювання, інших катастрофічних екологічних процесів внаслідок руйнації раніше створених систем їх попередження.

До цих же негативних наслідків призводять і зміни, внесені до Лісового кодексу України, Закону України «Про природно-заповідний фонд України» за якими запроваджено загальні заборони на виконання навіть санітарних рубок, не враховуючи при цьому, що необхідні лісогосподарські заходи передбачаються на науковій, фаховій основі індивідуально по кожному лісовому виділу за погодженням з контролюючими органами, а режим для кожної з територій та об'єктів природно-заповідного фонду також регулюється індивідуально, відповідно до їх виду чи типу, динаміки природних процесів, їх змін під впливом антропогенних факторів. Неврахування цих обставин ставить під загрозу збереження особливо цінних об'єктів.

Не менш суттєві проблеми спричинені і внесенням 02 грудня 2010 року зміни до ст.67 Лісового кодексу України, за якою до спеціального використання лісових ресурсів віднесено не лише рубки головного користування, а й будь-які інші рубки. Такі зміни пояснюються змістом ухваленого тоді ж Податкового кодексу України, яким у особливий спосіб було врегульовано питання, пов'язані з платою за спеціальне використання лісових ресурсів – як рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів (п.п.251.1.5. статті 251).

Такі новації не лише суперечать сутності спеціального використання природних ресурсів, закріплених у спеціальному у цій сфері Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», а й не узгоджуються й з іншими нормами Лісового кодексу України. Адже за чинною редакцією ст.70 Кодексу, яка визначає порядок здійснення саме заготівлі деревини, розкриває її сутність, заготівля деревини при використанні лісових ресурсів здійснюється лише в порядку рубок головного користування, що проводяться в стиглих та перестійних деревостанах (ч.1). При цьому, у ч.4 цієї ж статті Кодексу йдеться про те, що деревина заготовляється і у інших випадках, але в порядку здійснення лісгосподарських заходів, не пов'язаних з використанням лісових ресурсів (поліпшення якісного складу лісів), та під час проведення інших заходів. При цьому не можна не взяти до уваги і той факт, що згідно з ст. 29 та 30 Бюджетного кодексу України до доходів як загального, так і спеціального фондів Державного бюджету України належить рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів лише у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування.

Додаткові суттєві проблеми для належного ведення лісового господарства в Україні пов'язані і з ухваленням Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», що потребують спеціального висвітлення.

Вищезазначене спричиняє несвочасне виконання чи невиконання необхідних лісгосподарських заходів, безпідставні, із значними негативними екологічними та іншими наслідками дії контролюючих та правоохоронних органів, численні судові процеси і засвідчує необхідність посилення уваги до розроблення додаткових, науково обґрунтованих механізмів забезпечення системного розвитку вітчизняного законодавства, зокрема шляхом посилення ролі у нормотворчому процесі науково-правової експертизи, яку мали б виконувати провідні, найбільш підготовлені та авторитетні вчені, фахівці, ухваленню давно очікуваного спеціального закону про нормативно-правові акти для чіткого законодавчого врегулювання відповідних процедур.

Петлюк Ю. С.

Хмельницький інститут

Міжрегіональної академії управління персоналом, доцент кафедри права та правохоронної діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОБ'ЄКТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Із загостренням глобальних проблем і поглибленням екологічної кризи дедалі більше зростає значення гарантування екологічної безпеки. Зважаючи на надмірний антропогенний та техногенний вплив на довкілля, кризову екологічну ситуацію в сучасних умовах розвитку суспільних відносин у нашій країні, забезпечення екологічної безпеки є одним із пріоритетних напрямів державної політики України.

Законодавче визначення поняття екологічної безпеки містить Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відповідно до ст. 50 цього нормативного акту, екологічною безпекою є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Вона гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, державно-правових, організаційних та інших заходів.

Загальновизнаного визначення екологічної безпеки не існує. Водночас довідкова та енциклопедична література містить широке тлумачення цього поняття. На підставі аналізу праць представників екологічної науки, як підкреслює К. Кондратьєва, можна зробити висновок про те, що екологічну безпеку визначають крізь призму системи заходів, спрямованих на її забезпечення; стану навколишнього природного середовища та стану розвитку суспільства [8, с. 87].

Визначення екологічної безпеки як правової категорії має різноманітне тлумачення в еколого-правовій науці. Вона розглядається як захист людини та навколишнього природного середовища від

шкідливого впливу; умова збереження здоров'я людей; забезпечення сталого соціально-економічного розвитку; баланс розвитку екосистем; складова міжнародної екологічної безпеки [4, с. 122].

Серед юридичних наук, наголошує Ю. А. Краснова, «екологічна безпека» стає предметом досліджень теорії держави та права, конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, міжнародного права. Однак найбільшої уваги «екологічній безпеці» приділяє уваги наука екологічного права, в якій, під впливом вищезазначених загальнонаукових концепцій до її розуміння, сформувалися два еколого-правових підходи: 1) науковий підхід, за яким категорія «екологічна безпека» існує як самостійне правове явище; 2) науковий підхід, який заперечує існування правової категорії «екологічна безпека» [9, с. 478].

Екологічна безпека, на думку О. С. Заржицького, є комплексним станом певних властивостей довкілля, які створені цілеспрямованою діяльністю людей, з урахуванням обґрунтованих допустимих навантажень антропогенних чинників на навколишнє середовище та негативних змін, що відбулися в ньому, і забезпечують організаційно-правовими, економічними, науково-технічними та іншими засобами й способами збереження життєдіяльності людини [6, с. 32].

Визначаючи поняття екологічної безпеки, О. С. Колбасов стверджує, що це – система заходів, які усувають загрозу масовій загибелі людей в результаті такої несприятливої антропогенної зміни стану природного середовища на планеті, за якого людина як біологічний вид позбавляється можливості існувати, оскільки не зможе задовольняти свої фізіологічні та соціальні потреби за рахунок навколишнього матеріального світу [7, с. 53].

Ґрунтовне визначення поняття екологічної безпеки дає В. І. Андрейцев. На його переконання, екологічна безпека як юридична категорія – це складова національної та транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя й здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності та запобігання погіршенню стану довкілля, а також інших

наслідків, небезпечних для життя та здоров'я особи, суспільства та держави, яка потребує чіткої конституціоналізації в чинному законодавстві [1, с. 38].

Екологічна безпека — категорія соціальна, притаманна людському суспільству, формується в межах суспільних відносин. Зазначена категорія характеризується насамперед, як «вічна цінність людського суспільства, що ґрунтується на певній системі гарантій екологічної безпеки співіснування природи та людини. Йдеться про безпеку людини в процесі: взаємодії з природним середовищем, з небезпечними речовинами (радіоактивними, хімічними, токсичними тощо), використання руйнівних або небезпечних технологій і процесів, здійснення різноманітних впливів на довкілля тощо. Вона може бути пов'язана і з неконтрольованими людиною процесами (стихійні сили природи)» [3, с. 187].

На думку авторського колективу «Енциклопедії державного управління» [5, с. 112], екологічна безпека є складовою національної безпеки, забезпечення якої передбачає діяльність людини, що не завдає значних збитків навколишньому природному середовищу, компенсує погіршення екологічної ситуації природоохоронними заходами та сприяє захисту людини, суспільства, природи, зберігає екосистеми, враховує необхідність підтримки екологічного балансу в біосфері.

Погоджуємося із С. О. Боголюбовим, що екологічна безпека — це процес забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, природи та держави від реальних і потенційних загроз, які створюються антропогенним природним впливом на навколишнє середовище [2, с. 99].

Така значна кількість підходів до визначення екологічної безпеки, на думку науковця, зумовлює наявність правових проблем з визначенням права екологічної безпеки, а це, в свою чергу, не дозволяє визначити уніфіковане поняття «екологічна безпека».

Таким чином, екологічну безпеку як юридичну категорію слід розглядати передусім крізь призму визначення стану рівня захищеності життєво важливих потреб та інтересів людини, суспільства, держави, за якого гарантується право кожної людини на безпечне й здорове навколишнє середовище.

Перелік використаних джерел

1. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: навчальний та науково-практичний посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 332 с.
2. Боголюбов С. А. Экологическое право: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во Юрайт, 2012. 492 с.
3. Екологічне право : підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. 432 с.
4. Екологічне право України: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків : Право, 2009. 328 с.
5. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1. 748 с.
6. Заржицький О. С. Правові аспекти регіональної екологічної політики: монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2003. 160 с.
7. Колбасов О. С. Концепция экологической безопасности (юридический аспект). *Советское государство и право*. 1988. № 12. С.47–55.
8. Кондратьева К. Юридичне поняття та особливості екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 84–89.
9. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки: теоретичні аспекти: монографія. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2017. 589 с.

Позняк Е.В.

доцент кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. юрид. наук, доцент, психолог

«ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ»: НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Ефективність практики застосування екологічного законодавства є свідченням належного рівня еколого-правової свідомості та культури в державі, в окремих її інституціях, у різних соціальних групах осіб, у кожній людині. Екологічні знання та вільний доступ до екологічної інформації слугують важливими чинниками реалізації екологічної складової сталого розвитку, подолання негативних змін у навколишньому природному середовищі.

1. Напрацювання вчених та розвиток законодавства, яке регулює еколого-експертні відносини, на сьогодні справили свій позитивний вплив на впровадження новацій у сфері правової освіти, про які неодноразово у науковій літературі висловлювались В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, Т.Г. Ковальчук, М.В. Краснова та інші вчені.

У Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка науковий аналіз правових питань щодо екологічної культури, свідомості й екологічного стилю мислення входить до положень основних курсів та спецкурсів, які викладаються студентам за освітніми рівнями «Бакалавр» і «Магістр» вибіркового блоку «Екологічне та природоресурсне право» ще з 1997 р. Водночас, виникає потреба в долученні студентів до вирішення проблем правового забезпечення еколого-правової культури і освіти, апробації в навчальному процесі здобутків, які пропонуються для підвищення рівня екологічної культури громадян і суспільства загалом.

З метою практичного застосування знань про вплив положень чинного екологічного права і законодавства на формування людини із прогресивним екологічним мисленням, високим рівнем еко-

лого-правової свідомості та культури, відповідальним ставленням до екологічного майбутнього нашої країни і планети загалом, у навчальний процес здобувачів освіти, які навчаються за освітнім рівнем «Магістр» вибіркового блоку «Екологічне та природоресурсне право» денної і заочної форм навчання Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у 2020/2021 навчальному році впроваджено вивчення нової дисципліни під назвою «Правові проблеми еколого-правової культури і освіти» [1; 2].

2. У зміст навчальної дисципліни його авторами доц. Е.В. Позняк та доц. А.А. Слепченко закладено концептуальні підходи до розуміння екологічної культури, правосвідомості, освіти, виховання, просвітництва як важливих елементів та ефективних інструментів національної екологічної політики, гарантій ефективного запровадження у нашій державі цілей та пріоритетів сталого розвитку, безперервної екологічної освіти впродовж життя.

Метою цієї дисципліни є формування та поглиблення у здобувачів освіти теоретичних знань, практичних вмій та навичок із самостійного вирішення проблем, що виникають у процесі реалізації положень законодавства, яке регулює відносини з формування та розвитку еколого-правової культури і освіти. При вивченні дисципліни передбачається дослідження наукових і правових засад формування еколого-правової культури та освіти в Україні, зокрема у сфері раціонального використання, охорони та відтворення природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки людини й суспільства від впливу антропогенних факторів, за надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, запобігання змінам клімату. Здобувачам освіти необхідно виявити вміння оцінювати рівень ефективності еколого-правових норм, визначати роль і завдання інститутів еколого-правової культури та освіти, виявляти закономірності розвитку наукової думки і чинного екологічного законодавства.

Перспективи розвитку еколого-правової культури та освіти значною мірою залежать від ефективності процесів гармонізації, адаптації та конвергенції європейських і національних підходів у рамках розвитку екологічної політики ЄС та міжнародного спів-

робітництва за участю України. Здобувачам освіти пропонується на розгляд і обговорення шляхів удосконалення чинного законодавства та оновлення концептуальних підходів до розвитку екологічної культури та освіти в Україні загалом, з огляду на екологічні, безпекові та ін. виклики сьогодення, кризову екологічну ситуацію в країні та в окремих її регіонах.

Таким чином, формування у здобувачів освіти ОР «Магістр» належного рівня знань та практичних навичок у зазначеній сфері правовідносин є основним завданням вивчення даної дисципліни. Наразі важливим є запровадження навчальної дисципліни, спрямованої на вивчення актуальних проблем еколого-правової культури і освіти, в аспірантурі – при підготовці докторів філософії.

3. Зазначена навчальна дисципліна складається із 2-х змістовних модулів, які включають 10 тем. Загальний обсяг викладання – 120 год., з них лекцій – 20 год. (заочна форма навчання – 6 год.), семінарів – 18 год. (заочна форма навчання – 2 год.), самостійної роботи – 82 год. (заочна форма навчання – 112 год.), що сприяє поглибленню еколого-правових знань студентів, формуванню екологічної правосвідомості та культури, екологічного стилю мислення. Формою заключного контролю є іспит.

Змістовний модуль перший під назвою «Проблеми формування та розвитку еколого-правової культури в Україні» включає п'ять тем: 1. Еколого-правова культура в системі загальної культури, екологічної культури і права: поняття, зміст та основні етапи становлення. 2. Правові, політичні, психологічні, освітньо-виховні, етичні, естетичні й інші чинники, умови та гарантії формування еколого-правової культури. 3. Еколого-правова свідомість, мислення та діяльність у системі еколого-правової культури. 4. Еколого-правова культура природокористування, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. 5. Еколого-правова відповідальність у системі еколого-правової культури.

Змістовний модуль другий під назвою «Правові проблеми екологічної освіти та освіти в інтересах сталого розвитку в Україні» включає також п'ять тем: 6. Історико-правові аспекти становлення та розвитку міжнародного та вітчизняного правового регулювання у галузі екологічної освіти. 7. Право на одержання екологічної освіти громадян в Україні: загальна характеристика. 8. Проблеми

правового регулювання у галузі екологічної освіти у контексті державної екологічної та освітньої політики в Україні. 9. Національно-патріотичне виховання в системі екологічної освіти: правові аспекти. 10. Правові засади освіти в сферах сталого розвитку міст, лісів та запобігання зміні клімату.

Отже, наразі викладання «Правових проблем еколого-правової культури і освіти» в рамках вибіркового блоку «Екологічне та природоресурсне право» успішно апробовано. Можливо, досвід кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка із запровадження описаної навчальної дисципліни стане цікавим та корисним і для інших вищих навчальних закладів України, перш за все, юридичного спрямування.

Перелік використаних джерел

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Правові проблеми еколого-правової культури і освіти» для студентів ОР «Магістр» денної форми навчання спеціалізації «Екологічне та природоресурсне право» освітньої програми «Право» / розробники: доц. Позняк Е.В., доц. Сlepченко А.А. Київ: Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. 14 с. / ecology.law.knu.ua.

2. Робоча програма навчальної дисципліни «Правові проблеми еколого-правової культури і освіти» для студентів ОР «Магістр» заочної форми навчання спеціалізації «Екологічне та природоресурсне право» освітньої програми «Право» / розробники: доц. Позняк Е.В., доц. Сlepченко А.А. Київ: Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. 14 с. / ecology.law.knu.ua.

Покальчук М.Ю.

к.ю.н., доц., асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРОВИРОБНИКИ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Як відомо, енергетична безпека будь-якого суспільства є запорукою його незалежності та національного суверенітету. Нажаль, на сьогодні Україна не відноситься до країн, які є енергонезалежними і можуть самостійно забезпечити себе енергетичними ресурсами. Будучи забезпеченою власними паливно-енергетичними ресурсами лише на 53%, Україна належить до енергодефіцитних країн, так як імпортує 75% необхідного обсягу природного газу й 85% – сировини нафти і нафтопродуктів. Варто зазначити, що одним із завдань на шляху реформування енергетичної безпеки України є розвиток відновлювальних та низько вуглецевих джерел енергії, альтернативних видів палива. Саме тому, пошук альтернативних видів енергії у нашій країні набув особливої актуальності та потребує більш детального наукового дослідження.

Відповідно до змісту екологічної енциклопедії відновлювальні джерела енергії тлумачаться як джерела енергії, що постійно відновлюються за рахунок природного їх надходження. Крім того, відновлювальними джерелами енергії вважають ресурси, які весь час поповнюються в результаті природних процесів і підтримуються в деякій постійній кількості, що визначається рівнем їх щорічного відтворення і споживання.

Міжнародне енергетичне агентство сприйняло вказані визначення і класифікацію цих джерел енергії, називаючи в їх числі на першому місці відновлювальні спалювані джерела енергії та відходи, серед яких: а) тверда біомаса (органічні, невикопні матеріали біологічного походження, які можуть бути використані як палива для виробництва тепла або генерації електроенергії); б) деревина, відходи деревини та інші тверді відходи (спеціально вирощені енергетичні культури (тополя, верба тощо), різноманітні

матеріали деревини, отримані в результаті виробничого процесу (зокрема, виробництва паперу з деревини) або отримані безпосередньо з лісового або сільського господарства (дрова, щеп, кора, тирса, стружка, ошурки тощо), а також такі відходи, як солома, лушпайки рису, шкарлупа горіхів, підстилка з соломи або сіна для домашньої птиці, подрібнений осад винограду тощо); в) деревне вугілля (сухі залишки сухої перегонки, піролізу деревини та інших рослинних матеріалів); г) біогаз (гази, що складаються в основному з метану та вуглекислого газу, отримані в результаті анаеробного бродіння біомаси та які скраплюються для виробництва тепла та (або) енергії); ґ) рідке біопаливо (рідке паливо на біосировині, що отримується шляхом перероблення біомаси та використовується в основному транспортними засобами); д) муніципальні відходи (відходи секторів житлових, комерційних та комунальних послуг, що спалюються в печі, обладнаній для вироблення тепла або енергії).

Із зазначеного вбачається, що одне з провідних місць серед відновлювальних видів енергії займає саме біопаливо. Підтвердженням цього є положення Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 р., № 555-IV, де закріплено, що до відновлюваних джерел енергії (які одночасно є альтернативними джерелами енергії) належить енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, а також вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний і коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів.

У свою чергу, аналіз правового становища суб'єктів, які здійснюють виробництво біопалива був проведений С.А. Оболенскою, яка підсумовує, що виробництво біопалива варто відносити до різновиду виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників з вироблення біологічно відновлювальної сировини (біомаси) для виготовлення твердого, рідкого й газового палива.

Зазначені вище ідеї дають можливість безальтернативно стверджувати про важливість впливу сільськогосподарського виробництва як на процес виробництва біопалива, так і на енерге-

тичну безпеку в цілому, що у свою чергу зумовлює необхідність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що спеціалізуються на виробництві біопалива.

Зважаючи на існуючий стан речей та на низьку розвиненість напрямку виробництва біопалива в Україні, можна стверджувати, що позитивно вплинути на ситуацію можливо наступним чином:

- розроблення державної програми розвитку біоенергетики на досить тривалий термін;

- забезпечення належної державної підтримки виробникам біопалива (що може проявлятися як у фінансовій підтримці, так і у зменшенні податкового навантаження; нормативному гарантуванні більш доступних тарифів на енергоносії, що використовуються у процесі виробництва біопалива);

- забезпечення сільськогосподарським товаровиробникам біопалива як гарантованого споживача так і права вільного продажу сировини на ринку.

Крім того, на процес виробництва біопалива сільськогосподарськими товаровиробниками може позитивно вплинути використання наявного іноземного досвіду. Так, наприклад, в Англії для забезпечення вирощування енергетичних рослин державою запроваджувались періоди, протягом яких здійснювалися фіксовані виплати сільськогосподарським товаровиробникам для закладання нових плантацій вказаних енергетичних культур.

Саме тому, на нашу думку, для подолання фінансових бар'єрів у вирощуванні енергетичних рослин аналогічну систему підтримки доцільно розробити в Україні. На підтвердження цього, можливо зазначити, що аналогічні механізми державної підтримки вже діють сьогодні у суміжних сферах. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 2005 року, № 587 затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства.

Таким чином, виробництво біопалива є досить перспективним напрямом діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Проте, подальший розвиток цієї галузі стримує ряд перепон як законодавчого так і економічного характеру. Вбачається можливість подолання зазначених проблем шляхом внесення змін до законодавства, що регулює особливості виробництва біопалива, держав-

ну підтримку його виробників та розроблення загальної енергетичної стратегії України.

Разметаєв С.В.

НЮУ імені Ярослава Мудрого, доцент

АКВАКУЛЬТУРА ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

На сьогодні актуальним питанням та пріоритетним напрямком політики держави є вжиття належних заходів для забезпечення охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення, а також сталого природокористування в цілому.

На разі фактично кожен вид господарської діяльності так чи інакше пов'язаний з використанням природних ресурсів. На практиці дискусійним є питання щодо віднесення до природокористування використання об'єктів тваринного світу для здійснення сільськогосподарської діяльності зі штучним розведенням з наступним вилученням з природного середовища, зокрема такий вид господарської діяльності, як аквакультура. Правова регламентація аквакультури має суперечливий характер, що зумовлює появу певних проблемних питань на практиці. Вони, як правило, пов'язані з визначенням того, до якого ж законодавчо закріпленого виду природокористування належить аквакультура: загального чи спеціального. Адже від цього залежить не тільки обсяг прав та обов'язків суб'єктів аквакультури, їх правового статусу, а й з'ясування правової природи аквакультури, як особливого виду природокористування, а також визначення під дію яких нормативно-правових норм підпадає така діяльність.

На рівні наукової доктрини під правом природокористування розуміють систему юридичних норм і засобів, спрямованих на врегулювання відносин щодо ефективного використання, відновлення й охорони природних ресурсів, забезпечення багатограних матеріальних, економічних і соціальних інтересів та законних прав суб'єктів природокористування.

За загальним правилом, чинне законодавство передбачає два види використання природних ресурсів: загальне та спеціальне. Спеціальне природокористування полягає у наданні фізичним особам, підприємствам, установам і організаціям природних ресурсів у володіння, користування або оренду на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, а також за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності (ч.3 ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Тобто передбачений обов'язковий характер проходження та дотримання процедури надання дозволу для його реалізації, здійснення на платній основі та згідно з цільовим призначенням.

Поняття «аквакультура» в наукових дослідженнях, зокрема і в чинному законодавстві, використовується як синонім до поняття «рибництво». Відтак при здійсненні аквакультури мова йде про комплексне природокористування, що виявляється у користуванні, зокрема, такими природними ресурсами, як земля, води та об'єкти тваринного світу. Правовою основою аквакультури виступає низка нормативно-правових актів, серед яких Закони України «Про аквакультуру», «Про рибне господарство, промислове рибацтво та охорону водних біоресурсів», «Про тваринний світ», Земельний та Водний кодекси України, а також інші нормативно-правові акти, прийняті у встановленому законодавством порядку.

Слід відразу зазначити, що аквакультура за своєю правовою регламентацією не відноситься ані до загального, ані до спеціального природокористування, тому можна аквакультуру визначити як особливий вид природокористування

Законодавча дефініція поняття аквакультури міститься у ч.1 ст.1 Закону України «Про аквакультуру», під нею законодавець розуміє сільськогосподарську діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг.

У суб'єктно-об'єктному складі аквакультури, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про аквакультуру», суб'єктами визнаються юридичні чи фізичні особи, основним заняттям яких є рибогосподарська діяльність у сфері аквакультури, що провадиться у межах приписів чинного законодавства. Об'єктами аквакультури є гідробіонти, що використовуються з метою розведення, утримання та вирощування в умовах аквакультури. Згідно зі законодавчим визначенням, наведеним у ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» гідробіонти включають в себе тварин та рослин (гідрофітів), для яких характерним є різноманітність у пристосуванні для життя у воді.

Основним об'єктом аквакультури є риба. Однак виникає питання, чи є риба, вирощена в умовах та для цілей аквакультури, об'єктом тваринного світу, що підпадає під охорону норм екологічного законодавства. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про тваринний світ» об'єктами тваринного світу, є дикі тварини, в тому числі хребетні, зокрема риби, і безхребетні в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку, які перебувають у стані природної волі, а також ті, що утримуються у напіввільних умовах чи в неволі. Як вбачається з умовно виділених законодавчих ознак аквакультури, остання полягає в штучному розведенні, утриманні та вирощуванні об'єктів у повністю або частково контрольованих умовах (тобто фактично у напіввільних умовах чи в неволі). Однак слід зазначити, що відповідно до п. 2.2 розд. 2 Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, затвердженого Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30.09.2010 року №429, його приписи не поширюється на суб'єктів господарювання, що здійснюють господарську діяльність у сферах рибного господарства та аквакультури. Відтак незважаючи на те, що риба, вирощена в напіввільних умовах або в неволі, є об'єктом тваринного світу, а використання такої риби відповідно до ст. 17, 18 Закону України «Про тваринний світ» належить до спеціального використання, її використання для цілей аквакультури не підпадає під дію норм, що регламентують відносини, пов'язані зі спеціальним використанням об'єктів тва-

ринного світу. Таким чином можна стверджувати, що цей факт стає одним із аргументів на підтвердження того, що аквакультура є особливим видом природокористування. Аналогічним шляхом йде і законодавець, зокрема передбачає, що використання водних біоресурсів, які перебувають у межах ізольованих природних або штучно створених водних об'єктів, наданих у користування для потреб аквакультури, не належить до спеціального використання і здійснюється в порядку, визначеному власниками цих водних біоресурсів (ст. 27 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», ч. 2 ст. 3 Закону України «Про аквакультуру»).

Отже, аквакультура не належить ні до загального, ні до спеціального природокористування. В той же час аквакультура має комплексний характер природокористування, що проявляється передусім в тому, що в межах аквакультури реалізується право на комплексне використання таких природних ресурсів, як земля, водні об'єкти, рослинний та тваринний світ.

Проблемними питаннями, що виникають на практиці, є правове оформлення здійснення аквакультури. Головним чином суперечності стосуються набуття права користування водними об'єктами, що надаються у комплексі із земельною ділянкою під ними. Так як мова йде про комплексне природокористування, що включає в себе право користування, як водними, так і земельними ресурсами, дане питання регламентується низкою нормативно-правових актів, що призводить до правової невизначеності та зловживанню органами державної влади своїми повноваженнями. Відтак розроблення єдиного спеціального нормативно-правового акту, який врегулював би порядок надання водних об'єктів для цілей аквакультури, сприяло б спрощенню процесу реалізації права громадян на такий особливий вид природокористування, як аквакультура.

Ревягіна А. А.

аспірант кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ПРОМИСЛОВОСТІ

Відомо що у правознавстві, ґрунтознавстві, геополітиці, економіці та містобудівництві земля виконує різні за характером функції .

В одному випадку вона являє собою простір, який виступає основою державного суверенітету, адміністративно-територіального поділу на відповідні адміністративно-територіальні одиниці і здійснення виробничої та іншої господарської діяльності. В другому - простір (територія) для розміщення і функціонування системи розселення в державі, яка включає села, селища і міста в межах яких проживають люди, що спілкуються та здійснюють різну за характером діяльність. В третьому - просторова основа для розміщення та експлуатації різних за характером та призначенням будівель та споруд та ін.

В останньому випадку йдеться про окрему самостійну категорію земель України, яка має назву землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Об'єднує в межах цієї категорії окремі різні види земель, цільове призначення яких полягає в тому, що згідно зі статтею 65 Земельного Кодексу України визначаються земельні ділянки, надані в установленому порядку підприємствам, установам та організаціям промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики та ін. для здійснення відповідної діяльності.

Правовий режим земель даної категорії до складу якої закон включає насамперед землі промисловості, характеризується певними особливостями.

Вирішальне значення у виокремленні цієї категорії земель має сам факт надання їх для певних потреб конкретному суб'єкту, який повинен здійснювати несільськогосподарську спеціальну діяльність. Якщо виходити з буквального тлумачення положень статті 65 Земельного кодексу України та бути логічно послідовним і приймати до уваги підхід законодавця до класифікації зе-

мель з урахуванням їх цільового призначення, то можна зробити висновок. Якщо земельна ділянка поки що не надана, а лише призначена для цих потреб, містобудівною документацією, то цього явно недостатньо.

На противагу викладеному, якщо звернутись до змісту, наприклад, статті 39 Земельного Кодексу, яка регулює використання земель промислової та громадської забудови, то можна прийти до висновку, що використання цих земель здійснюється відповідно до містобудівної документації для розміщення будівництва та подальшої експлуатації збудованих чи створених об'єктів.

В статтях 65 і 66 Земельного Кодексу наголошується, що землі даної категорії надаються лише підприємствам установам і організаціям, тобто лише юридичним особам. В юридичній літературі підкреслюється, що у зв'язку з такою, закріпленою законом формулою у практиці правозастосування нерідко виникають спірні ситуації, які потребують судового вирішення. Дійсно наведене коло твердження, не можна розуміти буквально. Суб'єктний склад має включати й різні види фізичних осіб, щодо яких не встановлені безпосередні обмеження щодо набутих у власність або в користування земельних ділянок для певних потреб.

Тим більше, що із частиною 2 статті 66 Земельного кодексу України впливає можливість перебування земель промисловості у державній, комунальній та приватній власності. А це означає, що суб'єктами які можуть використовувати землі промисловості виступають у тому числі і фізичні особи, у приватній власності яких перебувають землі промисловості. Взагалі то зазначено, що у переважній більшості випадків суб'єктами використання земель промисловості виступають саме юридичні особи, оскільки саме вони здійснюють спеціальну несільськогосподарську діяльність на землях промисловості.

Особливості правового режиму земель промисловості зумовлені основним цільовим призначенням даних земель, яке полягає у використанні їх з метою, обумовленою діяльністю розташованих на них об'єктів. Серед особливостей притаманних правовому режиму даних земель можна виокремити наступні: ці землі виступають просторово-операційним базисом для розміщення промислових об'єктів і споруд різного господарського

призначення, як правило, такі землі є непридатними для ведення сільськогосподарського виробництва або являють собою сільськогосподарські угіддя гіршої якості; виробнича діяльність, яку здійснюють промислові підприємства, установи й організації, зазвичай носить переважно шкідливий характер. У зв'язку з цим надання земельних ділянок для промислової забудови має передувати, виконання вимог, передбачених законом України «Про оцінку впливу на довкілля». Окрім того у багатьох випадках це пов'язано із створенням спеціальних захисних земель, які мають забезпечувати мінімальний шкідливий вплив як на суміжні землі, так і довкілля в цілому.

Промисловим підприємствам, які використовують землі спеціального несільськогосподарського призначення є такі підприємства, функціонування яких безпосередньо пов'язане з: а) виробництвом певної продукції; б) переробкою сировини; в) розробкою надр землі виробничої і обробної промисловості використовуються для розміщення і експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд відповідних підприємств, заводів, фабрик, комбінатів, під'їзних шляхів, інженерних мереж та ін.

Росохата Д.І.

Головний спеціаліст Державної екологічної інспекції України

Аспірантка Львівського національного університету імені Івана Франка

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ

Усім відомі непоодинокі випадки деградації довкілля, в більшій мірі, є результатом здійснення неналежного екологічного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. При цьому, необхідність здійснення державного екологічного контролю базується на тому, що на конституційному рівні в Україні проголошено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави.

Так, при досить широкому використанні терміну «екологічний контроль», загальне визначення поняття «державний екологічний контроль» та його правовий зміст в юридичній літературі та законодавстві залишається мало визначеним.

Це зумовлено, в першу чергу, тим, що поряд із терміном «державний екологічний контроль» вживаються терміни «державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища» та «державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів».

Термін «державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища» визначено Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та передбачає, що державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища полягає у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами [1].

Поряд із цим, поняття «державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» увійшло до широкого вжитку завдяки Положенню про Державну екологічну інспекцію України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275, яким визначено уповноважений орган державної влади, який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [3].

Окрім цього, реалізація Державною екологічною інспекцією України своїх повноважень здійснюється у формі державного нагляду (контролю) на підставі Закону України «Про основні засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Так, в статті 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» наведено дефінітивну норму, де державний нагляд (контроль) визначено як

діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [2].

Варто зауважити, що визначення цих понять відповідають правовій природі державного екологічного контролю, оскільки у сукупності містять у собі ключові завдання, а саме щодо забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання, зокрема, навколишнього природного середовища. Втім, таке визначення не є повноцінним виходячи з мети та завдань державного екологічного контролю.

У вітчизняних нормативно-правових актах, таких як Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про основні засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», відсутнє нормативно-правове визначення поняття «державний екологічний контроль».

Однак, позитивним кроком українського законодавця стало прийняття 15 липня 2021 року в першому читанні проєкту Закону про державний екологічний контроль (реєстрац. № 3091 від 19.02.2020), який у статті 1 містить дефінітивну норму, згідно з якою «державний екологічний контроль – діяльність органів державного екологічного контролю – із забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та господарювання, в тому числі юридичними особами – нерезидентами, фізичними особами – підприємцями, а також, фізичними особами, іноземцями та особами без громадянства, що здійснюється з

метою досягнення високого рівня захисту довкілля шляхом запобігання, виявлення, фіксації порушень законодавства про охорону навколишнього природного середовища та притягнення винних осіб до відповідальності» [4].

Враховуючи зазначене, можна прийти до висновку, що терміни «державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища» та «державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» наведені у більш вузькому значенні, порівнюючи із запропонованим законодавцем поняттям «державний екологічний контроль». Більше того, поняття «державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» містить у собі ототожнення таких понять як «контроль» та «нагляд».

На сьогодні, в юридичній практиці поняття державного контролю та нагляду ототожнюють у зв'язку з закріпленням визначення «державний нагляд (контроль)» в чинному законодавстві. Втім, на виконання Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та Указу Президента України № 837/2019 від 08 листопада 2019 р. «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» в Україні розроблено проєкт Закону про державний екологічний контроль. В ньому наведено визначення терміну «державний екологічний контроль», що, в свою чергу, свідчить про позитивну тенденцію в частині чіткого розмежування здійснення державного екологічного контролю від державного нагляду.

Список використаної літератури:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. Відомості Верховної Ради України. – 2007. - № 29. – Ст. 389.

3. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від

19.04.2017 № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>.

4. Про державний екологічний контроль: проєкт Закону України (р. 3091 від 19.02.2020). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186.

Савельєва О. М.,

*кандидат юридичних наук, асистентка
кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВА ОСВІТА ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Земельна політика держави являє собою комплекс економічних, організаційно-правових, інституційних і управлінських заходів, спрямованих на ефективне регулювання земельних відносин щодо використання, охорони та відтворення земель, інших природних ресурсів з боку держави, а також цілеспрямований вплив на учасників земельних відносин, в тому числі через регульований земельний ринок. Основними проблемами у земельній сфері, що потребують вирішення до 2030 року вчені-економісти називають: а) деградацію земель; б) приведення інституції власності на землю у відповідність до конституційних вимог; в) перехід від поділу земель за категоріями до територіального їх зонування за типами (підтипами) землекористування; г) формування та реалізацію нової парадигми розвитку землевпорядкування і землеустрою та відновлення ролі держави у їх здійсненні; д) модернізацію системи управління земельними ресурсами та землекористуванням [1, с. 31] тощо. Однак в Україні державна стратегія розвитку земельних відносин досі перебуває на стадії розробки, а чинні програмні нормативно-правові акти у цій сфері є такими, що не відповідають потребам часу в умовах курсу держави на сталий розвиток.

Загальна основа стратегії сучасної земельної політики в Україні базується на Національній економічній стратегії – 2030, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 03 бе-

резня 2021 р. № 179. Зокрема, стратегія національної земельної реформи відповідає стратегічним цілям і напрямам НЕС-2030, насамперед, за напрямами регулювання ринку землі у межах Стратегічного пріоритету «Забезпечення проведення стимулюючої та дорадчої аграрної політики». Цей напрям передбачає створення системи моніторингу земельних відносин, дерегуляцію сфери землеустрою, цифровізацію дозвільних й адміністративних послуг у галузі земельних відносин, проведення децентралізації управління земельними ресурсами країни, здешевлення доступу до фінансування для дрібних сільськогосподарських підприємств, зокрема й фермерських господарств за допомогою створення Фонду часткового гарантування кредитів, консолідацію земель, детінізацію земельних відносин через створення системи податкових заохочень, розбудову національної інфраструктури геопросторових даних тощо [2, с. 13]. Ця стратегія також узгоджується зі «Стратегією зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року» з метою підвищення результатів функціонування ринку земель.

До головних недоліків організаційного забезпечення процесів формування та реалізації земельної політики в Україні експерти-юристи називають такі, як: а) зосередження в одному органі виконавчої влади та його структурних підрозділах розпорядчих і контрольних функцій, що обмежує самостійність місцевих громад у вирішенні земельних питань на місцях, що об'єктивно створює підґрунтя для зловживань і корупції; б) надмірну політизацію підбору керівних кадрів, що призводить до їх плінності, а також до зниження професійності в діяльності органів управління, втрати їх інституційної спадкоємності [3, с. 8]. Ці недоліки, поряд з іншими, призвели до того, що й досі не прийнята, як і не розроблена Стратегія державної земельної політики України.

Цілком справедливо думку свого часу висловив професор Володимир Носік про те, «що ...з часу проголошення незалежності України й до сьогоднішнього дня в Україні не було і немає виваженої, науково обґрунтованої державної політики, спрямованої на утвердження нового земельного ладу, притаманного демократичній, правовій державі, гарантування кожному здійснення та захисту прав на землю, утвердження законності в земельних відносинах, забезпечення прогресивного соціально-економічного ро-

звитку країни, охорону землі як територіальної основи державного суверенітету та основного національного багатства» [4, с. 50]. Відтак потребує особливої уваги питання про фундамент, базис, на якому має ґрунтуватися вся система державного управління та регулювання земельних відносин – забезпечення кадрового потенціалу, фахова юридична підготовка кадрів у цій сфері.

Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин на період до 2020, схвалена розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743-р серед способів подолання проблем щодо реформування земельних відносин останнім пунктом передбачає освітнє та наукове забезпечення. Саме якісна юридична підготовка фахівців-практиків у галузі земельних відносин зможе зрушити з місця ті проблеми, про які йшлося вище.

Окремий акцент слід зробити на необхідності посилення уваги законодавця при розробці нормативно-правових актів щодо використання результатів дисертаційних досліджень науковців-юристів (які до цього часу проводилися в межах наукової спеціальності 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право», а сьогодні за спеціальністю 081 «Право») при розробці сучасних засад державної земельної політики та оновленні земельного законодавства, що здійснюється вкрай рідко. До того ж актуалізується питання про прийняття Закону України «Про основні засади державної земельної політики», який на законодавчому рівні міг би закріпити важливість розвитку всіх рівнів земельно-правової освіти, починаючи від бакалавріату, закінчуючи науковим освітнім рівнем, у нормах якого освіта та науково-кадрове забезпечення посяде перше місце серед способів реалізації нового курсу державної земельної політики України.

Список використаних джерел:

1. Третяк А. М., Третяк В. М., Скляр Ю. Л., Капінос Н. О., Третяк Н. А. Концепція державної програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року. *Агросвіт*. 2020. № 19-20. С. 24–31.

2. Біла книга. Стратегія розвитку земельних відносин в Україні. 2021. трав. URL:<https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 08.12.2021).

3. Державна земельна політика в Україні стан і стратегія розвитку (аналітична доповідь). *Національна безпека і оборона*. 2009. № 3. (107). С. 2–14.

4. Проблеми земельної політики України і шляхи їх розв'язання (позиції експертів): Носік В. В. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 3. (107). С. 50–51.

Санніков Дмитро Валерійович
*доцент кафедри земельного та аграрного
права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ПЛАТИ ЗА ФАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Реалізація принципу платності землекористування має декілька аспектів, одним із яких виступає плата за фактичне використання земельної ділянки. Такі випадки, коли необхідне нарахування даного виду плати за землю, мають місце у багатьох ситуаціях. Вони виникають, наприклад, коли земельна ділянка використовується до укладення договору оренди, або до моменту передачі її у власність певному суб'єкту. Тут варто використовувати положення Цивільного кодексу, яким регулюються схожі відносини, насамперед норми, що містяться у ст.ст. 1212, 1214 ЦКУ. Про активне застосування згаданих норм свідчить й судова практика. Проте, існує необхідність визначення розміру плати за землю в цьому випадку.

Йдеться, зокрема, про випадки фактичного користування земельною ділянкою без оформленого права на неї. Верховний Суд у постанові від 13.10.2020 р. (справа № 917/32/17) визначив, що зі змісту глави 15, статей 120, 125 ЗКУ та положень ст. 1212 ЦКУ випливає, що до моменту оформлення власником об'єкта нерухомого майна права на земельну ділянку, на якій розташований цей об'єкт, відносини з фактичного користування земельною ділянкою без оформленого права на цю ділянку (без укладеного договору оренди тощо) та недоотримання її власником доходів у вигляді

орендної плати є за своїм змістом кондикційними. Тобто, у такому випадку власник має право звернутися до суду з вимогами про стягнення коштів за користування земельною ділянкою, відповідне право на яку не оформлено у встановленому порядку.

Для кондикційних зобов'язань характерним є приріст майна у набувача без достатніх правових підстав. Також для кондикційних зобов'язань вина не має значення, оскільки важливим є факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої. Кондикційні зобов'язання виникають за наявності одночасно таких умов, як набуття чи збереження майна однією особою за рахунок іншої, набуття чи збереження майна відбулося за відсутності правової підстави або підстава, на якій майно набувалося, згодом відпала.

При визначенні розміру плати за фактичне користування земельною ділянкою основним чинником виступає її нормативна грошова оцінка. Це підтверджується й рішенням Верховного Суду, який у постанові від 13.10.2020 р. у справі № 917/32/17 визначає, що нормативна грошова оцінка є основою визначення розміру орендної плати за користування земельними ділянками державної та комунальної власності. Звертаючись до постанови Верховного Суду від 09.02.2021 р., справа №922/3617/19, при розрахунку плати за оренду земельних ділянок та відшкодування збитків органам місцевого самоврядування враховуються такі фактори. По-перше, ставка орендної плати за землю, яка вказується у договорах оренди, затверджується рішенням сесії місцевого органу влади, як правило, за їх цільовим та функціональним використанням у відсотковому відношенні до нормативної грошової оцінки земель об'єднаної територіальної громади. Окремо встановлюються ставки оренди для земель, які не мають нормативної грошової оцінки. По-друге, у разі використання земельної ділянки без оформлення договору оренди міська влада має право на відшкодування збитків (безпідставно збережені кошти) у розмірі такої орендної плати (за фактичне користування земельною ділянкою комунальної власності без оформлення договору оренди).

Якщо фактичний користувач земельної ділянки без достатньої правової підстави зберіг у себе кошти, які мав сплатити за користування нею, якби уклав договір оренди, то відповідно зобов'я-

заний повернути ці кошти органу місцевого самоврядування за ст. 1212 ЦКУ (постанова Великої палати ВС від 20.11.2018 р., справа №922/3412/17). При цьому для визначення розміру орендної плати використовується нормативно-грошова оцінка земельної ділянки (п. 289.1 ПКУ). А це свідчить про те, що земельна ділянка має бути відведена в натурі, їй присвоюється кадастровий номер та видається Витяг з державного земельного кадастру (постанова Великої палати ВС від 23.05.2018 р., справа №629/4628/16-ц).

Грошова оцінка земельних ділянок проводиться за методикою, яка затверджується Кабінетом Міністрів України (частина 5 статті 201 Земельного кодексу України). У пунктах 1, 2 Методики нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 року № 213, визначено, що нормативна грошова оцінка земельних ділянок здійснюється з метою визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок згідно із законом, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також під час розроблення показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Відповідно до Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів, в основі нормативної грошової оцінки земель населених пунктів лежить капіталізація рентного доходу, що отримується залежно від місця розташування населеного пункту в загальнодержавній, регіональній і місцевій системах виробництва та розселення, облаштування його території та якості земель з урахуванням природно-кліматичних та інженерно-геологічних умов, архітектурно-ландшафтної та історико-культурної цінності, екологічного стану, функціонального використання земель. Населені пункти включають землі всіх категорій за основним цільовим призначенням, які розташовуються в їх адміністративних межах. Нормативна грошова оцінка всіх категорій земель та земельних ділянок населених пунктів (за винятком земель сільськогосподарського призначення та земельних ділянок водного фонду, що використовуються для виробництва) визначається згідно з формулою.

Відповідно до частини 2 статті 20 і частини 3 статті 23 Закону України «Про оцінку земель» дані про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки оформляються як витяг з технічної документації з нормативної грошової оцінки земель. Витяг з технічної документації про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки видається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Після отримання нормативної грошової оцінки розрахунок плати за землю відбувається в залежності від того, яку саме плату за землю не сплачує фактичний землекористувач: орендну плату, або земельний податок з урахуванням фактичного використання земельної ділянки.

Що ж до алгоритму, передбаченого ч. 286.6 ст. 286 Податкового кодексу України, то варто зауважити, що стаття викладена у такій редакції:

За земельну ділянку, на якій розташована будівля, що перебуває у спільній власності кількох юридичних або фізичних осіб, податок нараховується з урахуванням прибудинкової території кожному з таких осіб:

1) у рівних частинах - якщо будівля перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділена в натурі, або одній з таких осіб-власників, визначеній за їх згодою, якщо інше не встановлено судом;

2) пропорційно належній частці кожної особи - якщо будівля перебуває у спільній частковій власності;

3) пропорційно належній частці кожної особи - якщо будівля перебуває у спільній сумісній власності і поділена в натурі.

За земельну ділянку, на якій розташована будівля, що перебуває у користуванні кількох юридичних або фізичних осіб, податок нараховується кожному з них пропорційно тій частині площі будівлі, що знаходиться в їх користуванні, з урахуванням прибудинкової території. Отже, її застосовують у випадках виключно визначення земельного податку, коли на земельній ділянці розташовано одну будівлю. При цьому, будівля належить декільком власникам.

Таким чином, при визначенні розміру плати за землю першочергово здійснюється нормативно-грошова оцінка земельної ділянки.

Після цього, у випадку розташування на земельній ділянці декількох будівель, необхідно визначити пропорційність, тобто у якому саме обсязі кожен з власників будівель, або їх частин, повинен брати участь у внесенні плати за землю. При цьому, враховується не загальна кількість власників будівель, а площа належних їм приміщень, з урахуванням поверховості, кількості самих будівель, фактичного використання земельних ділянок кожним із таких власників. Отже, застосування норм ч. 286.6 ст. 286 Податкового кодексу України уявляється в даному випадку неналежним.

Сидор Вікторія Дмитрівна

*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного
права Київського інституту інтелекту-
альної власності та права Національного
університету “Одеська юридична ака-
демія”, м. Київ*

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДОПУСТИМОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ’ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ОХОРОНУ ЗЕМЕЛЬ І ВІДТВОРЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТУ

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю покращення економічної ситуації, дестабілізованої спочатку світовою фінансовою кризою, а потім обмеженнями у веденні господарської діяльності внаслідок поширення COVID-19. Окрім того, необхідність прийняття національного законодавства про державну допомогу та створення уповноваженого органу в цій сфері є прямою вимогою статті 267 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [3]. Саме тому чинне законодавство закріпило в Законі України “Про державну допомогу суб’єктам господарювання” правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб’єктам господарювання, здійснення контролю

за допустимістю такої допомоги для конкуренції, спрямований на забезпечення захисту та розвитку конкуренції, підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері державної допомоги.

І хоча положення Закону України “Про державну допомогу суб’єктам господарювання” не поширюється на підтримку у сфері сільськогосподарського виробництва та рибальства, вони мають значення для відносин державної допомоги суб’єктам господарювання на охорону земель і відтворення родючості ґрунту. Під державною допомогою суб’єктам господарювання законодавець розуміє підтримку у будь-якій формі суб’єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності [2].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1060 затверджено критерії оцінки допустимості державної допомоги суб’єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища. Так, державна допомога на охорону навколишнього природного середовища надається за видами, а саме державна допомога:

1) що дає змогу суб’єктам господарювання застосовувати нові екологічні стандарти або підвищувати визначений законодавством рівень охорони навколишнього природного середовища за відсутності таких стандартів;

2) на завчасну адаптацію до нових екологічних стандартів;

3) на проведення екологічних досліджень;

4) на охорону земель і відтворення родючості ґрунту;

5) на високоефективну когенерацію;

6) на забезпечення ефективної роботи систем централізованого теплопостачання;

7) на підвищення рівня енергоефективності;

8) на поводження з відходами;

9) на скорочення викидів парникових газів;

10) на енергетичну інфраструктуру;

11) на зміну місцезнаходження юридичної особи (зміну місця фактичного провадження діяльності);

12) на забезпечення балансової надійності об'єднаної енергетичної системи України.

До заходів з охорони земель і відтворення родючості ґрунтів, на здійснення яких може бути надано державну допомогу, віднесено:

- здійснення заходів, спрямованих на усунення причин та наслідків негативного впливу на земельні ресурси і ґрунти внаслідок стихійного лиха або в разі неможливості встановлення винних у цьому фізичних і юридичних осіб, та рекультивації земель, порушених у період до 1990 року;

- будівництво та реконструкцію протиерозійних, гідротехнічних і протизсувних споруд, меліоративних систем;

- проведення систематичних обстежень земель і ґрунтів;

- здійснення заходів щодо утилізації або знищення (знешкодження) невпізнаних та непридатних до використання хімічних препаратів;

- виконання робіт з відновлення земель, якщо це відбулося не з вини власників і користувачів земельних ділянок;

- здійснення заходів щодо охорони земель навколо об'єктів поводження з відходами, які перебувають у власності територіальних громад.

Державна допомога надається для земель, на яких виконуються роботи з меліорації, рекультивації, консервації та інші роботи з охорони земель, на період консервації проведення таких робіт відповідно до затвердженої документації із землеустрою.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про державну допомогу суб'єктам господарювання”, державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів.

Державна допомога може реалізовуватися, зокрема, у таких формах:

- 1) надання субсидій та грантів;

- 2) надання дотацій;

- 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів;

- 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання;

5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами;

6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових;

8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових;

9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів.

Вважаємо, що нормативне закріплення критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища надасть можливість Антимонопольному комітету України більш ефективно виконувати свої функції як уповноваженого органу у сфері державної допомоги, зокрема, для виявлення та припинення надання незаконної державної допомоги, що сприятиме виконання Україною своїх зобов'язань перед ЄС відповідно до Угоди про асоціацію.

Перелік використаних джерел:

1. Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1060. Урядовий кур'єр від 21.10.2021. № 202.

2. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 липня 2014 року. Голос України від 02.08.2014 — № 146.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. Офіційний вісник України від 26.09.2014. № 75, том 1, стор. 290, стаття 2125.

Стрельник В.В.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та соціального права Сумського національного аграрного університету

Миرونенко А.О.

здобувачка вищої освіти рівня
бакалавр юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Одним із чинників, що впливає на розвиток сучасного громадянського суспільства, процес формування розвиненої правової держави є забезпечення належного стану охорони навколишнього середовища. Збереження біорізноманіття та відновлення природних екосистем є основною гарантією подальшого розвитку нашої цивілізації. Україна займає 5,7% площі Європи. На її території представлено не менше 35% європейського біорізноманіття (понад 70 тис. видів тварин і рослин). На жаль, значна частина природних і напівприродних ландшафтів України стрімко деградує під впливом діяльності людини. Так, землі сільськогосподарського призначення складають близько 71,2% території країни, а орні землі — близько 53,8%. У південних областях країни землі зазначеної категорії становлять майже 90% їхньої території. Площа степових ділянок, не залежно від того наскільки вони деградовані, зменшилася до 3-4% від початкових значень. Жодна з екосистем не має спеціально виділеної категорії земель [1].

За даними Міжнародної спілки охорони природи (IUCN) від 10 до 50% добре вивчених вищих таксономічних груп знаходяться під загрозою зникнення: 23% видів ссавців, 12% - птахів, 25% - хвойних дерев. Для Європи — 43% європейських птахів мають несприятливий охоронний статус, 12% метеликів — дуже рідкісні або значно скоротили свою чисельність, 45% рептилій, 52% прісноводних видів риб знаходяться під загрозою зникнення [2]. Кількість видів, чисельність яких скорочується та можуть досить стрімко опинитися на межі вимирання є значною. За оцінками фахівців

за останні декілька століть внаслідок людської діяльності темпи зникнення видів зросли майже в 1 тис разів, порівняно зі звичайними темпами, характерними для різних етапів історії Землі.

Головними факторами впливу людини на біорізноманіття є знищення, трансформація природних екосистем, надмірна експлуатація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища. Потужним фактором впливу довкілля стали глобальні зміни клімату, що відбуваються внаслідок дії антропогенних чинників. За оцінками вчених, підняття рівня Світового океану на 1 м може призвести до затоплення великих прибережних ділянок заболочених земель, багатих на різноманітну флору й фауну. Такі зміни можуть негативно впливати на економіку держав. Наприклад, через падіння родючості ґрунтів — на сільське господарство, через зменшення рибних запасів — на рибне господарство, через зміни температур та кількості опадів — на туристичну галузь тощо [1].

Світовий та європейський досвід свідчить про необхідність впровадження заходів спрямованих на охорону видів і середовища їх існування з урахуванням господарської діяльності людини. Саме таким інструментом виступає екологічна мережа, на яку покладено виконання природоохоронного завдання в забезпеченні екологічно збалансованого розвитку, зупиненні процесу виснаження біологічного різноманіття.

Однією з основних проблем збереження біорізноманіття в Україні є відсутність практичного спрямування заходів, програм на мінімізацію реальних причин, що призводять до втрат біорізноманіття: місць існування, фрагментації екосистем, поширення видів-інтродуцентів, промислове використання біологічних ресурсів (полювання та рибальство, в т. ч. спортивне).

Переконані, що збережені біорізноманіття на різних рівнях існування живого потребує запровадження нової концепції до організації заповідних об'єктів поліфункціонального типу з різним режимом гнучких форм охорони, їх розширенням. Зокрема, таких, як біосферні заповідники, екологічні заповідники, охоронювані ландшафти. При цьому території, на яких збереглася природна рослинність, повинні мати певний природоохоронний статус, що дозволить розширити площу заповідних об'єктів до загальноєвропейського рівня.

Формування й аналіз заповідних об'єктів мають оцінюватися з використанням таких принципів, як системність, різноманітність, репрезентативність, розмірність, екологічність, функціональність, регуляторність, науковість, еталонність, організованість (структурованість), цінність (значущість), інформативність. Основою створення такої системи слугує ідея забезпечення функціонування екомережі від європейського (Смарагдова мережа, а потім Natura 2000) до локального рівня, що репрезентують всі типи біотопів як територіально виражених природних екосистем з певним режимом функціонування та специфікою екосистемних послуг та визначають особливості заходів охорони. Саме через охорону біотопів забезпечується збереження біорізноманіття на популяційно-видовому та ценотично-екосистемному рівні.

Біологічне різноманіття є національним багатством України, яке забезпечує екосистемні та біосферні функції живих організмів, їх угруповань та формує середовище життєдіяльності людини, тому, як результат багатовікової еволюції, повинно бути передано наступним поколінням у максимально збереженому стані. Важливим і необхідним є проведення активних та ефективних правових досліджень з зазначеного питання. Вважаємо доцільним при формуванні національної стратегії збереження біоти в Україні враховувати такі аспекти як: збільшення частини природних територій в Україні; запровадження плану боротьби з браконьєрством; забезпечення достатнім фінансуванням програм, що пов'язані зі зменшенням навантаження на біорізноманіття.

Список використаних джерел

1. Василюк О. Навіщо нам біорізноманіття та як його зберегти. 2017. URL:<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/ourperspective/ourperspectivearticles/2017/12/28/why-do-we-need-biodiversity-.html#> (дата звернення: 15.11.2021).

2. Попова О. В. Збереження біорізноманіття та відновлення природних екосистем. Право. Людина. Довкілля. Law. Human. Environment. Vol. 10. No 4. 2019. URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0%20%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE/Downloads/13160-30460-1-PB.pdf> (дата звернення: 29.09.2021)

Сустанов Є. П.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ МОРСЬКИХ ЕКОСИСТЕМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Морські екосистеми належать до найбільших водних екосистем Землі. Вони відіграють ключову роль у функціонуванні біосфери, є запорукою життя та благополуччя всього людства. Останнім часом морські екосистеми зазнають негативного антропогенного впливу, а тому важливе завдання сьогодення – їх збереження та відновлення зусиллями всіх країн, у тому числі й України.

Легальні визначення термінів «екосистема» та «морська екосистема» закріплені в Законі України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» від 22.03.2001 р. [1]. Відповідно до нього «екосистема (екологічна система)» означає природний комплекс, створений живими організмами, з умовами їх існування, пов'язаними між собою обміном речовин і енергії, які утворюють систему взаємозумовлених біотичних та абіотичних явищ і процесів, тоді як «екосистема морська» являє собою сукупність живих морських організмів та середовища моря, що взаємодіють між собою.

У вказаному Законі надано характеристику сучасному екологічному стану Азовського та Чорного морів, який визнано незадовільним, що зумовлено значним перевищенням обсягу надходження забруднюючих речовин над асиміляційною здатністю морських екосистем, що призвело до бурхливого розвитку евтрофікаційних процесів, значного забруднення морських вод, втрати біологічних видів, скорочення обсягу рибних ресурсів, зниження якості рекреаційних ресурсів і виникнення загрози здоров'ю населення. Програмою визначено пріоритетні напрями вирішення основних проблем екологічного стану Азовського і Чорного морів, серед яких: зменшення рівня забруднення морів та антропогенного навантаження на їх екосистеми, зниження ризику для здоров'я людини, пов'язаного із забрудненням мор-

ських вод, удосконалення відповідної законодавчої та іншої нормативно-правової бази тощо.

Метою Протоколу про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 14.06.2002 р. [2], ратифікованого Україною 22.02.2007 р., є підтримання екосистеми Чорного моря в доброму екологічному стані, а його ландшафтів – у сприятливих умовах, а також захист, збереження та стале управління біологічним і ландшафтним різноманіттям Чорного моря для збагачення біоресурсів (ст. 1). Згідно з Протоколом Сторони зобов'язалися забороняти всі дії, які можуть шкідливо впливати на екосистеми, та вживати всіх заходів для викорінення чи зменшення до можливого рівня чисельності видів, які введені, якщо видається, що вони завдають шкоди чи можуть потенційно завдати шкоди екосистемам (ст. 5).

Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 р. № 675-р [3], передбачає здійснення відповідних заходів зі збереження екосистем, зокрема морських, шляхом відтворення деградованих екосистем та сприяння збереженню видів тварин, які перебувають під загрозою зникнення, запобігання інтродукції видів організмів, характерних для інших природних регіонів, які можуть негативно вплинути на екосистеми, та ін. Схожі завдання зі зниження рівня забруднення Азовського та Чорного морів, відновлення морських екосистем та охорони і збереження морського біо- та ландшафтного різноманіття відображені в Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р) [4], у Морській доктрині України на період до 2035 року (постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307) [5], за якою охорону морських екосистем, які відіграють важливу роль у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття в районах Чорного та Азовського морів, визнано необхідним напрямом розвитку приморських регіонів, а також в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року (Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI) [6], де одним із завдань у сфері поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної без-

пеки (Ціль 2) було розроблення та виконання плану заходів щодо зменшення рівня забруднення внутрішніх морських вод і територіального моря з метою запобігання зростанню антропогенного впливу на навколишнє природне середовище та відновлення екосистеми Чорного й Азовського морів, тоді як серед завдань у сфері припинення втрат біологічного і ландшафтного різноманіття та формування екологічної мережі (Ціль 5) передбачалось створення системи запобіжних заходів щодо видів-вселенців та забезпечення контролю за внесенням таких видів до екосистем, у тому числі морської.

На зміну вказаної Стратегії 28.02.2019 р. було прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [7]. Так само, як і в попередній, у новій Стратегії суттєва увага приділяється збереженню та відновленню морських екосистем. Указується, що завданнями зі зниження екологічних ризиків для мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення (Ціль 4) є зменшення антропогенного впливу на екосистеми Чорного й Азовського морів, а також запобігання розповсюдженню інвазійних видів і контроль за їх появою та розповсюдженням у природних екосистемах, у тому числі морських.

Важливим актом у досліджуваній сфері є Морська природоохоронна стратегія України, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.10.2021 р. № 1240-р [8]. У ній наголошується, що зростання загроз від антропогенного навантаження на Азовське та Чорне моря обумовлює незадовільний їх екологічний стан, а найбільш критичними показниками стану морського середовища та небезпечних факторів негативного впливу є, серед іншого, значне забруднення морських екосистем токсичними і канцерогенними речовинами. У Стратегії закріплюються стратегічні цілі та пріоритетні завдання, спрямовані на досягнення та підтримання «доброго» екологічного стану Чорного та Азовського морів. Приміром, зменшення негативного впливу стоку річок на морські екосистеми є пріоритетним завданням для досягнення Стратегічної цілі 1, яка полягає у зниженні ризику для здоров'я людини, пов'язаного із забрудненням і засміченням морських вод, запобіганні деградації морських екосистем та сприятті їх відтво-

ренню шляхом зменшення рівня забруднення морів та мінімізації антропогенного навантаження на морські екосистеми.

Останнім стратегічним документом, у якому також порушуються питання збереження і відновлення морських екосистем, є схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [9]. Серед основних проблем у сфері охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів, які негативно впливають на здоров'я людей і сталість екосистем, у ній визнано забруднення поверхневих, підземних і морських вод. Зазначається, що результати Спільних Чорноморських досліджень, проведених у рамках проекту ЄС/ПРООН «Удосконалення екологічного моніторингу Чорного моря – фаза II», свідчать про значне забруднення морських вод України, зокрема морським сміттям, передусім пластиком, та хімічними сполуками (пестицидами, біоцидами, фармацевтичними засобами, антипіренами та побутовими хімічними засобами), шкідливими для морської екосистеми та здоров'я людини. Передбачається, що реалізація положень Стратегії забезпечить раціональне використання морських природних ресурсів та відтворення навколишнього природного середовища Азовського та Чорного морів, а також сприятиме досягненню їх «доброго» екологічного стану.

Таким чином, на підставі аналізу низки нормативно-правових актів екологічного спрямування можна зробити висновок про визнання державою проблеми забруднення морських екосистем та розуміння необхідності їх збереження і відновлення. Разом із тим ці питання здебільшого мають декларативний характер і порушуються переважно на рівні відповідних програмних документів, а тому, очевидно, є нагальна потреба у розробленні та забезпеченні дієвого механізму їх практичної реалізації.

Перелік використаних джерел

1. Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів: Закон України від 22.03.2001 р. № 2333-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2333-14#Text>

2. Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 14.06.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_175#Text

3. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програма збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 р. № 675-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-2004-p#Text>

4. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-p#Text>

5. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-p#n12>

6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text>

7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

8. Про схвалення Морської природоохоронної стратегії України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.10.2021 р. № 1240-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2021-p#Text>

9. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text>

Туєва О. М.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, кандидат юри-
дичних наук, доцент кафедри земельного
та аграрного права*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВИРОБНИКІВ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Україна щорічно нарощує обсяги виробництва органічної сільськогосподарської продукції. За підсумками 2019 року наша держава посіла 1 місце в Європі та 2 місце в світі (зі 123 країн) за обсягами експортованої органічної продукції до ЄС, піднявшись на дві сходинки порівняно з попереднім роком. За результатом моніторингу Мінекономіки у 2020 році встановлено, що у 2019 році загальна площа органічних земель склала 468 тис. га (1,1 % від загальної площі сільськогосподарських земель України), що на 20% більше, ніж у 2018 році. При цьому нараховувалось 617 операторів органічного ринку, з них 470 – сільськогосподарські виробники [1].

Численні переваги органічного виробництва виступають ключовим фактором і способом гарантування продовольчої безпеки держави, є запорукою здоров'я нинішнього та майбутніх поколінь, а також забезпечення збереження навколишнього природного середовища. Беззаперечна стратегічна важливість і пріоритетне значення органічного сільськогосподарського виробництва зумовлюють актуальність державної підтримки даної діяльності, яка має стати одним із основних напрямів державної аграрної політики України. Саме державі належить провідна роль в утворенні належного середовища і формуванні ефективних механізмів економічного стимулювання суб'єктів, які втілюють органічну модель виробництва. Вирішення вказаних завдань потребує застосування всіх можливих інструментів забезпечення розвитку органічного агробізнесу України.

Законом України від 5 листопада 2020р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграр-

ного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» було внесено зміни до Закону України від 24 червня 2004р. «Про державну підтримку сільського господарства України», якими було запроваджено право виробників органічної сільськогосподарської продукції на отримання державної підтримки шляхом: виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь та/або одну голову великої рогатої худоби; відшкодування до 30 відсотків вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва; відшкодування до 30 відсотків вартості витрат на придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив, насіння, садивного матеріалу та кормів.

Зі змісту вказаних норм Закону можна заключити, що державна підтримка виробників органічної сільськогосподарської продукції має виключно фінансовий характер і здійснюється у вигляді надання грошових коштів сільськогосподарському виробнику тільки після того, як він за власний рахунок здійснить сертифікацію органічного виробництва, та придбає необхідні матеріально-технічні засоби. Проте, очевидно, що найбільше фінансової підтримки потребують суб'єкти, як раз під час перехідного періоду, коли в результаті відміни хімічних добрив та інших агрохімікатів відбувається зниження врожайності сільськогосподарських культур, а також в цей період вони ще не можуть розраховувати на підвищену вартість вирощеної продукції до набуття нею статусу органічної. Відтак, доцільним було б запровадження Законом державної підтримки у вигляді компенсації за втрати, понесені виробником при переході з традиційного до органічного виробництва.

Законодавець оминув увагою також витрати суб'єкта господарювання на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, на отримання консультаційних послуг з приводу технологій ведення органічного виробництва та ін. інформаційні послуги, які будуть неминучими для таких суб'єктів.

Особливістю організації виробничо-господарської діяльності у сільському господарстві є високий рівень ризиків, які підвищуються з переходом до органічного виробництва через неможливість застосування засобів захисту, добрив та інших агрохімікатів. Механізмом мінімізації негативних наслідків таких обмежень є стра-

хування. Закон України від 09 лютого 2012р. “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” не містить норм, які б визначали специфіку і регулювали відносини у сфері страхування органічної сільськогосподарської продукції. Крім того, статтею 3 вказаного Закону передбачена обов’язковість укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій, визначених Кабінетом Міністрів України. У такий спосіб держава намагається уникнути бюджетних витрат на надання державної підтримки таким суб’єктам, які не застрахували свої ризики. Проте, оскільки страхування з державною підтримкою здійснюється щодо певних видів сільськогосподарської продукції, з регламентованими страховими випадками, то і договір страхування такий виробник зможе укласти виключно щодо такої сільськогосподарської продукції, на умовах, визначених Законом. Як наслідок, виробник органічної сільськогосподарської продукції може бути позбавлений можливості отримати конкретний вид державної підтримки.

Слід зауважити, що державної підтримки потребує не лише виробництво органічної продукції, а й усі подальші стадії її руху. Видається, що перевагами з боку держави повинні користуватись також виробники біологічних засобів захисту тварин і рослин, суб’єкти інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської продукції.

До того ж державна підтримка не обов’язково повинна обмежуватися лише фінансовими інструментами. У зв’язку із браком інформаційного висвітлення переваг органічних харчових продуктів, важливим заходом може виступати стимулювання зацікавленості в органічному виробництві, підвищенні попиту на органічну сільськогосподарську продукцію через її популяризацію і поширення інформації про її корисний вплив на здоров’я людей та збереження довкілля шляхом транслювання у засобах масової інформації спеціальних програм.

Такі заходи можуть бути реалізовані шляхом створення спеціальних органічних суб’єктів ринкової інфраструктури - ярмарків, ринків, проведення конкурсів виробників органічної про-

дукції, а також спеціальних органічних демонстраційних господарств.

Отже, державна підтримка виробників органічної сільськогосподарської продукції має являти собою сукупність не лише економічних, а й організаційних, правових, інформаційних та інших заходів, здійснюваних державою в особі уповноважених органів.

Зумовлена пріоритетним значенням та вразливістю даної сфери, державна підтримка полягає у наданні державних ресурсів, пільг або переваг вказаним суб'єктам з метою мінімізації ризиків, стимулювання їх діяльності та гарантування продовольчої безпеки держави.

Література:

1. Підсумки-2020: Вперше в Україні запроваджено власну систему сертифікації органічного виробництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidsumki-2020-vpershe-v-ukrayini-zaprovadzheno-vlasnu-sistemu-sertifikaciyi-organichnogo-virobnictva> (дата звернення 05.12.2021р.)

Федчишин Д.В.

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник

Запорізький національний університет

ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Відповідно до чинного законодавства, а саме Водного кодексу України (ст. 48): «спеціальне водокористування – це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів».

Цією ж статтею наведено перелік випадків, що не належать до спеціального водокористування:

- пропуск води через гідровузли (крім гідроенергетичних);
- скид води з водних об'єктів відповідно до встановлених для

них режимів роботи для підтримання екологічних витрат у річці та з метою запобігання виникненню гідродинамічних аварій;

- подача (перекачування) води водокористувачам у маловодні регіони;

- усунення шкідливої дії вод (підтоплення, засолення, заболочення);

- використання підземних вод для вилучення корисних компонентів;

- вилучення води з надр разом з видобуванням корисних копалин;

- виконання розчистки русел річок, каналів і дна водойм, будівельних, днопоглиблювальних і вибухових робіт;

- видобування корисних копалин (крім підземних вод) і водних рослин;

- прокладання трубопроводів і кабелів;

- проведення бурових, геологорозвідувальних робіт;

- забір та/або використання води в об'ємі до 5 кубічних метрів на добу, крім тієї, що використовується для виробництва (входить до складу) напоїв та фасованої питної води;

- інші роботи, які виконуються без забору води та скидання зворотних вод.

Проте, на практиці сьогодні розповсюдженими є випадки примушування відповідними державними органами суб'єктів аквакультури на отримання дозволу на спеціальне водокористування або трактування положень чинного законодавства таким чином, що це призводить до притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 48 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення права державної власності на води) чи взагалі до розірвання договорів оренди земельної ділянки водного фонду.

Що ж призводить до такого трактування? В першу чергу, варто згадати положення ч. 2 ст. 48 Водного кодексу України: «спеціальне водокористування здійснюється юридичними і фізичними особами насамперед для задоволення питних потреб населення, а також для господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, сільськогосподарських, промислових, транспортних, енергетичних, *рибогосподарських* (у тому числі для цілей аквакультури) та інших державних і громадських потреб».

В цьому контексті варто зазначити, що дане положення стосується виключно інтенсивного вирощування риби (рибопосадкового матеріалу), а також вирощування риби в технологічних водоймах (при умові обов'язкового застосування норм діючого законодавства України, зокрема ст. 49 Водного Кодексу України). Звернімося саме до цієї статті. Нею передбачено, що «для одержання дозволу на спеціальне водокористування юридична або фізична особа, фізична особа - підприємець звертається до відповідних органів, із заявою, до якої в тому числі додаються:

- обґрунтування потреби у воді з помісячним нормативним розрахунком водокористування і водовідведення;

- опис та схема місць забору води та скиду зворотних вод».

Суб'єкти аквакультури, що здійснюють свою діяльність на підставі договорів оренди під час користування земельною ділянкою водного фонду забір або скидання води не здійснюють, як правило, для будь-яких інших потреб воду не використовують. Вони, зокрема, не мають можливості здійснити опис та надати схему забору або скиду вод, розрахувати та обґрунтувати свої потреби у водокористуванні. З огляду на зазначене, такі суб'єкти не потребують дозволу на спеціальне водокористування.

Ще одним положенням чинного законодавства є ст. 255 Податкового кодексу України під назвою «Рентна плата за спеціальне використання води». Цією статтею до платників рентної плати за спеціальне використання води віднесено суб'єктів господарювання незалежно від форми власності: юридичні особи, їх філії, відділення, представництва, інші відокремлені підрозділи без утворення юридичної особи, постійні представництва нерезидентів, а також фізичні особи - підприємці, які використовують воду для потреб гідроенергетики, водного транспорту і *рибництва*.

Рентна плата за спеціальне використання води для потреб рибництва обчислюється виходячи з фактичних обсягів води, необхідної для поповнення водних об'єктів під час розведення риби та інших водних живих ресурсів (у тому числі для поповнення, яке пов'язане із втратами води на фільтрацію та випаровування), та ставок рентної плати.

Із наведеного можна зробити висновок, що вносити плату за спеціальне використання води необхідно у випадках, коли орен-

дована водоюма поповнюється з інших джерел в результаті здійснення забору води, однак не всі державні органи таким чином трактують зазначені положення. Наслідком цього є поширення корупційної складової та тиск на суб'єктів аквакультури з боку державних органів.

З огляду на наведене, варто зробити висновок, що законодавство в сфері аквакультури потребує уточнення з метою усунення двоякого трактування певних положень, що сприятиме захищеності суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері аквакультури, а також може надати імпульс для подальшого розвитку цієї галузі господарства.

Фелонюк Д. Л.

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки, здобувач кафедри
цивільно-правових дисциплін*

ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Необхідність досягнення цілей сталого розвитку, проголошених у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» від 25.09.2015 [1] і підтриманих в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 [2], а також обраний нашою державою курс на євроінтеграцію потребують існування такої інституційно-функціональної системи в країні, яка б відповідала нагальним потребам сьогодення та могла ефективно вирішувати наявні проблеми в основних сферах державного та суспільного життя. В сучасних умовах особливої актуальності це питання постає при формуванні та здійсненні екологічної політики України.

Попри значний інтерес вчених до питань формування і здійснення, реалізації сучасної екологічної політики України, її інституційно-функціональне забезпечення як мовна конструкція у на-

укових працях зустрічається нечасто. Так, наприклад, О.Я. Лазор говорить про «державне управління у сфері реалізації екологічної політики» [3, с. 5], про «інституційну систему та механізм її функціонування у сфері реалізації державної екологічної політики» [3, с. 14] і про «державне управління у сфері розробки та реалізації екологічної політики» [3, с. 16]. При цьому дослідник зауважує: «Якщо розглядати державне управління у сфері екологічної політики з позицій системного аналізу, то суб'єкти управління (державні органи та органи місцевого самоврядування) та об'єкти управління (підвідомчі сфери управління) повинні ефективно взаємодіяти через управлінську діяльність (суспільні відносини, які складаються між елементами системи)» [3, с. 9].

Нерідко в науковій літературі використовується формулювання «механізм формування та реалізації державної екологічної політики». Під останнім, наприклад, О. Коленов розуміє сукупність цілей, принципів, функцій, форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава (суб'єкт регулювання) впливає на об'єкти регулювання з метою збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів [4 с. 357].

Ще одне формулювання – «інституційний механізм державного управління у сфері формування та реалізації екологічної політики» – використовує у своїх дослідженнях Г.М. Буканов, розглядаючи його як систему реалізації державного управління у сфері екологічної політики, що містить: організаційно-функціональну складову частину – суб'єкти, які залучені в реалізації державної політики у сфері екології та захисту навколишнього середовища й довкілля (органи державної влади, місцевого самоврядування, інституції громадянського суспільства, спеціальні установи й заклади тощо); нормативно-правову складову частину – сукупність нормативно-правових актів, які регулюють зміст, процес формування та реалізації державної політики у сфері екології; складову частину організаційно-управлінської взаємодії – соціальне партнерство соціальних суб'єктів у реалізації державної екологічної політики [5, с. 29-30].

Наявна багатоманітність підходів до розуміння сутності та складу регулюючого впливу на екологічну сферу, на нашу думку, свідчить про потребу в більш чіткому розмежуванні названих категорій та передбачає необхідність активного застосування в науковому обігу такої мовної конструкції, як «інституційно-функціональне забезпечення формування та здійснення екологічної політики України». Наведене твердження можна обґрунтувати положеннями окремих актів вітчизняного екологічного законодавства.

Так, в Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених Постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР, передбачено, що до головних складових механізму реалізації державної екологічної політики належить, крім іншого, державна інституційна інфраструктура проведення природоохоронної політики [6].

Крім цього, укріплення інституційної спроможності щодо планування, моніторингу та оцінки ефективності впровадження екологічної політики визначено у якості одного із завдань такої стратегічної цілі державної екологічної політики, як удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року [7]. Цим же актом серед очікуваних результатів передбачене посилення інституційної спроможності центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, яке може бути досягнуте шляхом реформування й удосконалення державного управління і наближення природоохоронного законодавства до екологічного права Європейського Союзу.

У свою чергу, А.В. Духневич при розгляді інституційно-функціонального забезпечення реалізації Угоди про сільське господарство СОТ органами державної влади України, спираючись на дослідження у сфері державного управління, під інституційно-функціональним механізмом розуміє сукупність взаємозв'язків між інститутами, які сприяють реалізації принципів демократичного врядування, забезпечують узгодження та коригування інте-

ресів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону / держави, що виконують управлінські, координаційні, мобілізаційні, контрольні та інші функції [8, с. 73].

Таким чином, сутність інституційно-функціонального забезпечення різними авторами формулюється неоднаково та значною мірою залежить від досліджуваної ними сфери суспільних відносин і аналізованого суб'єктного складу. Останній нерідко обмежується лише державою та її органами, водночас не виключаються й інші інституції (наприклад, органи місцевого самоврядування). Однак при визначенні інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення екологічної політики України слід виходити з того, що у цих процесах задіяні не тільки органи державної влади чи органи місцевого самоврядування. В сучасних умовах можна говорити про існування прямого або опосередкованого впливу на формування та здійснення екологічної політики й іншими інституціями: підприємствами, установами й організаціями, громадськістю, окремими фізичними особами тощо. Суттєво впливають на національну екологічну політику й наддержавні структури як світового, так і регіонального (насамперед європейського) рівнів.

Список використаних джерел

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 № 70/1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU15167> (дата звернення: 05.11.2021).

2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата звернення: 05.11.2021).

3. Лазор О.Я. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2004. 30 с.

4. Коленов О. Теоретичні засади механізму формування та реалізації державної екологічної політики в Україні. Ефективність державного управління: Зб. наук. праць. 2014. Вип. 38. С. 354–360.

5. Буканов Г.М. Механізми державного управління у сфері формування і реалізації екологічної політики. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 20. С. 26–31.

6. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджені Постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2021).

7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 05.11.2021).

8. Духневич А.В. Правові проблеми реалізації Угоди про сільське господарство СОТ в Україні : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 400 с.

*Харитоновна Т. Є.,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ПОТРЕБ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Останні кілька років ознаменувалися активним розвитком сонячної енергетики в Україні. Стрімке поширення нового різновиду суспільних відносин суттєво впливає на структуру сучасного землекористування, оскільки сонячна енергетика потребує простору для свого розвитку. Юридична доктрина ці нові правовідносини досліджує поки що несистемно. Законодавство у цій сфері теж демонструє певне відставання, оскільки ЗК України та Закон України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» спрямовані, передусім, на регулювання відносин використання земель у рамках традиційної енергетики. Практика ж вперто вказує на те, що геліоенер-

гетичні відносини мають власну специфіку в аспекті землекористування:

1) у сфері сонячної енергетики землі *використовуються як територіально-просторовий базис*. Доктриною земельного права вже давно обстоюється основна теза про те, що земля як особливий об'єкт права має розглядатися у трьох можливих іпостасях: як об'єкт природи, як засіб виробництва та як територіально-просторовий базис. Для розміщення сонячних панелей та інших необхідних установок геліоенергетиці потрібна саме територія: а) для цих цілей її мало цікавлять природні властивості землі та її якість; б) територія має бути незатінена, з вільним доступом до інсоляції (сонячного опромінення); в) бажано пласка або із незначним рельєфом. Залежно від масштабів та потужності запланованого об'єкту сонячної енергетики може бути використано різну за площею територію: від кількох десятків гектара – до сотень гектарів.

Практика доводить, що наразі земельні відносини претендують на роль центральної складової відповідного комплексу геліоенергетичних відносин. Проте такий висновок зробити важко, оскільки земельні правовідносини потенційно можуть і не виникати – а значить і не входить до аналізованого варіативного комплексу. Це відбувається у випадку розміщення геліоустановок на інших поверхнях та об'єктах, відмінних від безпосередньо землі – наприклад, на дахах будинків;

2) часто виникає потреба *змінити цільове призначення земельних ділянок*. Розвиток сонячної енергетики однозначно вимагає простору. Це безпосередньо тягне за собою необхідність зміни існуючої структури землекористування з метою «викроювання» земельних площ для будівництва нових сонячних електростанцій. Специфіка геліоенергетики полягає у тому, що вона потребує зайняття земельних ділянок стаціонарними установками та обладнанням, що практично унеможливує паралельне використання такої землі за іншим цільовим призначенням. Слід відмітити, що науково-технологічні роботи у напрямі вирішення цієї проблеми активно ведуться, а саме: розроблено технології агровольтаїки, які наразі апробуються, удосконалюються та прилаштовуються до промислового використання, а подекуди – вже повноцінно застосовуються. Їх суть полягає у подвійному паралельному вико-

ристанні земельної ділянки для сільськогосподарського виробництва та генерування сонячної електроенергії. Для України це ще перспектива, хоча технологія вже впроваджена у деяких країнах. Сьогодні у переважній більшості випадків розміщення сонячних електростанцій вимагає зміни цільового призначення земельних ділянок. На основі матеріалів практики можна вказати, що найчастіше для цілей розміщення сонячних електростанцій надаються земельні ділянки: а) за межами населених пунктів; б) сільськогосподарського призначення; в) віднесені до пасовищ. Цікаво, що відповідні рішення щодо зміни цільового призначення земельних ділянок з метою розміщення на них сонячних електростанцій безрезультатно оскаржувалися в суді з посиланням на пріоритетність сільськогосподарських земель.

Не менш важливим, однак менш обговорюваним залишається питання подальшої («післяенергетичної») долі таких земель: наприклад, після ліквідації сонячної електростанції. Автоматичне повернення такої земельній ділянці правового режиму сільськогосподарської землі викликає юридичні та практичні сумніви. По-перше, відповідного правового механізму чинне законодавство не передбачає. По-друге, за час використання для потреб енергетики така земля піддається впливу, наслідки якого можуть незворотно змінити її властивості. Тобто земельна ділянка після припинення використання для потреб енергетики може бути повернута до сільськогосподарського використання лише у випадку проведення необхідних аналізів і досліджень, за результатами яких має бути підтверджено її придатний для такого використання стан.

Крім того, виникає питання щодо проведення аналогій із будівництвом. Наприклад, щодо доцільності зняття верхнього ґрунтового шару перед будівництвом відповідної сонячної електростанції. Однак однозначно такий крок оцінити важко: з одного боку, це превентивно захищає ґрунт та дозволяє йому активно використовуватися за основним призначенням на іншій території; проте, з іншого – у випадку ліквідації сонячної електростанції гостро постає проблема відновлення такої землі;

3) *переважно орендне землекористування*. Практика в Україні пішла по шляху укладення договорів оренди, відповідно до яких

земельні ділянки державної та комунальної власності передаються інвесторам у користування для розміщення сонячних електростанцій на тривалий строк (найчастіше – на 49 років). Договори оренди землі для потреб геліоенергетики є юридично вразливими найчастіше не через власні недоліки, а через потенційне визнання протиправними та скасування рішень органів публічної влади, відповідно до яких такі договори укладаються. Однак існують також випадки визнання договорів оренди земельних ділянок для розміщення сонячних електростанцій недійсними на підставі порушення вимог земельного законодавства під час їх укладення (наприклад, у випадках відсутності на момент укладення договору нормативної грошової оцінки).

Можна вказати на деяку закономірність, яка простежується щодо правових титулів геліоенергетичного землекористування: великі сонячні електростанції переважно функціонують на правах орендного землекористування, тоді як менш значні за потужністю об'єкти тяжіють до розміщення на землях приватної власності;

4) *залежність від планування використання земель (містобудівної документації)*. У межах цієї особливості слід виділити такі основні аспекти. По-перше, розташування сонячних електростанцій може передбачатися у містобудівній документації регіонального та місцевого рівнів. Подібна практика може свідчити про ґрунтовний комплексний підхід до планування території. У таких випадках інвестор та місцева публічна влада, об'єктивно оцінюючи інтереси держави, громади та бізнесу, зважаючи географічні, фізичні, погодно-кліматичні показники, доходять спільного висновку про доцільність розміщення на певній території сонячної електростанції. По-друге, незважаючи на вказівки законодавства, зустрічаються випадки зіткнення різних суспільних інтересів, а в окремих випадках існуюча містобудівна документація виступає перешкодою для розміщення сонячної електростанції. По-третє, особи, зацікавлені в недопущенні побудови сонячної електростанції або припиненні її функціонування, часто будують свою аргументацію саме на порушеннях містобудівного законодавства, особливо – на порушеннях процедурних правил (затвердження детальних планів, забезпечення суспільного обговорення, вчасного розміщення оголошень тощо). Саме тому містобудівна докумен-

тація може виступати як інструментом захисту сонячних електростанцій від зайвого пресингу, так і криє в собі безліч можливостей для оскарження правової підстави виникнення відповідних об'єктів альтернативної енергетики.

Отже, як помітно з проведеного схематичного аналізу, розвиток сонячної енергетики породжує земельні правовідносини, що мають власні особливості. Наразі законодавством такі особливості майже не враховуються, тому подекуди спостерігається формування суперечливої практики правозастосування.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 30/02/0360 від 28.04.2021 року)

Хомінець С. В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри
земельного та аграрного права*

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ЗЕМЛЕОХОРОННИХ ВІДНОСИН

Правова охорона земель є прерогативою саме держави. Саме тому повноваження у цій сфері покладаються на органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Однак, до кола суб'єктів правової охорони земель належать також фізичні та юридичні особи – власники та користувачі земельних ділянок, котрі у правовідносинах з правової охорони земель виступають носіями обов'язків. Тобто, вони зобов'язані лише виконувати ті законодавчі вимоги у галузі охорони земель, які покладає на них держава.

Власники та землекористувачі в процесі використання земельних ділянок мають додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; забезпечувати використання земельних ділянок за цільовим призначенням; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; дотримуватися стандартів, нормативів при здійсненні протиерозійних, агротехнічних,

агрохімічних, меліоративних та інших заходів, пов'язаних з охороною земель, збереженням і підвищенням родючості ґрунтів; забезпечувати захист земель від ерозії, виснаження, забруднення, засмічення, засолення, осолонцювання, підкислення, перезволоження, підтоплення, заростання бур'янами, чагарниками і дрібноліссям; своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; дотримуватися обмежень, пов'язаних зі встановленням охоронних зон; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

Крім того, специфічні обов'язки в галузі охорони земель можуть додатково виникати у землевласників і землекористувачів залежно від цільового призначення тієї чи іншої земельної ділянки, яка виступає об'єктом права власності на землю чи права землекористування, а також залежно від стану врегульованості суспільних відносин.

Так, у зв'язку зі збільшенням випадків масштабних пожеж у лісах, на землях водного фонду, сільськогосподарського призначення та інших категоріях земель, 19 лютого 2021 року прийнято Закон України № 1259-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту лісів, запобігання пожежам на землях лісового та водного фонду, торфовищах та на землях інших категорій», котрий набув чинності 17 червня 2021 р. Законом внесено зміни до ряду нормативних актів з метою посилення захисту лісів, запобігання пожежам на землях лісгосподарського призначення та водного фонду, торфовищах та на землях інших категорій, підвищення ефективності управління та контролю у цій сфері, посилення адміністративної відповідальності за порушення правил пожежної безпеки в лісах та на територіях інших природних екосистем, а також на територіях сільськогосподарських угідь.

Законом № 1259-IX також внесено зміни в чинне земельне законодавство в частині переліків обов'язків власників земельних ділянок та землекористувачів. Зокрема: 1) ст. 96 ЗК України, доповнено обов'язками не допускати випалювання сухої рослинності або її залишків з порушенням порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування

державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та обкошувати (з прибиранням скошеного) та оборювати земельні ділянки, прилеглі до торфовищ, полезахисних лісових смуг, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, у смугах відведення автомобільних доріг і залізниць; 2) ст., ст. 35, 36 ЗУ “Про охорону земель” доповнено положеннями про вимоги забезпечувати захист земель від пожеж; 3) ст. 25 ЗУ “Про оренду землі” доповнено обов’язком орендарів земельних ділянок виконувати встановлені законодавством вимоги пожежної безпеки.

Невиконання встановлених законодавством обов’язків у сфері охорони земель тягне застосування заходів юридичної відповідальності до винних осіб.

Чередніченко В. І.
*студентка 4 курсу, 6 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ВИКОРИСТАННЯ ГМО ПРИ ВИРОБНИЦТВІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Використання генетично модифікованих організмів (далі – ГМО) у виробництві харчових продуктів стає дедалі більшим не тільки у світі, а й на території України. Можна сказати, що наукові досягнення стрімко розповсюджуються в сільському господарстві. Проте, такі технології є неприродними і продукція, яка вироблена на їх основі, має низку особливостей і потребує особливого правового регулювання та контролю з боку держави.

Згідно ст. 1 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (далі Закон) поняття «ГМО» означає будь-який живий змінений організм, в якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів перене-

сення генів, які не відбуваються в природних умовах». Закон встановлює обов'язкову державну реєстрацію ГМО при ввезенні на територію України, а також при потраплянні в інше середовище [1]. До моменту державної реєстрації вивільнення в навколишнє середовище ГМО можливе тільки з метою державної апробації (випробувань). У державних реєстрах ГМО, реєструються: 1) сорти сільськогосподарських рослин і породи тварин, створені на основі ГМО; 2) ГМО джерела харчових продуктів; 3) ГМО джерела кормів.

Державну реєстрацію ГМО здійснюють центральні органи виконавчої влади. Реєстрація здійснюється строком на 5 років на безоплатній основі, перереєстрація здійснюється в тому ж порядку, що і реєстрація. Термін розгляду документів не може перевищувати 120 днів з дня їх подачі. Підставою для державної реєстрації ГМ-сортів є експертиза, тарифи якої затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 18 листопада 2009 р. «Про затвердження розмірів тарифів на проведення експертизи, яка є підставою для державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі» [3].

Однак, на наш погляд, простежується недосконалість чинного законодавства. В Україні де-юре всі ГМО є забороненими. Закон забороняє обіг ГМО-продуктів, які не внесені в Державні реєстри ГМО сортів сільськогосподарських рослин та порід тварин, створених на основі ГМО. Проте, де-факто ж в Україні протягом останніх років жодний сорт культурних рослин до Державного реєстру генетично модифікованих організмів на сьогодні не занесений. Таким чином, продукти ГМО в Україні офіційно не вирощуються. Багато фермерів почали активно вирощувати ГМ культури, бо вони стійкі до різних умов. За неофіційними даними близько 80% сої та 10% кукурудзи вирощують в Україні з ГМ-насіння.

Правові норми охоплюють також і сферу відповідальності за порушення законодавства стосовно використання ГМО. Передбачаються такі види відповідальності: кримінальна, цивільна, адміністративна та дисциплінарна. Слід зазначити, що з кожною з них є суттєві проблеми в їхній реалізації. Наприклад, мізерні розміри штрафів, неможливість впровадження дисциплінарної відповідальності. Але головною проблемою українського законо-

давства є те, що не закріплено положень щодо правопорушень про введення в обіг незареєстрованих ГМО.

Кабінет Міністрів України підтримав законопроект «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за обігом генетично модифікованих організмів і генетично модифікованої продукції для забезпечення продовольчої безпеки» і наразі він опрацьовується в комітеті з 10.08.2021 р. [2]. Законопроектом передбачається: розмежувати повноваження органів державної влади з метою усунення дублювання функцій у сфері поводження з ГМО, удосконалити систему оцінювання ризиків ГМО щодо можливого впливу на здоров'я людини та навколишнього природного середовища. Пропонується запровадити європейські механізми державної реєстрації ГМО, удосконалити вимоги до маркування такої продукції, запровадити правила щодо її простежуваності, посилити державний контроль у сфері поводження з ГМО, а також встановити відповідальність за порушення законодавства у цій сфері.

Здійснивши аналіз нормативно-правової бази у сфері поводження з ГМО, можна дійти висновку, що вона більшою мірою містить загальні положення, без конкретної деталізації видів правопорушень у даній сфері, що створює реальні загрози щодо неконтрольованого поширення таких продуктів на території України.

Список використаних джерел

1. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text>.

2. Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за обігом генетично модифікованих організмів і генетично модифікованої продукції для забезпечення продовольчої безпеки : Проект Закону України від 05.08.2021 р. № 5839. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72618.

3. Про затвердження розмірів тарифів на проведення експертизи, яка є підставою для державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій

системі : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.11.2009 р. № 1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1223-2009-%D0%BF#Text>.

*Чирик А. О.,
асистент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Припинення прав на землю (права власності на земельну ділянку та права користування нею) здійснюється за наявності закріплених законом підстав, умов та з дотриманням відповідної процедури. Загальні підстави та порядок припинення права власності на земельну ділянку встановлені нормами глави 22 ЗК України [1]. Водночас слід мати на увазі, що з урахуванням особливостей правового режиму, притаманного спільній частковій власності на земельну ділянку, припинення даного права характеризується певною специфікою. Така специфіка зумовлена передовсім ознаками спільної часткової власності на земельну ділянку: єдністю об'єкта та множинністю суб'єктного складу. За відсутністю однієї з названих ознак питання щодо існування спільної часткової власності на земельну ділянку втрачає сенс. Так, коли суб'єктний склад даного різновиду права власності скорочується до однієї особи, у якій концентрується «спільна земельна ділянка», або втрачається єдність земельної ділянки як об'єкта цього права, правовий режим спільної часткової власності на земельну ділянку припиняється, перестає існувати.

Не виключається ситуація, коли суб'єктний склад спільної часткової власності на земельну ділянку скорочується до двох осіб. В цьому випадку правовий режим спільної часткової власності на земельну ділянку зберігається, але відбуваються зміни в даному праві. Змінюються розміри часток співвласників, може змінюватись площа спільної земельної ділянки та її конфігурація. Отже треба розрізняти повне припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку і зміну цього права.

Поділ земельної ділянки, що перебуває у спільній частковій власності, регулюється нормами Земельного та Цивільного кодексів України. Він здійснюється за взаємною згодою всіх співвласників шляхом укладення відповідного договору між співвласниками, оскільки в результаті поділу земельної ділянки припиняється правовий режим спільної власності на земельну ділянку. Процедура поділу земельної ділянки, що перебуває у спільній частковій власності, започатковується досягненням згоди на цю дію всіх співвласників згідно з відповідним договором, а у разі недосягнення згоди – у судовому порядку [2].

Аналіз судової практики свідчить, що окремі суди, задовольняючи позовні заяви про поділ спільних земельних ділянок в натурі відповідно до часток кожного співвласника, «виділяють в натурі земельні ділянки», зазначаючи їх розміри та адреси [5], а також «виділяють та надають» земельні ділянки [4]. Очевидно, що відсутність єдиного підходу до вирішення цього питання створює плутанину та породжує нові проблеми.

Право кожного співвласника на спільну земельну ділянку може бути припинене за його власним бажанням шляхом виділення належної йому частки із складу спільної ділянки. Кожний співвласник згідно з ч. 3 ст. 88 ЗК України має право вимагати в інших учасників спільної часткової власності на земельну ділянку виділення йому частки як окремого (тобто індивідуально), так і разом з іншими учасниками, які вимагають виділення. Особливість даного юридичного механізму виходу учасника спільної часткової власності на земельну ділянку полягає в тому, що припинення суб'єктивного права конкретного учасника відносин спільної часткової власності здійснюється за його волевиявленням при збереженні права спільної часткової власності на земельну ділянку інших учасників за умови, що кількісний склад співвласників скорочується мінімум до двох осіб [3].

У разі неможливості виділення частки особа, яка бажає виділення, може вимагати відповідної компенсації. На жаль, земельно-правові норми не визначають, у яких випадках матиме місце неможливість виділення частки і що означає формула «вимагати відповідної компенсації».

При неможливості виділення частки із спільної земельної ділянки в натурі учасник може вимагати відповідної компенсації

за неї. Це його право. Для кожного із учасників спільної часткової власності на земельну ділянку гарантовано право на отримання в його володіння і користування такої частини спільної земельної ділянки, яка відповідає розміру належної йому частки, тобто без її виділення в натурі зі складу єдиної спільної земельної ділянки. При цьому треба мати на увазі, що заздалегідь відомий розмір частки в праві на земельну ділянку забезпечує його учаснику реалізацію і інших прав та обов'язків, які виникають із спільної часткової власності на земельну ділянку. Виділена співвласнику земельна ділянка із складу спільної земельної ділянки в рахунок його частки в праві трансформується в окремий об'єкт права, якому присвоюється окремий кадастровий номер.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Кодекс України; Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 20 с.
3. Мірошниченко А. М. Земельне право України: підручник. 3-тє видання, допов і перероб. Київ: Алерта, 2013. 512 с.
4. Рішення Волноваського районного суду Донецької області від 17 серпня 2018 року, справа № 221/5340/18. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75927625>.
5. Рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 24 липня 2017 р., справа № 489/1729/17. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67893434>.

Чоломбитько Ю. О.

аспірантка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Серед юридичних осіб приватної форми власності чинне земельне законодавство окремо регулює питання щодо права власності сільськогосподарських підприємств, як суб'єктів такого права.

Так, Земельний кодекс України передбачає, що сільськогосподарські підприємства, окрім державних та комунальних, можуть набувати право власності на землі шляхом внесення до статутного капіталу земельних ділянок, що належать на праві приватної власності їх засновникам та придбання земельних ділянок за договорами купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами.

Законодавче визначення поняття сільськогосподарського підприємства міститься, зокрема, у законах України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років», «Про державну підтримку сільського господарства України», які в цілому визначають його як юридичну особу, що здійснює діяльність з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, її постачання із встановленням питомої ваги вартості таких операцій.

Сільськогосподарські підприємства мають організаційно-правову форму - фермерських господарств, колективних сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарських товариств.

Особливості виникнення права власності на земельні ділянки у сільськогосподарських підприємств обумовлені специфічним видом ведення господарської діяльності та необхідністю у використанні саме земель сільськогосподарського призначення.

Підстави, умови та процедура набуття права власності на земельні ділянки суб'єктами сільськогосподарського підприємства, зокрема, передбачена Земельним кодексом України, Законом

України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», Законом України «Про фермерське господарство».

Оскільки більшість нормативно-правових актів приймалася на ранніх етапах земельної реформи, законодавство із цього питання характеризується неузгодженістю норм, що впливає на регулювання відповідних правовідносин.

Загальні підстави виникнення права власності у юридичних осіб містить стаття 82 Земельного кодексу України. Натомість, щодо сільськогосподарських підприємств прийнято окрему норму – стаття 28 Земельного кодексу України, яка містить вичерпний перелік підстав набуття права власності. Видається, що законодавча неузгодженість фактично не впливає на виникнення права власності у сільськогосподарським підприємств з розширених підстав, визначених статтею 82 Земельного кодексу України.

Одним із важливих і необхідних ресурсів сільськогосподарського підприємництва є земельні ділянки сільськогосподарського призначення. І якщо підстави виникнення права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення у сільськогосподарських підприємств суто не відрізняються від інших юридичних осіб приватного права, то щодо підстав виникнення права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення існують особливості законодавчого регулювання.

Так, Земельний кодекс встановлює обмеження щодо набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення лише юридичними особами, які створені та зареєстровані за законодавством України, та учасниками (акціонерами) яких є лише громадяни України.

Тобто, сільськогосподарські підприємства, у складі учасників (акціонерів) яких є іноземні особи позбавлені можливості набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Земельні ділянки сільськогосподарського призначення згідно із законодавством про ринок землі реалізуються із урахуванням переважного права, яким наділені в першу чергу особи, які мають спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин, у другу – орендар такої земельної ділянки. При цьому переважне право на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення

може передаватися від особи, яка не може набути право власності на земельну ділянку до особи, у якої така можливість існує.

Цікавою підставою виникнення права власності на земельну ділянку також є прийняття спадщини юридичною особою, що передбачено статтею 82 Земельного Кодексу України, та водночас відсутнє як підстава в статті 28 Земельного кодексу України для сільськогосподарських підприємств. У зв'язку із цим виникають питання щодо правомірності таких підстав набуття права власності та можливість оскарження з боку заінтересованих осіб, зокрема інших спадкоємців.

Щодо фермерських господарств як суб'єктів набуття права власності на земельні ділянки, то відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» існує можливість надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства.

Натомість норми Земельного кодексу України встановлюють обмеження щодо продажу земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності. Тобто, передача фермерському господарству відбувається безоплатно, і тут постають питання щодо процедури такої передачі. Хто є безпосереднім суб'єктом отримання земель для ведення фермерського господарства, як відбувається оформлення права власності, та як здійснюється спадкування.

Низка питань виникає щодо права постійного користування на земельні ділянки, які в тому числі надаються фермерським господарствам.

Таким чином, регулювання земельних відносин, суб'єктом яких виступає сільськогосподарське підприємство, обумовлено специфікою діяльності таких підприємств та необхідністю у використанні земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27). Дата оновлення 28.10.2021. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Дата звернення 05.12.2021).

2. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. Дата оновлення:

24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення 05.12.2021).

3. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14 лютого 1992 р. № 2114-XII. Дата оновлення: 24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12#Text> (дата звернення 05.12.2021).

4. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18 січня 2001 р. N 2238-III. Дата оновлення: 26.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14#Text> (дата звернення 05.12.2021).

*Шарасвська Т.А.,
доцент кафедри екологічного права
Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету
ім. Т. Шевченка*

КЛІМАТИЧНИЙ НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки у зв'язку зі зміною клімату набувають все більшої актуальності, що зумовлює подальший розвиток їх належного правового регулювання [1]. Зокрема, однією із причин виникнення надзвичайних екологічних ситуацій як в Україні, так і в інших країнах світу, вчені одногласно називають незворотні і глобальні зміни клімату. Тому людство має докласти максимум зусиль для зменшення та попередження негативного впливу від своєї діяльності на навколишнє природне середовище.

На сьогодні проблеми медико-біологічного характеру, пов'язані із пандемією, спричиненою спалахом коронавірусної хвороби 2019 (Covid-19), стали пріоритетними з-поміж інших екологічних проблем, які до цього часу активно обговорювалися світовою спільнотою. На підтвердження зазначеного вище можна навести інформацію про те, що словом 2021 року за версією Oxford English Dictionary стало «вакцина»/«вакцинація» (vax) [2]. При цьому словом 2020 року було «локдаун» (lockdown), яке визначається Collins Dictionary як

«введення жорстких обмежень на подорожі, соціальну взаємодію та доступ до громадських приміщень». До топу слів від даного словника також потрапили: coronavirus (коронавірус); furlough (тимчасове звільнення працівників); social distancing (соціальне дистанціювання) [3]. Усі ці слова, як ми розуміємо, були викликані саме найбільшою світовою проблемою 2020 – 2021 рр., як пандемія.

Однак, словом 2019 року за версією Collins Dictionary було «кліматичний страйк» (climate strike), що визначається як форма протесту, за якої люди відсутні на заняттях чи роботі і долучаються до демонстрацій із вимогою протидії кліматичним змінам [4]. Похідним від цього слова став термін «кліматичний надзвичайний стан»/«кліматична надзвичайна ситуація» (climate emergency) за версією Oxford Dictionaries [5]. Зазначене, зокрема, обумовлено і тим, що у 2019 році ООН оголосила надзвичайний кліматичний стан на всій Планеті.

До цього процесу долучилась низка країни, багато міст у світі оголосили кліматичний надзвичайний стан. Введення надзвичайного стану з клімату також стало поширеною вимогою і серед світових екологічних організацій. Наприклад, у 2020 році влада Японії також оголосила кліматичний надзвичайний стан і вжила певних конкретних заходів для подолання цієї екологічної кризи, оскільки розцінювала надзвичайну кліматичну ситуацію як одну з ключових загроз для безпеки держави. Також було визначено «безпрецедентну шкоду» від ураганів, повеней і лісових пожеж, яка посилена змінами клімату в країні і в світі, через що світ зіткнувся із «кліматичною кризою» [6].

Водночас, існує думка про те, що подібні рішення міст не мають «жодного юридичного значення», однак вони є дуже важливими, адже виклики є настільки фундаментальними, що питання зміни клімату знову й знову виноситимуться на політичний порядок денний, причому набагато інтенсивніше, ніж у минулому [7]. На кожну з держав світу це буде покладати зобов'язання із розробки та реалізації певних правових заходів для подолання обумовлених проблем. Декларуючи різні ідеї і підходи щодо запобігання змінам клімату, кожна держава повинна відчувати, що вона може і повинна нести відповідальність за те, що декларує у своїх стратегіях, планах та інших політико-правових документах.

У нашій державі, наприклад, у постанові Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» від 7 грудня 2016 р. № 932-р [8] зазначено, що виконання нових завдань, пов'язаних із ратифікацією Україною Паризької угоди та подальшою імплементацією її положень, потребує формування цілісної і послідовної державної політики у сфері зміни клімату відповідно до політики міжнародних організацій та з урахуванням провідних світових технологій і практики, особливостей національних умов, можливостей, потреб і пріоритетів. У зв'язку із цим, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 878-р. [9] було затверджено План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року.

Однак, на сьогодні ми достеменно не знаємо, наскільки були досягнуті цілі попередньої Стратегії державної екологічної політики на період до 2020 р. [10], хоча вже реалізуємо положення відповідної нової Стратегії до 2030 р. Питання полягає не в тому настільки і як ми визначаємо екологічні проблеми в Україні в різних політико-правових актах, а наскільки держава і суспільство в цілому їх дотримується і виконує за допомогою нормативно-правового інструментарію.

Так, в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, які схвалені Законом України від 28 лютого 2019 р., [11] визначено, що однією із причин виникнення надзвичайних ситуацій є зміна клімату і вказано, які саме негативні наслідки це провокує для нашої держави. У даній Стратегії наголошується, що наслідки зміни клімату (потепління, зростання кількості та інтенсивності екстремальних погодних явищ) одночасно з високим рівнем вразливості окремих верств населення призводять до соціальних та економічних втрат сьогодні та в майбутньому. Зокрема, слід відзначити зростання загрози катастрофічних повеней у Карпатах, масштабних пожеж на торфовищах, підтоплення територій, розширення аридної зони південного регіону, підвищення частоти та тривалості посух, висихання річок та водойм Причорномор'я, Приазов'я, включно з лиманами, перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних територій та гостру нестачу питної води в централь-

них, південних і східних регіонах України (Розділ І. Надзвичайні ситуації). Однак виникає питання: що саме зробила держава, виконуючи цілі попередньої Стратегії в цій частині?

У зв'язку з тим, що необхідність запобігання змінам клімату потребує належного, дієвого, послідовного та консолідованого правового підходу, юристи-екологи неодноразово ставили питання про необхідність формування нової сфери правового регулювання, як-то «право зміни клімату» чи «право охорони клімату». Цю сферу характеризують також як «кліматичне право», що поступово набуває ознак відносно самостійної галузі права [12].

Таким чином, на сьогодні даний напрям еколого-правового регулювання набуває нового бачення, і в силу виникнення нових суспільних відносин існує потреба у застосуванні відповідних наукових підходів. Це стосується екологічного права і виникнення такого явища як кліматичний надзвичайний стан та кліматичне (кліматологічне) право.

Перелік використаних джерел

1. Sharaievska T., Slepchenko A. The Legal Regulation Issues Regarding Climate Protection in Ukraine. 19th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM 2019, (9 – 11 December), Volume 19, Iss. 4.2, P. 311-318.

2. «Vax» is Oxford English Dictionary publisher's 2021 Word of the Year. URL.: <https://edition.cnn.com/2021/11/01/world/word-of-the-year-2021-scli-intl-gbr/index.html>

3. Collins Word of the Year 2020. URL.: <http://www.collinslanguage.com/2020/12/21/collins-word-of-the-year-2020>

4. Collins Word of the Year 2019 shortlist. URL.: <https://blog.collinsdictionary.com/language-lovers/collins-word-of-the-year-2019-shortlist>

5. Oxford Dictionaries declares «climate emergency» the word of 2019. URL.: <https://www.theguardian.com/environment/2019/nov/21/oxford-dictionaries-declares-climate-emergency-the-word-of-2019>; Word of the Year 2019. URL.: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019>

6. Japan declares climate emergency, citing «unprecedented damage» from weather events. URL.: <https://globalnews.ca/news/7471787/japan-climate-emergency>

7. Кліматичний надзвичайний стан: дієвий інструмент чи символічний крок. URL.: <https://www.dw.com/uk/a-49528682>

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» від 7 грудня 2016 р. № 932-р // Офіційний вісник України. – 2016 р. – № 99. – Ст. 3236.

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» від 6 грудня 2017 р. № 878-р. // Урядовий кур'єр від 13.12.2017 р., № 235.

10. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

11. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 16. – Ст. 70.

12. Краснова М.В. Місце правового регулювання охорони клімату в національних правових системах // Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20 – 22 вересня 2019 р.). – С. 38-40.

Шоха Т.П.

*Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, доцент кафедри екологічного права*

ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО СТРАХОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

18 листопада 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про страхування», який за умови підписання та опублікування буде введено у дію в 2023 році [4]. Очевидно, що це позначиться на правовому регулюванні усіх видів страхового захисту, у тому числі, екологічного страхування.

Безпосередньо вплинуть на розвиток екологічного страхування положення цього Закону щодо: уточнення класифікації страхування; внесення змін до актів галузевого екологічного законодавства; запровадження нових підходів до визначення кола спеціально уповноважених органів державної влади, на які покладається обов'язок розробляти порядок та умови страхування на підзаконному рівні.

Серед цих положень є як ті, що сприятимуть удосконаленню правового регулювання екологічного страхування (1), так і ті, що вимагають деякого переосмислення (2).

1. Стосовно уточнення класифікації у новому Законі передбачено поділ страхування на види (особисте, майнове, страхування відповідальності) та класи. Такі зміни спрямовані на спрощення порядку ліцензування і передбачають, що страховики зможуть отримати одну ліцензію за класом страхування замість цілої низки ліцензій за видами страхування, що відповідає усталеній міжнародній практиці.

Розподіл за класами екологічних видів страхування співвідноситься з колом їх страхових ризиків. Наприклад, страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду віднесено одночасно до 1-го класу (страхування від нещасного випадку... виробничої травми, професійного захворювання), до 8-го класу (страхування на випадок вогню та природних явищ), до 9-го класу (страхування на випадок подій, спричинених градом, морозом, іншими подіями, включаючи крадіжку, розбій, грабіж, умисне пошкодження/знищення майна...), а також до 13-го класу (страхування відповідальності, іншої ніж передбачена у класах 10, 11, 12). Натомість страхування цивільної відповідальності за шкоду, яка може бути завдана аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, і більшість інших видів обов'язкового екологічного страхування відносяться лише до 13-го класу страхування. Крім цього, в частині поділу на форми (добровільну та обов'язкову) законодавець відмовився від закріплення у Законі виключного переліку обов'язкових видів страхування.

Зміни, що вносяться до Кодексу цивільного захисту України, Законів України «Про пестициди та агрохімікати», «Про перевезення небезпечних вантажів», «Про об'єкти підвищеної небезпе-

ки», «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» стосуються, насамперед, понятійного апарату і загалом є обґрунтованими. Визначення відповідних видів страхування, їх зміст та ознаки приведені у відповідність до страхової термінології.

Цілком виправданим в умовах відсутності у новому Законі переліку обов'язкових видів страхування є також доповнення ст. 8 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» обов'язком володільців таких об'єктів укладати договори страхування відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок надзвичайних ситуацій. Заслужують на увагу і ті зміни, які вносяться до Закону України «Про пестициди та агрохімікати». Ними передбачено, що порядок та умови такого страхування можуть визначатися Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів за погодженням з Національним банком України (ст. 11). Це дає підстави сподіватися, що такий порядок буде нарешті розроблений, адже наразі його відсутність на рівні постанови Кабінету Міністрів України призвела до того, що приписи Державної екологічної інспекції в частині зобов'язання укласти такий договір (видані на підставі прямої вказівки у Законі «Про пестициди та агрохімікати») визначені судом як протиправні [1; 2].

2. Поряд з цим, інші зміни, внесені до Законів України «Про природно-заповідний фонд» (ст. 50), «Про відходи» (ст. 34), «Про видобування та переробку уранових руд» (ст. 14), «Про нафту і газ» (ст. 34), «Про газ (метан) вугільних родовищ» (ст. 16), не сприяють ефективності страхового захисту у сфері екологічних відносин та не позбавлені термінологічної плутанини.

Так, у нинішній редакції ст. 50 Закону України «Про природно-заповідний фонд» передбачено обов'язкове страхування на випадок шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, у якому такі території та об'єкти виступають застрахованими об'єктами, а «заінтересовані підприємства, установи та організації» є страхувальниками. На відміну від цього, у новій редакції ст. 50 змінюється форма такого виду страхування (не обов'язкова, а добровільна), його вид (не майнове, а страхування відповідальності), та коло страхувальників (не особи, заінтересованість яких пов'язується із правом володіти, користуватися та

розпоряджатися територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, а особи, заінтересованість яких пов'язується з обов'язком відшкодувати завдану ними шкоду). При цьому не береться до уваги, що страхувальниками за договорами страхування відповідальності можуть бути переважно особи, що володіють джерелами підвищеної небезпеки, адже лише ці особи відповідають за шкоду без вини. Наявність вини виключає випадковість настання страхового випадку. Відтак інші особи, на яких цивільна відповідальність покладається в порядку загального делікту, а саме такими є, як правило, суб'єкти, які здійснюють управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, не можуть бути страхувальниками за договорами страхування відповідальності. Інші ж особи страхують свою відповідальність на підставі інших положень страхового та екологічного законодавства, тому нова редакція ст. 50 Закону України «Про природно-заповідний фонд» є так само безперспективною у плані правозастосування, як і попередня.

Схожа ситуація має місце і у сфері поводження з небезпечними відходами. Відповідно до нової редакції ч. 10 ст. 34 Закону України «Про відходи» страхування відповідальності суб'єктів господарської діяльності, у власності або користуванні яких є хоча б один об'єкт поводження з небезпечними відходами, є добровільним. Разом з тим, згідно з ч. 9 цієї ж статті такі об'єкти визначені як об'єкти підвищеної небезпеки, страхування відповідальності володільців яких, як відомо, є обов'язковим. При цьому, стосовно органів, які можуть визначати порядок та умови цих видів страхування, положення законодавства також не узгоджені: статтею 34 Закону «Про відходи» передбачено, що порядок та умови страхування відповідальності за шкоду, заподіяну аваріями на об'єктах поводження з небезпечними відходами, може визначати центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища; статтею 8 Закону «Про об'єкти підвищеної небезпеки» передбачено, що порядок та умови страхування відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок надзвичайних ситуацій на таких об'єктах можуть визначати центральні органи виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки; а статтею 49 Кодексу цивільного захисту визначено,

що порядок та умови страхування відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок надзвичайних ситуацій на об'єктах підвищеної небезпеки, може визначати уповноважений орган, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Така плутанина ускладнюється і тим, що з 6 серпня 2022 року почнуть діяти зміни, внесені Законом України від 15 липня 2021 року [3] до Кодексу цивільного захисту України та Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки». Зокрема, зміняться критерії об'єктів підвищеної небезпеки. Якщо нинішньою редакцією ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» такий об'єкт визначається як «об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин... у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру», то у новому визначенні таких об'єктів акцент буде зроблено виключно на їх ідентифікації, а критерієм ідентифікації буде виключно кількісний критерій – нормативно встановлена порогова маса небезпечних речовин (ст. 1, 9). Жодні інші об'єкти, навіть ті, які пов'язуються з поводженням з небезпечними відходами, але не відповідають критеріям щодо нормативно встановлених порогових мас, до об'єктів підвищеної небезпеки віднесені не будуть. Із урахуванням цього, вказане положення нового Закону про страхування в частині змін до Закону України «Про відходи» лише створить правову колізію. Питання обов'язковості страхування відповідальності суб'єктів господарської діяльності, у власності або користуванні яких є хоча б один об'єкт поводження з небезпечними відходами, буде вирішуватися виключно на підставі Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», незалежно від змісту ч. 9, 10 ст. 34 Закону України «Про відходи»: якщо об'єкти поводження з небезпечними відходами є об'єктами підвищеної небезпеки відповідно до критеріїв, визначених Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», то щодо них укладаються договори обов'язкового екологічного страхування, якщо ні – добровільного. За таких умов більш логічним було б передбачити у Законі «Про відходи» наступне положення: «страхування від-

повідальності суб'єктів господарської діяльності, у власності або користуванні яких є хоча б один об'єкт поводження з небезпечними відходами, є добровільним, крім випадків, передбачених законодавством».

Так само у добровільній формі за умови введення в дію нового Закону про страхування будуть здійснюватися і інші обов'язкові нині види страхування: страхування персоналу від впливу іонізуючого випромінювання (ст. 14 Закону України «Про видобування та переробку уранових руд»); страхування відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу при розробці нафтогазоносних надр (ст. 39 Закону України «Про нафту і газ»); страхування відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу під час дослідно-промислового та промислового видобування і використання газу (метану) вугільних родовищ (ст.16 Закону України «Про газ (метан) вугільних родовищ»).

Підсумовуючи викладене, можемо зробити наступний висновок. Зміни, які вносяться до екологічного законодавства новим Законом про страхування стосовно визначення страхових термінів є цілком обґрунтованими. В цій частині положення екологічного законодавства дійсно потребують удосконалення, адже нинішня редакція відповідних статей взагалі не узгоджується із загальними положеннями ані діючого, ані нового Закону про страхування. Разом з тим, інші зміни, які вносяться до актів екологічного законодавства нещодавно прийнятим, але досі не підписаним Законом про страхування, зокрема, ті, що передбачають відмову від обов'язкової форми деяких видів екологічного страхування, свідчать швидше про бажання законодавця спростити правове регулювання відповідних видів страхування, аніж про намір забезпечити ефективне страхування екологічних ризиків.

Перелік використаних джерел:

1. Постанова у справі № 816/1976/16 (провадження № К/9901/30331/18) Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89012764> (дата звернення: 01.12.2021).

2. Постанова у справі № 820/12120/15 (провадження № К/9901/14341/18) Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72745216> (дата звернення: 01.12.2021).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо об'єктів підвищеної небезпеки: Закон України від 15.07.2021 № 1686-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 64. Ст. 4011.

4. Проект Закону про страхування. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71544 (дата звернення: 01.12.2021).

Юрков М. В.

аспірант кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЛІ

Законодавче запровадження безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами України відповідно до положень Земельного кодексу України в редакції від 13 березня 1992 р. зазвичай пов'язують з одним із напрямків земельної реформи. В подальшому процеси такої приватизації отримали свій розвиток в умовах формування ринкових земельних відносин згідно з Декретом Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. «Про приватизацію земельних ділянок». Саме на підставі цього Декрету значна кількість громадян України отримали у приватну власність земельні ділянки, які перебували на момент приватизації у їхньому постійному користуванні.

Чинний ЗК України розширив можливості безоплатної приватизації землі як за суб'єктом складом, так і за цільовим призначенням земельних ділянок, що можуть приватизуватися. Системний аналіз змісту відповідних приписів ЗК України, які регулюють відносини щодо земельної приватизації, дозволяє виокремлювати наступні різновиди безоплатної приватизації: а) передача земельних ділянок, що перебувають у користуванні громадян (ст. 118);

б) приватизація земельних ділянок членами фермерських господарств (ст.ст. 32; 118); в) безоплатне отримання земельних ділянок державної та комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації (ст.ст. 118; 121); г) приватизація земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ і організацій (ст.ст. 25; 118); г) безоплатна передача земель загального користування садівницького товариства та дачного кооперативу у власність товариства та дачного кооперативу (ст.ст. 35; 52); д) передача земельних ділянок для житлового і гаражного будівництва – житлово-будівельним (житловим) кооперативам та гаражно-будівельним кооперативам (ст. 41); є) передача земельних ділянок, зайнятих багатоквартирними будинками – об'єднанням співвласників (ст. 42). В останніх випадках (п.п. г-є) йдеться про передачу земельних ділянок громадян юридичним особам.

Зазначимо, що приватизація земель, не будучи самоціллю, була із самого початку спрямована на розширення сфери застосування інституту приватної власності на землю. Вона фактично виступала одним із основних завдань земельної реформи – забезпечення перерозподілу земель з наданням їх у власність громадян та юридичних осіб. Започаткування приватизації земель мало яскраво виражений сільськогосподарський характер, будучи важливим чинником формування приватного сектора насамперед у сільському господарстві, а також в інших галузях економіки держави.

Як відомо, із введенням в дію чинного Земельного кодексу України державна політика у сфері приватизації земель суттєво змінилася. З одного боку, був розширений перелік земель, які підлягають приватизації, та коло суб'єктів права приватної власності на землю, а з іншого – в кодексі було визначено мінімально необхідний перелік земель, які мають залишатися у державній власності. У зв'язку з цим постало питання про перспективи безоплатної приватизації земель, яке сьогодні суттєво актуалізується.

Зазначимо, що ще у 2012 році в літературі було зроблено слушний висновок про необхідність відмовитись від безоплатної приватизації земель громадянами¹. Сьогодні представники земле-

¹ Мірошниченко А. М., Мартин А. Г., Ріпенко А. І. Проблеми та перспективи безоплатної приватизації земель громадянами. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2012. № 3-4. С. 46-59.

впорядної науки та економісти теж аргументовано доводять, що безоплатна приватизація земель громадянами не має перспективи¹.

Дійсно, за відсутності вільних земель державної та комунальної власності кожен бажаючий громадянин України реалізувати право на безоплатну приватизацію не зможе. З одного боку, площа території держави не розширюється, а залишається стабільною. З іншого чисельність громадян України зростає. Отже в якийсь момент безоплатна приватизація земельних ділянок громадянами України має себе вичерпати. Очевидно, що більш доречно було б відмовитись у законодавчому порядку від безоплатної приватизації земель громадянами України до настання такого моменту.

Зазначимо, що, поміж іншого, безоплатна приватизація створює умови для вчинення чиновниками корупційних дій, оскільки попит і пропозиції не співпадають.

Проте рішення про відміну безоплатної приватизації має бути виваженим і всебічно обґрунтованим. Навряд чи можна позбавити права на безоплатну приватизацію землі учасників АТО, осіб з інвалідністю внаслідок АТО та сім'ї загиблих в АТО. Це стосується і деяких інших категорій громадян України (скажімо, соціально незахищених громадян та ін.). Очевидно, що мають бути законодавчо закріплені механізми, які б забезпечували право на викуп землі на пільгових умовах або право на грошову компенсацію та ін.

Окремо слід наголосити на необхідності збереження певних елементів безоплатної приватизації. Йдеться, зокрема про можливість громадян України отримати у власність земельні ділянки при приватизації сільськогосподарських державних чи комунальних підприємств згідно зі ст. 25 ЗК України.

Безперечно, що безоплатна приватизація відповідно до вимог ст. 25 ЗК України служить певним соціальним цілям. Якщо працівники недержавних та некомунальних сільськогосподарських підприємств отримали у свій час безоплатно у приватну власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення, то чим гірші за них працівники державних і комунальних сільськогосподарських підприємств. Не можна допускати соціальну нерівність. Отримати у власність землі сільськогосподарського призначення

¹ Мартин Андрій. Чому безоплатна приватизація землі не має перспективи. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 5. С. 12-15.

державної чи комунальної власності мають ті, «хто працює на землі» – селяни. Важливим видається те, що безоплатно отримати земельну ділянку мають також ті особи, які реально працюватимуть на ній. Одним із запобіжників, який би забезпечував вирішення цього питання, була б законодавча заборона змінювати цільове призначення земельної ділянки, яка отримана безоплатно. Окрім того певні обмеження можуть стосуватися передачі земельної ділянки третім особам, її відчуження та ін. Зрозуміло, що такі обмеження повинні діяти в межах певного строку. З урахуванням того, що йдеться про землі сільськогосподарського призначення такий максимальний строк міг би становити, скажімо, 7 років.

Земля є вичерпним природним ресурсом, окрім того вона може виснажуватися і в кінцевому рахунку гіпотетично процеси роздержавлення землі можуть бути завершені.

Яремак З. В.,

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права*

ДО ПИТАННЯ ОБРАННЯ НАЛЕЖНОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Наявність чітких законодавчих механізмів захисту земельних прав у випадку їх порушень виступає важливою гарантією стабільності земельних правовідносин, ефективного використання та охорони земель як основного національного багатства України, задоволення особистих і майнових потреб [1, с. 64]. Земельний кодекс України (далі – ЗК України) містить самостійний правовий інститут гарантій прав на землю (розділ V). Серед гарантій прав на землю способи захисту цих прав мають першочергове значення. Закріплені в ЗК України способи захисту прав на земельні ділянки є різноманітними. Ст. 152 ЗК України містить невичерпний перелік способів, серед яких: а) визнання прав; б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку по-

рушення прав; в) визнання угоди недійсною; г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; відшкодування заподіяних збитків; застосування інших, передбачених законом, способів.

Аналіз змісту способів захисту прав на земельну ділянку показує, що їх роль і значення неоднакові: кожен спосіб захисту має свої особливості, різне функціонально-цільове спрямування та умови застосування. Зважаючи на різноманітність способів захисту земельних прав, нерідко проблематичним є вибір оптимального способу захисту в конкретній ситуації, за допомогою якого можна запобігти, припинити, усунути порушення права, відновити, а також компенсувати збитки, заподіяні його порушенням: «Проблема практики правозастосування, а відтак, і правової науки, якраз і полягає у вирішенні питання про те, чи є обраний особою спосіб захисту земельних прав правовим, тобто таким, що передбачений законом» [2, с. 63-64].

Як показує судова практика, неправильне обрання особою способу захисту порушених земельних прав тягне настання негативних наслідків як у процесуальному аспекті (відмова у задоволенні судом позову), так і в матеріальному плані (неможливість захистити порушене право). Так, Велика Палата Верховного Суду у справі № 916/1608/18 (постанова ВП ВС від 19.05.2020 р.) здійснила узагальнення умов застосування конкретного способу захисту цивільного права: залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам. Саме в цій конкретній справі суд звертає увагу на характер інтересу, за захистом якого позивач звернувся до суду та який є визначальним для обрання належного способу захисту: «Позивач прагне здійснення державної реєстрації права власності на своє майно, яке він вважає об'єктом нерухомості. Саме в цьому полягає його *інтерес*, за захистом якого він звернувся до суду. Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що *належним способом захисту прав та інтересів позивача у цій справі*

відповідає позовна вимога про визнання права власності ..., а позовна вимога про зобов'язання здійснити державну реєстрацію права власності не відповідає належному способу захисту. Тому Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками суду апеляційної інстанції щодо відмови у задоволенні зазначеної позовної вимоги» [3].

Така проблема правозастосування природно потребує законодавчого закріплення критеріїв належного та ефективного способу захисту порушеного права. Більше того, такі законодавчі зміни є, як ніколи, актуальні. Адже оновлене процесуальне законодавство передбачає невичерпність способів захисту та можливість застосування судом будь-якого із способів, визначених законом або договором, а у випадку відсутності ефективного способу захисту у законі чи договорі, суд відповідно до викладеної в позові вимоги вправі самостійно визначити такий спосіб захисту, який не суперечить закону (ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України), ст. 5 Господарського процесуального кодексу України (ГПК України), ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України)). З огляду на це, не так важливо законодавчо визначити способи захисту, як доцільно в галузевому законодавстві закріпити критерії, які будуть братися судом до уваги для оцінки їх ефективності.

Чинне процесуальне законодавство визначає, що ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави є метою судочинства (ст. 2 ГПК України, ст. 2 КАС України, ст. 2 ЦПК України). Про ефективний засіб юридичного захисту йдеться в ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, відповідно до якої кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. В Рекомендаціях Rec(2004)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту», ухвалених на 114-й сесії Комітету міністрів від 12 травня 2004 р. наголошується на тому, що відповідно до вимог ст. 13 Конвенції, держави-члени зобов'язуються забезпечити

будь-якій особі, що звертається з оскарженням порушення її прав і свобод, викладених в Конвенції, ефективний засіб правового захисту в національному органі; при цьому на держави покладається обов'язок впровадити такі ефективні засоби правового захисту у світлі прецедентної практики Європейського суду з прав людини; при цьому саме держави-члени повинні забезпечити ефективність таких національних засобів як з правової, так і практичної точок зору, і щоб їх застосування могло привести до вирішення скарги по суті та належного відшкодування за будь-яке виявлене порушення. Ефективний засіб правового захисту у розумінні ст. 13 Конвенції повинен забезпечити поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату, а у випадку неможливості поновлення – відшкодування завданої шкоди.

У світлі положень ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та тлумачення її змісту Європейським судом з прав людини в контексті дослідження ефективності способів захисту земельних прав видається можливим зробити висновок про те, що ефективним буде той засіб захисту, за допомогою якого можна запобігти, припинити, усунути порушення права, відновити та компенсувати збитки, заподіяні їх порушенням. При цьому, орган, що розглядає скаргу по суті, для захисту порушеного права вправі використовувати всі способи, які передбачені у національному праві. Тому внесені зміни у процесуальне законодавство щодо можливості суду самостійно визначати спосіб захисту, який не суперечить закону, є виправданими.

Перелік використаних джерел:

1. Шульга М. В. Деякі питання захисту земельних прав. Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9 – 10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 64 – 67.

2. Буракова А. М. Визнання недійсними рішень органів владних повноважень як спосіб захисту земельних прав: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 188 с.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.05.2020 р. у справі у справі № 916/1608/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89819917> (дата звернення: 28.07.2020).

ЗМІСТ

Андрейцев В. І. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО І ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ПРИРОДНО-СОЦІАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ І ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ.....	3
Багай Н. О. ПРАВО ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЕЮ: ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	8
Бакай Ю. Ю., Кузьміна В. О. ПРАВОВІ ЗАСАДИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ УРЕГУЛЮВАННЯ АГРОЕКСПОРТНИХ СПОРІВ.....	12
Бондар О. Г. ОСВІТНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КВАЛІФІКОВАНИМИ КАДРАМИ	16
Бредіхіна В. Л., Гайворонська Т. М. ЩОДО ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ОБ'ЄКТАМИ ЗАЛІЗНИЦІ	20
Брінцов А. І. КОЛЕКТИВНИЙ ПОЗОВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ, СВОБОД ЧИ ІНТЕРЕСІВ	25
Бусуйок Д. В. ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ ВЛАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ.....	29

Бухтатий Б. О. ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРАЖНОГО БУДІВНИЦТВА	33
Буцмак А. Ю. РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ТА ПРАВА НА ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАПИТ	37
Ващишин М. Я. ЕКОСИСТЕМНІ ПОСЛУГИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ.....	40
Гавриш Н. С. РОЛЬ ҐРУНТУ В СУСПІЛЬСТВІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	44
Гордєєв В. І. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ	48
Гоштинар С. Л. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ	53
Григор'єва Х. А. СОНЯЧНА ЕНЕРГЕТИКА І ДОВКІЛЛЯ: ПРАВОВІ ГРАНІ ВЗАЄМОДІЇ.....	56
Гулкевич О. В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОЇ ОХОРОНИ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ, ЩО МАЮТЬ ОСОБЛИВУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНУ ЦІННІСТЬ В МЕЖАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	60

Данілік Д. М. ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ТА ВИДОБУВНИХ РОБІТ НА ДІЛЯНКАХ БУРШТИНОНОСНИХ НАДР	64
Дейнега М. А. ПРИРОДОРЕСУРСНІ ВІДНОСИНИ У СКЛАДІ ПРЕДМЕТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА: ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ	67
Долинська М. С. ДО ПИТАННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ФЕРМЕРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ	72
Духневич. А. В., Карпінська Н. В. РОЛЬ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОРГАНУ СОТ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	75
Єрмоленко В.М. АГРАРНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ	78
Задихайло Д. Д. ЕКОЛОГІЧНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОЛОГО- ГОСПОДАРСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ	81
Ігнатенко І. В. АНАЛІЗ КОМПЛЕКСНОГО ПЛАНУ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕСТОРІВ	84
Ільків Н. В. ОКРЕМІ ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ У РАЗІ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ	88

Каракаш І. І.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБУЄ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ	92
Караханян К. М. ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІТРОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ	98
Кисилиця Н. Д. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРЯДКУ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ	101
Кірін Р. С. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ МІСТА	104
Коваленко Т. О. ЮРИДИЧНІ ДЕФЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ	108
Ковальчук Т. Г. КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	112
Ковач Б. Л. ОРЕНДА ЗЕМЛІ В КАНАДІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	115
Ковтун О. М. РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	117

Кожушний К. С. ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ ЯК НОСІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ	121
Кондратенко Д. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ	124
Кондратюк Т. М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ	127
Корнієнко Г. С. ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ АГРАРНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЮРИДИЧНИХ ВНЗ... 129	129
Корпан О. А. ПРАВОВІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	133
Корсун-Цуркан О. Б. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	135
Костицький В. В. РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК ВИРАЗ ІСТОРИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА ВЧЕНИХ ПЕРЕД ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ... 139	139
Костяшкін І. О. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	144
Краснова М. В. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО ТА ЙОГО МІСЦЕ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	149

Краснова Ю. А. ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ	153
Кулинич П. Ф. ПРАВОВА МОДЕЛЬ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ: ДЕЯКІ СПІРНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ	158
Купчення Л. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАВА СОТ	162
Курман Т. В. СУЧАСНІ ТРЕНДИ У РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПРАВА	164
Лейба Л. В., Шульга М. В. ДО ПИТАННЯ ПРО ГАРАНТІЇ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ	168
Лісова Т. В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ	171
Мазій В. С. ЗЕМЛІ ПІД СМІТТЄЗВАЛИЩАМИ ЯК ОКРЕМА СУБКАТЕГОРІЯ ЗЕМЕЛЬ	174
Майор Ю. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ТВАРИННИЦТВА	177
Маклакова І. О. ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО: БАЛАНСУВАННЯ НА ГРАНІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	180

Максимчук О. О. ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ В КОНДИЦІЙНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ	183
Малишева Н. Р., Гурова А. М. ОРГАНІЗАЦІЙНО ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЛАШТУВАННЯСЕРЕДОВИЩА ПРОЖИВАННЯ ЛЮДИНИ НА НЕБЕСНИХ ТІЛАХ ВІДМІННИХ ВІД ЗЕМЛІ	186
Малохліб О. С. ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЛІ ЯК ОСНОВНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА УКРАЇНИ.....	191
Марусенко Р. І. ПЕРЕВАЖНЕ ПРАВО КУПІВЛІ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ.....	194
Марченко С. І. ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	198
Мірошниченко А. М. ЗАПОБІГАННЯ ІСНУВАННЮ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД НА ЧУЖІЙ ЗЕМЛІ	202
Нежевело В. В. ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	205
Новак Т. С. ПРО ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	209

Новицький Д. В. РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	212
Носік В.В. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ У АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ.....	216
Олещенко В. І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІСОВИХ ВІДНОСИН	221
Петлюк Ю. С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОБ'ЄКТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	225
Позняк Е. В. «ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ»: НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН.....	229
Покальчук М. Ю. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРОВИРОБНИКИ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	233
Разметаєв С. В. АКВАКУЛЬТУРА ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	236
Ревягіна А. А. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ПРОМИСЛОВOSTІ	240
Росохата Д. І. ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ.....	242

Савельєва О. М. ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВА ОСВІТА ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	246
Санніков Д. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ПЛАТИ ЗА ФАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ	249
Сидор В. Д. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДОПУСТИМОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ОХОРОНУ ЗЕМЕЛЬ І ВІДТВОРЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТУ	253
Стрельник В. В., Мироненко А. О. ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ	257
Суєтнов Є. П. ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ МОРСЬКИХ ЕКОСИСТЕМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	260
Тусва О. М. ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВИРОБНИКІВ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	265
Федчишин Д. В. ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ	268
Фелонюк Д. Л. ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	271

Харитоновна Т. Є. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ПОТРЕБ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ	275
Хомінець С. В. ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ЗЕМЛЕОХОРОННИХ ВІДНОСИН	279
Чередніченко В. І. ВИКОРИСТАННЯ ГМО ПРИ ВИРОБНИЦТВІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	281
Чирик А. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ	284
Чоломбитько Ю. О. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ	287
Шараєвська Т. А. КЛІМАТИЧНИЙ НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	290
Шоха Т.П. ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО СТРАХОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	294
Юрков М. В. ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЛІ.....	300
Яремак З. В. ДО ПИТАННЯ ОБРАННЯ НАЛЕЖНОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ	303

Для нотаток

Наукове видання

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО,
АГРАРНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО
ТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА»**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

*з нагоди 65-річчя викладання навчальних дисциплін
земельно-правового, аграрно-правового та еколого-правового
спрямування в Національному юридичному університеті
імені Ярослава Мудрого*

10 грудня 2021 року

Видано в авторській редакції
Відповідальний за випуск Н. М. Ярошенко
Коректор В. В. Лук'янчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 15.12.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 18,60. Обл.-вид. арк. 15,51.
Наклад 100 прим. Зам. № 1512/1

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом “Юрайт”
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Дуюнової Т. В.